

AHİLİK VE MESLEK AHLAKI

AHİLİK VE MESLEK AHLAKI

EDİTÖRLER

Doç. Dr. Ömer AKDAĞ

Uzm. Meltem KURTULUŞ

LOGO KOYULACAK

KTO Karatay Üniversitesi Yayınları

KONYA 2016

Jenerik Bilgiler Verilecektir....

YAYIN KURULU

EDİTÖRLER

Doç. Dr. Ömer AKDAĞ,
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu.

Uzm. Meltem Kurtuluş,
KTO Karatay Üniversitesi, Karatay ve Selçuklu Uygulama ve Araştırma Merkezi.

BÖLÜM EDİTÖRLERİ

Yard. Doç. Dr. Mustafa AKKUŞ,
Necmettin Erbakan Üniversitesi /I. Bölüm

Doç. Dr. Ali ERBAŞI,
Selçuk Üniversitesi / II. Bölüm

Prof. Dr. Kadir ARICI,
Gazi Üniversitesi / III. Bölüm

Prof. Dr. M. Fatih KÖKSAL,
Ahi Evran Üniversitesi/ IV. Bölüm

Prof. Dr. Ahmet DİKEN,
Necmettin Erbakan Üniversitesi/ V. Bölüm

YAZARLAR

Prof. Dr. Hüsamettin ERDEM
Necmettin Erbakan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Prof. Dr. Mikail BAYRAM
Emekli Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Mustafa DEMİRCİ
Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Mehmet KARAGÜL
M. Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Saffet KÖSE
Kâtip Çelebi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Doç. Dr. M. Ali HACIGÖKMEN
Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Doç. Dr. Selim Hilmi ÖZKAN
Yıldız Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Doç. Dr. Bekir BİÇER
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi

Doç. Dr. İsmail KIVRIM
Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi

Y. Doç. Dr. Aziz AYVA
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi

Y. Doç. Dr. Zerrin FIRAT
Uludağ Üniversitesi, İnegöl İşletme Fakültesi

Dr. Ali MAZAK
İstanbul Büyükşehir Belediyesi Danışmanı

Dr. Mustafa KARACA
Selçuklu Eğitim ve Kültüre Yardım Derneği

Öğr. Gör. Kazım CEYHAN
Ahi Evran Üniversitesi, Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi.

Süleyman DEMİR
Ahi Kültürünü Araştırma ve Eğitim Vakfı

Bütün Bölümler Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ tarafından okunarak son şekli verilmiştir.

İÇİNDEKİLER

TAKDİM.....	IX
ÖN SÖZ.....	XI
KISALTMALAR.....	XIII
GİRİŞ.....	1
AHİLİK İLE İLGİLİ KAVRAMLAR	4
BİRİNCİ BÖLÜM.....	10
FÜTÜVVET ve AHİLİK.....	10
AHİ EVREN ve AHİLİĞİN DOĞUŞU.....	12
AHİ TEŞKİLATI.....	16
BACI TEŞKİLATI / BACIYAN-I RUM.....	22
AHİ EVRAN VE ÇEVRESEİNDEKİLER.....	25
MOĞOLLAR VE AHİLİK.....	34
OSMANLI ve AHİLİK.....	36
İKİNCİ BÖLÜM.....	46
AHİLİĞE GÖRE EKONOMİ, YÖNETİM ve ARABULUCUK.....	46
AHİLİK VE EKONOMİ.....	46
AHİLİK ve YÖNETİM.....	60
AHİLİK ve ARABULUCULUK.....	69
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	78
AHİLİKTE MESLEKİ EĞİTİM.....	78
AHİLİĞİN TÜZÜĞÜ: FÜTÜVVETNAMELER.....	84
AHİ KİMLİĞİ ve MODEL İNSAN	88

AHİ ZAVİYE VE VAKIFLARININ EĞİTİM VE TOPLUMSAL DAYANIŞMADAKİ ROLÜ.....	92
AHİLİK VE HALK EĞİTİM.....	98
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	106
AHİLİĞİN YANSIMALARI.....	106
AHİLİK VE DİĞER TEŞKİLATLAR.....	111
SİVİL YAPILANMA MODELİ OLARAK AHİLİK.....	111
KÜLTÜR VE EDEBİYATIMIZDA AHİLİK.....	123
AHİLİKTE BİR RİTÜEL: ŞED KUŞANMA.....	145
AHİLİK ve GÜNÜMÜZ.....	153
BEŞİNCİ BÖLÜM.....	162
MESLEK ve AHLAK.....	162
İŞ AHLAKI, KAPSAMI ve ÖNEMİ.....	182
AHLAK ve SORUMLULUK.....	191
İSLAMDA TİCARET ve AHLAK.....	202
İSLAM TİCARET AHLAKININ ANA DİNAMİKLERİ.....	203
MEŞRU KAZANÇ.....	215
AHİLİK KÜLTÜRÜ ve AHLAK.....	222
KAYNAKÇA.....	235
SÖZLÜK.....	251

TAKDİM

Ahilik: Devraldığımız Mirasın Nadide Parçası

Ahlakımız bizi zaferden değil seferden sorumlu tutar. Seferimiz ise kardeş kalarak iyiliği yayma çabasıdır. Aklımız da her durumda tedbiri şart koşar; zira tedbirsiz sefer intihardır. Ahilik, bu toprakları bize bırakan bilge atalarımızın seferimizin selameti için aldığı tedbirdir.

Bugün, refaha ulaşmış toplumların sosyal projelerle ileriye gidebilmek için ürettiği “yeniliklere” bizim kadar az şaşırın başka bir toplum yoktur. Toplumsal dayanışmanın önemini geç kavrayıp sivil toplum kuruluşlarını yeni keşfedenlerin düşünce kuruluşları ve yaşam koçları vasıtasıyla çalışanların verimini artırma çabaları, bizim için yeni olmadığı gibi hem eksik hem de hatalıdır.

Bugün, insanı olabilecek en erken yaştan itibaren, “bireyci” anlayışla kendi başına bırakıp onu dünya ile olan tüm ilişkilerinde ihtiyaç duyacağı ahlaki değerler olmadan eğitimde zafere zorlayan bir anlayış söz konusudur. Bu anlayış, sıra iş hayatında başarıya ve kârlılığa geldiğinde aynı bireye “birliktelik”, “ekip çalışması”, “takım ruhu” vb. kavramları aşılama çalışmaktadır.

Devraldığımız mirasın belki de en nadide parçası Ahiliktir. Ahilik, insanı yalnızlaştırmadan ve meta üretiminde ortalama otuz yıl kullanılabilecek bir makine gibi görmeden onu işler. Bireyi insan olarak ele alıp ona değer katar. Kazanmayı ahlak kurallarından bağımsız tutmaz ve böylece kazancı kardeşler ve komşularla da paylaşmaya önem verir.

Millet olarak, pek az toplumun başına gelebilecek zorluklar yaşadık. Varlığımıza son vermek isteyenlerle mücadele ederken ekmeğimizin ve silahımızın olmadığı zamanlar yaşadık. Sönmek üzere olan meşalemiz, her zaman, içimizdeki kardeşlik ruhu ve dayanışma azmiyle yeniden ve daha güçlü yandı.

Bundan yüzlerce yıl önce, bu topraklardaki ilk büyük devletimiz gücünü yitirmeye başladığında, hayret verici bir öngörüyle teşkilatlanıp milletimize yepyeni bir devlet kazandıran şey Ahilik bilinci oldu. Bugün, bu anlayışı üniversitemizde, konusunu etraflıca ele alan ve bu “Ahilik ve Meslek Ahlakı” dersi için hazırlanmış kitabıyla, bir ders olarak okutmanın gururunu yaşıyoruz.

Ahiliğin en somut örneklerini taşıyan ve başkent ruhunu koruyan Konya'nın halkıyla bütünleşen üniversitemizde, bu kitabı hazırlamak için bir araya gelen akademisyenlere, uzmanlara ve emeği geçen herkese teşekkür ediyor, gösterilen gayretin hayırlara vesile olmasını temenni ediyorum.

Selçuk ÖZTÜRK

KTO Karatay Üniversitesi

Mütevelli Heyeti Başkanı

ÖN SÖZ

Türk-İslam anlayışının kuruluş şifresi olan Ahilik, XIII. yüzyılın ilk yarısından XIV. yüzyılın ikinci yarısına kadar Anadolu'da yeşermiş daha sonra Türk milletinin hâkimiyet kurduğu coğrafyalarda devlet-millet bütünlüğünü sağlamış çok önemli bir müessesedir.

Temelini İslamiyet'in oluşturduğu Fütüvvet hareketinin Anadolu'da ortaya çıkmış boyutu olan Ahilik, tarih boyunca mücadeleci ruha sahip olan milletimiz tarafından derin bir kabul görmüş ve hâkimiyet kurduğu coğrafyalarda sadece barış ve huzurun değil aynı zamanda insanı merkeze alan ekonomik anlayışın solmaz ve eskimez temsilcisi olmuştur.

Türk ve İslam tarihinin en büyük ve en uzun ömürlü devleti olan Osmanlı Devleti'nin kurucu iradesi “*İnsanı yaşat ki, devlet yaşasın*” diyen Şeyh Edebalı bir Ahi şeyhidir. “*Sevgi, davanın esası olmalıdır. Sevmek ise sessizliktedir. Bağırarak sevilmez*” diyerek günümüzde en çok muhtaç olduğumuz barış ve huzurun anahtarını veren yine Şeyh Edebalı'dır.

Ashaptan Hz. Muaz'ın çalışmaktan nasırlanmış elini öperek “*Bu eli cehennem yakmaz*” diyerek, çalışmayı ve üretmeyi bayraklaştıran sevgili peygamberimizin bu ilkesini uygulayarak öğreten Ahilik anlayışıdır.

Beş bölümden meydana gelen bu kitabın her bölümüne mahsus olmak üzere birer editör tensip edilmiştir. Yayın kurulunda adları belirtilen ve her bölüme kendi alanında mütehassıs öğretim üyelerimizin katkılarıyla ve ilgili bölüm editörlerinin gözetiminde yazılan metin genel editörler tarafından hazırlanmıştır.

KTO Karatay Üniversitesi yayınları arasında yer alacak bu eserde emeği geçen tüm akademisyen ve uzmanlara; hazırlık aşamasında katkısı bulunan tüm personelimize ve özellikle üniversitemizin Genel Sekreter Yardımcısı Murat Ayvacı'ya teşekkür eder, bu ve benzeri daha nice çalışmaların devamını dilerim.

Prof. Dr. Bayram SADE

KTO Karatay Üniversitesi Rektörü

KISALTMALAR

AEÜ	: Ahi Evran Üniversitesi
Age	: Adı geçen eser
Agm	: Adı geçen makale, Ansiklopedi maddesi.
Agy	: Adı geçen yer
AÜ	: Ankara Üniversitesi
AÜDTFC	: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
b.	: Bin
Bk.	: Bakınız
çev	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Dzl	: Düzenleyen
Ed	: Editör
GÜ	: Gazi Üniversitesi
Haz	: Hazırlayan
Hz	: Hazret
İA	: İslâm Ansiklopedisi
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
İÜİFM	: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası
Ktp	: Kütüphane
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
Nşr	: Neşreden
Nu	: Numara
Ör	: Örnek
S	: Sayı
s	: Sayfa
SÜ	: Selçuk Üniversitesi
Trc	: Tercüme
TTK	: Türk Tarih Kurumu
ty	: Basım tarihi yok
vb	: ve başkası
vd	: ve devamı, ve diğerleri
vs	: Vesaire
yp	: Yaprak
yay	: Yayınlayan
yz	: Yazma

GİRİŞ*

"Aşı Helâl olmayanın işi helâl olmaz." İmam-ı Azam

Ahilik; bir yandan tek tek fertlerin ahlaki erdemler bakımından donanımlarını, onları şahsiyetli fertler yapmayı amaçlarken, öte yandan da fertlerin oluşturduğu aileden tutun da millete ve hatta topyekûn insanlık âlemine varıncaya kadar bütün sosyal yapıların huzurlu, müreffeh, barış ve esenlik içinde yaşamalarını hedef kılan bir “*insanlık müessesesidir*”.

Ahiliği, sadece tarihî görevini gerçekleştirmiş ve yine tarihin karanlıklarına gömülmüş bir müessese olarak görmek büyük bir hata olur. Çünkü Ahilik, insanlığın her zaman ve zeminine hitap edecek malzemeye sahip, çağlar üstü bir değerler sisteminin adıdır. Hatta rahatlıkla denebilir ki Ahilik, çağ yenileştikçe, modernleştikçe daha iyi anlaşılmaya başlanan, insanlığın önüne yeni açılımlar sunan, eskimeyen canlı bir sistemdir.

Kendinden çok başkalarını düşünen, en az kendisi kadar başkalarının da hak ve hukukunu kollayan bir insan modeli ortaya koyan Ahiliği, bugün her zamankinden daha iyi anlamaya mecburuz.

Bugün dünya siyaseti güçlünün aynı zamanda haklı sayıldığı dengesiz bir yöne doğru evrilmektedir.(savrulmaktadır) Bu acımasız çarkın içinde Türk milleti ve Türk devleti olarak beka mücadelesinin yanı sıra “*büyüme*” siyasetini de takip etmeli; ama bu siyaseti takip ederken de tarih ve medeniyet değerlerimize yaraşır bir tarz tercih etmeliyiz.

Bu durumda dünya milletler ailesi içinde kalıcı bir şekilde “*var*” olabilmenin esasları neler olabilir?

Yahut da bu “*var oluş*” nasıl bir var oluş olmalıdır? Hedef sadece var olmak mıdır, yoksa “*insanca*” ve “*şereflice*” var olmak mıdır? Tarihinde insanlık âleminin utanacağı bir karanlık nokta bulunmayan Türk milletinin tercihi elbette ikincisi olmalıdır.

Günümüz dünya siyasetinde takip edilen temel usullerden biri de toplumları yeni terimler, kavramlar ve tanımlamalarla baş başa bırakıp aslında içi boş olan bu kavramlara

* Bu kısım M. Fatih Köksal tarafından yazılmıştır.

gelişen şartlar içinde farklı anlamlar yüklemeye taktığıdır. “Yeni Dünya Düzeni” tabiri bunlardan biridir. Bugünkü dünya siyasetinin hâkim güçlerinin projeleri her ne kadar en ince hesabına kadar yapılmış olsa da, bu politikalar nihai noktada hüsrana uğramaya mahkûmdur. Çünkü temelinde “*insani*” koymayan, adalet ve hak esaslarına dayanmayan hiçbir projenin uzun vadede başarılı olma imkân ve ihtimali yoktur.

Bir projenin temelinde “*insan*” bulunabilmesi için de proje sahibinin insani vasıflarla donanmış olması gerekir. İnsani olmak/olabilmek kültürel arka planla doğrudan ilişkili ve doğru orantılı bir vasıftır.

Modernizm hangi noktaya ulaşırsa ulaşsın, teknoloji hangi sınırları zorlarsa zorlasın, çağın adı atom çağı, uzay çağı, bilgi çağı, güç çağı... ne olursa olsun, “*insan*” olgusu var olduğu müddetçe değişmeyen, değişmesi mümkün olmayan değerler vardır. Bu değerler manzumesi şu veya bu din, o veya bu millet, şuradaki veya buradaki devlet farkı olmaksızın insanlığın müşterek değerleridir. Dürüst olmak, çevreye faydalı olmak, cömert olmak, iyi huylu olmak, munis olmak gibi insani vasıflar; hürriyet, adalet, eşitlik gibi sosyal kavramlar bu değerler manzumesinin ilk çırpıda akla gelen unsurlarıdır. Zamanın, ortamın ve türlü şartların tesiriyle bu değerler kimi devirlerde zayıflayabilir, hatta toplum nezdinde değersiz ve gereksiz şeyler olarak algılanmaya da başlanabilir. Bu durum, o değerlerin işlevini yitirdiğinin değil, o zihniyetteki toplumların kokuştüğünün göstergesidir. Zira altın yere düşmekle toprak olmaz.

Ahilik kültürü, hiyerarşisi ve kendine mahsus kurallarıyla siyasal bir yapı da arz eder. Nitekim bu kurumun Anadolu’daki kurucusu Ahi Evran’ın siyasi bir yönü de vardır. Ahilik kurumunun değerler ve kabuller sistemi ise onun felsefi tarafıdır. Kabaca ifade edecek olursak yapılanma modeli, bu kurumun omurgasını, felsefi tarafı ise ruhunu teşkil eder. İşte Ahilik, dünyanın öngörülen yeni yapılanmasına bu iki cephesiyle de çok şey katacaktır.

Ahilikte şüphesiz din ve tasavvuf çok önemli iki öge konumundadır. Fakat özellikle kuruluş devresinde Ahilik, devlet ve siyaset işleriyle doğrudan ilişki içinde bir yapılanma olarak önümüze çıkmaktadır. Gerek Türkiye Selçukluları ve beylikler döneminde Moğollara karşı duruşları, gerekse Osmanlı Devleti’nin kuruluşunda üstlendikleri rol, Ahilerin siyasi iddia ve tavır sahibi olduklarının açık delilleridir.

Öncelikle dikkat çekmek isteriz ki, Ahiliğin Anadolu’daki kurucu ve yayıcısı Ahi Evran, sadece esnaflar piri, bir öğretinin baş hocası ya da bir teşkilatın alelade reisi

değildir. O, şartlar gerektirdiğinde bir siyasetçi olmuş, bir asker olmuş ve milletin menfaatleri doğrultusunda hiçbir kuvvetten çekinmeden mücadelesini vermiştir.

Hür ve müstakil yaşama isteği, baskı ve zulme tavır alma, karşı çıkma düşüncesi aslında bir kahramanlık emaresi değil, insan olma şerefının tabii bir gereğidir. Dolayısıyla bir “*insanlık bilimi*”nin mensupları olan Ahilerin bu tavırları, insanlığın normal refleksinden başka bir şey değildir. İşte “*Ahi yiğitliği*”, başka bir deyişle “*yiğit Ahiler*” bütün dünyaya “*Zulme, haksızlığa, cehalete, yağma ve talana karşı başkaldırı bir insanlık şerefidir*” mesajını vermiştir ki, bu mesaj kendi çağına verildiği kadar bugüne de verilmiştir.

Ahiliğin sosyal ve kültürel cephesi büyük ölçüde ahlakla ilişkilidir. Çünkü ahilik prensipleri ferdilikten ziyade içtimaidir. Çekememezlik ve dedikodudan kaçınmak, cömert, şefkatli ve merhametli olmak, herkese iyilik yapmak ve herkesin iyiliğini istemek vs. gibi onlarca prensip, esasta ferdî olmaktan ziyade içtimai, yani toplum hayatını tanzim edici mahiyette düsturlardır. Fakat bu içtimai oluşta ne kişi topluma, ne de toplum kişiye ezdirilmiştir. Ahiliğin sosyal dayanışma ruhu sayesinde, Osman Turan’ın ifadesiyle “... *Devletin hiçbir tesiri olmadan; şehir esnafı ve halkı, kendi kendisini idare ediyor, en küçük bir suistimal, yolsuzluk ve ananeye aykırı harekete fırsat verilmiyordu.*” İşte esas olan da budur.

Ahilerin ferdî planda kalmayı aşarak toplum yapılanması, kalkınması ve barışıyla ilgili iddiaların da sahibi olduklarına İbn Battuta, meşhur *Seyahatnâme* adlı eserinde yer vermektedir. O, Ahilerden bahsederken “*Memleketlerine gelen yabancıları karşılama, onlarla ilgilenme, yiyeceklerini, içeceklerini, yatacaklarını sağlama, ihtiyaçlarını giderme, onları uğursuz ve edepsizlerin ellerinden kurtarma, şu veya bu sebeple bu yaramazlara katılanları yeryüzünden temizleme gibi konularda bunların eş ve örneklerine dünyanın hiçbir yerinde rastlamak mümkün değildir*” demektedir. Dünyayı düzeltme ve nizam verme gibi bir iddiası bulunan Ahilik, bu manada güçlü bir siyasi tez ve misyon üstlenmiştir.

Ahiliğin yazımızın başında temas ettiğimiz cihanşumül prensipleri, zamanla revaçtan düşse de asla ölmez prensiplerdir. Bu itibarla Ahilik, sadece ferdî kemale erme noktasında değil, toplumsal barışın sağlanmasında da çok ciddi ve göz ardı edilmemesi gereken bir “*model*” konumundadır.

Ahilik tarihin bir döneminde parlayıp artık tarihe mal olmuş bir sistem olarak kabul edilemez. Ahilik, her insan, her devir, her millet ve her “düzen”e söyleyeceği sözü olan “adam olma sanatı”nın adıdır. Konuya bu açıdan bakıldığında Ahilik, günümüz dünyasında birlikte yaşamak ve barış içinde yaşamak gibi hayati önemdeki sosyal hayat unsurlarını önümüze seren; iktisadi anlamda ise dayanışma, rekabet, kalite-kontrol, standardizasyon vb. şartlarla ticari ahlak prensiplerini ihtiva eden bir değerler bütünüdür. Ahiliğin günümüzün geçerli değerleri karşısında ne konumda olduğu oldukça açıktır.

Bütün bunlarla birlikte şu meselenin altını ısrarla çizmek gerekir: Ahilik, tarihte çok önemli görevler üstlenmiş, Türk kültüründe, Türk tarihinde derin izler bırakmış, millet olarak en büyük iftihar kaynağımız müesseselerden biridir.

Ahiliği tarihte, o çağların şartları içinde uygulanan kuralları çerçevesinde değerlendirip tarihe gömmek yerine, onun bütün müspet değerlerinden yeni filizlerle taptaze meyveler devşirmek mümkündür. Yukarıdan beri ifade edilen cömertlik, doğruluk, samimiyet, müsamaha ve fedakârlık gibi Ahlaki davranışlarla beraber üretim, meslek eğitimi, kalite ve standardizasyon, dayanışma, güç birliği yapma gibi ekonomik uygulamalar yeni ufuklara doğru yolculuğumuzda kılavuzluk edecektir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki: Örnek bir ahlak manzumesi olarak Ahiliğin her devre, her topluma, her devlete ve her sisteme vereceği mesajlar vardır.

AHİLİKLE İLGİLİ KAVRAMLAR*

Ahiliğin teşkilat yapısını kavrayabilmek için bazı temel kavramların öncelikle bilinmesinde fayda vardır. Bunun için aşağıda bunlar kısaca verilecektir.

Pir / Şeyh

Sözlükte pir, ihtiyar, şeyh, ak saçlı, anlamına gelen Farça bir kelimedir. Günlük dilde ise bir tarikatın kurucusu, herhangi bir meslek veya sanatın başlatıcısı, tesis edicisi demektir. Pir kelimesi tasavvufta mürşit, veli ve şeyh ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Meslek grupları, Fütüvvet erbabı ve Ahi teşkilatında her esnaf zümresinin ilk manevi ustası ve zanaatkârı vardı; bu kişiye o zanaatın piri denirdi. Mesela Hz. Âdem çiftçilerin, Nuh gemicilerin, İdris terzilerin, Davud demirci ve

* Bu kısım Doç. Dr. Bekir Biçer tarafından yazılmıştır.

zırhçıların, Lokman hekimlerin, Selman-ı Farisî berberlerin, Ahi Evran ise derici esnafının piri sayılırdı.

Ahilikte her meslek kolu kendi arasında tarikat gibi organize olmuştu. Ahi birlikleri, her meslek kolunda çalışan insanlara bir pirin manevi, dinî kudsiyetini öğretip onları bu mesleğin tarikatı içerisinde sadık ve mesleğin bütün kurallarına candan bağlı müritleri haline getiriyorlardı. Bu suretle daha ziyade eşya işleyicisi olan zanaat kolları mesela kuyumcular, fırıncılar, ayakkabıcılar, bezciler hep birer meslek kuruluşu olan Ahi teşkilatına bağlı idiler. Her meslek kolu kendi işini tamamen tekelinde tutuyor ve her meslek sahibi pirin belirlediği ilkelere göre faaliyet yapıyordu.

Ahi Baba

Ahiliğin kurucusu Ahi Evran'dan sonra gelen ve esnafın başında bulunan Ahilerin reisine “*Ahi Baba*” denirdi. Ahi Baba, bir şehirdeki esnaf teşkilatının başındaki en büyük reis idi. Bir şehirde ne kadar esnaf teşekkülü varsa her birinin ayrı reisleri olup en büyüğüne Ahi Baba denirdi. Ahi Baba'nın seçimi, belli usuller dâhilinde gerçekleşirdi. Bir Ahi Baba'nın vefatından sonra yerini alabilecek bir oğlu var ise genellikle o Ahi Babalığa getirilirdi. Eğer yoksa esnaf reisleri bir araya gelir ve içlerinde güvenilir, dürüst, dindar, işinin erbabı bir kişiyi Ahi Baba olarak seçerdi. Bu aday kadının arzı üzerine padişahın beratıyla tasdik edilirdi.

Ahi babalar, reisleri buldukları bütün esnaf teşekküllerinin sistemli şekilde çalışmasını temin ederlerdi. Müslüman sanatkârlar, Ahi babalardan ve onların yetki verdiği kişilerden aldıkları izin belgesiyle iş görür; sanat icra eder ve satış yapabilirlerdi. Ahi babaların buldukları şehir veya kasabalardaki esnaf üzerinde hissedilir itibarı ve ağırlığı vardı. Bu bağlamda esnafın pek çok meselesi, mahallin kadısına veya İstanbul'a sunulmadan önce Ahi babalar tarafından halledilme yoluna gidilirdi. Bu arada esnafın ihtiyacı olan hammadde üretiminin düzenli bir şekilde yürütülmesine nezaret eder, haksız kazanç sağlayanlar ve esnaflık mesleğine riayet etmeyenler için icabında yargı yoluna giderdi. Ahi babalar, özellikle manevi yönden Kırşehir'deki Ahi Evran Zaviyesi postnişinine bağlıydılar¹.

Kethüda

Kethüda kelimesi Farça kökenlidir. Türkçede kâhya ile eş anlamlı olarak kullanılmış olup Türk devlet teşkilatına XII. yüzyılda girmiştir. Ahilik içinde kethüdalık,

Ahi Baba'nın ardından ikinci sırada yerini almıştır. Ahi Babalık, Ahi geleneklerinden doğmuş bağımsız bir kurumun ahlaki, dinî ve siyasi liderliği olduğu halde, kethüdalık yarı resmî bir memuriyetti. Kethüdalık görev ve yetkilerini siyasi otoriteden almaktadır. Genelde bir yıllığına seçilirdi. Süresi dolan kethüdanın yeniden seçilmesi de mümkün olabilirdi². Kethüdaların başlıca görevleri;

1. İdarecisi olduğu esnaf zümresini merkezî idareye karşı temsil etmek,
2. İdarenin emirlerini üyelerine bildirmek ve uygulanmasını sağlamak,
3. Esnaf arasındaki anlaşmazlıkları kadıya intikal etmeden çözmek,
4. Esnaflığa girişte ve yükselişteki törenlerde bulunmak,
5. Mal ve eşyaların narhlarını belirleyen heyetin toplantılarına katılmak,
6. Haksız rekabete girilmesini önlemek,
7. Esnaf ve sanatkârlara gerekli ham maddeyi temin ve tevzi etmek şeklinde özetlenebilir.

Yiğitbaşı

Yiğitbaşı, Türkçe yiğit ve baş kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiş bir kavram olup Ahilikte esnaf teşkilatında kethüdanın yardımcısı ve Ahi yönetim kurulunun üyesidir. Yiğitbaşılar, sırtlarına kabana benzer bir giysi ve ayaklarına mest giyen, bellerinde uzunca bir bıçak olan, başlarında altında yün bir takke ve bunun üzerine bir arşın uzunluğunda, iki parmak genişliğinde bir başlık örten yiğitler olarak tanımlanır.

Yiğitbaşı ismi Türkiye Selçukluları döneminden itibaren Ahiler arasında kullanılmaya başlanmıştır. Yiğitbaşılar askerî donanımlarıyla Anadolu'da asayiş ve güvenliği korumaya yönelik faaliyetler de yapmışlardır. XIII. ve XIV. yüzyıllarda Anadolu'da Ahilik ve dolayısıyla esnaf teşkilatı daha kuvvetli ve daha bağımsız bir yapıdaydı. Bu bağlamda teşkilat mensupları ve bu teşkilatın içinde yer alan yiğitler ve bunların başındaki yiğitbaşılar daha serbest hareket etme imkânına sahiptiler. Ancak Anadolu'nun Osmanlı idaresine girmesi üzerine bilhassa XV. yüzyılın ortalarından itibaren esnaf teşkilatı devletin merkezî otoritesine ve kurallarına daha sıkı bir biçimde bağlandı. Böylece Ahilik teşkilatı içinde yer alan yiğitbaşı da Ahilik geleneklerinin bir devamı şeklinde esnaf idare heyetlerinin içinde yer almaya başladı.

Kethüdanın yardımcısı olarak görev yapan yiğitbaşı, esnafın meselelerinin hallinde gerekli yerlere iletilmesinde önemli bir rol oynamaktaydı. XVIII. yüzyıldan

itibaren hemen her esnaf teşekkülünde mecburi olarak bir yiğitbaşı görev yapmaya başladı. Yiğitbaşı esnafın ileri gelenleri arasından seçilirdi. Aday belirlendikten sonra mahallin kadısına başvurulurdu. Kadılık makamının uygun görüp tasdik etmesiyle yiğitbaşı seçilmiş olurdu. Seçim birçok esnaf teşekkülünde belirli bir sürede, ekseriya yılda bir defa yapılırdı. Yiğitbaşılardan seçimleri ve törenler Fütüvvet ve Ahilik geleneklerine uygun olarak yapılırdı³. Yiğitbaşı;

1. Esnafın yetiştirilmesi,
2. Esnaf arasındaki rütbelerin tespiti,
3. Esnafa hammadde dağıtımı,
4. Esnafın disiplin konuları ve disiplin cezalarının uygulanması,
5. Ustaların peştamal kullanma törenleri,
6. Orta sandığın idaresi konularında esnaf şeyhinin yardımcısıdır.

Usta

Ahilikte en önemli mertebelerden biri ustalıktı. Bu mertebeye geleneksel çırak-kalfa-usta sistemi içinde ulaşıldı.

Usta, çırak olarak başlayan çocuğa meslekle ilgili bilgileri öğretirdi. O sanat dalındaki manevi liderleri, meşhur şahsiyetleri ve onların hayat hikâyelerini, zaman zaman çocuğa aktararak, çocuğun bu sanatkâr grubunun bir üyesi olmasına yardımcı bulunurdu. Ahilikte esnaf ve sanatkârlara işyerinde yamak, çırak, kalfa ve usta hiyerarşisi ile mesleğin incelikleri öğretilirken, akşamları toplanılan Ahi zaviyelerinde de ahlaki eğitim uygulanırdı. Böylece hem kendi çalıştığı mesleğin hem de diğer meslek kollarının bir peygambere ya da bir pire dayandırıldığını gören ve bunların örnek alınması lazım geldiğine inanan çocuk, o meslekte tesis edilen disiplinin sürdürülmesine inanırdı.

Böylece manevi bir alanın denetimi ve himayesinde ekonomik hayat, Ahilik çerçevesinde düzen altına alınmış olurdu. Çıraklıkta geçen ilk yıl, usta adayının devamlı müşahede dönemi idi. Usta ile çırak arasındaki ilişki tarzı bir çeşit itaat ve hürmeti ihtiva ederdi. Usta kısmen öğretici, kısmen de baba rolünü üstlenir. Bu yüzden çırağı, ailesinin bir ferdi gibi görür ve ona şefkatle muamele ederdi. Ustalığa yükselebilmek için üç yıl kalfa olarak çalışmak lazımdı. Bu süre içinde, hakkında şikâyet olmayan, kendisine verilen görevleri dikkatle yerine getiren, özellikle çırak yetiştirme hususunda titiz davranan, diğer kalfalarla iyi geçinen, müşterilere karşı iyi davranan, bir iş yerini idare

edebilecek duruma gelen kalfalar hususi bir merasimle ustalığa yükseltildi. Kalfalıktan ustalığa geçiş için yapılan bu özel törene “*Şed Bağlama*” denirdi.

Kalfa

Kalfa, çıraklık ve ustalık arasındaki bir statüdür. Çıraklar, çıraklık süresini tamamlayıp kalfalığa yükselebilecek bilgiye sahip olduklarında usta ve kalfasının yardımıyla başarılı bir sınavla kalfalık statüsünü elde ederlerdi. Velisi de kendisinden memnun olduğunu bildirirdi. Merasimde lonca kurulu hazır bulunurdu. Kalfaların en kıdemlisi hizmet ve rehberlik görevini yerine getirirdi. Kalfalığa yükseltilecek genç o gün esnafa mahsus özel elbiseyi giyer, kendi ustası ile birlikte üç usta buna şahitlik ederdi. Dualarla şed bağlanırdı. Vakti gelince iş kurmak için yeterli parayı temin edemedikleri zamanda bu süre çoğu kez uzayabilirdi. Bu durumda kalfalara bazen ustaları, cemiyetin önde gelenleri ve yiğitbaşları yardımda bulunurlardı.

Çırak

Yaşı ortalama 12-13 olan erkek çocuk, velisi tarafından kabiliyetleri doğrultusunda, herhangi bir sanat dalında faaliyet gösteren bir ustanın yanına belli bir süre çalışmak ve mesleği öğrenmek üzere çırak olarak verilirdi. Usta eğer işyerinde yeni bir çırağa ihtiyacı varsa çocuğun fiziki kabiliyetini ve ahlaki vaziyetini anlamak için geçici bir süre çalışmasına müsaade ederdi. Böylece yanında çalışmaya başlayan çocuğun başarısını, kabiliyetini küçük işler yaptırmak suretiyle gözlemleyen usta, yeni çırağın dürüstlüğü hakkında da kanaat sahibi olmak isterdi. Çocuk kabiliyetli, çalışkan, dürüst ve güvenilir bulunursa o iş yerinde çırak olarak çalışmasına izin verilirdi. Böylece üç yıldan beş yıla kadar değişen bir zaman zarfında ustası, çırağın hem mesleki hem de manevi olarak hocası konumunda olurdu.

Yamak

Yamak, “*bağlı, ekli, yardımcı*” anlamına gelir. Yamaklık meslek hayatının ilk safhasıydı. Bir esnafa yamak olabilmek için; 10 yaşından küçük olması; velisi tarafından işe devamının sağlanması; iki yıl parasız ve sürekli çalışmayı kabul etmesi gerekiyordu.

Belirlenen süreyi tamamlayanlar özel bir törenle çıraklığa yükselirdi. Yamaklar iş yerinde mesleki eğitim görürken, zaviyelerde de dinî ve sosyal bilgileri alarak eğitimlerini bir bütünlük içinde devam ettirirlerdi. Yamaklara öncelikle teşkilatın

adap ve erkânı ile kaçınmaları gereken tutum ve davranışlar öğretilirdi. Yamağın devamı velisi tarafından sağlanacağıının taahhüt edilmesi de şarttı.

¹ Yusuf Küçükdağ, "Ahi Baba", *Ahilik Ansiklopedisi*, I, Ankara 2014, s. 41.

² Mehmet Ali Hacıgökmen, "Kethüda", *Ahilik Ansiklopedisi*, II, Ankara 2014, s. 62.

³ İlhan Şahin, "Yiğitbaşı", *Ahilik Ansiklopedisi*, II, Ankara 2014, s. 349-350.

BİRİNCİ BÖLÜM:

FÜTÜVVET ve AHİLİK*

“Kimde Âdem’in özür getirmesi, Nuh’un sebatı, İbrahim’in vakarı, İsmail’in doğruluğu, Musa’nın ihlâsı, Eyyub’un sabrı, Davud’un ağlayışı Muhammed’in cömertliği varsa, yine Allah hepsinden razı olsun, kimde Ebubekir’in merhameti, Ömer’in hamiyeti, Osman’ın hayâsı, Ali’nin ilmi bulunursa, sonra da bütün bunlarla beraber nefisini tahkir ederse, ayıplarını görürse o kimse Fütüvvet sahibidir, feta adını hakeder”.

Fütüvvet Kavramı

Ahiliğin temelini oluşturan fütüvvet kelimesinin aslı olan “feta” (فتى)’nın çoğulu “fityan” (فتيان)’dır. Cahiliye döneminde Arap toplumunda hem cömert, misafirperver, yardımsever hem de asalet ve şecaat sahibi yiğit kişiyi ifade ederdi¹. Bu anlayış İslami dönemde de kabul gördü. Fütüvvet anlayışı Orta Asya, Horasan, Kirman, Kırım ve Irak gibi sahalara yayıldıkça değişik kültürlerle karşılaştı. Büyük ölçüde Türk ve İran kültürünün içinde bulunduğu yeni siyasi ve dinî ortam karşısında, X. ve XI. yüzyıllarda tasavvufun şekillenmesi ile birlikte ideal kahraman feta kelimesine silahla savaşmak, düşmanı kahretmek manaları yerine başka anlamlar da yüklenmeye başlandı. Bunlardan bazıları, fevkalade dürüst, cömert, başkaları için çalışan, yardımsever, engin hoşgörû sahibi, kusurları bağışlayan, çok merhametli, Allah’tan korkan, iyi huylu, karıncayı bile incitmekten çekinen, kusursuz gibi üstün meziyetler idi².

Feta kelimesi’nin zaman içinde, özellikle Türkler arasında “Ahi” haline geldiği görülmektedir. Feta’nın Ahi ile ilişkisi konusunda iki görüş vardır;

Ahi Kelimesinin Anlamı

1. Tasavvuf ehli kimseler, birbirlerine Arapça, (ahi = اخی) / “kardeşim” şeklinde hitap ederler ki, Anadolu’da kullanılan “ahi” kelimesi bundan farklı olmayıp X ve XI. yüzyıllarda Anadolu dışında “kardeşim” anlamında fütüvvet ehli kişilerce kullanılmıştır. Mesela İran’da 1065 yıllarında yaşamış olan fütüvvet erbabı mutasavvıflardan Ahi Ferec Zencanî buna örnek olarak verilebilir³.

* Bu kısım Doç. Dr. Mehmet Ali Hacıgökmen tarafından yazılmıştır.

2. Ahi kelimesinin kaynağı hakkındaki ikinci görüş Divanü Lugâti't-Türk ve Atabetü'l-Hakayık gibi eski Türkçe kaynaklarda geçen ve “*eli açık, cömert*” anlamlarına gelen Türkçe “*akı*” (اقى) kelimesinden geldiğiyle alakalıdır⁴. Buna göre akı kelimesi Türkçe’de ses değişimiyle (k<h) “*ahi*” şekline dönüşmüştür⁵. Görüldüğü gibi Türkçe’de kullanılmakta olan akı kelimesinin, “*kardeşim*” anlamında Arapçadaki “*ahi*” kelimesiyle bir alakası yoktur. Öyle ise birinci görüşün daha uygun olduğu söylenebilir.

*Fütüvvetten
Alpliğe*

Fütüvvetin Harezmi ve Horasan’a yayılması sonucunda, Türk muhitlerinde fütüvvete mensup olanların kendilerini “*gazi*” olarak vasıflandırdıkları görülmektedir. Bu gaziler, Bağdat’ta Abbasi hanedanının iç mücadelelerinden istifade ederek kuvvetlenmişler, XI. yüzyılda İslam şehirlerinde etkin hâle gelmişlerdir. Özellikle Maverâünnehr bölgesinde bulunan Türk, Arap ve İranlı fütüvvet birlikleri iç içe bulunuyorlar ve birbirlerini kültürel yönden etkiliyorlardı. Bu etkinin sonucu olarak feta anlayışı, Türkler’de alplik ülküsü, gazilik mefkûresi adı altında daha aktif ve heyecanlı bir safhaya ulaşmıştır.

Halife Nasır Lidinillah (1180-1225), XIII. yüzyılda, İslam devletinin bekası için bir süreden beri mevcut olan, fakat teşkilatlı olmayan Fütüvvet hareketini yeniden organize etmiştir. Dünyadaki bütün Müslüman devlet reislerini Hilafet makamına Fütüvvet teşkilatıyla bağlamayı amaçlayan Halife Nasır Lidinillah, bunu rededenleri, yani Fütüvvet teşkilatına girmeyenlerin hâkimiyetlerini meşru saymamıştır⁶. Bunun için pek çok hükümdar ve devlet başkanı halifenin bu talebine kısa süre içinde müspet cevap vermişlerdir. İslam âlemine yayılmış olan Fütüvvet erbabı şeyhler ve müritleri halife adına faaliyette bulunmuşlardır. Fütüvvet teşkilatı sayesinde İslam dünyası siyasi bakımdan merkezî bir yapıya kavuşturulmaya çalışılmıştır.

“İlim gökyüzündedir, kim onu indirecek veya yer altındadır, kim çıkaracak. Yahut dağların ötesindedir, kim onu getirebilir demeyin. İlim kalplerinize yerleştirilmiştir. Siddıkların ahlakıyla ahlaklanın ki, kalplerinizde ilim zuhur ederek sizi mesut kılsın ve muhafaza etsin.” Ahi Evran

Ahi Evran'ın Hayatı

Anadolu'nun Türkler tarafından fethedilişini takip eden üç asır içinde, Anadolu'yu yeniden imar eden, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında emeği geçen birçok fikir adamı, şair, mutasavvıf, sanatkâr ve devlet adamının adı ve şanı unutulmuş, birçoklarının da sadece adı ve menkıbeleşmiş şahsiyetinden bazı izler ve hikâyeler günümüze kadar gelmiştir. Anadolu'nun kültürel mimarları diyebileceğimiz bu kahramanlar hâlâ Türk insanının gönlünde yaşamakta ve hatıraları yad edilip, hassasiyetle muhafaza edilmektedir. Anadolu'da bu dönemden kalan, pek çok tekke ve zaviye ile içinde yatanın kim olduğu bilinmeyen yüzlerce türbe bulunmaktadır. Bunlar, insanların hürmetle ziyaret ettiği yerlerdir. Bu dönemde yaşayan mutasavvıflar, Türkmen halkın rehberleri olmuş, muhtelif sosyal ve kültürel teşkilatlar kurmuşlardır. Bu sosyal müesseseler sayesinde, Anadolu kültürel bakımdan imar edilmiştir. Ahilik bu teşkilatlardan biridir.

Zamanla bu kahramanlarını destanlaştıran Anadolu insanı, bunlardan birçoklarının menkıbevi şahsiyetlerini ve hatıralarını derlemiştir. Danişmendnâme, Saltuknâme, Velâyetnâme, Dede Korkut Hikâyeleri ve daha birçok şeyhlerin menakıpnameleri bu tür eserlerdir. Anadolu bu bakımdan zengin bir literatüre sahiptir.

Ahi teşkilatı gibi millî bir kuruluşun baş mimarı olması bakımından, bu kuruluşu gereği gibi tanıyabilmek, Türk kültür tarihindeki yerini ve önemini kavrayabilmek, daha önemlisi bu kuruluşun üzerine oturduğu fikrî ve ilmî temelleri layıkıyla tespit edebilmek büyük ölçüde Ahi Evran'ın gerçek kişiliğini, ilmî ve fikrî yönünü, siyasi ve sosyal görüş ve düşüncesini, ahlaki anlayışını tespit ve teşhis edebilmeye bağlıdır.

* Bu kısım Prof. Dr. Mikail Bayram tarafından yazılmıştır.

Ahi Evran'ın Nesebi

Ahi Evran'ın tam künyesi Şeyh Nasîrû'd-din Ebû'l-Hakâyık Mahmud b. Ahmed el-Hoyî'dir. Bu kayıt onun aslen Azerbaycan'ın Hoy kasabasından olduğuna işaret etmektedir. Hoy ve çevresi, Sultan Tuğrul zamanından (1040-1063) beri Türkmen yerleşim bölgesidir. Anadolu feth edilmeden önce bu bölge Selçuklular'ın askerî yığınak merkezi idi. Türkiye Selçukluları zamanında Azerbaycan'dan Anadolu'ya gelip yerleşen Ahi Türk (Urmiyeli), Fakih Ahmed (Esbustlu), Abdal Musa (Hoylu) ve Geyüklü Baba (Hoylu) gibi pek çok Türkmen mutasavvıf ve ilim adamı vardır. Hoy ve çevresinde Baba ve Ata diye anılan yatırların varlığı o dönemde Türkmen dervişlerin bölgede faal olduklarını gösterir⁷.

Şeyh Nasîrû'd-din Mahmud'un menkıbevi adı Evran'dır. Çünkü ölümünden sonraki ilk iki asırda bu isme rastlanmamakta, ancak XV. yüzyılın ortalarından itibaren görülmektedir. Zaten Menakıpname, Ahi Fütuvvetnâme ve Şecerenameleri ona Evran adının verilmesini birkaç farklı rivayete dayandırmaktadır. Fakat hepsinde ortak olan taraf Evran'ın “yılan”/“ejder” anlamına geldiğidir⁸. Rivayetlerden birinde Kayseri'de kurduğu debbağ atölyesinin mahzeninde yılan beslediği için kendisine Evran denildiği zikredilir. Bütün menakıpnamelerde bu kelimenin yılan, ejder anlamında kullanıldığı ve bunun için Ahi Nasîrû'd-Din Mahmud'a “*Ahi Evran*” dendiği kaydı bulunmaktadır.

Ahi Evran'ın Eğitim Hayatı

Ahi Evran'ın "*Kerâmet-i Ahî Evrân*" adlı eserinde ve bazı Ahi Şecerenamelerinde 93 yıl yaşadığı belirtilmektedir. Buna göre 1261'de öldürüldüğü dikkate alınırsa onun 1171 yılında doğduğu anlaşılır⁹. Ahi Evran'ın çocukluğu ve ilk tahsil devresi, memleketi olan Azerbaycan'da geçmiştir. Gençliğinde Horasan ve Maverarünnehr'e giderek oradaki büyük üstatlardan ders almıştır. En çok da Eş'ari kelamcı Fahreddin-i Razi'den (ö. 1209) faydalanmıştır. 1204'te Bağdad'da Razi'nin talebelerinden Şeyh Evhadüddin-i Kirmani (ö.1238) ile tanışmış; ona bağlılığı ömrünün sonuna kadar devam etmiştir. Bu üstadının vasıtasıyla Halife Nasır Lidinillâh'ın kurduğu Fütuvvet teşkilatına dahil olmuştur.

Ahi Evran, Bağdad'da iken Fütuvvet teşkilatına mensup şeyhlerden başta Kirmani olmak üzere birçok üstattan feyz almıştır. Bağdat'ın İslam dünyasında en büyük ilim, sanat ve irfan merkezi oluşu, Ahi Evran'ın çok yönlü bir ilim ve fikir adamı olmasında etkili olmuştur. Ahi Evran devrin ilimlerini tahsil etmiştir. Özellikle tefsir, hadis, kelâm, fıkıh ve tasavvuf gibi dinî ilimler yanında

felsefe ve tıp sahasında da temayüz etmiş ve bu alanlarda eserler vermiştir. İbn Sina (ö.1037), Sühreverdî el-Maktul (ö.1191) ve Fahrreddin-i Razi'nin eserlerini çok iyi okumuş, bu âlimlerin bazı eserlerini Farsça'ya tercüme etmiştir.

Ahi Evran'ın Kayseri'deki Faaliyetleri

Türkiye Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1192-1196,1205-1211) ikinci defa tahta geçince, cülusunu Halife Nasır Lidinillah'a iletmek için Sadreddin Konevî'nin (ö.1274) babası Şeyh Mecdüddin İshak'ı (ö.1221) Bağdat'a göndermişti. Mecüddin İshak Anadolu'ya dönerken beraberinde Muhyiddin İbnü'l-Arabi (ö.1240), Ebu Ca'fer Muhammed el-Berzaî ve Evhadüddin-i Kirmani gibi birçok şeyh ve âlimi Anadolu'ya getirmiştir¹⁰. Ahi Evran da bu kafile ile Anadolu'ya intikal etmiştir.

Ahi Evran 1205 yılında Anadolu'ya geldikten kısa bir süre sonra Kayseri'ye yerleşip burada bir debbağ atölyesi kurmuş; burası Debbağlar Mahallesi haline gelmiştir. Bu mahallede Evhadüddin-i Kirmani de ikamet etmiştir¹¹. Ahi Evran, hocası Evhadüddin-i Kirmani ile birlikte Kayseri'de Ahi teşkilatını kurmuştur. Bu konuda devletin himaye ve desteğini görmüştür¹².

Ahi Evran'ın Konya'daki Faaliyetleri

Kayseri'deki yöneticilerle Türkmen ve Ahiler arasında I. İzzeddin Keykâvus zamanında (1210-1219) mahiyeti bilinmeyen bir sürtüşme mevcuttu. Bu ihtilaf I. Alaeddin Keykubad (1220-1237) tahta geçtikten sonra giderildi. Nitekim Sultan I. Alaeddin Keykubad Kayseri'ye giderek Türkmen ve Ahiler lehine köklü düzenlemeler yaparak Ahi teşkilatını himayesine aldı. Bu gelişmeden sonra Ahilik bütün Anadolu'ya yayıldı. Bu sırada Ahi Evran, Kirmani'nin kızı Fatma Hatun ile evli bulunuyordu. Fatma Hatun, Bektaşiler arasında "*Kadın Ana*", "*Kadıncık Ana*" diye tanınmıştır. Ahi Evran, Kayseri'de bulunduğu sırada eşi Fatma Hatun vasıtası ile "*Baciyân-ı Rum*" (Anadolu Bacıları) teşkilatını kurmuştur.

Ahi Evran 1227'den sonra Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın isteği ile Konya'ya yerleşmiştir. Burada sanatını icra eden Ahi Evran Konya'yı Ahiliğin önemli bir merkezi haline getirmiştir. Ayrıca Konya'daki Hânkah-ı Ziya ile Hânkah-ı Lala'nın müderrisliğini de deruhte etmiştir. Sultan Alaeddin'in yüksek himayesine mazhar olan Ahi Evran'ın, devletin önemli mevkilerinde bulunduğu ve sultan adına bazı eserler kaleme aldığı tahmin edilmektedir¹³.

Ahilerin parlak dönemi Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın ölümüyle sona erdi (1237). Tahta geçen II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1246), muhalif oldukları gerekçesiyle Ahileri himaye etmedi¹⁴. Bir süre sonra yönetim ile Ahilerin arası açıldı. Tam bu sırada Moğol ordusu Anadolu'ya girdi. Sultan II. Gıyaseddin, Köseadağ mevkiinde Moğol ordusu karşısında ağır bir yenilgiye uğradı (1243). Anadolu'da ilerlemeye devam eden Moğol ordusu, Kayseri'de karşısında Ahileri buldu. Ahiler 15 gün şehri müdafaa ettiler. Sonunda Kayseri'ye girmeyi başaran Moğollar, pek çok Ahi'yi katledip ev ve iş yerlerini yağmaladılar. On binlerce Ahi ve Bacıyı esir edip götürdüler. Ahi Evran'ın hanımı Fatma Bacı da Moğollar'a esir düştü¹⁵. Bu olaydan sonra Kayseri'deki Ahi ve Bacı teşkilatları dağıldı.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra (1246) saltanat naipliğine getirilen Celaleddin Karatay (ö.1254), tutuklanmış olan başta Ahi Evran olmak üzere Ahi ve Türkmen ileri gelenlerini serbest bıraktı¹⁶. Hapisten çıkar çıkmaz Denizli'ye giden Ahi Evran orada kısa bir süre kaldıktan sonra Şeyh Sadreddin Konevi'nin aracılığıyla Konya geldi¹⁷. Burada fazla kalmayan Ahi Evran Kırşehir'e giderek oraya yerleşti.

Ahi Evran'ın Kırşehir'e Yerleşmesi

Moğolların Anadolu'nun yönetimi üzerinde söz sahibi olmaları sebebiyle Selçuklu yönetiminin Ahileri ve Ahi teşkilatını Moğollara rağmen himaye edemeyecekleri bilinen bir gerçektir. Askerî ve ekonomik güçleri bulunan Ahilerin, Moğol tahakkümüne karşı çıktıklarından teşkilatları büyük ölçüde dağıtılmıştı. Moğol tahakkümünün daha az hissedildiği Kırşehir'e yerleşen Ahi Evran, burada Ahiliği yeniden teşkilatlandırmış ve ömrünün son 14 yılını Kırşehir'de geçirmiştir.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in yaşları küçük olan üç oğlu adına yönetimi deruhte eden saltanat naibi Celaleddin Karatay'ın 1254'de ölümüyle Selçuklu şehzadeleri arasında saltanat mücadelesi tekrar başladı. Kardeşler arasındaki mücadelede Ahiler, II. İzzeddin Keykâvus'u (1246-1249 müstakil, 1249-1262 müşterek saltanat) desteklediler. Fakat Moğolların desteğini alan IV. Rükneddin Kılıcarıslan (1249-1254,1257-1266) mücadeleyi kazandı ve sonuçta Ahiler de yenilmiş oldular¹⁸. Ahi Evran ve dostu Konevî, bu mücadelede II. İzzeddin'i desteklemişlerdi¹⁹.

Ahi Evran'ın Ölümü

IV. Rukneddin Kılıcarıslan 1260'de tek başına Konya'da tahta geçtikten sonra Ahilerle mücadeleyi artırdı. Moğol hâkimiyeti altındaki Selçuklu yöneticileri önemli yerlere Moğolların tasvîp ettiği valileri atadılar. Moğol tahakkümünü buralarda tesis etmekle görevlendirilen valilere karşı başta Türkmenler ve Ahiler olmak üzere isyanlar başladı. Bunların en şiddetlisi Kırşehir'de oldu ki, bu isyan sırasında Ahi Evran hayatını kaybetmiştir (1261).

Ahi Evran'ın Türbesi

Şüphesiz Ahi Evran öldürüldükten hemen sonra kendisine bir türbe yaptırılmış olamazdı. Bugün mevcut olan Ahi Evran Türbesi'nin ilk defa ne zaman yapıldığı hakkında kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak bazı halk inanışları Ahi Evren'in ölümünden hemen sonra Âşık Paşa'nın (ö.1332) tespitine göre ona bir türbenin yapıldığı rivayet edilmektedir²⁰. Şu anda ayakta bulunan Ahi Evran'ın Türbe, Tekke ve Camii'nin II. Murad (1421-1446,1446-1451) ve oğlu Fatih Sultan Mehmed (1444-1446,1451-1481) zamanlarında inşa edilmiş olduğu bilinmektedir.

AHI TEŞKİLATI

Türk fütuvvet hareketi diyebileceğimiz Ahilik, dinî ve siyasi bakımdan Halife Nasır Lidinillah'ın kurduğu Fütuvvet teşkilatına bağlı olarak kurulmuştur. Orta Çağ İslam Fütuvveti, Türkiye Selçukluları zamanında Anadolu'daki sosyal, kültürel, sınai, ticari ve siyasi şartların etkisiyle Ahilik olarak teşekkül etmiş ve gelişmiştir.

Anadolu Ahi teşkilatının kurucuları olan Ahi Evran, onun hocası Evhadüddin-i Kirmani, Kirmani'nin halifesi Şeyh Zeynüddin Sadaka ve diğer Fütuvvet erbabı şeyhler görevli olarak Anadolu'ya gelmişlerdir. Bunlardan Kirmani, Anadolu'daki Fütuvvet erbabı şeyhlerin lideri yani Şeyhü'ş-Şuyuhi'r-Rum olarak bizzat halife tarafından tayinen Anadolu'ya gönderilmişti. Ondandır sonra da bu göreve Zeynüddin Sadaka tayin edilmiştir. 601/1204 yılından itibaren Fütuvvet mefkûresi, Anadolu'da çok ilgi ve destek görmüş ve her tarafa yayılmıştır. Şeyh Evhadüddin'in kurmuş olduğu Evhadiyye Tarikatı mensubu şeyhler ve bu şeyhler etrafındaki Türkmen dervişler, Fütuvvet ülküsüne gönül vermişlerdir. Başta sultanı I. İzzeddin Keykâvus ve I. Alaeddin Keykubad olmak üzere pek çok Selçuklu devlet adamı da Fütuvvet teşkilatına girmişlerdir.

Anadolu'nun Türkler tarafından fethedilişini takip eden bir buçuk asır içindeki ilmî çalışmaların bir özelliği de pozitif ilimlerin işe dönüştürülmesine ve bunun uygulanmasına önem verilmesidir. Müspet ilimlerle uğraşan devrin bilginleri, ilmin uygulanması ve ilimden iş hayatında faydalanılması gerektiğini belirtmektedirler. Ahi Evran da bu konuya özel bir önem vermiştir. O, eserlerinde sık sık ilmi, iş ve sanat alanında kullanmak gerektiğini ifade eder²¹. İlimin amelden önce geldiğini, ilimsiz amelin fayda sağlamayacağını, kişinin ilmini uyguladığı ölçüde makbul insan olacağını ifade etmiştir.

Anadolu Ahi teşkilatının kuruluşunun temel amaçlarından biri de ilmi, çeşitli sanat alanlarında uygulama ve toplumu bundan yararlandırma ülküsüdür. Ahi Evran eserlerinde bu ülküyü topluma vermeye çalışmaktadır. Ona ait olduğu tahmin edilen "*Letaif-i Hikmet*" adlı eserde şöyle denmektedir: "*Allah insanı, medenî tabiatlı yaratmıştır. Bunun manası şudur, Allah insanları yemek, içmek, giymek, evlenmek, mesken edinmek gibi çok şeylere muhtaç olarak yaratmıştır. Hiç kimse kendi başına bu ihtiyaçları karşılayamaz. Bu yüzden demircilik, marangozluk gibi çeşitli meslekleri yürütmek için çok insan gerekli olduğu gibi, demircilik ve marangozluk da bir takım âlet ve edevatla yapılabileceği için bu âlet ve edevatı tedarik için de çok sayıda insana ihtiyaç vardır. Böylece insanın (toplumun) ihtiyaç duyacağı bütün sanat kollarının yaşatılması gerekir. O halde toplumun bir kesiminin sanatlara yönlendirilmesi ve her birinin belli bir sanatla meşgul olması gerekir ki, toplumun ihtiyaçları görülebilsin*".²²

Görüldüğü üzere İbn Haldun (ö.1406) nasıl sanatı ve sanat kollarını medeniyetin gereği olarak görmüşse, Ahi Evran da toplumun saadet ve refahı için bütün sanat kollarının yaşatılmasının gerekli olduğunu savunmuştur.

O devirde bu mefkûrenin uygulayıcıları genellikle Ahiler olmuştur. Ahiliğin kurulmasında da bu fikrin önemli rolü bulunduğu açıktır. Ancak XIII. yüzyıl ortalarından itibaren Moğolların kendi iktidarlarına karşı direnen Ahi teşkilatı ileri gelenlerini birçok defalar katliama tabi tutmaları ve teşkilatlarını dağıtmaları, pek çok Ahi'nin Moğol zulmünden dolayı Anadolu'dan başka ülkelere göç etmeleri yüzünden bu mefkûrenin zayıfladığı görülmektedir.

Türkiye Selçuklularının halkın eğitimi ve öğretimi ile yakından ilgilendiği, özellikle dinî eğitimi ve sosyal yaşayışını yönlendirmede belli bir siyaset ve program uygulandığı görülmektedir. Devletin Ahi ve Bacı teşkilatlarının kuruluş ve gelişmesine destek olması, bu program ve politikasının icabıdır. Bu iki kuruluşun mimarı olan Ahi Evran, sultana verdiği nasihatte insanları mesleklere yöneltmesini söylerken devletin, halkın eğitimi ile bu kadar yakından ilgilenmesi ve bunu kendine vazife edinmesi gerektiğini belirtiyor²³. Ahi Evran bu dediklerinin uygulayıcısı olarak, devletin himaye ve desteğinde insanları çeşitli sanatlara yönelterek, göçebe Türkmenlerin yerleşik hayata intikallerini sağlamıştır. Bir yandan kendisi de bir sanatkâr olarak debbağlık mesleğini bizzat icra etmiş, sanatını topluma yaymış, dericilerle birlikte diğer sanat kollarına mensup insanları Ahilik adı verilen organizasyon içinde toplamış, bir yandan da gerçek bir halk muallimi olarak bu sanat ocaklarında çalışan yamak, çırak, kalfa ve ustaların dinî eğitim ve tahsilleriyle yakından ilgilenmiş ve bu maksatla halk tipi eserler kaleme almıştır. Ahi Evran bu eseri ile Anadolu'da ilmihal geleneğinin başlatıcısı olarak karşımıza çıkmaktadır²⁴. İlmihallerin telifinde gözetilen gayelerden biri de İslamı yaymak, başka dinden olanlara İslamı en öznlü biçimde sunmak olduğu göz önünde bulundurulursa Ahi Evran'ın, Anadolu'nun İslamlaşmasında da önemli bir hizmet üstlendiği görülür.

Filozof Ahi Evran

Ahi Evran'ın bu eğitimci vasfı Ahi teşkilatının kurulmasında önemli rol oynamıştır. Eserleri ders kitabı olarak asırlarca Ahi Ocaklarında okunmuş ve okutulmuştur. Eserlerinin yazma nüshalarının istinsah ve kıraat kayıtlarında bu konularla ilgili önemli bilgiler bulunmaktadır. Ancak Farsça okuma ve yazma geleneği Anadolu'da terk edilince Ahi Evran'ın eserleri daha az okunur olmuştur.

Her şeyden önce Ahi Evran'ın Anadolu'ya geldiği dönemlerde (1205) Anadolu'da ilim adamlarını himaye eden bir iklim vardı. O dönemde başta Anadolu Selçuklu Sultanları olmak üzere ilim ve felsefeye ilgi duymakta ve itibar etmekteydiler. Bu ilim ortamının Ahi Evran'ın yetişmesinde çok önemli bir etken olduğu muhakkaktır. I. Gıyaseddin Keyhüsrev de felsefeye meraklı, şair ruhlu ve İbni Sina'nın hayranlarındandı²⁵. Oğulları I. İzzeddin Keykâvus ile I. Alaeddin Keykubad'ı da kendisi gibi yetiştirdiği anlaşılmaktadır. Nitekim Sultan Alaeddin Keykubad'ın, İbn Sina'nın *er-Risale fi'n-Nefsi'n-Natika* adlı eserini Ahi Evran'a, Farsça'ya tercüme ettirmesi bunu göstermektedir. Ahi Evran, gene bu sultana ithaf ettiği *Yezdan-şinaht* adlı eserinin son faslında onun felsefeye meraklı bir sultan olduğunu belirtmektedir.

Şüphesiz Ahi Evran'ın İbn Sina'ya duyduğu hayranlık yukarıda adı geçen eserini Farsça'ya tercüme etmekten ibaret değildir. Muhtelif eserlerinde İbn Sina'yı "*Şeyh*", "*Şeyhu'r-Reis*", "*Hatemu'l-Hukemâ*", "*Hulasetu'l-Ukala*" gibi unvanlarla anmakta ve onun görüşlerine pek çok atıflarda bulunmakta, şiir ve sözlerini şahit olarak göstermektedir. Ahi Evran, insanların kurtuluşu ermeleri ve ebedî saadete kavuşmaları için iki yol bulunduğunu, bunlardan biri peygamberlerin yolu olan iman yolu, diğeri de filozofların belirttiği akıl yolu olduğuna dikkat çekmektedir. Akıl gücü ile kurtuluşa eren, istikameti bulanların başında İbn Sina'yı görmekte ve onu bu yolun en büyük ve en üstün insanı saymaktadır. Ancak bu yolun tehlikeleri bulunduğu, akli delilleri yanlış kullanma ve akıl gücünün yeterli olmaması gibi sebeplerden ötürü herkesin bu yolda başarılı olamayacağını ve sapılabileceğini ve bu yüzden peygamberlere uymanın zaruri olduğuna inanır.

Vaktiyle Konevî'nin hocası İbnü'l-Arabî ile Ahi Evran'ın hocası Fahreddin-i Razî birbirlerine mektupla tenkitler yöneltmişlerdi. Sadreddin Konevi ile Ahi Evran da birbirlerine yazdıkları mektupların bazıları aktüel konulara ait olmakla beraber, büyük çoğunluğu bu iki bilginin bazı ilmî ve felsefi konulardaki münakaşalarını ihtiva etmektedir. Münakaşaları çoğunlukla İbn Sina'nın fikir ve görüşleri etrafında dönmektedir. Sadreddin Konevi daha çok soru sorma durumundadır. Ahi Evran'a yönelttiği sorularda bazen İbn Sina'nın belli bir görüşünü reddetmekte ve bu itirazlarında "*el-Milel ve'n-Nihal*" sahibi Şehrîstânî'nin İbn Sina'ya yönelttiği tenkitlere dayanmaktadır. Bazen de İbn Sina'nın belli bir görüşünün açıklanmasını istemektedir. Ahi Evran da onun bu soru ve itirazlarını cevaplandırırken genel olarak İbn Sina'yı müdafaa etmekte, bazan "*Şeyhu'r-Reis'in maksadı şudur veya bunu demek istemiştir*" diyerek onun görüşlerine açıklık getirmeye çalışmaktadır. İki bilgin zaman zaman birbirlerine eserlerini göndererek kritik etmişlerdir.

Ahi Evran'ın bu felsefi kişiliğinin sanatkâr kişiliği ile birleşmesi Ahi teşkilatının kurulmasında önemli bir etken olmuştur. Felsefi anlayışı içinde, toplumların refah seviyesini yükseltmek için sanatı yaygınlaştırmak gerektiğine ve sanatın kutsal bir meslek olduğuna olan inancı onu, sanatkârları organize etmeye ve topluma hizmet sunmaya sevk eden amillerden biridir. Ahi Evran'ın felsefi düşüncelerinin Anadolu'da devlet tarafından himaye görmesi ise ona düşüncelerini uygulama fırsatı vermiştir.

Ahi Teşkilatının Yapısı

Ahi teşkilatının ilk kurulduğu zamanki yapısı hakkında kaynaklarda pek az bilgi bulunmaktadır. Oysa Osmanlı döneminde Ahi teşkilatı ile ilgili geniş malumat bulunmaktadır. Ahi

Evran'ın elimizde bulunan eserlerinde bu konuda bir açıklama mevcut değildir. Ancak sanatkârların belli bir yere toplanıp orada sanatlarını icra etmeleri gerektiğine dair görüşü istikametinde Kayseri'de Ahiler için bir sanayi sitesi kurulmuş olması o zamanki Ahi teşkilatının yapısı hakkında bir fikir vermektedir.

Ahi Evran'ın Kayseri'de kurmuş olduğu Debbağlar Mahallesi'ndeki sanayi sitesinde her sanat kolunun başında bir şeyh bulunmakta ve bu şeyhlerin şeyhi de Ahi Evran kabul edilmekteydi. Ahi Evran'ın Ahi Fütuvvetnâme ve Şecerenameleri onu, 32 çeşit esnaf ve sanatkârın lideri olarak tanıtmaları ve her meslek için de bir pir belirlemeleri, Kayseri'deki sanayi çarşısında 32 sanat kolunun mevcut olduğunu göstermektedir.

Tokatlı Nasırî, "*Fütuvvetnâme*" adlı eserinde Ahilerde bulunması gereken üstün meziyetleri sıraladığı gibi Ahiliğin adap ve erkânı hakkında da açıklamalarda bulunmuştur. Bu arada Ahilerin "*Kavlî*" ve "*Seyfî*" diye kısımlara ayrıldığını da bildirmektedir. Moğolların Kayseri'yi muhasarası sırasında Ahilerin 15 gün şehri kahramanca müdafaa etmeleri, onların savaşçı olduklarını göstermektedir. Bu durum Ahilerin kavli ve seyfi (savaşçı) diye sınıflanmalarının başlangıçtan, yani Ahi Evran'dan kalma olduğuna işaret etmektedir.

Ahi Fütuvvetnâme ve Şecerenamelerinde her sanat ve ticaret kolu için bir pir belirlenmektedir. Bu gelenek ve inancın da Ahi Evran'dan kalma olduğu söylenebilir. Sanatın toplum için lüzumuna şiddetle inanan Ahi Evran, her sanat kolunun bir piri, hatta peygamberin mesleği olduğunu vurgulayarak sanatın kutsallığını topluma ve sanatkârlara telkine ve sanata rağbet uyandırmaya çalışmıştır. Böylece inanmış bir sanatkârın ve esnafın mesleklerine sadakatle bağlanmaları ve ihanet etmemeleri gözetilmiştir. Netice itibariyle hem sanatkârlarda psikolojik bir tatmin meydana getirmek, hem de toplumda sanata ilgi uyandırmak ve sanatkârlara itibar kazandırmak için sanatlarının peygamberlerin ve pirlere mesleği olduğu telkin edilmiştir.

Mesleğe İntisap

Ahilikte mesleği gelenek halinde sürdürme ve gelenekten kopmama prensibi başlangıçtan beri mevcuttur ve tarih boyunca da devam etmiştir. Tasavvuf eğitiminde, bir şeyhe intisap etmeden irşadın mümkün olamayacağı gibi, Ahilikte de bir ustadan el almadan veya bir üstadın rehberliği olmadan bir sanata sahip olmak caiz görülmemiştir. Ahi Evran'ın şeyhi Evhadüddin-i Kirmani'nin Malatya'daki halifesi Şeyh Fahreddin Hasan, Malatya'da bir zaviye yaptırmış, zaviyeye su temin etmek için de bir kuyu inşa etmiştir. Evhadüddin bu kuyuyu görünce çok beğenmiş, kuyuyu yapan

ustaya bu sanatı kimden öğrendiğini sormuş usta da sanatını kimseden öğrenmediğini, kendi kendine bu sanatı icat ettiğini ifade edince, Şeyh Evhadüddin hemen bu kuyuyu doldurarak iptal etmiştir. Kendisine bu davranışının sebebini sorduklarında "*Bir usta mesleğini, o mesleğin ustasından öğrenmemişse, yani intisabı yoksa meydana getirdiği eserde kutsiyet ve haysiyet olamaz*" demiştir.

**Ahilik ve
Fütüvvet**

Ahi teşkilatı aynı zamanda bir eğitim ve öğretim ocağıdır. Bu durumda sadece sanatkâr yetiştirmek amacıyla eğitim ve öğretim sürdürülmez. Aynı zamanda mal üretmek ve topluma hizmet sunmanın usul ve erkânı da talim edilirdi. Bir Ahi iş yerinde belirlenen kaidelere tam riayet sağlamak için o iş yerinde sanat öğrenmeye talip olan yamak, çırak ve kalfalar, başlarındaki ustaya bir müridin şeyhe intisap etmesi gibi intisap etmek durumunda idiler. Bu itibarla her Ahi iş yerinde bir üstat ve ona samimi olarak bağlanan kalfa, çırak ve yamaklar arasında sarsılmaz bir hiyerarşi bulunmaktaydı. Tasavvufi eğitimde olduğu gibi, Ahi iş yerlerindeki eğitimde de yamak, çırak ve kalfalar dinî ve ahlaki bilgilerle techiz ve bunun uygulanmasına titizlik gösterilirdi.

Ahilerin belli zamanlarda icra eyledikleri törenler Fütüvvet teşkilatından alınmıştır. Halife Nasır Lidinillah'ın "*Şeyhu's-Şuyûh*" u Şihabüddin Suhreverdi'nin (ö.1234) kaleme aldığı "*Âdâbü'l-Futuvva*" adlı eserde Fütüvvet erbabının uymaları ve uygulamaları gereken kurallar, töre ve törenler ve bu törenler sırasında uyulması gereken esaslar belirlenmiştir²⁶. Bununla birlikte Ahilerin şed kuşanma, şalvar giyme törenleri, hançer kullanma geleneği ve diğer giyim ve kuşama ilgili esaslar hakkında Ahi Evran'ın eserlerinde herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Ahi Şecerenâmelerinde bulunan Ahi adap ve erkânı ile ilgili sıkı kuralların da başlangıçtan beri mevcut olduğu muhakkaktır. Zira teşkilatın varlığını sürdürmesi konulan kaidelere riayeti sağlamakla mümkündür. Keza Ahi iş yerlerindeki çalışma şartları ve bu şartlara uymayanlara uygulanan cezai müeyyideler de teşkilat içindeki disiplini korumaya matuftur.

Sanayi Siteleri

Ahi Evran'ın Anadolu'ya gelince, önce Kayseri'ye yerleştiği ve Ahi teşkilatını da ilk olarak Kayseri'de kurduğu ve daha sonra tedricen diğer Anadolu şehirlerine yayıldığı belirtilmişti. Ahi Evran bütün sanat erbabının belli bir yere toplanmaları ve orada sanatlarını icra etmelerini yani kooperatifleşmelerini tavsiye etmiştir. Bu konuda aynen şöyle demektedir: "*Toplum, çeşitli sanat kollarını yürüten insanlara muhtaç olduğuna göre, bu sanatların her birini yürüten çok sayıda*

insanların belli bir yere toplanmaları ve her biri kendi sanatıyla meşgul olmaları gerekir ki, toplumun bütün ihtiyaçları görülmüş olsun"²⁷.

Ahi Evran'ın bu sözlerinden şehirlerde sanayi çarşılarının kurulması fikrinin ortaya atıldığı görülmektedir. Ahilik ve Ahi teşkilatı da işte bu düşüncelerin uygulamaya konulmasının tabii sonucu olarak doğmuş ve gelişmiştir. Ahi Evran'ın bu düşüncelerinin devrin sultanları ve yöneticileri tarafından benimsenmiş olduğu ve uygulandığı anlaşılmaktadır²⁸.

BACI TEŞKİLATI / BACİYAN-I RUM*

"Tasavvuf eğitiminde bir Şeyhe intisab etmeden irşadın mümkün olmayacağı gibi Ahilik ve Bacılık mesleğinde de bir üstattan el almadan veya bir üstadın rehberliği olmadan bir sanata sahip olmak caiz görülmemiştir".

**Baciyân-ı
Rum ve
Fatma Bacı**

Âşıkpaşazâde (ö.1481) *Tevarih-i Âl-i Osman* adlı eserinde Anadolu Selçukluları devrinde Türkmenler arasındaki sosyal zümreleri "*Gaziyân-ı Rûm*"/Anadolu Gazileri, "*Ahiyân-ı Rûm*" /Anadolu Ahileri, "*Abdalân-ı Rûm*" /Anadolu Abdalları ve "*Baciyân-ı Rûm*" /Anadolu Bacıları diye dörde ayırmıştır²⁹. Baciyân-ı Rûm tabirinden Türkiye Selçukluları zamanında Türkmen erkeklerin mensup olduğu, Ahi teşkilatı diye bilinen ve Âşıkpaşazâde'nin "*Ahiyân-ı Rûm*" olarak adlandırdığı teşkilatın yanında yine aynı yazarın "*Baciyân-ı Rûm*" diye adlandırdığı, o günün toplumunda Türkmen kadınların kurduğu başka bir teşkilatın bulunduğu anlaşılmaktadır.

Âşıkpaşazâde'nin "*Baciyân-ı Rûm*" diye adlandırdığı zümre hakkında ilk defa Fuad Köprülü, verdiği bilgilerle Türkiye Selçukluları devrinde ve Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde Türkmen kadınların mensup oldukları bir teşkilatın mevcudiyetine dikkatleri çekmiştir³⁰. Bunun üyeleri kadınlardan müteşekkil bir sofi zümrenin adı olabileceği ihtimali üzerinde durmuş; bu konuda daha kuvvetli bir ihtimal olarak da şöyle demiştir: "*Acaba Âşık Paşazade Baciyân-ı Rûm ismi altında uc beyliklerindeki Türkmen kabilelerin müsellağ ve cengâver kadınlarını mı kastediyor? Şimdilik akla en yakın gelen te'vil bu görünüyor.*"³¹

* Bu kısım Prof. Dr. Mikail Bayram tarafından yazılmıştır.

Osmanlı kronikleri, Osmanlı Devleti'nin zuhuru sırasında Türkmen kadınların da uc bölgelerde faaliyet gösterdiklerinden söz ederler. Fakat Anadolu'daki Türkmen kadınların faaliyetleriyle ilgili olarak en fazla bilgi veren yazar, Mağripli seyyah İbn Battuta'dır. XIV. yüzyıl ortalarında yani Orhan Gazi zamanında (1324-1362) Anadolu'nun birçok yöresinde Türkmenler arasında bulunmuş ve Türkmen hanımların çeşitli faaliyetlerine şahit olmuştur.

Moğollar, Anadolu'yu işgal edip Türkiye Selçuklu Devleti'ni kendi hâkimiyetleri altına alınca bunların iktidarlarına karşı direnen Ahilerle birlikte Bacı teşkilatını da dağıttılar. XIV. yüzyıla girildiği zaman bu teşkilat tamamen dağılmış durumdaydı. Bu yüzden gerek İbn Battuta ve gerekse Osmanlı tarihçileri ve diğer yazarlar Anadolu'daki Türkmen kadınların faaliyetlerinden söz ederken Âşıkpaşazâde hariç Türkmen kadınlara ait bir örgütün varlığından bahsetmemişlerdir. Ancak dağılmış durumda bulunan teşkilatın üyeleri olan hatunların bireysel faaliyetlerine muttali oldukları anlaşılmaktadır. Âşıkpaşazâde'nin Türkiye Selçukluları devrinde Türkmen kadınlara ait bir teşkilattan haberdar olduğu görülmektedir³².

Kadınlar arası teşkilattan ilk olarak bahseden, Bacı teşkilatının bilinen ilk lideri kaynaklarda Kadın Ana, Hatun Ana, Kadıncık olarak da geçen Fatma Bacı'nın babası Şeyh Evhadüddin-i Kirmani'nin Sivas'taki halifesi Şeyh Şemseddin Ömer et-Tiflîsî'nin oğlu Muhammed'dir. Bu kişi, aynı zamanda *Menâkıb-ı Şeyh Evhadü'd-Din-i Kirmânî* adlı eserin de yazarıdır. Bu eser kaleme alındığı zamanda Fatma Bacı'nın henüz hayatta olduğu bilinmekteydi. Bu zat, Evhadüddin-i Kirmani'nin müritleri arasında genç kız ve kadınlar ve faaliyetleriyle ilgili olarak birçok haber verdiği gibi eserinin bir yerinde Kirmani'nin halifesi Zeynüddin Sadaka'nın Konya'daki zaviyesinde bulunan genç kız ve kadınları "*Fakiregân*" / Hanım dervişler olarak anmıştır³³. Şüphesiz bu kelime Âşıkpaşazâde'nin ve Türkmenlerin "*Bacıyân*" / Bacılar dedikleri zümrenin Farsça adıdır.

Bu konu Mevlevî kaynaklarında da geçmektedir. Nitekim Ahmed Eflâkî eserinin bir yerinde Konya'daki bir kadınlar cemaatından söz etmiştir³⁴. Burada bahsi geçen kadınlar cemaati gene Zeynüddin Sadaka'nın müritleri olmalıdır. Aynı şekilde Mevlâna Celaleddin-i Rumî (ö.1273) de Mesnevi adlı eserindeki bir hikâyede bu kadınlar cemaatından söz etmiştir³⁵.

Ahi Evran'a ait olduğu tahmin edilen eserler de Ahi teşkilatı ile birlikte Bacı teşkilatının fikrî yapısını tespit etmek için birinci elden kaynak durumundadır. Buna göre Anadolu Bacıları sosyal, siyasi, iktisadi, askerî, dinî ve tasavvufî birçok alanda faaliyet göstermişlerdir. Özellikle geleneksel Türk kadın el sanatları konusundaki faaliyetleri de oldukça çeşitlidir. Bu bağlamda çadircılık, keçecilik, boyacılık, halı ve kilimcilik, oya ve dantelcilik, dokuma ve örgücülük, nakışçılık ile çeşitli kumaşların imal edilmesi ve bunlardan giysi yapımı kadınların meşgul oldukları sanat alanlarıdır.

Bacılar, Ahilikte olduğu gibi sanatlarını gelenek halinde sürdürmüşler; bunları nesilden nesile intikal ettirmişlerdir. Yukarıda da yeri geldikçe ifade edildiği gibi tasavvufta bir şeyhe intisap

etmeden irşadın mümkün olmayacağı anlayışı, Bacılık sistemi için de geçerlidir. Bacılar, Kayseri'deki iş yerlerinde toplu olarak çalışıklarına göre, kadınlar arasında da çeşitli sanat kollarının bulunduğu anlaşılmaktadır.

Evhadüddin-i Kirmani'nin Menakipnamesinde Kirmani'nin Kayseri'deki müritlerinin İstanbul'a ve diğer Hıristiyan beldelere halı ve kumaş ihraç ettikleri bildirilmektedir³⁶. Bahse konu halı ve kumaşlar Ahilerin Kayseri'de kurdukları sanayi sitesinde dokunmuş, yine aynı sanayi sitesinde "*Külahduzlar*" çarşısının bulunduğu yerde Bacıların dokuma ve örgü tezgâhlarında üretim yapılmış olmalıdır. Bacılar Ahilerle birlikte aşağıda ifade edileceği üzere; Orta Anadolu'dan uc bölgelere hicret edince, bu sanatlarını da beraberlerinde götürmüşlerdir. Bu uc bölgelerinde kurulan Türk beyliklerinde halı, kumaş, tülbent ve bez imal edilip ihraç edilmiştir³⁷.

Bacı teşkilatı başlangıçta Ahilikle birlikte Kayseri, Konya, Kırşehir, Ankara, Larende gibi büyük yerleşim merkezlerinde kurulmuştur. Moğollar Anadolu'yu işgal ettikten sonra iktidarlarına karşı direnen Ahi ve Türkmenlerle mücadele etmişler, birçok yerde katliam yapmışlardır. Bütün Anadolu'da Ahiler ve Bacılar takibata maruz kalmışlar, işyerleri, malları ellerinden alınmıştır. Bu durum Ahi ve Bacıların uc bölgelere veya Moğol zulmünün ulaşamayacağı ücra yerlere göçmelerine yol açmıştır. Böylece, Türk el sanatları şehirlerden köylere yayılmaya başlamış ve Türkmen kadınlar köylerde halı ve kilim yanında diğer el sanatlarını da icra etmeye başlamışlardır. Bu siyasi gelişmeler Ahilik'le Bacılığın köylere yayılmasının en önemli sebeplerindendir. Bugün Konya'nın 40 km kadar kuzeyinde Başara adlı bir köy vardır ve bu köyde menşei tarihin derinliklerine uzanan ve belli bir desen ve motif üzerine halıların dokunması günümüze kadar devam etmiştir. Bu halılar dokundukları köye izafeten "*Başara Halısı*" diye bilinirler. Bu köy adını Ahi Başara'dan almıştır. Ahi Başara, Ahi Türk'ün kardeşi yani Mevlâna'nın dostu Hüsameddin Çelebi'nin (ö.1284) amcasıdır. Yine Konya'nın 20 km kuzey istikametinde Ulumuhsine ve Kiçimuhsine adlarında birbirine yakın iki köy vardır. Bu köylerin de Selçuklular dönemine kadar uzanan bir geçmişi bulunmaktadır. Bu iki köyde kendilerine mahsus halı model ve motifleri meşhurdur. Bilindiği gibi Muhsine kadın ismidir. Bu iki köyde dokunan halıların menşei ve buraya söz konusu adları veren Ulu Muhsine ve Kiçi Muhsine adlı Bacılara dayanmaktadır. Nitekim Kiçi Muhsine ve Ulu Muhsine'nin iki kardeş oldukları, düşmandan kaçıp bu bölgedeki mağaralara saklandıkları ve bu iki köyün, adı geçen kardeşler tarafından kurulduğu toplumda yaygın kanaattir.

Bacıların diğer bir hizmet ve faaliyet sahaları askerîdir. İslam öncesi çağlarda Türk kadınlarının binicilik ve atıcılıkta usta oldukları ve savaşlara katıldıkları iyi bilinen bir husustur. İslam'dan sonra da bu geleneğin devam ettiği görülür. Ravendî, Harezmlilerle Iraklılar arasında

cereyan eden 1197 yılındaki savaşları anlatırken “*Harezmlî kadınlar zırhları giydi ve her kadın elli Iraklıyı önüne katıp sürüyordu*” derken bu Türk kadınlarını anlatmaktadır³⁸. Moğolların 1243 yılında Kayseri'yi muhasara sırasında Bacı örgütüne mensup kadınların şehrin savunmasına fiilen katıldıkları ve teşkilat olarak savaştıkları bilinmektedir. Dulkadıroğlularının otuz bin silahlı kadın askere sahip olduklarına dair haber de mübalağa olsa bile bu beylik döneminde Bacıların ne denli faal olduklarını göstermesi bakımından önem taşır. Uc bölgelerde Türkmen aşiretler arasında da savaşçı kadınların bulunduğu bilinmektedir. Hiç şüphe yok ki, bu kadınlar da Bacı teşkilatının mensupları idiler.

Bacıların en iyi bilinen faaliyet alanlarından biri de Ahi tekke ve zaviyelerinde misafir edilen ve barındırılanların ağırlanması ile ilgili hizmetlerdir. Ahi teşkilatının kuruluşunu hazırlayan sebeplerden biri de o dönemde kitleler halinde insanların yerlerinden yurtlarından kopup Anadolu'ya gelmelerinin oluşturduğu problemlere çare arama gayretleri olmuştur. Bu göçler Anadolu'nun İslamlaşmasını hızlandırmaktaydı. Bu bakımdan Anadolu'ya gelenlerin barındırılmaları, ağırlandırmaları ve böylece yeni ortama uyumları sağlanmalıydı. Bacılar, bu tekke ve zaviyelerde konuk edilenlerin iâşe ve ibatesini yürütmekteydiler. Bu konu hakkında Hacı Bektaş Menâkıpnamesi'nde bilgi bulunmaktadır. Buna göre Hacı Bektaş-ı Veli (ö.1271 ?) Anadolu'ya ayak bastığı zaman Fatma Bacı'nın henüz genç kız olduğu halde erenlere yemek pişirmek ve sofraya hazırlamakla meşgul olmuş; Hacı Bektaş'ın geldiğini erenler meclisine haber vermiştir³⁹. Velâyetname ve Menakıb-ı Şeyh Evhadü'd-Din-i Kirmânî'de Fatma Bacı'nın kimsesiz ve yoksulları barındırması, yolcu ve misafirleri ağırlaması, temizliklerine, çamaşırlarının yıkanmasına, kızlarla imece usulü ile birtakım işleri yürütmesine dair çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca Kirmani'nin kadınların eğitim ve öğretimine büyük bir önem verdiği anlaşılmaktadır. Kendi iki kızına düzenli tahsil yaptırmış; el sanatları öğrenmelerine de özel gayret sarf etmiştir. Ahi Evran'ın de şeyhinin yolunda olduğu gerek eserlerinden gerek uygulamalarından anlaşılmaktadır.

AHİ EVRAN VE ÇEVRESİNDEKİLER*

Ahi Evran, daha önce değinildiği üzere Türkiye Selçukluları, Beylikler ve Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında iktisadi, dinî, siyasi ve askerî etkileri ve toplumsal rolleri oldukça bariz olan Ahi teşkilatının düşünce ve öğretisinin piridir. Ahi Evran'ı daha iyi tanıyıp anlayabilmemiz için, onun içinde bulunduğu ilmî çevresinin ve yakın dostlarının iyi tespit edilerek üzerinde durulması gerekmektedir. Çünkü onun yaşadığı ortamın tanınıp bilinmesi Ahi Evran'ın bakış açısı, düşünce

* Bu kısım Yrd. Doç. Dr. Mustafa Akkuş tarafından yazılmıştır.

tarzı, hayat görüşü ve felsefesi ile siyasi ve dinî kişiliği, Ahiliği kuruluşundaki düşünce ve uygulamalarını yansıtmaya yönüyle büyük önem taşımaktadır.

“Fahreddin-i Razi, İyi bir hatip olduğu için her zümreden dinleyicileri vardı. Hitabeti sayesinde yaptığı münazaralarda başarı gösterdi ve ehl-i bidat’e mensup pek çok kişinin Ehl-i sünnete intisap etmesini sağladı”.

**Fahreddin-i
Razi**

Kelâm, felsefe, tefsir ve usûl-i fıkıh alanındaki çalışmalarıyla tanınan ve Fahreddin-i Razi adıyla meşhur olan Eş‘arî âlimi Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî 25 Ramazan 543/6 Şubat 1149 tarihinde Büyük Selçuklu Devleti’nin başşehri olan Rey’de dünyaya geldi. İlk tahsilini iyi bir kelamcı olan babası Ömer b. Hüseyin’in yanında yaptı. On altı yaşında iken babasının vefatı üzerine Simnan’a giderek burada Kemâleddin es-Simnânî’nin derslerine devam etti. Üstün zekâsı ve azmi sayesinde kısa zamanda kendini yetiştirdi. Türkistan şehirlerinin birçoğu ile bazı Hint beldelerine ilmî seyahatler yaptı. Kısa sürede meşhur oldu.

Harezm’de iken Mutezile âlimleriyle yaptığı münazaralar sonunda bazı olayların çıkması üzerine orayı terk edip Rey’e dönmeye mecbur kaldı. Daha sonra medreselerinde bazı eserlerinin okutulduğu Maverâünnehir beldelerini dolaştı. İlk olarak Serahs’a uğradı ve orada meşhur tabip olan dostu Abdurrahman b. Abdülkerim için İbn Sina’nın *el-Kânûn* adlı eserini şerh etti. Serahs’tan Buhara’ya geçince burada Hanefî âlimlerinden Şerefüddin el-Mes’ûdî, Radiyyüddin en-Nîsâbü’rî ve Rükneddin el-Kazvînî ile fıkhi konularda, Nûreddin es-Sâbûnî ile itikadi meseleler üzerinde münazaralar yaptı ve büyük takdir topladı. Ayrıca Batıniler ve Kerrâmîler’le yaptığı tartışmalar da büyük yankılar uyandırdı⁴⁰.

Eş‘ari kelamcısı ve Şafii usulcüsü olarak yetişen Razi, İbn Sina kanalıyla Aristo ve Eflâtun’un felsefi görüşlerinden etkilenmişse de daha sonra Gazzalî’nin yolunu takip ederek İslam filozofları karşısında Eş‘ari doktrinini savunmuş ve bu doktrine aykırı gördüğü felsefi görüşleri eleştirmiş, son dönemlerinde ise kelami delilleri de yeterli görmeyip itikadi meselelerin Kur’an’ın delil ve metotlarıyla çözümlenmesi gerektiği kanaatine varmıştır. Eserlerinde yaptığı tasavvufi yorumların Muhyiddin İbnü’l-Arabi’ye tesir ettiği ve onun vahdet-i vücûd felsefesine şekil verdiği kabul edilir⁴¹.

Razi, Anadolu Ahiliğinin kurucusu Ahi Evran'ın hocasıdır. Ahi Evran gençliğinde Horasan ve Maverâünnahir'de bulunmuş ve burada bulunan Eş'ari kelamcısı Fahreddin-i Razi'den dersler almıştır. Büyük bir akılcı olan Ahi Evran, İbn Sina, Sühreverdi el-Maktul ve Razi'nin eserlerini çok iyi okumuş ve bu bilginlerin bazı eserlerini Farsça'ya tercüme etmiştir. Ahi Evran'ın Fahrüddin-i Razi'den yaptığı tercüme eserlerinden biri *Tercüme-i Kitabü'l-Hamsin fi Usûli'd-Din*'dir.

“Türk asıllı olan Kirmani Anadolu Ahi Teşkilatı'nın ve bu teşkilatın kadınlar kolu olan Anadolu Bacıları Teşkilatı'nın teşekkülünde de büyük rol oynamıştır”.

**Evhadüddin-i
Kirmani**

Anadolu'da ortaya çıkan Evhadiyye Tarikatı'nın kurucusu olan Hâmid b. Ebi'l-Fahr el-Kirmani İran'ın Kirman bölgesinde 1164'te dünyaya geldi. Asıl adı Hâmid, lakabı Evhadüddin'dir. Bunun için Evhadüddin-i Kirmani olarak bilinir. Selçuklular Devleti'nin hüküm sürdüğü bir bölgede doğup büyüdü. Türkmen muhitlerinde Türkçe konuşması dikkate alındığında onun Türk asıllı olduğu anlaşılır. Evhadüddin muhtemelen 1180 yılında Bağdat'a giderek eğitimini burada tamamladıktan sonra Hakkâkiyye Medresesi'ne müderris tayin edildi. Tasavvufa duyduğu ilgi nedeniyle bir süre sonra müderrisliği bırakarak sıkı bir riyazet hayatı yaşamaya başladı. Arkasından, Tebriz'e giderek tanınmış sofilerden Zahid-i Tebrizî ile görüşükten sonra Sühreverdiyye şeyhi Rükneddin Sücâsî'ye (ö.1210) intisap etti.

Evhadüddin-i Kirmani, muhtemelen 1204 yılında Konya'ya geldi. O sırada burada bulunan Muhyiddin İbnü'l-Arabi ile görüştü. Daha sonra Kayseri'de ikamet etti. Burada evlendi ve Fatıma adlı bir kızı oldu. Onun Halife Nasır Lidinillah tarafından kurulan Fütüvvet teşkilatının bir mensubu olarak Konya'ya geldiği, gerek devlet adamlarından, gerekse halktan büyük saygı gördüğü, Anadolu'da kaldığı süre içinde Selçuklu Sultanı Gıyaseddin Keyhusrev ile iyi ilişkiler kurduğu rivayet edilir. İslam âleminin değişik kültür merkezlerine giden ve buralarda ünlü âlim ve mutasavvıflarla görüşen Kirmani, 3 Şaban 635/21 Mart 1238'te vefat etti⁴².

Anadolu Selçuklular devrinin en ünlü şair-mutasavvıflarından olan, Türkmen asıllı Şeyh Evhadüddin-i Kirmani'nin başlattığı Evhadiyye hareketi, XIII. yüzyılın başında Konya'da ortaya çıkmış, en güçlü siyasi-fikrî ve dinî bir mahiyette tezahür etmiştir. Özellikle I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve oğlu I. Alaeddin Keykubad zamanında iktidarın destek ve himayesini kazanmıştır. Bu hareket aslında Fütüvvet teşkilatına bağlı olarak kurulmuştur. Şeyh Evhadüddin-i Kirmani Abbasi Halifesi

tarafından, Anadolu'ya Şeyhu'ş-Şuyûhi'r-Rum/Anadolu'daki şeylerin şeyhi olarak gönderilmiştir. Bu bakımdan Fütüvvet teşkilatını Anadolu'da kadrolaştıran ve yöneten kişi olduğu söylenebilir. O, Ahi Evran'nın hem hocası hem de eşi Bacılar teşkilatının lideri Fatma Bacı'nın babası olduğu için kayınpederidir.

Muhyiddin İbnü'l-Arabi

Anadolu'daki Ekberiyye Tarikatı'nın kurucusu olan Muhyiddin İbnü'l-Arabî 17 Ramazan 560/28 Temmuz 1165 tarihinde Endülüs'te doğdu. Görüşlerini takdir edenler onun tasavvufta otorite oluşunu kendisine “*Şeyhü'l-Ekber*”, dinî ilimlerde müceddid oluşunu da “*Muhyiddin*” lakaplarını vererek ifade etmişlerdir⁴³.

İbnü'l-Arabi, ilk Kur'an derslerini komşuları Ebû Abdullah el-Hayyât adlı bir kişiden aldı. Endülüs'ün şöhretli hadisçilerden hadis okudu. On sekiz yaşında iken Lahmî'den kıraat-i seb'a, aşere ve takrîb öğrenimi gördü. Abdurrahman b. Abdullah es-Süheyli'den de hadisin yanında siyer ve tarih okuyup Kadı İbn Zerkün'ün derslerine uzun bir süre devam ederek icazet aldı. Daha sonra manevi ilimlerde derinleşmek üzere halvet ve murakabeye yöneldi. 1184 yılında seyr-i sülûkünün henüz başında iken bazı tasavvufi makamlara ulaştı⁴⁴.

Yaklaşık kırk yaşına kadar Tunus, Fas ve Endülüs arasında seyahatler yaparak buralarda eğitim, riyazet ve eser telifiyle vakit geçiren İbnü'l-Arabi, 1200'de Mısır ve Kudüs üzerinden Mekke'ye giderek haccını eda etti. Mekke'de yaklaşık iki buçuk yıl kaldıktan sonra Bağdat'a gitti (1204). Bu sırada ikinci defa Anadolu Selçuklu tahtına çıkan I. Gıyâseddin Keyhüsrev, eski dostu Sadreddin Konevi'nin babası Mecdüddin İshak'ı Konya'ya çağırınca İbnü'l-Arabi de onunla beraber Konya'ya gitti. Bir müddet Konya'da kaldı, bu arada Evhadüddin-i Kirmani ile görüştü. İkinci defa Halep, Kudüs, Mısır yoluyla Mekke'ye gitti. Buradan yine Bağdat'a, ardından Konya'ya döndü. Halep ve Sivas'a yaptığı seyahatlerden sonra 1218'de Malatya'ya uğradı. Daha sonra Şam'a yerleşti. *Fusûsü'l-Hikem'* i burada telif etti. Daha sonra zamanının büyük bir kısmını *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'yi gözden geçirmeye ve yeniden yazmaya ayırdı. Vefatından bir yıl kadar önce bunu tamamladı. Konya'da ortaya çıkıp yayılan Ekberiyye hareketinin kurucusu ve Vahdet-i Vücut düşüncesinin piri olan İbnü'l-Arabi, 10 Kasım 1240 tarihinde Şam'da vefat etti⁴⁵.

Evhadüddin-i Kirmani ve Ahi Evran gibi Fütüvvet teşkilatına mensup şeyhlerle beraber Anadolu'ya gelen Muhyiddin İbnü'l-Arabi'nin ahiliğin yayılmasına büyük katkıları olmuştur.

Anadolu ahilerinin piri olan Ahi Evran'la yolculukları, onunla görüşmesi ve sohbeti vasıtasıyla da ahi şeyhinin yetişmesinde emeği bulunmaktadır.

Sühreverdîye Tarikatı'nın kurucusu olan Şihabüddin es-Suhreverdî 27 Ocak 1145'de İran'ın Zencan şehrine bağlı Suhreverd'de doğdu. On altı yaşlarında Bağdat'a gitti. Başta Şafii fikhî olmak üzere değişik hocalarından hadis, tefsir ve fıkıh ilimlerini okudu. Önceleri kelimine meylettiyse de amcasının arkadaşı olan Kadiriyye Tarikatı piri Abdülkadir-i Geylânî'nin (ö.1165) tavsiyesiyle bundan vazgeçti. Abdülkadir-i Geylânî ve amcası Ebü'n-Necîb es-Suhreverdî'nin (ö.1168) vefatından sonra bir mürşit aramak amacıyla Basra'ya gitti. Burada bir müddet erenlerle görüşüp onların sohbetlerine katıldı. Uzunca bir süre halvete girerek manen terakki etti. 1194'te Bağdat'ta amcasının Dicle nehri kenarındaki tekkesinde ve Makber Mahallesi'nde vaaz ve irşada başladı. Etkili konuşmaları sayesinde geniş bir kitlenin ilgisini çekti ve birçok kişi kendisine intisap etti. Halife Nasır Lidinillah'ın onu ziyaret ettiği ve Merzübâniyye Tekkesi'nde baş başa görüştükleri kaydedilmektedir. Halife onu kendi adına yaptırdığı tekkeye şeyh tayin etti. Bu dönemde Nâsiriyye, Bistâmiyye ve Me'mûniyye tekkelerinin şeyhliği de şeyhü's-şüyûh unvanıyla anılan Sühreverdî'ye verildi⁴⁶.

Şihabüddin Suhreverdî ilm ve irfan faaliyetlerinin yanında önemli siyasi görevlerde de bulundu. Halife Nasır Lidinillah, İslam birliğini sağlamak amacıyla Fütüvvet teşkilatının örgütlenmesi çalışmalarında Suhreverdî'den büyük ölçüde yararlandı. Özellikle ona *Fütüvvetnâme* adıyla bir risale yazdırdı. Fütüvvet teşkilatının organize edilmesi için hilâfet merkeziyle İslam devletleri arasında birçok elçilik görevlerinde bulundu. Bu amaçla Mısır, Suriye, Harızşah ülkesi ile Türkiye Selçuklu topraklarına yolculuklar yaptı. Fütüvvet teşkilatının "*Şeyhu's-Şuyûh*"u oldu. 1221'de halifeden aldığı menşuru iletmek ve Fütüvvet şalvarını kuşatmak için Türkiye Selçukul Sultanı I. Alaeddin Keykubad'a gönderildiğinde, Fütüvvet erbabından oluşan kalabalık bir heyetle Konya'ya geldi ve Sultan Alaeddin'e Konya'da Fütüvvet şalvarını giydirdi. 26 Eylül 1234'te Bağdat'ta vefat etti⁴⁷.

Şihabüddin Suhreverdî, Abdülkadir-i Geylânî'den feyz almış, çağdaşlarından Evhadüddin-i Kirmani, Muhyiddin İbnü'l-Arabi ve Ahi Evran ile görüşmüştür. En önemli faaliyetleri ise fütüvvet teşkilatının yayılması konusunda çabaları ve yazdığı eserleridir. Kaleme aldığı *Avârifü'l-Maârif* adlı eserinde fütüvvet ve ahiliğin temel esaslarını ortaya koymuştur⁴⁸.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyasetine yön veren, meliklere atabeklik yapan Mecdüddin İshak Endülüs'te dünyaya geldi. Onun veya babasının II. Kılıcarslan'ın (1151-1192) Malatya'yı almasından (1178) kısa bir süre önce buraya gelip yerleştikleri tahmin edilmektedir. Mecdüddin İshak, bu dönemde Sultanın hizmetine girdi ve I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Uluborlu'ya melik olarak atanması ile de buraya atabek olarak gönderildi. I. Gıyaseddin, kardeşi Rükneddin Süleyman Şah (1196-1204) tarafından Konya'da muhasara altına alınıp ülkeyi terke mecbur edilince, Mecdüddin İshak da onunla birlikte Anadolu'dan ayrılarak Şam'a gitti⁴⁹. I. Gıyaseddin Keyhüsrev, tahta geçince Mecdüddin İshak'a devleti yapılandırma işinde önemli görevler vermiş ve onu İslam dünyası ile ilişki kurmak, tahta oturma haberini Abbasi Halifesi Nasır Lidinillah'a bildirmek üzere elçi olarak Bağdad'a göndermiştir⁵⁰.

Mecdüddin İshak, Bağdat'tan dönüşte Şam'da tanıştığı Evhadüddin-i Kirmani, arkadaşı İbnü'l-Arabi, Ebu'l-Hasan Ali el-İskenderanî, Cemalüddin el-Vasîfî ve Ebû Ca'fer Muhammed el-Berzaî gibi birçok ilim ve fikir adamını Anadolu'ya davet etmiştir. Bu âlimler arasında Evhadüddin-i Kirmani ve Ahi Evran Anadolu'daki Fütüvvet teşkilatına mensup şeyhlere dendir⁵¹.

Mecdüddin İshak, İzzeddin Keykâvus'tan sonra başa geçen I. Alaeddin Keykubad'ın saltanatının ilk yıllarında Malatya'da oturuyordu. Onun Alaeddin Keykubad döneminde etkin olduğu görülür. Fütüvvet teşkilatının Şeyhuş-Şuyûh'u olan Şeyh Suhreverdî, Halifenin Fütüvvet şalvarını kuşatmak için Sultan Alaeddin Keykubad'a gönderdiğinde, bu görevi dostu Mecdüddin İshak ile birlikte yerine getirmeyi planlamıştı. Ancak Mecdüddin İshak, Malatya'da Fütüvvet temsilcilerini karşılayamayacak kadar hasta idi. Suhreverdî, Malatya'da biraz oyalanarak Mecdüddin İshak'ın ayağa kalkmasını beklemiş; onun rahatsızlığının artması üzerine Fütüvvet erbabından oluşan kalabalık bir heyetle Konya'ya hareket etmek durumunda kalmıştır. Bu sırada 78 yaşında olan Suhreverdî, Sultan Alaeddin'e Konya'da Fütüvvet şalvarını giydirmiştir. Fütüvvetin Anadolu'ya girmesi ve Ahi teşkilatının oluşmasında büyük emeği geçen Mecdüddin İshak ise o günlerde vefat etmiştir (1221)⁵².

Büyük muhaddis ve mutasavvıf Şeyh Sadrettin Konevi 1209 yılında Malatya'da dünyaya geldi. Babası Mecdüddin İshak Selçuklu sarayında şehzadelere hocalık yapmıştır⁵³. Annesi Güher Hatun'nun ise Selçuklu sarayına mensup olduğu nakledilir.

Konevi, ailesinin imkânlarından yararlanarak dönemin önemli hocalarından ders aldı, dinî ve felsefi ilimler alanında iyi bir öğrenim gördü. Bunların arasında başta gelen isim Muhyiddin İbnü'l-

Arabi idi. Onunla münasebetlerinin Konevi'nin hayatı ve fikrî gelişimi üzerinde önemli etkileri olmuştur.

Mecdüddin İshak'ın Malatya'da 1221 yılında vefatı üzerine İbnü'l-Arabi'nin onun dul eşiyle evlendiği ve Konevi'nin üvey babası olduğu rivayet edilir. İbnü'l-Arabi, Konevi ile birlikte 1227 yılında Malatya'dan Şam'a göçtü. Burada eğitimine devam eden Konevi, Şeyh Evhadüddin-i Kirmani'ye de uzun yıllar hizmet etmiş, beraber Anadolu seyahatleri yapmış; 1233 yılında İbnü'l-Arabi'nin izniyle Evhaddüddin-i Kirmani ile birlikte Mısır'a gitmiştir. Mısır dönüşü Kirmani Bağdat'a gitmiş Konevi ise Şam'da kalarak burada dersler vermeye başlamıştır. İbnü'l-Arabi'nin 1240 yılında vefatından sonra bir süre daha Şam ve Halep bölgesinde kalan Konevi muhtemelen 1242 yılından sonra Konya'ya gelerek yerleşmiştir.

Sadreddin Konevi, İslam felsefesinden tasavvufun en derin sahalarına, tefsirden hadise kadar eserler vermiş, Selçuklu ve Osmanlı eğitim sistemini derinden etkilemiş; birçok talebe yetiştirmiştir. Osmanlı'nın ilk müderrisi Davud-ı Kayserî (ö.1350) Konevi'nin talebesi kabul edilir.

*Mevlâna
Celaledin-i Rumî*

Mevlâna Celaledin-i Rumî, 30 Eylül 1207'de Belh'te doğdu. Lakabı Celaledin'dir. Efendimiz anlamındaki “*Mevlâna*” unvanı onu yüceltmek amacıyla söylenmiştir. Babası Sultanü'l-Ulema Bahaüddin Veled (ö.1231), Hatiboğulları adı verilen soylu bir sülaleye mensuptur. Bahaüddin Veled, Mevlâna üç yaşında iken, Harizmşah Alaeddin Muhammed (1200-1220) ile arasının açılması sonucu Belh'ten Nişabur'a oradan da Bağdad'a gitmiştir. Bağdad'da Şeyh Şihabüddin Suhreverdî ile görüşmüş; ardından Kûfe yoluyla Mekke ve Medine'ye geçmiş, haccını eda ettikten sonra Şam-Halep yoluyla Erzincan'a; Erzincan'dan da Malatya'ya gelmişlerdir. Mevlâna on sekiz yaşında Malatya'da iken Gevher Hatun'la evlenmiş, aile daha sonra Larende'ye (Karaman) giderek burada yedi yıl kalmış ve Alaeddin Keykubad'ın davetiyle Konya'ya yerleşmiştir⁵⁴. Bahaüddin Veled'in, Konya'da bulunduğu dönemde, daha önce Bağdad'da görüştüğü, Fütüvvet teşkilatını yaymak amacıyla Anadolu'ya gelmiş olan Şeyh Şihabüddin Suhreverdî ile bir kez daha görüştüğü rivayet edilir.

Asıl ününü babasının ölümünden sonra kazanan Mevlâna, yirmi yaşına kadar babasının himayesinde tasavvuf terbiyesi ile yetişmişti. Onun ölümünden sonra, Konya'da bulunan bir diğer önemli mutasavvıf Seyyid Burhaneddin Muhakkık-ı Tirmizî (ö.1241), Mevlâna'nın hocalığını

üstlendi⁵⁵. Dokuz yıl hocalık yapan bu şahsın ölümünden sonra beş yıl yalnız kalan Mevlâna, 1244 yılında Konya’da Şems-i Tebrizî ile tanıştı ve onunla dost oldu (1244)⁵⁶.

Mevlâna ile Şems arasındaki yakın dostluk Eflaki’ye göre çekemeyenler tarafından Şems öldürülünce sonra erdi (1247)⁵⁷. Acısını biraz olsun dindirmek için Mevlâna, Selahaddin Zerkûb (ö.1258) ile muhabbete başladı. Dostluğun akrabalığa dönüşmesi için Selahaddin’in kızı Fatma Hatun’un Sultan Veled ile nikâhlandığı ifade edilmektedir⁵⁸. Bu sürecin sonunda Mevlâna, talebesi Çelebi Hüsameddin ile sohbetlere devam etmiş ve meşhur Mesnevi’yi yazmıştır⁵⁹. Mesnevi’nin bitimiyle iyice yorgun düşen Mevlâna 17 Aralık 1273’te vefat etmiştir⁶⁰.

Mevlâna Celaleddin’in tesirleri, oğlu Sultan Veled (ö.1312) ve torunları vasıtasıyla ölümünden sonra da devam ettirilmiştir. Sultan Veled’in bir tarikat haline dönüştürdüğü Mevlevîlik, Anadolu beylikleri ve geç dönemde Osmanlı topraklarında yayılma imkânı bulmuştur⁶¹.

Mevlâna’nın sonraki dönemde etkisini devam ettirmesine imkân sağlayan bir diğer etken de yazdığı eserlerdir. Onun en fazla tanınmış iki eseri Mesnevî ve *Divân-ı Kebir*’dir. Altı cilt olarak kaleme alınan Mesnevi Mevlâna’nın dine bakışını ve tasavvufî hikmetleri içermektedir. Diğer eserlerinde de Mevlâna’nın düşünce yapısı hakkında bilgi bulmak mümkündür. Meselâ, o, Rubailer’de Allah aşkını cezbeli bir şekilde dizelere dökmüş, *Fihî Ma Fih*’de vahdet-i vücûd anlayışına yakın bir tarzda Allah sevgisini, peygamber sevgisini ön plana çıkarmış, halkın sorduğu sorulara cevapları ve sohbetlerinin bulunması açısından siyasi ve fikrî düşüncesini göstermesi yönüyle büyük önem arzetmiş, *Mecâlis-i Sab’a*’da ise insanlığın doğuşundan itibaren meydana gelen ibret verici olayları yedi vaaz şeklinde ortaya koymuştur.

**Hacı Bektaş-ı
Veli**

Bektaşilik’in kurucusu olarak kabul edilen Hacı Bektaş-ı Veli’nin 1200’lü yıllarda Nişabur’da doğduğu tahmin edilmektedir⁶². Yaşadığı dönemde çok da popüler olmayan bir hayat sürdüren Hacı Bektaş-ı Veli 1271 yılında Sulucakarahöyük’te bugünkü tekkesinin bulunduğu yere defnedilmiştir. Her ne kadar Osmanlı kronikleri onun vefatını daha geç bir dönemde gösterebilirler de, Âşıkpaşazâde onun hiçbir Osmanlıyla görüşmediğini kesin olarak vurgulamıştır⁶³.

Hacı Bektaş’ın bazı eserler kaleme aldığı da bilinmektedir. Bu eserler, *Makâlât*, *Fevâid*, *Fatiha Tefsiri*, *Şerh-i Besmele* ve *Şathiye* olmak üzere beş adettir. Bunların arasında en tanınmış olan *Makâlât* on bir bölümden müteşekkildir⁶⁴. *Velayetnâme*’de Hacı Bektaş-ı Veli’nin beş halifesinden bahsedilir. Hacı Bektaş-ı Veli’nin Ahiler, onların şeyhi Ahi Evran ile daima sohbet ve temaslarda bulunduğu, Evhadiliğin kurucusu ve lideri Fütüvvet teşkilatının şeyhi olan Evhadüddin-

i Kirmani ile yakınlığı bilinmektedir. *Menakıb-ı Evhadüddin-i Kirmanî*'de Hacı Bektaş, Kirmani'nin iyiliklerine mazhar olmuş bir Türkmen şeyhi olarak zikredilmektedir⁶⁵. Nitekim bu bilgileri *Velayetnâme* de teyit etmekte, Hacı Bektaş'ın Anadolu'ya geldiğini bizzat Kirmani'nin kızı Fatma Bacı haber vermektedir. Bunun yanında Hacı Bektaş'ın Anadolu Ahilerinin şeyhi olan Ahi Evran ve yine bir Ahi Şeyhi olan Edebalı ile yakın arkadaş oldukları bilinir. Hacı Bektaş'ın ilk öğrencileri aynı zamanda birer Ahi idiler⁶⁶.

Fahreddin-i Iraki, muhtemelen 1213 yılında Hemedan'ın Kumcân köyünde doğdu. Daha çok Irakî nispesiyle tanınır. Kültürlü bir aileye mensup olarak çok iyi bir öğrenim gördü. Genç yaşında devrin revaçta olan ilimlerini öğrendi. Daha on yedi yaşında iken Hemedan'daki Şehristan Medresesi'nde ders vermeye başladı. Önce Irâk-ı Acem'e (İran), oradan Hindistan'ın Multan şehrine daha sonra Dehli'ye ve oradan tekrar Multan'a gitti⁶⁷.

Fahreddin-i Iraki

Multan'da yirmi beş yıl boyunca şeyhi Bahaeddin Zekeriya'ya (ö.1262) hizmet etti ve onun kızıyla evlendi. Şeyhi vefat edince Iraki, onun halifesi olarak yerine geçmiş, devamlı surette şiir okuması nedeniyle kendisini çekemeyenlerin onu Multan emirine şikâyet etmeleri üzerine Multan'dan ayrılmıştır⁶⁸.

Iraki deniz yoluyla Umman'a, daha sonra da Hicaz'a giderek hac farızasını yerine getirip buradan; önce Şam'a, daha sonra da Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti Konya'ya gelerek Sadreddin-i Konevi'nin hizmetine girip *Fusûsu'l-Hikem ve Fütûhâtü'l-Mekkiyye* derslerine devam etmeye başlamıştır. Bu derslerden edindiği ilham ile tasavvuf düşüncesinin en önemli eserlerinden biri olan *Lema'ât* isimli eserini Konya'da kaleme almıştır. *Lema'ât'tan* onun vahdet-i vücûd düşüncesine gönülden bağlı bir sofi olduğu anlaşılmaktadır. Iraki'nin Fütüvvet konusunda hocaları Suhreverdî, Konevi, Kirmani ile aynı düşüncede olması muhtemeldir. Ahi Evran ile çağdaş olan ve birbirlerine yakın çevrede yaşayan, aynı kaynaktan feyz alan Iraki, muhtemelen defalarca Ahi Evran ile görüşmüştür.

Iraki, Muinüddin Pervane'nin (ö.1277) öldürülmesinden sonra Anadolu'da baş gösteren karışıklıkları düzeltmek amacıyla 1278'de İlhanlı devlet adamı Şemseddin Cüveynî (ö.1285) ile görüşmüş, daha sonra Mısır'a gitmiştir⁶⁹. Mısır'da kaldığı süre içinde Memlûklü sultanıyla iyi ilişkiler kurmuştur. Kendisine mürit olan Mısır Sultanı ona "*Şeyhü's-Şüyüh*" unvanı vermiştir. Iraki, bir süre sonra oradan Şam'a geçmiştir. Burada Memlûklü sultanına bağlı olan Şam'ın ileri gelenleri,

ulema ve meşayih tarafından karşılanmıştır. 23 Kasım 1289'da Şam'da vefat etmiş; Sâlihiyye mezarlığında İbnü'l-Arabi'nin türbesi yanına defnedilmiştir⁷⁰.

Diğer Ulema ve Kişiler

Ahi teşkilatının XIII. ve XIV. yüzyıl Anadolu tarihinde etkileri ve toplumsal rolleri oldukça barizdir. Bu topraklarda Ahiliğin hayat bulmasında, başta Selçuklu Sultanları I. Gıyaseddin Keyhüsrev, I. İzzeddin Keykâvus ve I. Alaeddin Keykubad olmak üzere, Ahi Evran ve Evhadüddin-i Kirmani gibi kurucu şeyhlerin yanında birçok emir, âlim ve şeyhin büyük emek ve gayretleri olmuştur. Bunlardan ikisi, Ahiliğe önemli destek verdikleri için aşağıda kısaca incelenecektir.

Ahi Evran'ın yakın arkadaşlarından biri, Türkiye Selçuklularının en büyük ve en yetkili emirlerinden Celaleddin Karatay'dır. Ahilerle yakın dostluğu olan ve Ahi Evran'ın hapisten kurtarılmasını sağlayan Celaleddin Karatay, kültürel yönden de ahileri desteklemiş; yaptırmış olduğu medreseyi ahilerin yönetimine bırakmış, burada uzun süre müderrislik görevini Ahi kökenli müderrisler yürütmüştür. Nitekim Konya'nın ileri gelen ahilerinden olan Ahi Efsahüddin bu medresenin şeyhliğini deruhte etmiştir.

İkincisi, Uc bölgelerde Türkmen ve Ahilerin en büyük koruyucusu durumunda olan Denizli Uc Beyi Mehmed Bey de Ahi Evran'ın çevresindeki devlet adamlarındandır. Bu zat Ahi Evran'ın bir dönem Denizli'de yanında kaldığı beylerdendir.

MOĞOLLAR ve AHİLİK*

Türkiye Selçuklu Devleti 1243'te Köseadağ Savaşı'nda Moğollara karşı ağır bir hezimete uğrayınca, Anadolu'da idare fiilî olarak Moğolların eline geçmiştir. Ahilerle Moğollar arasındaki ilk mücadelede hemen bu savaşın akabinde Kayseri'nin kuşatılması sırasında yaşanmıştır. Bu dönemde tutuklu olan Ahi Evran Moğollarla yaşanan mücadelede yer almasa da öğrencisi ve müntesibi olan pek çok ahi, bu saldırılar sırasında Moğollar tarafından öldürülmüş veya esir edilmişlerdir. Özellikle çok sayıda ahinin yaşadığı Kayseri'yi zapt edince Moğollar, münhasıran Ahiler ve Bacılara ait işyerleri ile evlerini yağmalamış; yakıp yıkmışlardır⁷¹. Kendilerine karşı şehri savunan on binlerce insan öldürülmüş, genç erkeklerle kızlar esir edilerek götürülmüştür⁷². Moğolların Kayseri'yi zaptı sırasında esir aldıkları hanımlardan biri de Bacı teşkilatının lideri Fatma Bacı'ydı. Ahi Evran'ın karısı ve Evhadüddin-i Kirmani'nin de kızı olduğu rivayet edilen Fatma Bacı yaklaşık 18 yıl Moğolların elinde esir kalmıştır⁷³. Ahilerin Moğollar tarafından öldürülerek teşkilatlarının dağıtılması, kurdukları düzenlerinin bozulması, birçok ahinin Moğollara esir düşmesi ile yapılan

* Bu kısım Yrd. Doç. Dr. Mustafa Akkuş tarafından yazılmıştır.

zulümler ahiler üzerinde olumsuz etki bırakmış; Moğollara duyulan nefret ve düşmanlığı uzun süre canlı tutmuştur.

Anadolu'nun Moğollar tarafından istilası sırasında hapiste bulunan Ahi Evran, 1245'te II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra saltanat naipliğine getirilen Celaleddin Karatay'ın emriyle, diğer tutuklularla birlikte serbest bırakılmıştır. Ahi Evran, hapisten çıktıktan sonra önce Denizli'ye gitmiş, sonra da Konya'ya gelmiştir. Konya'da Moğol tahakkümünün artmasıyla burayı terk ederek Kırşehir'e yerleştiği bilinmektedir. Kırşehir'de yaşantısını sürdüren Ahi Evran, gerek sofi ve gerekse bir Ahi reisi ve eğitimcisi olarak teşkilatlandığı esnaf ve sanatkârlara sanat ve ticaret ahlakını öğretip, onları tek bir amaç ve tek bir çatı altında toplamak suretiyle Moğol istilası altında her geçen gün biraz daha kaosa sürüklenen Anadolu'da huzur ve güven ortamını geliştirmeye çalışıp, ahilere yaşama ve direnme gücü aşılamıştır.

II. Gıyaseddin ölünce yaşları küçük olan üç oğlu adına naibu's-saltana makamında bulunan ve onların müşterek saltanat sürmelerini sağlayan Celaleddin Karatay'ın 1254'te ölümüyle II. İzzeddin Keykâvus ve kardeşi IV. Rükneddin Kılıcarslan arasında saltanat mücadelesi başladı. 1254'te Konya'da iktidarı ele alıp Moğollar ve Moğollar tarafından destek gören kardeşiyle mücadeleye başlayan II. İzzeddin'in Ahilerin de desteğiyle sürdürdüğü mücadelesi, Sultan Hanı yenilgisiyle (1256) sekteye uğramış ve Ahiler ikinci defa Moğollardan ağır bir darbe yemişlerdir. Sultan Hanı Savaşı'nın akabinde Baycu Noyan Konya'ya gelmiş ve orada Mevlâna ile görüşmüş, Mevlâna'nın himmetiyle -Mevlevi kaynaklarına göre- Konya Moğolların yağma ve katliamından kurtulmuştur⁷⁴. Bu sırada Hûlâgû Han, Bağdat seferi hazırlıkları içinde olduğu için Anadolu'daki orduyu da çağırmış, Baycu Noyan da Sultan Hanı Savaşı'ndan sonra Konya'da fazla duramayıp Anadolu'yu terk etmek zorunda kalmıştır. Bunu fırsat bilen II. İzzeddin Keykâvus Moğolların önünden Batı Anadolu'ya kaçmışken tekrar Ahi ve Türkmenlerin desteğiyle Orta Anadolu'ya dönmüş ve Moğollarla mücadeleye başlamıştır. Fakat II. İzzeddin'in Ahilerin büyük desteğiyle gösterdiği mücadele çabaları da boşa gitmiş, Moğol ve Moğol yanlılarının yardımlarıyla IV. Rükneddin Kılıcarslan 1260'da tek başına Konya'da tahta geçmiştir. Bundan sonra Moğol yanlısı olan yeni iktidarın Ahi Evran'a ve Ahilere rahat vermeyeceği tabii idi. Hemen ardından bu yeni iktidar kendisine karşı olan güçlerle, özellikle Ahiler ve Türkmenlerle mücadeleye başlamış, Moğollara itaat etmeyip karşı çıkan başta Ahi Evran olmak üzere birçok Ahi'yi Moğolların Kırşehir valisi olan Cacaoğlu Nureddin eliyle de katlettirmiştir (1261)⁷⁵.

Anadolu'nun istilası ve İlhanlı tahakkümü altına girdiği dönemlerde Moğollara karşı en önemli mücadeleyi veren zümre şüphesiz Ahilerdir. Anadolu'da var olan dinî ve tasavvufî

zümrelerin Moğollara bakışlarında önemli farklar bulunmaktadır. Ancak Ahiler istilanın başlangıcından itibaren Moğol tahakkümüne cephe almış, her alanda mücadele etmişlerdir⁷⁶.

Ahiler, yoğun olarak uc bölgeler olmak üzere Anadolu'nun birçok şehrinde emniyet ve güvenliği sağlamışlardır. Selçuklu iktidarının askerî ve idari gücünün zayıfladığı ve Anadolu'da kaos ortamının hüküm sürdüğü dönemde şehirlerin huzur ve güvenini sağlayarak önemli bir fonksiyon icra etmişlerdir. Bu süreçte Anadolu'yu gezen İbn Battuta “... bu ülkenin adetine göre bir şehirde hükümdar bulunmadığı takdirde hükümeti ahiler yönetir” demektedir⁷⁷.

Moğol istilanın başladığı 1243 yılı ve akabinde İlhanlı tahakkümünün daha ağır hissedilmeye başladığı 1277 yılından sonra vuku bulan olaylar, Selçukluların Anadolu üzerindeki hâkimiyet ve otoritesini tamamen kırdı. Bu durum Anadolu'daki sosyal, iktisadi, dinî ve tasavvufî bir zümre olan Ahilerin şehirlerdeki ehemmiyetini daha da arttırarak Ahi teşekküllerinin aynı zamanda şehirlerin silahlı kuvvetleri haline gelmeleri sonucunu doğurdu. Böylece Anadolu'daki birçok şehrin idare, yönetim ve emniyeti Ahi reislerinin kontrolü altına girdi⁷⁸.

OSMANLI ve AHİLİK*

Osmanlı'nın Kuruluşunda Ahiler

Osmanlı Devleti, kendisinden önce kurulan Türk ve İslam devletlerinden sosyal, askerî, ekonomik alanlar başta olmak üzere değişik konularda etkilendiği gibi birçok müesseseyi de miras olarak almıştır. Bilhassa Türkiye Selçuklularından aldığı en önemli kurum Ahilik olup Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan XIX. yüzyılın başlarına kadar varlığını ve etkisini muhafaza etmiştir.

Selçuklu hâkimiyetinin 1243 Köseadağ Savaşı sonrası Anadolu'da yavaş yavaş zayıflamaya başlaması sonucu ortaya çıkan Anadolu Beylikleri döneminde, Ahiler de Anadolu'da yerel egemen otorite olarak söz sahibi olmaya başlamışlardır. Kısaca Ahiler devlet otoritesinin zayıfladığı yerlerde siyasi ve askerî yönlerini daha çok ön plana çıkarmışlar, hatta Ankara ve çevresinde 1290-1354 tarihleri arasında hükümet bile kurmuşlardır⁷⁹. Bu sırada Konya, Bursa, Sivas ve Kayseri gibi Anadolu'nun önemli şehirlerinde de Ahilerin hükümet üzerindeki etkisi çok artmıştır. Ahiler etkili oldukları şehir, kasaba ve köylerde Anadolu Türkmen Beylikleri ile birlikte Moğol baskısı ve

* Bu kısım Doç. Dr. Selim Hilmi Özkan tarafından yazılmıştır.

zulmünün Anadolu halkı üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmaya çalışmışlar, uc bölgelerinde Moğolların önünden kaçarak gelen Türkmen gruplarına yeni yerleşim yerleri açıp onların sosyal ve ekonomik hayata katılmaları konusunda destek olmuşlardır⁸⁰. Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında önemli bir yeri olan ve Âşıkpaşazade'nin zikrettiği dört gruptan birisi de Ahilerdir⁸¹.

Osmanlı Devleti tarafından Bizanslılardan alınan ve ahalisi Hristiyan olan şehir ve kasabaların yalnız nüfus çoğunluğu itibariyle değil, iktisadi faaliyetin karakteri, kültür ve yaşayış şekli itibariyle de Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Ahilerin büyük rolü olmuştur⁸².

Osmanlı Devleti'nin kurucusu ve devlete adını veren Osman Gazi (1302-1324), dönemin önemli şahsiyetlerinden biri, aynı zamanda bir Ahi olan kayın pederi Şeyh Edebalı'dan Fütüvvet şalvarını giymiştir. Oğlu Orhan Gazi ve torunu Sultan I. Murad (1362-1389) da Ahi'dir⁸³. Netice itibariyle Osman Gazi'nin çevresinde, başta kayınpederi Şeyh Edebalı (ö.1326) olmak üzere Tursun Fakih (ö.1326), Çandarlı Halil Hayreddin (ö.1387), Davud-ı Kayseri (ö.1344 veya 1350), ve Kara Rüstem gibi birçok Ahi liderinin yer alması⁸⁴, Ahilerin Osmanlı Devleti'nin kuruluşundaki etkisini göstermesi bakımından yeterlidir.

Ahilerin, Osmanlıların kurulup gelişmesindeki rolü o derece büyük olmuştur ki, I. Murad döneminde kurulan yeniçeri teşkilatının kıyafetinde Ahi başlığı kullanılıyordu⁸⁵. Bu anlamda Osmanlı Devleti, Ahilerden gerek Anadolu'da gerekse Balkanlardaki fetih ve genişleme sürecinde etkin bir şekilde yararlanmıştır. Yani Ahilerin iktisadi ve içtimai yönlerinin yanı sıra “*alperen, gazi, yiğit, ayyar*” denilen askerî özellikleri de mevcuttur ve bu durum Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında da kendini göstermiştir. Osmanlı tımar defterleri incelendiği zaman birçok tımar sahibi Ahi karşımıza çıkmaktadır⁸⁶. Ahiler bu askerî yönlerinin yanı sıra ordunun lojistik faaliyetlerinde de yer almışlardır. Mesela Ahi geleneğine bağlı loncalar, ordu sefere çıkacağı zaman askerin ihtiyaç duyduğu levazımları tedarik etmek için “*orducu*” adı altında kendi üyelerinden kimseleri seferlerde görevlendirmiştir⁸⁷. Kesin olmamakla beraber bu uygulama I. Murad döneminde başlamış ve yeniçeri ocağının kaldırılmasına kadar da devam etmiştir⁸⁸.

Ahilik Anadolu ve Rumeli'de Türk-İslam Dayanışmasını Organize Etti

Ahiler, Osmanlı Devleti'nde Sultan I. Murad zamanından itibaren, devletin içtimai hayatında daha etkin şekilde yer almaya başlamışlardır. Sultan I. Murad bizzat Ahilik kuşağı kuşandığı gibi, Ahi Musa adında birisine de kendi eli ile kuşak kuşatmış ve bir arazi tahsis ederek onu Malkara'ya Ahi tayin etmiştir⁸⁹. Edebalı'nın kardeşi Ahi Şemseddin, ilk vezirler arasında bulunan Alaeddin Paşa,

Şeyh Edebalı'nın Ahi Mahmut namındaki oğlundan olan torunu Nizameddin Ahmet Paşa, Sinaneddin Yusuf Paşa, Çandarlı Halil Hayreddin Paşa ve sonraki devirlerde Hacı İvaz Paşa gibi XIV. yüzyılın başına kadar yetişmiş bulunan birçok vezir de Ahi geleneğinden gelmektedir⁹⁰. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda iktisadi, siyasi ve askerî alanlarda yer alan Ahi teşkilatına beylikten devlet olmaya geçişi sırasında yavaş yavaş siyaset ve askerlikten el çektirilmiştir. Bilhassa Fatih devrinden itibaren Ahiler tamamen siyasi bir güç olmaktan çıkmış; esnaf birliklerinin işlerini düzenleyen “lonca” adı verilen klasik Osmanlı esnaf teşkilatı şeklini almıştır⁹¹.

Ahiliğin asıl amaçlarından birisi, insanların dünya ve ahirette huzur içerisinde olmalarını sağlamaktır. Ahiler, zengin ile fakir, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, millet ile devlet, kısaca toplumun bütün fertleri arasında dengeyi gözetmeyi temel felsefe edinmişlerdir⁹². Bu amaçla Osmanlı döneminde de Ahiler sadece mesleki ve iktisadi bir organizasyon olmanın ötesinde sosyal ve toplumsal sorumluluğu olan bir yapı olarak da karşımıza çıkmaktadır. Ahiliğin ortaya çıkışını, yeşerdiği coğrafyayı, tarihsel–toplumsal fonksiyonlarını dikkate almadan, sadece bir esnaf teşkilatı olarak kabul etmek bu kuruluşun sosyal yönünü göz ardı etmek olur. Hâlbuki Ahilik, başlangıç itibarıyla yardımlaşma – dayanışma ruhunu taşıyan, ortadan kalkmış olan Anadolu siyasi birliğini ve toplumsal yapısını yeniden kurmaya çalışan, siyasi, dinî, sosyal ve askerî yönü de olan çok fonksiyonlu bir kurumdur⁹³. Fakat Ahilik, zamanla iktisadi ve sosyal yönü daha ağır basan bir müessese hâline dönüşmüştür.

Daha önce de izah edildiği gibi Osmanlı Devleti'nin kurulduğu yıllarda “*Ahiyân-ı Rum*” olarak bilinen Anadolu Ahileri birçok köy ve kasabada Müslüman halkın maneviyatının yükselmesi için uğraşmışlardır. Dönemin şartları düşünüldüğü zaman, Anadolu halkının en çok ihtiyaç duyduğu şeylerin başında maneviyatlarının yükseltilmesi gelmektedir. Çünkü Moğol baskısı ve zulmü altında inleyen Anadolu insanı aynı zamanda yerinden, yurdundan ve işinden olmuştu. İşte böyle bir durumda Anadolu Ahileri daha devletin kuruluş aşamasında bile üzerlerine düşen sosyal sorumlulukları dönemin kendine özgü şartları içerisinde yerine getirmişlerdir. Ahilerin sosyal hayata sağladıkları katkıların başında, Türkmen kitlelerinin iskânlarının sosyal dokuya zarar vermeden sağlanması gelmektedir. Ahi birlikleri, farklı kültür değerlerine sahip kitleler, birbirlerine karşı çatışmacı bir tavır içinde bulunan grupları uzlaştırmada ve Bizanslılara karşı Türklerin çıkarlarını korumada etkin rol almışlardır. Ahilik kurumu gençlere mesleki eğitimin yanı sıra ahlak ve değer eğitimi de vererek onları kötülüklerden korumaya çalışmıştır. Böylece kurum olarak devlete sosyal ve toplumsal alanda katkı sağlamıştır⁹⁴.

Osmanlı coğrafyasının her tarafında inşa edilen Ahi zaviyeleri, Anadolu ve Balkanlarda İslam'ın yayılışına katkı sağlarken, yolculara da kapılarını açarak bunları evlerinde, konaklarında ve

zaviyelerinde misafir etmişlerdir. Mesela bir Ahi topluluğunun bulunduğu bir yere başka bölge ya da ülkelerden birisi geldiği zaman onu ya evinde misafir eder veya bütün Ahiler ortak hazırlık yaparak o kişilerin ihtiyaçlarını karşılardı⁹⁵.

Ahilikten Lonca Sistemine

Ahiliğin lonca teşkilatı haline gelmesi Fatih döneminde, Ahilerin siyasi yapıdan el çektilmesi ile birlikte ortaya çıktığı söylenebilir. Osmanlı loncaları, Ahi geleneğine bağlılıklarını devam ettirirken yavaş yavaş kendi esas meşguliyet alanları olan esnafların teşkilatlanması işine ağırlık vererek lonca sistemine geçiş aşamasını da tamamlamışlardır. Osmanlı devlet anlayışı ve dünya ticaret sisteminin değişmesi Ahilikteki bu değişimi de zorunlu kılmıştır. Aslında bu durum Osmanlı Devleti'nin kendinden önceki devletlerden aldığı mirası daha kurumsal hale getirmesi ve olgunlaştırmasından başka bir şey değildir. Bu açıdan loncalar sanat sahiplerinin kendi aralarında kurdukları bir düzen ve birliktir. Esnafların özel işleri için toplandıkları odaya da lonca denilmeye başlanmıştır⁹⁶.

Localarda Mesleki Yapılanma

Ahilik, Osmanlı merkezi yönetiminin bütünüyle güçlenmesinden sonra, mesleki bir yapı içerisinde esnaf kuruluşları olarak varlığını devam ettirmiştir⁹⁷. Her şehir, kasaba ve yerleşim yerindeki meslek grupları ayrı ayrı birlikler oluşturmuşlardır. Yani Osmanlı Devleti'nde her mesleki grup bir lonca altında teşkilatlanmıştır. Küçük şehirlerde benzer mesleklerin tek bir lonca altında faaliyet gösterdiği de olmuştur.

Loncalar yöneticilerini kendi üyeleri arasından seçmekteydiler. Bu, toplumsal mutabakat ve demokrasi uygulamasının da güzel bir örneği olmuştur. Lonca teşkilatının yöneticilerine, Ahilik'te olduğu gibi "*kethüda*", yardımcısına ise "*yiğitbaşı*" denirdi. Kethüda seçilebilmek için en az üç usta yetiştirmek gerekiyordu. Her loncanın yürütme kurulu diyebileceğimiz bir heyeti olurdu. Bu heyet, meslekte ustalık derecesine yükselmiş, beş yıl mesleki kariyeri olan, meslektaşları tarafından dürüst, namuslu ve ahlaklı bilinen kişilerden seçilirdi. Kethüda da bu heyet arasından seçilirdi. Her usta bu seçimde görüş bildirme ve oy kullanma hakkına sahipti. Seçim sonuçları kadı tarafından tasdik edilirdi. Yiğitbaşılar da kethüda gibi seçimle iş başına gelirdi. Yiğitbaşı'nın vazifesi kadının tasdikinden sonra fiilen başlardı. Esnaf herhangi bir sorunla karşılaştığı zaman ilk olarak yiğitbaşıya müracaat eder, eğer sorun çözülmezse durum kethüdaya bildirilirdi.

Loncalar devletin belirlediği kurallara uydukları gibi, kendi kalite standartlarını da ortaya koyarak loncaya üye olan esnafın bu kurallara uymasını zorunlu tutarlardı. Belki dünyada ilk kalite standardı olma özelliğine sahip olan II. Bayezid (1481-1512) tarafından ortaya konan “*Kanunnâme-i İhtisâb-ı Bursa*” bu konuda güzel bir örnektir. Bu kanunnamede esnafların uyacakları kurallar başta olmak üzere, satılan mallarda bulunması gereken özellikler, hangi malın hangi fiyattan satılacağı gibi daha birçok bilgi mevcuttur⁹⁸.

Lonca, devletin ortaya koyduğu kurallara uymakla beraber kendi üyelerinin haklarını korumakla da mükellefti. Lonca teşkilatı kendi üyelerinin haklarını korurken kalite, adalet, saygı, ahlak, dürüstlük gibi değerlerden taviz vermeden tüketicilerin haklarını da korumuştur. Çünkü bir esnaf malını satarken onu istediği fiyattan satamazdı. Loncanın belirlediği kâr payına uymakla yükümlüydü. Zaman zaman “*narhı*” yani bir malın hangi fiyattan satılması gerektiğini devlet belirlerdi. İstanbul ve taşrada narh tespitinde o kazanın kadısının önemi büyüktü. Bazı malların temininde sıkıntı çekildiği zaman, taşra ileri gelenleri kadının gözetiminde narhı aralarında tespit ederlerdi⁹⁹. Ayrıca lonca stokçuluk/ihdikâr¹⁰⁰ yapılmasına da izin vermezdi. Malın düzenli bir şekilde piyasada dolaşmasını ve yeter miktarda bulunmasını da denetlerdi.

Osmanlı Lonca teşkilatı, arz talep ilişkisinin düzenli şekilde işleyişini kontrol ettiğinden yeni işyeri ve dükkân açılmasını ihtiyaca göre belirlerdi. Bunun için her isteyen istediği yerde dükkân veya iş yeri açamazdı. Hatta esnaf işini büyütürken bile loncadan izin almakla mükellefti. Çünkü arz fazlası, fiyatların düşmesi ve esnafın zarar etmesine sebep olacağı gibi talep fazlası da fiyatların aşırı şekilde yükselip tüketicinin zarara uğramasına neden olabilirdi.

Osmanlı lonca sisteminde, çıraklığa kabul edilen kimse burada sıkı bir eğitimden geçirilirdi. Bu eğitim süresince işin tüm incelikleri kendisine öğretilirdi. Çıraklar mesleki eğitimin yanı sıra o işin ahlaki ve dinî eğitimini de alırdı. Her çırak bu işini bir ustanın kontrol ve denetiminde gerçekleştirirdi. Yaklaşık üç yıl süren çıraklık eğitimini başarılı şekilde tamamlayan kimse kalfalık mertebesine yükseltilirdi. Kalfalık ustalığa atılan ilk adım olduğu için lonca başkanının da katıldığı bir toplantı ile şedd/kuşak bağlama merasimi düzenlenir; çıraklıktan kalfalığa geçen gence son olarak uyması gerek mesleki ahlak kurallarını içeren birtakım nasihatler yapılırdı. Kalfalığa yükselen çırak yaklaşık üç yılda kalfalık yapar ve bu süre zarfından işini düzgün yaparsa kendisine merasim ile ustalık yapma icazeti verilirdi. Bu merasime haricî ve dâhilî üstatlar, diğer esnaf kâhyaları, şehrin müftüsü ve kadısı ile birlikte şehrin ileri gelenleri ve halktan birçok kimse katılırdı. Merasimin sonunda ustalık iznini alan kalfa kendi işyerini açma hakkına sahip olur¹⁰¹, ancak dükkân açma izni devletin müsaadesine tabi olduğu için bu izni de alması gerekirdi. Esnaf kethüdası dükkân açmak isteyenlerin durumunu incelerdi. O esnaf grubunda olanlar tarafından izin verilirse, devletin de izni

ile dükkân açılırdı. Her şehir, kasaba, köy ve mahallelerdeki dükkân sayısı belliydi. Bu sayı aşılmamaya çalışılırdı¹⁰².

Loncadan Gedik Sistemine ve Odacılığa

Ahi birliklerinin ve loncaların sadece Müslümanların teşkilatlandığı bir yapı olarak varlıklarını sürdürmeleri XVII. yüzyıla kadar devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin sınırları genişleyip hem Anadolu hem de Balkanlar'da nüfus yapısı çeşitlenmeye başlaması ile birlikte sosyal yapısında da birtakım değişmelerin meydana geldiği görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimler üzerindeki hâkimiyet alanı genişledikçe sanat ve sanatkârlar çoğalıp dalları arttıkça Müslüman ve Müslüman olmayan ayrımı daha fazla sürdürülemedi. Çünkü farklı dinlerden olanların birlikte ticaret ve ortaklık yapma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. İşte Osmanlı yöneticileri bu durumu göz önüne alarak hem iktisadi alanın canlanmasını sağlamak, hem de iki grubun ortak bir noktada birleşmesini temin etmek amacıyla Ahilik inanç ve kültüründen de çok fazla taviz vermeden yeni bir sistem ortaya koymuşlardır. Bu, din ayrımı gözetilmeden kurulan ve eski niteliğinden büyük farkı olmayan yeni sisteme “gedik” denmiştir. Gedik adı verilen bu düzende elinde esnaf veya zanaatkâr belgesi olmayan kişilerin yeni dükkân açması yasaklanmıştır. Tekel ve imtiyaz anlamına gelen gedik, sahiplerinin işleyeceği işi başkalarının işleyememesi ve satacağı şeyi başkalarının satmaması koşulu ile hükümet tarafından verilen senedin içindeki hükümlerin kullanılması ve yürütülmesidir. Osmanlı Devleti'nde resmî terim olarak gedik kelimesine 1727 yılında rastlanır. Ama gediğin tekeli karakteri çok daha öncesine dayanır. Bu anlamda tespit edilebilen en eski gedik; 1653'te Silivri'deki fırıncı esnafına verilen dükkân gediği ile 1659'da İstanbul'da camcı esnafına verilen gediklerdir¹⁰³.

Dükkân açma işi, devletin iznine bağlıydı. Herkes dükkân açamazdı. Esnaf kethüdası dükkân açmak isteyenlerin durumunu incelerdi. O esnaf grubunda olanlar tarafından izin verilirse, devletin de izni ile dükkân açılırdı. Her şehir, kasaba, köy ve mahallelerdeki dükkân sayısı belliydi. Bu sayı aşılmamaya çalışılırdı¹⁰⁴. Gedik biçiminde esnaflık ve sanatkârlık 1860 yılına kadar sürmüştür. Özet olarak gedik, sanat ve ticaret ile uğraşabilme yetkisidir. Gediklere ait izin, devir vb. şeylerde hükümet yetkilidir¹⁰⁵.

Yârân Odaları

Ahiliğin ve Osmanlı lonca sisteminin Anadolu köy, kasaba ve bazı kaza merkezlerindeki Osmanlıdan kalan en önemli kültürel miraslarından birisi yaran odalarıdır. Ahilik ve Osmanlı

loncaları, sadece şehirlerdeki esnaf teşkilatlarının işlerini düzenlemekle kalmamış aynı zamanda kazalar, kasabalar ve köylerde esnaf arasındaki dayanışmayı daha fazla artırmak amacıyla yaran odaları olarak varlığını sürdürmüştür. Hatta bunlar cumhuriyetin kuruluşundan sonra da Çorum, Yozgat, Kırşehir, Isparta, Konya gibi birçok Anadolu şehrinde uzun süre varlığını devam ettirmiştir. Müstakil bir “*yârân odası*” olduğu gibi haftanın veya daha çok ayın belirli günlerinde “*yaran geceleri*” adı altında esnafın ileri gelenleri bir esnafın evinde/konağında toplanarak sohbet ve aralarında mesleki konuşmalar yaparlardı. Gecenin bir bölümünde de o şehrin önde gelen bir din adamı dinî bir sohbet yapardı. Yaran geceleri daha çok gecelerin uzun olduğu kış aylarında yapılırdı.

Selçuklu ve Osmanlı'nın mirası olan yaran odalarında köy veya kasabaya gelen kimseler en iyi şekilde ağırlanırdı. Yaran odaları aynı zamanda kültürel etkileşimin en iyi paylaşıldığı yerler olmuşlardır. İletişim araçlarının çok kısıtlı olduğu bu dönemde gelen misafirler, gezdiği gördüğü yerler hakkında çeşitli bilgiler aktararak halkın ve toplumun bilgilenmesinde de önemli bir görev ifa etmişlerdir. Bu odalar Ahi zaviyelerinden farklı olsa da onların yaptığı sosyal fonksiyonları yerine getirmişlerdir¹⁰⁶. Çünkü Osmanlı coğrafyasının en ücra köşelerine kadar yayılan ve daha çok yol geçiş güzergâhlarında kurulan Ahi zaviyeleri buna benzer fonksiyonları zaten daha Türkiye Selçukluları'ndan beri yerine getirmekteydiler.

¹İbn Manzur, *Lisanu'l- Arab*, XV, Beyrut 1990, s. 145-146.

²Kuşeyri, *Risaletu'l- Kuşeyriyye*, Mısır 1367/1957, s.103-105; İbrahim Muhammed Hasan el-Cemil, *el-Fütüvvetü fi'l-İslâm*, Mısır, (ty), s.21-23; M. Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, (Kısaltma: *Ahi Evren*), Konya 1991, s.15; F.Taezchner, “İslâm Ortaçağında Futuvva Teşkilatı”, (çev. F. Işıltan), İÜİFM, XV (1953), s.3-32; Saadettin Kocatürk,

"Fütüvvet ve Ahilik", *Türk Kültürü ve Ahilik, XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri, 13-15 Eylül 1985 Kırşehir, İstanbul 1985*, s. 1.

³ Mehmet Rihtım, "Azerbaycan Tasavvuf Tarihinde İlk Sufiler (VIII-XI. Asırlar)", *Journal Of Qafqaz University History, Law And Political Sciences*, Number 29 (2010), s. 106-107.

⁴ Sülemî, *Tasavvufta Fütüvvet*, (çev. S. Ateş), Ankara 1977, s. 22-24; Bayram, *Ahi Evren*, s. 12; N. Çağatay, *Ahîlik*, Ankara 1974, s. 4; Claude Cahen, "İlk Ahiler Hakkında", (çev. Mürsel Öztürk), *Bellekten*, L (1977), s. 560-591.

⁵Bk. J. Deny, *Journal Asiatique*, 9. seri, XVI, s. 183; F. Taeschner, *agm*, s.3-32; F. Köprülü, "Anadolu'da İslâmiyet", *DFEFM*, Temmuz 1338/1922, s.188-221.

⁶ A. Y. Ocak, "Fütüvvet", *DİA*, XIII, İstanbul 1996, s. 261-263.

⁷ Bayram, *Ahi Evren*, s.73-76.

⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Bayram, *Ahi Evren*, s.76-79.

⁹ "Mükâtebât", Ayasofya (Süleymaniye) Ktp. nr. 2412, yp. 95b. Ayrıca bk. M. Bayram, "Konevî ile Ahi Evren'in Mektuplaşması", *S.Ü. Fen-Ed. Fak. Dergisi*, S.2, s. 65.

¹⁰ N. Keklik, *Muhyi'd-Din İbnü'l-Arabî*, s. 152; Ahmed Ateş, "Muhyi'd-Din Arabî", *İA*, VIII, s.538-540.

¹¹ *Şeyh Evhadü'd-Din Hamid el-Kirmani ve Menakıbnamesi*, s. 158.

¹² *Letâif-i Hikmet*, yp. 91b. Ayrıca bk. M. Bayram, *Bacıyân-i Rum*, Konya 1987, s. 37-38.

¹³ "Murşidü'l-Kifaye", Fatih (Süleymaniye) Ktp. nr. 5426, yp. 130b; "Yezdan-şinâht", Ayasofya Ktp. nr. 4819, yp. 118b, 138b.

¹⁴ *Menakibü'l-Kudsiyye*, s. 36-44.

¹⁵ *Şeyh Evhadü'd-Din Hamid el-Kirmani ve Menakıbnamesi*, s. 71.

¹⁶ *Menakibü'l-Kudsiyye*, s. 56-58; "Medh-i Fakru Zemm-i Dünya", Fatih (Süleymaniye) Ktp. nr. 5426, yp. 229b.

¹⁷ Firdevs-i Rumi, *Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî (Velâyet-nâme)*, (yay. Abdülbâki Gölpınarlı), İstanbul 1958, s.50-51.

¹⁸ İbn Bibi, *el-Evamirü'l-Alâiyye*, s. 601-608, 613.

¹⁹ Mikail Bayram, "Sadru'd-Din Konevi ile Tusî'nin Mektuplaştıkları İddiası Üzerine", *Tarih Dergisi*, XXXII, s. 18-20.

²⁰ Walter Ruben, Kırşehir'in Dikkatimizi Çeken San'at Abideleri, (trc. Abidin İtil), *Bellekten*, XI (1947), s.637.

²¹ "Tabsira", Nuruosmaniye Ktp. nr. 2286, yp. 72a-73a.

²² Ahi Evren, *Letâif-i Hikmet*, yp.90a.

²³ Ahi Evren, *agy*.

²⁴ *Selçuklulardan Günümüze Din Eğitimi, Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri*, s. 49-53.

²⁵ İbn Bibi, *el-Evamirü'l-Alâiyye*, s. 25.

²⁶ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, s.28-35.

²⁷ Ahi Evren, *Letâif-i Hikmet*, yp. 90a-90b

²⁸ *Şeyh Evhadü'd-Din Hamid el-Kirmani ve Menakıbnamesi*, s.68, 108, 118.

²⁹ Aşıkpaşazâde, *Tevarih-i Âl-i Osman*, s. 205.

³⁰ M. Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, s. 159-161.

³¹ Köprülü, *age*, s. 160-161.

³² *Aşıkpaşazâde, agy*.

³³ *Şeyh Evhadü'd-Din Hamid el-Kirmani ve Menakıbnamesi*, s.184-185.

³⁴ Eflâkî'de Fakire kelimesini Hanım Derviş anlamında kullanmıştır. Bk. *Menâkıbü'l-Ârifin*, II, s.873-874.

³⁵ Mevlâna, *Mesnevî*, (yay. Nicholson), Leiden 1933, V, 879-880.

³⁶ *Şeyh Evhadü'd-Din Hamid el-Kirmani ve Menakıbnamesi*, s. 108-109, 118.

³⁷ Aşıkpaşazâde, *age*, s. 56; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 249.

³⁸ Ravendî, *Rahatu's-Sudur*, II, s.365.

³⁹ *Velâyetname*, s. 18.

⁴⁰ Yusuf Şevki Yavuz, "Fahreddin er-Râzî", *DİA*, XII, İstanbul 1995, s. 89-90.

⁴¹ Süleyman Uludağ, *Fahrettin Râzî*, Ankara 1991, s. 99.

⁴² Nihat Azamat, "Evhadüddîn-i Kirmânî", *DİA*, XI, İstanbul 1995, s.518-519.

⁴³ M. Erol Kılıç, "İbnü'l-Arabî", *DİA*, XX, İstanbul 1999, s. 493.

⁴⁴ Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l- Mekkiye*, I, s.186; Kılıç, *agm*, s.494-495.

⁴⁵ Kılıç, *agm*, s.495.

⁴⁶ Hasan Kamil Yılmaz, "Şehabeddin Sühreverdî", *DİA*, XVIII, İstanbul 2010, s.40.

⁴⁷ Yılmaz, *agm*, s.41.

⁴⁸ Hasan Kâmil Yılmaz, "Sühreverdî", *Ahilik Ansiklopedisi*, II, Ankara 2014, s. 239.

⁴⁹ İbn Bibi, *age*, I, s. 45, 56-76.

⁵⁰ M. Ali Hacıgökmen, "Türkiye Selçukluların Şehzade ve Sultanlar Muallimi Meccüddin İshak", *Bellekten*, LXXVI/276 (2012), s. 423-426.

⁵¹ Hacıgökmen, *age*, s.424-428.

- ⁵² Hacıgökmen, *agm*, s.428-429.
- ⁵³ Ekrem Demirli, "Sadreddin Konevî", *DİA*, XXXV, İstanbul 2008, s.420.
- ⁵⁴ Devletşâh, *Tezkire-i Devletşâh*, I-IV, (çev. Necati Lugal), İstanbul 1977, s.249; Helmuth Ritter, "Mevlâna Celaleddin Rumi ve Etrafindakiler", *Türkiyat Mecmuası*, VII/VIII (1942), s.271.
- ⁵⁵ Gölpinarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 45-48.
- ⁵⁶ Eflâkî, *age*, I, s.91-92; Câmî, *age*, s.528-529; Hulvî, Şems'in Mevlâna'yı irşad etmesi için görevlendirildiğini ve onu gidip Anadolu'da bulması için kendisine manen işaret verildiğini yazar. Hulvi, *Lemazât*, II, s.356.
- ⁵⁷ Eflâkî, *age*, II, 102-104.
- ⁵⁸ Annemari Schimmel, *Ben Rüzgârım Sen Ateş: Mevlâna Celâleddin-i Rûmî*, (trc. Senâil Özkan), İstanbul 1999, s. 27.
- ⁵⁹ Mesnevî'nin ilk on sekiz beytini bizzat Mevlâna yazmış, bundan sonraki kısmı ise Mevlâna söylemiş, Hüsameddin Çelebi yazıya dökmüştür.
- ⁶⁰ Mevlâna, cenazesinde ağlayıp feryat edilmemesini vasiyet etmiş, öldüğü günü kavuşma vakti olarak tanımlaması sebebiyle ölüm gününe "şeb-i arûs" (düğün gecesi) denmiş ve ölüm yıldönümleri bu adla anıla gelmiştir.
- ⁶¹ Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 335. Bu konuda ayrıca bk. Barihüda Tanrıkorur, "Mevleviyye", *DİA*, XXIX, Ankara 2004, s.468-474.
- ⁶² Firdevs-i Rumi, *age*, s.1-4.
- ⁶³ Aşıkpaşazâde, *age*, s.221.
- ⁶⁴ Hacı Bektaş-ı Velî, *Makâlât*, (haz. M. Esat Coşan), Ankara 1996.
- ⁶⁵ *Menakıb-ı Evhadü'd-din-i Kirmanî*, s.81-82.
- ⁶⁶ Mehmet Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1981, s.215-216.
- ⁶⁷ Orhan Bilgin, "Fahreddin Irâkî", *DİA*, XII, İstanbul 1995, s.84.
- ⁶⁸ Fahrüddîn-i Irâkî, *Dîvân-ı Irâkî*, 23, 24.
- ⁶⁹ Câmî, *Nefahâtü'l-Üns*, s.820.
- ⁷⁰ Bilgin, *agm*, XII, s.85.
- ⁷¹ İbn Bibî, *age*, II, 74-75; Ebu'l-Ferec, *Tarih*, II, 542; Muhammed Sivasî, *age*, s.71.
- ⁷² Ebu'l-Ferec, *Tarih*, II, 542.
- ⁷³ Kirmani Menakıpname'sindeki yirminci hikâyede bu konu hakkında tafsilatlı bilgiler mevcuttur. Menakıpname'ye göre Fatma Bacı, Kösedâğ yenilgisinden sonra Kayseri'nin Moğollar tarafından zaptı sırasında esir alınmış ve 1259-1260 yılında Sahip Fahreddin Ali'nin sulh için Hülagu'nun yanında bulunduğu sırada Hülagu'dan özgür kalmasını istemiş ve Anadolu'ya tekrar dönmüştür.
- ⁷⁴ Eflâkî, *Menâkıbü'l-Ârifin*, I, 283-284
- ⁷⁵ İbn Bîbî, *age*, II, 164-165. Mikâil Bayram bu sırada 90 küsur yaşında bulunan Ahi Evran Hacı Nâsirüddin ile Mevlâna'nın oğlu Alâüddin Çelebi de burada şehit edildiklerini zikretmektedir. *Ahi Evren-Mevlana Mücadelesi*, s.206.
- ⁷⁶ Ahilerin Moğol karşıtı olmaları, Moğollara karşı tutum ve uygulamaları ile bu tutumlarının sosyal, siyasi, iktisadi ve dinî sebepleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Akkuş, "Ahi Evren'in Moğol Tahakkümüne Bakışı ve Ahilerin Moğol Karşıtlığının Sebepleri", *II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu 19-20 Eylül 2012 Kırşehir*, I, s.325-347.
- ⁷⁷ İbn Battuta, *age*, s.204, 213.
- ⁷⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Akkuş, "İstila Döneminde Anadolu Şehirlerinin Korunmasında Ahiler: Konya ve Ahi Ahmed Şah", *Yeni İpek Yolu, Konya Kitabı*, XIV, Konya Ticaret Odası Yayınları, Konya 2013. s.31-45.
- ⁷⁹ M. Fatih Köksal, *Ana Kaynaklarıyla Türk Ahiliği*, İstanbul 2005, s.241; Celal Metin, "Ankara'da 'Ahiler Yönetimi (1290-1354)' Meselesi", *Türk Kültürü*, S. 472 (2002), s. 473.
- ⁸⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Akkuş, *agy*.
- ⁸¹ Mikâil Bayram, "Türkiye Selçukluları Döneminde Bilimsel Ortam ve Ahiliğin Doğuşuna Etkisi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.10 (2001), s. 2.
- ⁸² Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi*, I, İstanbul 1995, s. 384.
- ⁸³ Sadi Bayram, "Ahilik ve Bir Ahi Şeceresi", *Bellekten*, LVIII/222 (1994), s. 300.
- ⁸⁴ Mikâil Bayram, *Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evren*, İstanbul 2001, s.66; Necmettin Özerkmen, "Ahiliğin Tarihsel-Toplumsal Temelleri ve Temel Toplumsal Fonksiyonları-Sosyolojik Yaklaşım", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S. 44/2 (2004), s. 66.
- ⁸⁵ Selahattin Bayram, "Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Loncaları", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.21 (2012), s. 96.
- ⁸⁶ Mehmet Ali Hacıgökmen, "Anadolu'da Ahiliğin Esnaf Teşkilatı Hâline Dönüşmesi ve Tımar Sisteminde Yansımaları (Ankara Örneği)", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 32 (2012), s. 279.
- ⁸⁷ Bu konuda geniş bilgi için bk. Yusuf Küçükdağ, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Etkin Rol Oynayan Konyalı İlim, Fikir ve Devlet Adamları", *Konya Şehrinin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler*, I, Konya 2004, s.105-134.

-
- ⁸⁸ Şenol Çelik, "Orducu", *DİA*, XXXIII, İstanbul 2007, s. 372.
- ⁸⁹ Vâhid Çabuk, *Osmanlı Teşkilat ve Siyaset Kültürü*, İstanbul 1996, s. 28.
- ⁹⁰ Namık Sinan Turan, "Selçuklu ve Osmanlı Anadolu'sunda Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Gelişim Süreci", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 52 (2007), s. 170.
- ⁹¹ Ziya Kazıcı, "Ahilik", *DİA*, I, İstanbul 1988, s. 541.
- ⁹² Yusuf Ekinci, *Ahilik ve Meslek Eğitimi*, İstanbul 1990, s.19; Selahattin Bayram, *agm*, s. 85.
- ⁹³ Özerkmen, *agm*, s.59.
- ⁹⁴ Hamdi Kızılar, "Osmanlı Toplumunun Sosyal Dinamiklerinden Ahilik Kurumu", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, IV/2 (2015), s. 413.
- ⁹⁵ Çağatay, *agm*, s.263.
- ⁹⁶ Yücel Özkaya, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Ankara 1985, s.65.
- ⁹⁷ M. Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara 1991, s. 387.
- ⁹⁸ *Kanunname-i İhtisab-ı Bursa*, (Tıpkı Basım), Ankara 1998.
- ⁹⁹ Özkaya, *age*, s. 81.
- ¹⁰⁰ İhtikâr, sözlükte; biriktirmek, hapsetmek, toplamak demektir. Terim olarak ise çoğunluğun görüşüne göre; yiyecek cinsinden olan bir şeyi satın alıp depolamak, pahalılaşmasını bekleyerek piyasaya sürmemektir.
- ¹⁰¹ Çabuk, *age*, s.33, 34.
- ¹⁰² Özkaya, *age*, s.63, 64, 71-80.
- ¹⁰³ Çağatay, *agm*, s.436; Selahattin Bayram, *agm*, s. 109.
- ¹⁰⁴ Özkaya, *age*, s. 71.
- ¹⁰⁵ Selahattin Bayram, *agm*, s.109.
- ¹⁰⁶ Neşet Çağatay, "Anadolu Türklerinin Ekonomik Yaşamları Üzerine Gözlemler (Bu Alanda Ahiliğin Etkileri)", *Belleten*, LII/203 (1988), s.497.

İKİNCİ BÖLÜM

AHİLİĞE GÖRE EKONOMİ, YÖNETİM ve ARABULUCUK

Ahilik; ferdî ve toplumsal sahada faaliyet gerçekleştiren bir kuruluştur. Başta mesleki, ahlaki ve eğitimle alakalı olmak üzere ekonomi, yönetim ve arabuluculukla ilgili hususlar bunları takip etmiştir.

“Ahilikte alın teri mukaddestir.”

AHİLİK ve EKONOMİ*

Genel anlamda meslek teşkilatlanması olarak bilinen ve bu çerçevede değerlendirilen Ahilik esasen faal ve dolayısıyla üretken bir hayatı ilke edinen bir anlayışa dayanmaktaydı. Bunun için her ahinin mutlak surette bir mesleğinin olması şarttı. Bu durum, Ahilik sisteminin üretimi önceleyen bir anlayışa dayandığının açık bir göstergesidir.

Bireylerin birbirleri ile uyumlu ve dayanışma içinde hareket etmesini temel ilke edinen Ahilik düşüncesi, bu bağlamda bireylerin sürekli içinde bulunduğu toplumun temel ihtiyaçlarını karşılayacak tarzda faaliyette bulunmasını öngörmektedir.

Bu başlık altında Ahilik sisteminin iktisadi hayata bakışı, temel prensipleri ile üretim ve tüketim boyutu ve Ahiliğin iktisadi yaklaşımının mevcut iktisadi düşüncelerle kıyaslamasına yer verilecektir.

Ahiliğin İktisadi İlkeleri

“Temeli İslam inancındaki zekat uygulamasına dayanan ahilik sistemine göre; ihtiyaç dışı 81 gr altın değerinde mala sahip olan kişinin, bunun 1/40'ı oranında zekât vermesi emredilmiştir. Bundan amaç; sermayenin belli ellerde toplanmasına fırsat vermeden üretime aktarılması ve böylelikle toplumda sosyal refahın arttırılıp, barışın tesis edilmesidir.”

* Bu kısım Prof. Dr. Mehmet Karagül tarafından yazılmıştır.

***Kanaatkâr
Olmak***

Sosyal sorumluluk şuuruna sahip iyi insan modeline dayanan Ahilik teşkilatı ilkelerinin, belirli prensiplere bağlı iş ahlakından oluştuğunu ifade etmek mümkündür. Ahilikte iş ahlakı ve iktisadi düşünce, üreticinin ürünüyle bütünleşmesini hedefleyen, ürüne ruhundan bir şeyler vermesini amaç edinen bir anlayışa dayanmaktadır. Bu bağlamda Ahiliğin düşünce sisteminde iktisadi amaç; daha fazla üretip daha çok kazanmak değil, kaliteli üründen vazgeçmeden gerektiğinde üretim miktarına ve fiyatlara sınırlama getirmek suretiyle, üreticiyi ve tüketiciyi dengeli bir şekilde korumak şeklinde özetlenebilir¹. Ahilik söz konusu hedeflerine ulaşabilmek için bir dizi temel prensipler geliştirmiş ve bunları hiçbir esnekliğe mahal vermeden uygulamıştır. İlgili prensipleri; kanaatkârlık, iddihardan yani stok yapmaktan kaçınma, iş birliği, iç denetim ve standardizasyon sistemi olarak özetlemek mümkündür.

Bugün gerek bireysel, gerek kurumsal ve gerekse devlet düzeyinde siyasal anlamda kanaatkârlığın olmayışı yaşanan mevcut sorunların yegâne sebebi durumundadır. Çünkü günümüz dünyasına hâkim olan kapitalist iktisadi düşüncenin temel amacı olan kârı doruklaştırmanın menfi etkileri dikkate alındığında, kanaatkârlığın ne denli önemli bir davranış şekli olduğu açıkça görülecektir. Çünkü kârı doruklaştırma amacıyla iktisadi faaliyetlerini sürdüren firmalar, gerek çalıştırdıkları personelin, gerekse ticari ortaklarının haklarını yeterince dikkate almadıkları gibi, çevresel faktörlerin tükenmesi ya da kirlenmesi konularında da gerekli hassasiyeti göstermedikleri bilinmektedir. Tam bu noktada Ahiliğin temel ilke olarak kabul ettiği kanaatkârlık; hem öteki insanların haklarını dikkate almada, hem de çevre konusunda çok daha duyarlı olmada gerekli temel düşünce şekli olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kanaatkârlık düşüncesini, toplum adına fazla çalışmamak, miskin bir hayat veya azla yetinmek şeklinde ele almak son derece yanlış olacaktır. Aksine Ahilik, devamlı faal olmayı ve toplumun zaruri temel ihtiyaçları için sürekli çalışmayı öngörmektedir. Buradaki kanaatkârlıkla, bireysel anlamda aşırı zenginleşmenin yerine, toplumsal kalkınma hedeflenmektedir. Diğer bir ifade ile kişilerden sosyal sorumluluk gereği, sadece kendi şahsi çıkarı için değil, ait olduğu toplum, ülke ve devlet için de özveriyle çalışması öngörülmektedir.

***İddihardan (Yastıkaltı)
Kaçınmak***

Bugünkü dünyada hâkim iktisadi sistem olarak kabul gören ve uygulanan kapitalizmin temel açmazı, K. Galbraith'in belirttiği üzere; üretim meselesini olmasına rağmen, bölüşüm sorununu çözememiş olmasıdır². Böyle bir adaletsizliğe neden olmamak için Ahiliğin ilkelerini içinde

toplayan Fütüvvetname’de yastık altı olarak ifade edilen, ihtiyaç dışı fazla sermayenin saklanması, biriktirilmesi, iddihar edilmesi tavsiye edilmemiştir³.

Diğer taraftan Ahi esnaf ve sanatkârları içerisinde başkaları aleyhine zenginleşme hoş görülen bir tutum değildir. Bu sebeple ahilik sistemi kapitalizme dönüşmemiştir⁴. Onun yerine toplumsal kalkınma hedeflenmiştir. Temeli İslam inancındaki zekât uygulamasına dayanan bu düşünceye göre; ihtiyaç dışı 81 gr altın değerinde mala sahip olan kişinin, bunun 1/40’ı (kırkta bir) oranında zekat vermesi emredilmiştir. Bundan amaç; sermayenin belli ellerde toplanmasına fırsat vermeden üretime aktarılması ve böylelikle toplumda sosyal refahın artırılıp, barışın tesis edilmesidir.

Yoksulluğun ve açlığın, günümüz dünyasının en temel iktisadi sorunlarının başında yer alması konusunda hiç kuşkusuz geniş bir ittifak mevcuttur. Öte yandan az gelişmiş ülkelerin en fazla sıkıntıya düştükleri ekonomik sorunun sermaye yetersizliği ve dış borç olduğu da bilinen bir başka gerçekliktir. Haliyle gerek yoksulluğun giderilmesi, gerekse bütün güncel iktisadi sorunların çözümü için sermayenin tabana yayılması temel şarttır. Bunun da gerçekleştirilmesinde iddihardan kaçınmanın önemi inkâr edilemez⁵.

İş birliği ve Dayanışma

Orta Çağ Avrupası’nda, bugün ise bütün dünyada geçerli olan serbest rekabet ve aşırı kâr etme saikine karşılık, Ahilik ilkelerinin hâkim olduğu Osmanlı toplumunda esnaflar arasında yardımlaşma ve dayanışma prensibi geçerliydi. “*Can ve mal ortaklığı*” olarak adlandırılan bu sistem; “*Orta Sandığı*” ile vücut bulmuştur. Bu sistemde kazancın şahsiliği söz konusu değildi. Dolayısıyla esnafların, gelirlerinin zaruri ihtiyaçlarından fazlasını Orta Sandıklarında toplamaları tavsiye edilmiş ve buralarda biriken gelir, teşkilatın ortak sermayesi olarak işlem görmüştür.

Bu sermaye, teşkilat için ihtiyaç duyulan;

1. Hammaddenin temininde,
2. Yeni tezgâhların kurulmasında,
3. Yeni işe başlayacaklara gerekli aletlerin alınmasında,
4. Yoksullara yardım eli uzatılmasında kullanılmıştır⁶.

İç Denetim Sistemi

Şüphesiz böyle bir uygulamanın neticesinde, ilgili toplum için yoksulluk, hırsızlık, sosyal çatışma vb. sosyal ve siyasal sorunların yaşanması olası değildi. Çünkü böyle bir sistemin hâkim olduğu bir toplumda bugünkü ifade ile oldukça yoğun bir sosyal sermaye birikimi sağlanmış

olacaktır. Bu gerçeklik ise sosyal ve siyasi problemlerin gündeme gelmesine engel olduğu gibi iktisadi kalkınmanın da temel dinamiğini oluşturacaktır.

Ahilik teşkilatının öngördüğü üretim sistemi, hiçbir zaman şahsi kâra, menfaate ve güçlüye göre şekillenmemiş, aksine toplumun refahı için bütün gücüyle çalışmaya, başkaları için yeterli ve kaliteli mal üretmeye, adalet ve hak üzere paylaşırma anlayışına göre tesis edilmiştir. Böylesi bir sistem ise zaman içerisinde kaçınılmaz olarak sıkı bir iç denetim sistemini geliştirmiştir.

Ahilik sisteminde gerek üretilen malların kalitesi ve miktarı, gerekse kişilerin iş yeri açabilmeleri öncelikle devlet tarafından, devletin ulaşmadığı yer ve zamanlarda ise esnaf ve zanaatkârların kendileri tarafından denetlenmekteydi. Mesela, Osmanlı ülkesinde bir kalfanın yeni bir işyeri açabilmesi için daha önce değinildiği üzere öncelikle bir heyet huzurunda ustalığını ispatlaması gerekiyordu. Hatta bu kalfa bütün şartları haiz olsa ve ustalık belgesini alsada dahi, sanatını yürüteceği uygun bir işyeri bulamazsa o zamanın deyişimiyle “*münhal bir gedik yoksa*” işyerini açmasına müsaade edilmezdi. Çünkü işyeri sayısı sınırlı olup bu sayının artırılıp artırılamayacağına teşkilat karar verirdi.

Ahi teşkilatında iç denetim, üretilecek ürün ve miktarıyla ilgilidir. Bu doğrultuda teşkilata bağlı işletmelerde üretilecek malların ve bunların miktarının önceden planlanması ve zaman zaman sınırlandırmaların yapılması, Ahi teşkilatlanmasında üretime ilişkin kapsamlı bir planlama sürecini temsil etmektedir⁷.

Bugünkü büyük market sistemine benzer bir biçimde aynı çatı altında olmasa bile Ahilik sisteminde benzer malları veya hizmetleri üreten esnaf ve zanaatkârlar, aynı çarşıda faaliyette bulunmuşlardır. Bu sistem sayesinde;

1. Esnafların birbirlerini kontrol edebilmeleri,
2. Satıcılar arasında fiyat ve mal kalitesi açısından kıyaslama ortamının oluşması,
3. Esnafların kendi aralarında yardımlaşmaları mümkün olmuştur.

Bu sistem; tüketicilere mallar ve fiyatlar arasında karşılaştırma yaparak, en kısa zamanda en iyi malı almasına imkân sağlamıştır. Ayrıca Ahi Evran'ın ve onun halifeleri olan Ahi liderlerinin zaman zaman çarşı pazar gezerek malları kontrol ettikleri bilinmektedir⁸. Aynı zamanda cemiyetin lideri konumunda olan Ahi Babalar, halkın taleplerine göre belirlenen Ahilik kurallarını bir kanun gibi uygulamışlar ve uygulatmışlardır.

Ahilik teşkilatı, iktisadi faaliyetler adına hangi amaçla ne üretildiğini, ne kadar üretildiğini ve hangi fiyattan satıldığını denetlerken⁹, nasıl üretildiği konusunda da yoğun çaba sarf etmiştir. Günümüzün en önemli iktisadi kazanımlarından sayılan standardizasyon sistemi, her geçen gün daha da yaygınlaşmakta ve giderek önemi de artmaktadır.

İlk olarak sanayileşme ile birlikte Batı Avrupa’da ortaya çıktığı iddia edilen üründe standardizasyon sistemi, çok daha önceki tarihlerde Ahilik sisteminin geçerli olduğu Osmanlı toplumunda bilinmekteydi¹⁰. Fatih Sultan Mehmed’i izleyen II. Bayezid döneminde yürürlüğe konan Kanunname-i İktisab-ı Bursa, bu konuda önemli bir belge niteliğindedir¹¹. Osmanlı Devleti’nde tespit edilen standartların o dönemde Kadı Sicillerine işlendiği görülmektedir.

Ahilik teşkilatında standartların altında mal üreten ve tüketiciyi zarara sokan kişiler, ikazlara aldırmayıp bu fiillere devam ettikleri takdirde; hatalarının ciddiyeti nispetinde çeşitli cezalara çarptırılmaktaydı. Bu cezalar, kendilerinin ve ürünlerinin teşhirinden başlayarak dükkânlarının esnaf idarecileri veya ilgili kurumlar tarafından kapatılabilmesine kadar varmaktaydı. İkazlara uymayan ve büyük hata yapan esnaflar için “*pabucu dama atılarak*” esnaflıktan ihraca varan müeyyideler uygulandığı görülmektedir.¹²

Çalışanın/işçinin hakkının, alın teri kurumadan ödenmesi gerektiğini savunan Ahilik sistemi, çalışanlarla çalıştıranlar arasındaki daimi güvenin tesis edilmesini sağlamıştır. Böylelikle, kayda değer düzeyde işçi-işveren anlaşmazlıkları yaşanmamıştır. Bu da mutlak surette üretimin nicelik ve nitelik olarak artışına yol açmıştır¹³.

Ahilik teşkilatında; işçi, işveren ve müşteri her biri için diğerleri üzerinden para kazanılması gereken “*ötekiler*” değil, bilakis “*müşteri velinimet*”, çalışan ise ona emanet bir kişidir. Dolayısıyla her biri iş hayatında kişinin bireysel menfaati kadar, karşının menfaatini de düşünen bir tavır sergilemekte ve kendisini bu konuda sorumlu hissetmektedir. Bugün yaşananın aksine, çatışmacı ve rekabetçi bir anlayış yerine, dayanışma ve iş birliği, karşılıklı memnuniyet esas alınmaktadır.

Görüldüğü üzere Ahinin iş hayatında çalışmanın öncelikli hedefi para kazanmaktan ziyade etrafındaki insanları memnun edebilmektir. Böylesi bir çalışma anlayışıyla esnafın kişisel anlamda ihtiyaç duyduğu gelir zaten kendiliğinden garanti edilmiş oluyordu.

Böyle bir uygulamanın neticesinde, ilgili toplum için yoksulluk, sosyal çatışma, hırsızlık vb. istenmeyen hallerin oldukça azalacağı ortadadır. Çünkü bu sistemin hâkim olduğu bir toplumda bugünkü ifade ile çalışanlarla çalıştıranlar arasındaki anlaşmazlıkların çok yoğun sürmesi, mutlak

surette üretimde nicelik ve nitelik olarak düşüşe yol açtığı gibi, ticari ortaklar arasındaki anlaşmazlıkların oluşturduğu güvensizlik ortamı da ticari faaliyetlerin azalmasına ve işlem maliyetlerinin artmasına neden olmaktadır¹⁴.

İş ahlakı, bir meslekle ilgili herkes tarafından uygulanmasa bile, akli olarak doğruluğuna, faydasına inanılan davranış ilkeleri bütünüdür. Ahlaki ilkeler, genelde yazılı olmamakla birlikte toplum tarafından benimsendiği için herkes tarafından uygulanmaya çalışılır. Aykırı hareket edenler ise kınanma, ayıplanma, yalnızlığa terk edilme, iş birliği yapmama gibi yollarla toplum dışına itilerek cezalandırılır¹⁵.

Bugün iktisadi açıdan geri kalmış toplumlara bakıldığında, sahip olunan ahlaki değerlerde ciddi bir erozyon ve buna bağlı olarak sosyal ilişkilerde güvensizlikle birlikte sosyal çözümler görülmektedir. Bu toplumların arzuladıkları noktalara ulaşabilmeleri, kendi içlerinde güveni ve sağlıklı ilişki ortamını kuracak ahlaki ilkeleri benimsemelerine bağlıdır. Bu ilkeler ise haliyle kendi değerlerinden beslenecektir. Bu konuda, her şeyden önce ürün kalitesi, iş arkadaşlarına karşı hakkaniyetli ve yardımsever olma, müşterileri için dürüst ve güvenilir davranma temel ilkeleri oluşturmaktadır.

İş bölümü ve Uzmanlaşma

Batı'da ilk defa Adam Smith'in *Milletlerin Refahı* (1776) kitabıyla gündeme gelen ve bugünkü çağdaş ekonominin en temel ilkelerinden olan uzmanlaşma/ihtisas fikri, çok daha önceki yıllarda Ahilik teşkilatının prensipleri arasında yer almış ve yüzyıllar boyunca başarıyla uygulanmıştır. İş bölümü; uzmanlaşmayı sağlayarak verimlilik artışına imkân verirken, ayrıca esnaf ve zanaatkarlar arasında disiplin ve oto kontrol sisteminin işlemesine katkı yapmaktadır.

Alanında ihtisaslaşma, Fütüvvetnamelerde yer alan temel bir prensiptir. Bu ilke, bir taraftan üretimde uzmanlaşma sağlarken, diğer taraftan sık sık iş değiştirmenin, sebatsız ve istikrarsız ruh haline sahip insanların başvuracağı bir uygulama olduğundan hoş karşılanmamıştı¹⁶. Ahilikte, ustanın, çalışanları müşterek bir yönetim anlayışına doğru sevk ettiğini söyleyebiliriz¹⁷.

Her Ahinin mutlaka belli bir meslek üzerinde, çiraklıktan başlayıp ustalığa varan bir meslek hayatının olması ilkesi, Ahiliğin temel prensiplerindedir. Bu ilke sayesinde insanlar toplumda, kazandıklarıyla değil, ustalıklarıyla itibar görmüşler ve her Ahi icra ettiği mesleğin toplumdaki yeri ve önemi üzerinden kendisini toplumda konumlandırmaya çalışmıştır.

Bu anlayışın hâkim olduğu bir sistemde kişilerin, bugün olduğu gibi kârlılığı artan meslek veya işler nedeniyle iş değiştirmeleri, hiçbir şekilde tasvip edilmeyip, “*para için mesleğini bıraktı*” düşüncesiyle toplumda eleştiriye maruz kalmışlardır. Böylesi bir sistemde kişiler hayatları süresince aynı mesleği icra edeceğinden, her kişi yaşı ilerledikçe mesleğinin piri olma imkânını yakalamakta ve uzmanlaşma tam manasıyla gerçekleşmiş olmaktadır.

Usta-Çıracak İlişkisi

Meslek sahibi olmayı ve dolayısıyla üretim yapmayı hayatın temel amacı gören Ahilik düşüncesi, söz konusu üretkenliğin aksamadan devamlılığı için çok katı bir usta-çırak ilişkisi tanzim etmiştir. Ancak bu sayede toplumun ihtiyaç duyduğu mesleki ustalıkların sürdürülebileceğini öngören Ahilik sistemi, bu mekanizmayla kendi teşkilatlanmasının devamlılığını da sağlamış oluyordu.

Şekli olarak mesleklerin organize olması niteliğinde olan Ahilik teşkilatının, bütün sistemini usta-çırak ilişkisi üzerine bina ettiği görülmektedir. Bu yapılanmada, gerek kişisel ahlaki eğitim, gerekse mesleki eğitim, mutlak surette usta çırak ilişkisi düzleminden gerçekleşmiştir. Bu sistem aynı zamanda teşkilatın iç denetim mekanizmasının temelini oluşturmuştur. Mesela, eğer bir usta hatasından dolayı çıracını işten attı ise; ya o usta affedecek ve çırak geri dönecek, ya da başkasının kabul edebilmesi için yine eski ustasının izin vermesi zorunlu tutulmuştur. Bu işleyiş, sadece üretim endeksli bir ilişkiyi değil, daha ziyade kurumsallığı destekleyen ve sorumluluk boyutu olan çok daha kapsamlı bir ilişki düzeyini yansıtmaktadır. Bu sistemde çıraklar ustalarına, mesleklerine ve teşkilatın ilkelerine karşı tam bir bağlılık içinde yaşamak zorundaydılar. Hatta çırakların bu eğitimi, sadece bir mesleki eğitim değil, onun toplum içindeki davranışı, mesleğine olduğu kadar ailesi ve ülkesine karşı olan sorumluluklarını içeren çok geniş bir yelpazede gerçekleşiyordu. Çünkü usta-çırak ilişkisi; işçi-işveren özelliğinden ziyade, tam bir baba-oğul ilişkisine dayanmaktaydı¹⁸.

“İki günü eşit olan ziyandadır”.

Hadis-i Şerif

Ahilikte Üretim

Esasen üretim, tüketim ve paylaşımından oluşan iktisadi hayata, Ahilik düşüncesi, üretim ağırlıklı yaklaşmıştır. Çünkü toplumların gücünün ve bu manada varlığının teminatı, gerçekleştirdiği tüketim değil, üretim düzeyidir. Bu nedenle bireysel anlamda kanaatkâr olmayı tavsiye eden Ahilik anlayışı, üretim konusunda mütevazı olmayı hiçbir şekilde kabul etmemektedir. Çünkü Ahiliğin

temeli olan İslam inancındaki “*veren el alan elden üstündür*” ilkesi gereği veren el olabilmek, böylelikle üstün ve güçlü bir hayat sürmek için çalışmak ve üretmek tek yoldur.

Fütüvvetnamelerde Ahiler için çalışma azminin zarureti, alın teri, yani helal kazancın önemi ve her Ahinin mutlaka bir meslek sahibi olması konuları şiddetle tavsiye edilmiştir¹⁹. Bütün bu emir ve önerilerin sonuç itibarıyla ülkede üretimi hem teşvik edeceği hem de sürdürülebilir kılacağından şüphe yoktur.

İktisadın temel faaliyeti olan üretim, Ahilik düşüncesinde son derece önemli bir yer tutmakla birlikte, neyin ve ne kadar üretileceği konusunda kapitalist sistemden tamamen ayrılmaktadır. Bu çerçevede Ahilik sisteminde çalışma ve üretim, her fırsatta teşvik edilirken, ne üretildiği, nasıl ve ne kadar üretildiği konuları devamlı denetime tabi tutulmuştur. Ahilik anlayışında üretim, zaruri ve helal ihtiyaçların karşılanması olarak değerlendirilmiş, bu nedenle ihtiyaçtan fazla ve helal olmayan ürün ve hizmetlerin üretilmesi ve ticaretinin yapılması şiddetle men edilmiştir.

Çünkü Ahilikte üretimden amaç kâr değil, toplumsal fayda ortaya koymaktır. Ayrıca makul ihtiyaçların ne kadar üretileceği yine belirli sınırlara bağlanmıştır. Bu çerçevede Ahilik anlayışında, ihtiyaçların sınırsız kabul edilerek tüketimin kamçılanmasına paralel oluşan aşırı talep için üretim yapılması ve bu surette oluşan israf ve kaynakların yersiz kullanılması hiç hoş karşılanmamıştır²⁰. Bu çerçevede üretim, zaruri ihtiyaçların bir fonksiyonu olarak değerlendirilmiş ve gerektiğinden fazla üretimin yapılmaması benimsenmiştir. Böylelikle üretici ve tüketici dengesi korunmaya çalışılmıştır.

Mal ve hizmet üretiminden amaç; aşırı kâr elde etmek olmayıp, asıl amacın üretilen mal ve hizmetle toplumun ihtiyaçlarını en uygun yollarla karşılayabilmek olduğundan, ürünlerin fiyatı kullanılan hammadde ve emeğe göre belirlenerek belli bir kâr oranı ile sınırlandırılmıştır.

Ayrıca ilgili ürünlerin aracısız olarak en ucuz şekilde tüketicinin eline ulaşabilmesi için üreticiden tüketiciye doğrudan satış yöntemi tercih edilmiştir. Bunun için her grup, malı üreten ve pazarlayan esnaf için ayrı ayrı bedesten olarak ifade edilen pazarlar oluşturulmuştur. Buralarda, tüketiciler, doğrudan üreticisinden ve birçok benzer ürünü bir arada bulundurarak hem kalite hem de fiyat yönünden karşılaştırmak suretiyle doğru tercih yapabilme imkânına sahip olmuştur²¹.

Bütün bunlar gerçekleştirilirken devletin iktisaden bağımsız olabilmesi için, dış açık ve dış borçla muhatap olmaması amacıyla, toplumda kendi kendine yeterlilik önemli bir ilke olarak kabul görmüştür. Öte yandan Ahi üretim birliklerinde, yerli malı üretimine ve tüketimine öncelik verilmek

suretiyle, ülke kaynaklarının tam verimle çalıştırılması, güçlü ve bağımsız bir ülke ekonomisi oluşturulması için teşvik edilmiştir²².

Görüldüğü üzere Ahilikte çalışma ve üretim şiddetle tavsiye edilirken, bundan kişisel zenginlik değil, devletin ve milletin refahı hedeflenmektedir. Bilhassa devletin mal ve para konusunda diğer devletlere muhtaç olmaması için Ahilerin bu konuya özel bir önem verdiği görülmektedir.

“Ayakkabının dahi ne kadar süreyle giyilebileceğinin planlandığı Ahi teşkilatında, fiyat ve nitelik açısından da standartlar dikkate alınır.”

Ahilikte Tüketim (İstihlak)

Üretimin yanı sıra iktisadi hayatın bir diğer vazgeçilmez faaliyeti kuşkusuz tüketimdir. Ahilik düşüncesi, üretimde olduğu gibi tüketim konusunda da belirli ilkeler getirmiş ve iktisadi hayatı bu çerçevede bir bütün olarak tanzim etmiştir.

Bugün hala toplumumuzda yer yer dillendirilen, “*bir lokma bir hırka*” yaklaşımı hiçbir surette Ahilik anlayışıyla uyuşmamaktadır. Çünkü Ahilik sistemi yukarıda değinildiği üzere üretim alanında aktif ve üretken bir hayatı öngörürken, tüketim konusunda ise son derece mütevazı olmayı tavsiye etmektedir. Ahilik düşüncesi, tüketimi meaburi temel ihtiyaçların bir gereği olarak kabul etmiş, her türlü gösteriş ve israfa kaçan tüketimi hiçbir şekilde hoş karşılamamıştır. Bu çerçevede Ahi anlayışı, özellikle tüketimde ihtiyaç ve ihtirası birbirinden ayırmıştır.

Ahilikte üretimde uygulanan planlama anlayışı, tüketimde de kendisini göstermektedir. Ayakkabının dahi ne kadar süreyle giyilebileceğinin planlandığı Ahi teşkilatında, fiyat ve nitelik açısından da standartların dikkate alındığı görülmektedir. Ayrıca Ahi teşkilatlanmasında personel temininden, denetim prosedürlerine kadar her alanda var olan planlama anlayışı, müşterinin tüketim kaidelerine de yansımıştır²³.

Ahilik, bireyin ihtiyaçlarını karşılama konusunda ona hiçbir sınırlama getirmezken, toplumsal barış, dengeli kalkınma ve her türlü israftan kaçınma adına kanaatkârlıkla ihtirası kontrol etmeyi hedeflemiştir.

Bugünkü sistemde firmaların, faaliyetlerini daha çok para kazanabilmek amacıyla geliri yüksek olan toplum kesimi için mal ve hizmet üretme yönüne kaydırması, yine Ahilik sisteminde kabul edilebilir bir uygulama değildir. Çünkü böylesi bir yaklaşımda firmalar, dar gelirli yoksul kesimin temel ihtiyaçlarını karşılamak yerine, daha yüksek kâr için zengin kesimin lüks ve israfa kaçan keyfi arzularını diğer bir ifade ile ihtiraslarını tatmin etmeyi tercih etmektedirler. Dolayısıyla firmaların kârlılığı için doğadaki sınırlı kaynaklar, yoksulların zaruri ihtiyaçları yerine, zenginlerin keyfi arzuları için heba edilmiş olmaktadır. Bu nedenle toplumda tüketim alanında israf ve lüksün önüne geçilmesi, geniş yoksul kesimlerin temel ihtiyaçlarının çok daha kolay karşılanmasına imkân verecektir.

“İnsanın sınırsız olan ihtiyaçları değil, ihtiraslarıdır. Yukarıda değinildiği üzere bunun da Ahiliğin temel ilkelerinden olan kanaatkârlık ile kontrol edilmesi gerekir”.

Ahi İktisadı ve Kapitalist Ekonomi

Bugün Türkiye’de eğitimi verilen kapitalist iktisat teorisine göre en yaygın ve geniş kabul gören iktisat tanımı: “Doğadaki kıt kaynaklarla insanların sınırsız ihtiyaçlarını en üst düzeyde karşılamayı amaç edinen bir sosyal bilim” şeklindedir. Burada insanların ihtiyaçlarının sınırsız kabul edilmesine karşılık, bunları karşılayacak olan tabii kaynakların ise kıt olarak öngörülmesi, dünyada iktisat adına bir çatışmayı kaçınılmaz kılmaktadır. Önlenemez olan bu çatışmanın ilk adımı, kapitalist sistemin ilk hedefi olan kârın artırılması için fiyatların sürekli yükselmesi şeklinde olmaktadır. Oysa insanın sınırsız olan ihtiyaçları değil, ihtiraslarıdır. Yukarıda değinildiği üzere bunun da Ahiliğin temel ilkelerinden olan kanaatkârlık ile kontrol edilmesi gerekmektedir. Diğer yandan doğadaki kaynakların da kıtlığından değil, ancak sınırlılığından söz etmek mümkündür. Bu bağlamda bugün dünyada yaşanan açlık ve yoksulluğun nedeni, mutlak kıtlık ya da yokluk değil, paylaşımındaki adaletsizliktir. Söz konusu meselenin hallinde ise yine Ahi kültüründe önemli bir yeri olan “*orta sandığı*” uygulamasıyla, yardımlaşma ilkesi çözüm olabilecek durumdadır.

Ahiliğin öngördüğü iktisadi düşüncenin, esasen İslam’dan kaynaklanan iktisadi ilkelerden oluştuğunu kabul etmek durumundayız. İslam inancındaki yardımlaşma, kul hakkı, servet biriktirmeme ve insanlara faydalı olma ve çalışma/üretme emirleri, Ahilik düşüncesindeki iktisadi düzenlemelerin temelini teşkil etmiştir.

***Kapitalizmde Amaç:
Sadece Kârdır.***

Bugün dünyada ve ülkemizde hâkim olan kapitalist ekonomik düşünce gereği, birey ve işletme faaliyetinin tek hedefi kârlılık ve para kazanma üzerine kurgulanmaktadır. Ancak yapılan işin topluma nasıl bir fayda sağladığı, hatta zarara sebep olup olmadığı yeterince hatta bazen hiç hesaba katılmamaktadır. Hedef kârlılık olunca; maalesef para kazanıp zengin olmak için pek çok gayriahlaki ve yasa dışı faaliyet, birçok insan için daha cazip hale gelebilmektedir!

Özellikle son yıllarda toplumda artan; hırsızlık, aldatma, kapkaççılık, dolandırıcılık, ihaleye fesat karıştırma, yolsuzluk, rant kollama, uyuşturucu, kadın ve çocuk ticareti, vb. birçok adi suçların artmış olmasının, toplumumuzdaki “*zengin ol da nasıl olursan ol*” şeklindeki ekonomik temelli bir anlayıştan bağımsız açıklanabilmesi mümkün değildir.

***Ahilikte Maksat:
Faydalı olmaktır***

Ahilik düşüncesinde insanların yaptığı işten öncelikli beklentisi, para kazanmaktan ziyade, diğer insanların herhangi bir meşru ihtiyacını karşılamaktır. Bu düşünceyle gerçekleştirilen iktisadi faaliyetle kişi, diğer insanların zaruri ihtiyacını giderecek bir mal ya da hizmet ürettiği ölçüde huzurlu yaşarken, kendisi için ihtiyaç olan geliri, meşru yoldan helal bir şekilde kazanmanın mutluluğunu elde edecektir. Bundan dolayı zenginliği esas alan toplumsal değer yargılarının, insanlara faydalı olma ve üretme yönüne çevrilmesi gerektiği ortadadır.

Bu çerçevede kapitalist sistem “*iktisadın ahlaki yoktur*” demesine karşılık, Ahilik kültüründe ekonomik faaliyetlerin mutlak surette ahlaki değerlere bağlı olması şart koşulmuş, yasadışı ve gayriahlaki yollarla, insanlara zararı olabilecek ürün ve hizmetlerin üretilmesi ve ticaretinin yapılması men edilmiştir. Bu açıdan, ülkemizde ve dünyada iktisadi faaliyetlerde para kazanma amacı için araç haline gelen, “*bir iş olsun da nasıl olursa olsun*” anlayışının (!) tersine çevrilerek, evvela amacın insanlığa faydalı bir iş üretmek, devamında ise buna bağlı bir rızık kazanmak şeklinde değişmesi gerektiği, toplumsal barış ve kalkınma için temel şarttır.

Rekabet ve Dayanışma

Üretimin amacı, kârı doruklaştırarak sermayenin tekelleşmesini temin etmekten öte, daha çok insanın bu süreçte istihdam edilmesi ve devamında ortaya çıkan mal ve hizmetten yararlanabilmesi olmak zorundadır. Mesela; aynı sermaye ve imkânlarla kurulacak projeden biri; % 5 karlı ve 100 kişiye istihdam sağlarken diğeri ise % 20 karlı ve 25 kişiye istihdam sağlamaktadır. Bunlardan ilki, insan merkezli bir yatırım iken, diğeri sermaye merkezli bir yatırım tekniğidir.

Bugünün liberal kapitalist sisteminin en temel ilkesi olan “*tam rekabet anlayışı*” ve bunun şartları olan atomize, homojenlik, mobilite, açıklık ve benzerinin hiç birisi gerçek dünyada olmadığından, uygulaması ve kabul edilmesi mümkün olmayan bir yöntemdir. Dolayısıyla ön şartları gerçekleşmeyen tam rekabet uygulaması, millî ve milletlerarası piyasalarda hâkim kılınması, güçlünün karşısında zayıfın ezilmesine sebebiyet vereceğinden, bu sistemin tatbik edilmesi sosyal barışı sağlamayacağı açıktır.

Oysa Ahilik düşüncesinde hedef, rekabet adına güçlünün güçsüzü ezmesi ve piyasadan dışlaması değil, bilakis güçlüye karşı güçsüzün korunmasıdır. Bu manada liberal sistemin öngördüğü rekabet yerine Ahi anlayışı, “*yaşat ki yaşayasın*” anlayışıyla dayanışmayı, yardımlaşmayı ve işbirliğini toplumda tesis etmeyi amaç edinmektedir. Ahi teşkilatı, bunu orta sandığı olarak ifade edilen yardımlaşma sistemiyle hayata geçirmiştir. Bugün millî ve milletlerarası bankaların devlet ve milletin nezdindeki yeri ve rolü dikkate alındığında, kamu ve bireyler üzerinde oluşturduğu finansal tehdit ve mali yük karşısında, orta sandığı uygulamasının ne denli gerekli ve yerinde olduğu çok daha iyi anlaşılacaktır.

Ahilikte Beşerî ve Sosyal Sermaye

Bugünkü iktisat yazınında son yıllarda giderek daha fazla yer bulan beşerî ve sosyal sermaye kavramlarının, ülkelerin iktisadi ve sosyal kalkınmalarında ihtiyaç duydukları fiziki ve finansal iktisadi değerler yanında çok daha önemli bir rol üstlendiği görülmektedir.

Ahilik İlkeleri ve Sosyal Sermaye

Bir ekonomide ferdin üretime katkısı çerçevesinde gerekli olan bilgi, beceri, tecrübe ve sağlık düzeyi “*beşerî sermaye*” olarak ifade edilmektedir. Öte yandan yine bireyin sahip olduğu beşerî sermaye birikimini ne amaçla, nerede, kimin için ve nasıl kullanılacağını belirleyen “*sosyal sermaye*” ise toplumdaki kişiler ve kurumlar arası güvene dayalı ilişkilerin yoğunluğu olarak kabul edilmektedir.

Geçmişten bugüne iktisadi, sosyal ve askerî alanda belli bir güce ulaşabilmiş bütün toplumların ortak özelliklerinin yoğun bir sosyal sermayeye sahip olmaları olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü her bir millet, ekonomik kalkınması için gerekli olan sosyal sermaye dışındaki diğer sermayeleri ve iktisadi üretim faktörlerini dışarıdan temin edebilme imkânına sahiptir. Dolayısıyla dışarıdan karşılanamayan tek üretim unsuru sosyal sermayedir. Çünkü sosyal sermaye, bizatihi toplumun kendisine ait ve ona yön veren ahlaki değerlere, kültürel ve siyasi yapı ile aldığı eğitime göre şekillenmektedir. Bu değerlerle beslenen; toplumsal hoşgörü, sosyal sorumluluk,

karşılıklı fedakârlık, adalet ile karşılıklı ve geleceğe duyulan ortak güven olgusu gibi maddi olmayan pozitif değerlerin oynadığı rolün müspet etkisini, hiçbir alanda görmezlikten gelmek mümkün değildir²⁴.

İktisadi kalkınma için bu denli olmazsa olmaz şart olan sosyal sermayeyi oluşturan ekonomik, sosyal ve kültürel etkenlerin neler olduğunu iyi analiz etmek gerekmektedir. Bu bağlamda, Ahilik teşkilatının sahip olduğu, ahlaki yapının ve geliştirdiği kişiler arası ilişki düzeyinin, ilgili toplumda oluşturduğu kişi ve kurumlar arası ilişkinin niceliği ve niteliği, hiç kuşkusuz yoğun bir sosyal sermaye birikiminden başka bir şey değildir. Ahilik sistemi, üyelerinden hep doğruluk, cömertlik, misafirperverlik, hoşgörü, fedakârlık, insana saygı, yardımlaşma, hak, adalet, vicdan hürriyeti, eşitlik, alçak gönüllülük, millet için yaşama, dindar olma, utanma duygusuna sahip olma, yalan söylememe, içki içmeme, zina yapmama gibi toplumsal barışı tesis edici ve güven düzeyini arttırıcı ahlaki değerlere sahip olmalarını istemektedir. Doğal olarak bu tür ahlaki değerlere sahip olabilen bir toplumda kişilerin hayata bakışı ferdiyetçi bir çizgiden ziyade toplumsal çizgide olacaktır. Bu demektir ki kişiler davranışlarında ferdi çıkarlarından önce çevresindeki kişilerin çıkarlarını ve menfaatlerini dikkate alacaklardır. Bu da sosyal sorumluluğun gelişmesini ve sosyal sermaye birikiminin belli bir düzeye ulaştığını yansıtan en bariz göstergelerdir²⁵.

Bir ülkede dayanışmanın, müsamahanın, sevginin yerleşmesi, ancak toplumun ortak değerleri olan örf, âdet ve ahlaki kurallara uyulması nispetinde gerçekleşir. Anadolu'da Ahilik teşkilatının yaşadığı ve bu kaidelerin uygulandığı dönemlerde, adil ve hak üzere gelir dağılımı sağlanmış, böylelikle millî bütünlüğün temelleri atılmıştır. Anadolu'da yaşanan bu huzur ve zenginlik Batı'da da yankı bulmuştur²⁶.

Görüldüğü üzere, Batı ülkelerindeki ekonomik muhtevalı akademik çalışmalara son yıllarda konu olan sosyal sermaye olgusunun, yüz yıllar önce Ahi teşkilatlanması ile Osmanlı toplumunda yer ettiğini açıkça görebilmekteyiz. Osmanlı'nın ulaştığı olduğu iktisadi, siyasi, kültürel ve askerî gelişme düzeyi, kendi çağında olduğu gibi, bugün dahi bütün kesimler tarafından imrenilerek bakılan bir düzeydeydi. Ulaşılan bu merhalenin maddi birçok unsurlarından bahsedilebilir. Ancak asli olan, Ahilik teşkilatının katkılarıyla ülke içinde toplum barışı sağlanarak, bugünkü iktisadi ifade ile sosyal sermaye birikiminin yeterli düzeye çıkarılmış olmasıdır.

Ahilik ve Beşerî Sermaye

Modern çağda fiziki, beşerî ve sosyal sermaye olarak adlandırılan sermaye kavramının, tarihte Ahilik teşkilatı bünyesinde iyi insan modeli ile çözümlendiğine şahit olmaktayız. Çağdaş iktisat yazınında beşerî sermaye olarak kabul edilen eğitim ve üretim ilişkisi, Osmanlı Devleti'nin

sosyoekonomik hayatını dizayn eden Ahilik teşkilatının vazgeçilmez özelliklerindendi. Yeterli ve kaliteli üretimin, sağlıklı bir sosyal yapı oluşumunun ve güvene dayalı devlet-millet ilişkisinin, ancak iyi insan modeli ile çözülebileceğine inanan Ahilik teşkilatında kişilik ve mesleki eğitim sistemin tamamına hâkimdi.

Ahilik sistemindeki eğitim, bugünkü ifadesiyle tam bir “*hayat boyu eğitim*” esasına dayanmaktaydı. Çocukluktan başlayan bu eğitim süreci, Ahinin bütün hayatını kapsayan bir özelliğe sahipti. Ahilik eğitim sisteminin amaçlarını aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

1. Dürüst ve ahlaklı vatandaşlar yetiştirmek,
2. Tüketime değil, üretime meyilli vatandaşlar yetiştirmek,
3. Meslek ve sanat becerisi olan kişiler yetiştirmek,
4. Gerektiğinde vatan savunması ve otorite boşluğunun doldurulması için askeri güç hazırlamaktır.

Çıranklıktan başlanan ve “*İyi insan modeline*” dayanan Ahilik eğitim sisteminde; toplumsal değerler, adabımuâşeret kuralları, töreler, adetler, temel dinî bilgi dersleri yer almaktaydı. Ayrıca Kur’an bilgisi yanında dürüstlük, temizlik, edebiyat ve güzel yazı yazma ile musiki de eğitimin bir parçası olarak değerlendirilmekteydi.

Görüldüğü şekliyle, Ahilik sisteminde bugün beşerî sermaye olarak ifade edilen ve toplumların iktisadi ve sosyal kalkınmalarında temel ihtiyaç olan eğitim sistemi, Ahiliğin en yaygın ve en uzun süreli devam eden bir öğretim uygulaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu eğitimle, öncelikle kaliteli bir birey ve onun oluşturduğu güvenilir bir toplum hedeflenirken, aynı zamanda hayat boyu öğretime dayanan mesleki eğitimle kaliteli üretim garanti altına alınmış oluyordu.

Ahilik teşkilatı, üstlendiği vazifeler çerçevesinde bugün; sanayi ve ticaret odaları, esnaf ve sanatkârlar birliği, işçi ve işveren sendikaları, Türk Standartları Enstitüsü vb. birçok iktisadi kurumla birlikte, Millî Eğitim Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile Türk Silahlı Kuvvetleri gibi daha birçok kurumun alanına giren faaliyetleri tek başına başarıyla icra etmiştir. Bugün onlarcasının yetersiz kaldığı işlerde, tek bir kurumun bütün vazifeleri rahatlıkla ifa edebilmesinin altında, uzlaşmacı ve güvene dayalı bir anlayışın yattığı belirtilebilir. Bugün çalışanı koruma adına, bir tarafta işveren, diğer yanda işçi sendikasının çatışmacı bir anlayışla yaptığı pazarlıktan, çalışanın ve işverenin ne elde ettiğini iyi sorgulamak gerekmektedir.

Türkiye’de Ahilik konusunda günümüzde yapılan anma programlarının yaygınlaşmasının geleceğimiz adına umut verici gelişmeler olduğu bir gerçektir. Ancak bu programlardan müşahhas sonuçlar alabilmek için öncelikle, hâkim olan ve Türk-İslam değer yargılarıyla uyuşmayan; toplumsallığı değil bireyciliği, faydayı değil kârı, paylaşmayı değil biriktirmeyi, üretmeyi değil lüks

tüketimi, zayıfa destek olmak yerine rekabetle onu ortadan kaldırmayı ilke edinen mevcut kapitalist hayat anlayışıyla olan ilişkileri yeni baştan gözden geçirmek gerekir.

Bu bağlamda, özellikle toplumun kendi kültür kotlarından farklılaşan, değer yargılarının yeniden özgün haline döndürülmesi gerekmektedir. Çünkü toplumların davranış kalıpları sahip olduğu değer yargılarından beslenmektedir. Dolayısıyla Türk toplumunda en azından üreten, tüketen kadar; susan konuşan kadar, bilen cahil kadar, mütevazı küstah kadar, vefakâr sadakatsiz kadar, ilim sahibi mal sahibi kadar değer görmedikçe yapılabilecek fazla bir şey olmadığı muhakkaktır. Bu sebeple ülkede Ahilik teşkilatının oluşturulup işler hale gelebilmesi için öncelikle Türkiye’de Ahi kültürünün temeli olan İslam inanç esaslarının toplum tarafından benimsenip yaşanması gerektiği bilinmelidir.

AHİLİK ve YÖNETİM*

“Ahilik; nitelikli bir teşkilatlanma modeline sahip, müşteriye velinimet olarak gören, müşteri odaklı ve tüm yönleriyle denetim unsurunu yaşatan bir kurumdur.”

Bu bölümde Ahilik felsefesi, idari yönleri açısından irdelenmiştir. Bu bağlamda Ahilik felsefesinde teşkilatın genel yapısı ve teşkilatta yer alan işletmelerin yapısı Ahilikteki müşteri odaklı uygulamalar ve teşkilatta oluşturulan denetim yapısı konuları ele alınmıştır.

Ahiliğin Teşkilatlanma Modeli

Ahilikte idari mekanizmanın işleyişi açısından ele alınması gereken ilk konu, sistemin etkili şekilde işleyebilmesi için kurgulanan teşkilatlanma modelidir. Teşkilatlanmanın örgüt yapısı, sonraki dönemlerde tüm dünyada izlerini gösteren bir nitelik taşımaktadır. Bu yönüyle Ahilik, gerek teşkilatlanma yapısı, gerekse teşkilata dahil olan işletmelerin yapılanması açısından farklı bir teşkilatlanma modeline sahiptir. Bu model, yüzyıllar boyunca güçlü bir devletin varlığına anlamlı katkı sağlayan, örgütlenme modeli bozulmaya başladıkça devletin gücünü kaybetmeye başladığı bir yapılanmayı ifade etmektedir.

* Bu kısım Doç. Dr. Ali Erbaş tarafından yazılmıştır.

Ahi teşkilatının teşkilat yapısına teşkilatın genel yapısı ve teşkilatta yer alan işletmelerin yapısı olmak üzere iki açıdan bakılabilir.

Teşkilatın genel yapısı açısından bakıldığında, kapsamlı bir organizasyon şemasıyla karşılaşılmaktadır. Ahi teşkilatına bağlı bütün merkezlerdeki Ahi babalarının atanma ve azilleri, Kırşehir'deki “Şeyhü'l-mesayih” adı verilen bir başkan tarafından tasdik edilerek gerçekleştirilirdi²⁷. Başka bir deyişle teşkilatın başında Kırşehir'de bulunan Ahi Şeyhi vardı. Yaşadığı dönemde Ahi Evran bir Ahi Şeyhi idi. Onun hemen altında ve ona bağlı, her ildeki çeşitli meslek gruplarına ait bütün Ahilerin lideri olan Ahi Baba vardı. Ahi Baba'ya bağlı her kazadaki bir meslek grubunun lideri olan Ahi bulunurdu²⁸. Ahi teşkilatının temel organlarından birisi idare heyeti idi. İdare heyeti seçimle iş başına getirilen diğer kuruluş kademelerindeki yöneticilerle beraber alanında olgunlaşmış nitelikli üyelere oluşurdu. Üyelerle ilgili alınmış kararları ve üyeleri ilgilendiren gelişmeleri inceler ve gerekli önlemleri almaya çalışırdı²⁹. Umumiyetle beş kişiden oluşan idare heyetinde Ahi Babanın yanısıra yiğitbaşı, işçibaşı ve ehli hibreler bulunmaktaydı. Ahi Baba ve Esnaf şeyhi, alınacak kararların idare heyetiyle beraber ana sorumlusuydu. Ahi Baba, esnaf ile ilgili sorunları görüşülmek üzere idareye götürürdü. İdare heyetinin ikinci azası olan yiğitbaşı ise esnafın yetiştirilmesi ve rütbelerinin tayini, esnafa hammadde dağıtımı, esnaf içi disiplin cezalarının uygulanması, ustaların şed kuşanma törenleri ve orta sandığının idaresi hususlarında Ahi babanın yardımcısıydı. İşçibaşı ise, teknik işler sorumlusu olup esnaf kollarında üretilen ürünlerin tetkiki, kalitesiz mamüllerin yok edilmesi ve standardizasyonun korunması ile ilgili işlerle uğraşırdı. Ehl-i hibreler ise, meslek erbabı arasında, esnaf ile yönetim kurulu arasında ya da yönetim kurulu içinde oluşan anlaşmazlıklara şahitlik yapan kişilerdi³⁰. Bunlar teşkilatın yönetenler grubunu oluşturmaktaydı. Teşkilatın bir de yönetilenler grubu bulunmaktaydı. Bunlar ise işyerlerinde çalışan yamak, çırak, kalfa ve ustadan oluşmaktaydı³¹.

Ahi teşkilatının ilk devirlerindeki yönetim yapısı, tümüyle derecelendirmeye tabi tutulursa dokuz dereceli bir sistemle karşılaşılmaktadır. Sırasıyla;

Yiğit, yamak, çırak, kalfa, usta, nakip, halife, şeyh ve şeyhülmeşayih dereceleri bulunmaktaydı³².

Ahilik yönetim yapısında zaman zaman birtakım değişiklikler olmuştur. Bu yapısal değişikliklerden sonra yönetimden bazı kademeler çıkarılmış ve seçimle yönetici tayin edilme şekli benimsenmiştir. Yeni ortaya çıkan dereceler sırasıyla yiğitbaşı, kethüda, nakip ve şeyh olmuştur³³.

Ahi birlikleri, teşkilatlanırken seçim uygulamasını kullanmaktaydılar. Kırşehir’de postnişin olan Ahi Evran vekilleri, en uzak Türk illerindeki esnafın bile kendi başına seçecekleri Ahi Baba seçimine giderler, merasim ve seçim bunların başkanlığında yapılırdı³⁴. Her esnaf dalındaki idarecilerin seçiminde, sadece o meslekteki ustaların rey kullanma hakkı bulunmaktaydı. Bu ustalar Ahi Baba ve idare heyetini seçerken her birisi için ayrı oy kullanıyorlardı. Teşkilatlanmada yürütme yetkisi esnaf şeyhine aitti. Ayrıca seçimlerde herhangi bir görev için aday olan kişiler, yine teşkilat tarafından belirlenmiş bazı şartlara sahip olmak zorundaydı³⁵.

Ahi teşkilatı, Anadolu’ya yerleşmek için gelenlere zaviye adı verilen geçici yerleşim yerleri kurmuş ve buraların etrafında yeni evler inşa ederek aynı meslek gruplarına mensup olan esnaf ve sanatkârları da bir bölgede toplayarak yeni işyerleri açmıştır. Böylece yeni kurulan yerleşim yerlerinde ilk sanayi siteleri de kurulmuş oluyordu³⁶. Çalışanlar, bağlı buldukları mesleğe ait zaviyenin tabii üyesiydiler. Büyük merkezlerde her sanat kolunun birkaç zaviyesi olabildiği gibi, küçük yerlerde bütün sanatkârların tek bir zaviyede toplandığı da görülmektedir³⁷. İbn Battuta, *Seyahatname*’de Ahi zaviyelerinin ulaşım zorluğu yaşanan dağlık bölgelerde dahi Anadolu’nun en ücra köşelerinde bulunduğunu belirtmektedir³⁸.

Her meslek dalının piri bulunan Ahi teşkilatlanmasında Ahi Evran, kendi meslek dalı olan debbağlıktan başka 32 çeşit esnaf ve sanatkâr kuruluşunun liderliğini de yapmıştır³⁹. Meslek dallarının pirleriyle ilgili bilgilere, kitabın diğer bölümlerinde aktarıldığı için burada değinilmemiştir. Burada söylemek gerekir ki, Ahi Evran’ın bizzat 32 meslek dalının piri olarak teşkilatlanmanın tepesinde bulunduğu ve geniş bir örgüt yapılanmasının varlığı göze çarpmaktadır.

Ahi yapılanmasında, genellikle her esnafın kendi adıyla anılan bir çarşısı bulunmaktaydı. Bedestan, arasta veya uzun çarşı denilen bu işyerlerinde aynı meslek kolunda çalışanlar bir arada bulunurlardı. Çarşının uygun bir yerinde ve büyük bir dükkânın üzerinde birlik idare kurulunun ve başkanının çalışacağı iki oda bulunurdu. Berber, fırıncı, nalbant gibi herkesin her zaman ihtiyaç duyacağı esnafa her çarşıda dükkân açma izni verilirdi⁴⁰. Ahilik sisteminde belirli mal ve hizmetleri üreten ve sunan işletmeler, aynı çarşıda ya da yakın yerlerde faaliyetlerde bulunurlardı. Aynı yerde faaliyette bulunma, rekabeti ve tüketiciye istediği malı daha ucuza sunabilme imkânlarını beraberinde getirmekteydi⁴¹. Ahi Evran, öncelikle Kayseri’de kendisi bir deri imalathanesi kurmuş ve ardından bütün dericileri ve diğer sanatkarları içine alan devrin en büyük sanayi sitesini kurmuştur. Her sanat dalındaki birliklerin bir araya toplandığı bu siteler, Anadolu’nun diğer şehirlerine de hızla yayılmıştır. Ahi Evran sanayi sitelerini takiben aynı meslekte faaliyet gösteren esnafardan meydana gelen çarşılar ve hanların kurulmasına öncülük etmiştir⁴². Ahi teşkilatının

organizasyon yapısında önemli yer tutan çarşıların problemleri, yerinden yönetim anlayışıyla çözülmekteydi. Halledilemeyen sorunlar, merkezi otoriteye aktarılmıştı.

Ahi Evran'ın eşi Fatma Bacı, sosyal tarihimizde “*Bacıyan-ı Rum*” adıyla anılan bir teşkilatlandırma ile kadın gücünü iktisadi hayata dahil etmiştir. Nitekim kadınların ürettiklerini sattıkları pazarlar oluşmuş ve bunlara bedestenlerde özel yer verilmiştir. Bu yerlere de “*Kadınlar Pazarı*” denmiştir⁴³. Günümüzde Anadolu'nun birçok yerinde Kadınlar Pazarı adıyla anılan pazarlar halen faaliyet göstermektedir.

Ahi teşkilatlanmasında simgelerin kullanımına da büyük önem verilmiştir. Bu kapsamda teşkilatta yer alan her meslek dalı için ayrı bir simge kullanılmıştır. Örneğin yorgancılarının simgesi atlas yorgan, nalbantların gümüş nal, ayakkabıcıların zarif bir patik, berberlerin küçük bronz leğen, şekercilerin yaldızlı şeker külâhı, çiftçilerin bir demet başaktı. Ahilikte her esnafın bir davetçisi, çeşmecisi, bekçisi ve duacısı, büyük bir sancağı ve sancaktarı da vardı.⁴⁴

“Ahilikte bir gencin, teşkilata kabulüne çok önem verilmekteydi. Teşkilata girmeyi arzu eden bir genç, kendisini kabul edecek bir asli azaya müracaat etmektedir. Müracaat eden gence “*talib*”, ustasına “*matlub*” adı verilmektedir. Talibde aranılan vasıflar hakkında çok titiz davranılmaktadır. Kabulden önce uzun bir takibat yapılır, bu iş bazen aylarca sürer, ilgili genç en küçük bir şüphe uyandırırsa teşkilata katıyyen kabul edilmezdi”⁴⁵. Teşkilata girmek isteyen ahlak ve terbiyesi üzerine yapılan incelemeler olumlu olursa durum zaviyede görüşülür, uygun bulunursa kişi üyeliğe kabul edilirdi”⁴⁶.

Üyeliğe kabul edilen aday, önce ustalık belgesine sahip bir ustanın yanında yamak olarak eğitime başlardı⁴⁷. Ayrıca teşkilata kabul edilen gencin “*Ahi Kardeşi*” olan ustasının yanısıra aynı meslekle uğraşan iki kalfayı “*Yol Kardeşliği*”ne seçmesi gerekmektedir. Çırak, zaviye reisinin izninden sonra bu üç sanatkârın gözetimi altında çalışmaya başlamaktaydı”⁴⁸. Yamak, işyerinde ayak işlerini yapan yardımcı durumundadır. Bir ücret almaz ve iki yıl çalışırdı. Yamaklık, çıraklığa geçiş için bir deneme süresi gibi kabul edilirdi. Bu çalışma sırasında ustası, onun işine bağlılığını, ahlakını, becerikliliğini sınar ve çıraklığa yükseltilmeye layık olup olmadığına karar verirdi⁴⁹. Yamaklık ve sonrasında çıraklık dönemini tamamlayan kişi, ustanın teklifi ve sanat birliğinin tasdiki ile kalfalığa terfi ettirilirdi. Çıraklık dönemindeki eğitimin süresi ve şekli işkoluna göre değişkenlik gösterdiği için meslek branşı dikkate alınarak düzenleniyordu. Aday öğrencilerin çıraklıktan kalfalığa, kalfalıktan ustalığa yükselmelerinde mutlaka bir tören yapılırdı. O işyerinin ustası, bağlı olduğu Ahi Birliğinden çırağın ve kalfanın hizmet içinde yükselme töreni için izin talep edilip alındıktan sonra o iş kolunun birlik başkanlığı tarafından tören hazırlıkları tamamlanırdı. Kurulmuş olan heyet,

eğitimini tamamlayan çırak veya kalfanın eğitim suresince o güne kadar ürettikleri ürünlerden örneklemler alarak onların işçiliğini inceledikten sonra çırak veya kalfanın ahlaki değerlerine, dürüstlüğüne, ürettiği malın kalitesine olumlu kanaat getirirse onları bir st makama terfi ettirirdi. st makama terfi merasimine “*şed Kuşatma Töreni*” adı verilirdi⁵⁰. Ahi geleneğinde bir ustanın dükkân açabilmesi için öncelikle çırak, kalfa ve usta eğitimine tabi tutulması şartı aranıyordu. Meslek eğitiminde başarılı olup bir heyet huzurunda ustalık beratını alan usta, bağlı olduğu Ahi Birliğinden dükkân açma izni alabiliyordu⁵¹.

Osmanlı Devleti’nde fetholunan büyük merkezlerde derhal bir Ahi teşkilatı kurularak iktisadi faaliyetler Türk içtimai-siyasi hayatına bağlanıyordu. Bu şekilde canlı ve işlek birer merkez haline gelen şehirlerdeki yerli halkın, yani Türk hakimiyetine boyun eğgen Hristiyan ahalinin, eski perişan hayatlarına bakarak kazançlarının ne kadar arttığı ve hayat seviyelerinin nasıl yükseldiği de tarihî kaynaklardan ıkarılmaktadır⁵².

Bizanslılardan alınan ve Rum ahaliyle meskn bulunan şehir ve kasabaların yalnız nüfus çoğunluğu itibariyle değil, iktisadi faaliyetin karakteri, kültür ve yaşayış itibariyle de Türkleşmesinde o zaman Anadolu’sunun şehirlerindeki Ahi teşkilatına dayanan ticaret sisteminin büyük rolü vardı. Çünkü, diğer eski Türk-Anadolu kasabalarından yeni alınan şehirlere gelen ve evvelki zanaatlarını işlemek üzere esnaflığa başlayan Türklerin, mevcut adet gereğince derhal Ahi teşkilatını kurmaları ve böylece her zanaat şubesinin başına bir Ahi-şeyh veya Ahi-Kethuda geçirmeleri icap ediyordu. İdris-i Bitlisi, eserinde Rumeli’nin fethi bahsini yazarken, Balkan Yarımadasının  medeniyet tabakası ihtiva ettiğini, bunun antik medeniyet abideleri, Hristiyan medeniyeti ve nihayet İslam-Türk eserleri olduğuna işaret etmiştir. Gerçekten Türkler bu kıtaya yerleştikten sonra Edirne, Sofya, Üsküp, Selanik ve Filibe gibi şehirlerini yeniden yapılandırmış; bunlar zaman içinde tarihte eşine az rastlanacak şekilde parlamıřtır⁵³.

Osmanlı Devleti’nde özellikle Rumeli fetihleri döneminde Ahi Birliklerinin Rumeli ve Balkan bölgelerinde de etkisini gösteren bir dizi işaretler bulunmaktadır. Uzunarřılı⁵⁴, Ahi reisliğinin şeyh Edebalı’dan sonra kime geçtiğinin bilinmemesiyle birlikte daha sonra I. Sultan Murad’a intikal ettirildiğini belirtmektedir. Gerçekten Murad Gazi, Gelibolu’nun Ahi reisliğini Ahi Musa’ya verdiğini 1336 tarihli icazetname ve vakıfnamede dile getirmiştir. Osmanlı Devleti’nin Rumeli fetihleri sürecinde birçok Balkan ülkesinin fethedildiği gerçeğinden hareketle, Ahilik teşkilatının hemen tüm Balkan topraklarında teşkilatlanmış olduğunu söyleyebiliriz.

Ahilik sisteminin, I. Murad zamanından itibaren iki kısıma ayrıldığını belirtilmiştir. “*Eli bayraklı, beli kuşaklı*” kısmı yeniçerilik adıyla merkezî ve müstakil bir kuvvet olarak kurulmuş;

diğeri de; sanat erbabı ve esnaf arasında yaşamakta olup İstanbul başta olmak üzere Anadolu ve Rumeli'nin bedesten ve loncalarında günümüze kadar varlıklarını devam ettirmişlerdir⁵⁵.

Tarihî belgeler incelendiğinde, Ahi teşkilatının Anadolu'nun her tarafına, hatta Anadolu ile sıkı münasebeti olan Azerbaycan'a ve Kırım'ın sahil şehirlerine kadar yayıldığı söylenebilir.⁵⁶ Bu tespit, Ahi teşkilatlanmasının Anadolu uçlarında da teşkilatlandığını göstermektedir⁵⁷. İsmi zikredilen bu ülkelerdeki Ahi teşkilatlanması, örnek olması açısından verilmiştir. Bu bağlamda Ahi teşkilatlanmasının bu ülkelerle sınırlı olmadığı bilinmelidir.

Ahilik teşkilat yapısında tasavvufun önemli bir yeri bulunmaktadır. Teşkilatlanma yapısı oluşturulurken tarikatlardaki hiyerarşik yapı oldukça özenli şekilde işletilmeye çalışılmış, temel ilke ve kurallardan başlamak üzere iş, sanat ve meslek hayatının gündelik işleyişine kadar tüm süreçlerde bu yapılanmanın etkisi kendisini göstermiştir⁵⁸.

Ahilik ve Müşteri Odaklılık

Ahi teşkilatlanmasında, idari mekanizmanın işleyişine yön veren unsurlardan birisi müşteri odaklı bakış açısıdır. Çünkü müşteri odaklılık, müşterinin arzu ettiği niteliklere sahip ürünleri sunmak olduğuna göre, müşteri tatmininin ana kuralı da müşteri odaklılıktan geçmektedir. Ahilik sistemi ise, mümkün olan en iyi şekilde üretimi konu edindiği için, müşteriye odaklanmayı bir pazarlama, üretim ve yönetim felsefesi olarak benimsemiştir.

Ahilik felsefesinde kullanılan “*Müşteri velinimetimizdir*” anlayışı, günümüz işletmelerinin pazarlama felsefesinde kullandığı “*Müşteri odaklılık*” kavramı ile birebir örtüşmektedir. “*Ahi Birlikleri, hangi üründen ne kadar üretileceğini müşteri ihtiyaç ve isteklerine göre belirlemektedir*”⁵⁹. Ahi Baba, pazar içerisinde çeşitli tetkikler yaparak pazardaki müşterinin ne tür, ne miktar ve ne kalitede mala ihtiyaç duyduğunu belirlerdi. Bu durumu zaviyelerle taşır ve tüm esnaf kitlesine duyururdu. Bununla beraber esnaflar da müşterilerle birebir görüşmeleri sonucu elde ettikleri bilgileri dile getirirdi. Sonuçta, bu konular zaviyelerde tartışılarak tüm bilgiler güncelleştirilirdi.

Teşkilatta hammadde temini, bölüşümü, kullanımı ve üretimin her evresi belli kural ve yöntemlere bağlanmıştır⁶⁰. Her Ahi belirli kalite ve miktarda mal kullanmakta, belirli üretim tekniklerine bağlı kalarak üretim yapmakta ve imal ettiği eşyayı belirli fiyata satmaktaydı⁶¹. Teşkilatta ihtiyaca göre planlama esastı. İhtiyacın azaldığı zamanlarda üretimi sınırlandıran teşkilat, kendi prensiplerine uygun olarak ihtiyacın arttığı zamanlarda üretimi de artırmak için tedbir

almaktaydı⁶². Üretimdeki sınırlandırmaların temel amacı, ihtiyaçtaki azalmanın yanı sıra emeğin ve üretimin değerini bulmasıydı⁶³. Böylece, müşterinin tatmini sağlanmış ve onu kandırmaya yönelik her türlü eylemden uzak durulmuştur.

Ahi teşkilatında yer alan her birlik, üyelerinin ürettiği malın standardına göre fiyatlarını tespit ederdi. Mesela bir ayakkabı alan insan, ödediği fiyata göre bunu ne kadar süre giyebileceğini bilirdi. Belirtilen zamandan önce, ayakkabı kullanılamaz hale gelirse, ayakkabıyı aldığı sanatkara götürerek parasını geri alırdı⁶⁴. Görüldüğü gibi Ahilik sistemi, çok para kazanmak yerine müşteriye ve onun tatminine odaklı işletmecilik anlayışını benimsemiştir. Ahilikte para hırsı olmadığı için, çok para kazanmak amacıyla ucuza mal etme gibi zayıf iktisadi bir ahlak geleneği yoktur⁶⁵. Ahilikte mal, servet ve sadece kazanç için çalışmak hiçbir zaman kendi başına bir anlam taşımamaktadır. Bunlar, ancak kendinden üstün bir gayenin gerçekleşmesine vasıta oldukları takdirde bir değer ifade etmektedirler. Para kazanmayı gaye haline getirmek Ahilik düşüncesine terstir. Çünkü vasıta olan para, gaye haline gelirse, gaye olan ahlaki değerler de vasıta haline gelir ki, bu son derece gayriahlaki bir dünya görüşünün temeli olur⁶⁶.

Ahilikte oluşturulan müşteri odaklı bakış açısı, Osmanlı Devleti'nin dış pazarlardaki gücünü çok fazla artırmıştır. “Özellikle debbağ esnafları, meşin ve bilhassa sahtiyani imalatında bütün Avrupa’da çok aranan ve benzeri yapılamayan mamulleri ile ün yapmışlardır. Türk esnaf örgütlerinin en güçlü ve tipik örneklerini yansıtan debbağlar, meslek kalitelerini XIV. yüzyılın başlarına kadar titizlikle koruyarak üstünlüklerini sürdürmüşlerdir. Hatta debbağ esnafları, Avrupa’da karşılıklarına çıkarılan korumacı gümrük duvarlarını aşarak ihracat yapabilmişler ve özellikle sarı ve kırmızı deride rakipsiz kalmayı başarmışlardır. Batıya ihracatı XV. yüzyıla kadar geriye giden bu mamullerde dış talep o kadar aşırı olmuştur ki, devlet iç pazar ihtiyacını karşılayabilmek için ihracatta miktar kısıtlamasına ve zaman zaman tümü ile yasaklamalara başvurmak zorunda kalmıştır.”⁶⁷

“Esnaf teşkilatında çoğu zaman, suç işleyen çırağın yerine onun ustasına ceza verilirdi. Bunun sebebi, ustanın bir işveren gibi değil, çırağın her türlü eğitiminden sorumlu bir baba gibi görülmesindedir.”

Ahilikte Denetim

Ahi teşkilatında uygulanan denetim fonksiyonunu, iç ve dış denetim olarak iki şekilde incelemek mümkündür. İç denetim fonksiyonuyla Ahilik, üye işyerlerinde çalışan işçilerin üretime ve diğer konulara ilişkin kontrolünü sağlamaya çalışmıştır. Daha önce ifade edildiği gibi; Çırağın

“*Ahi kardeşi*” olan ustanın dışında aynı meslekle uğraşan iki kalfayı da yol kardeşliğine seçmesi gerekmektedir. Çırak, zaviye reisinin izninden sonra bu üç sanatkârın gözetimi altında çalışmaya başlardı⁶⁸. Ayrıca ustanın, çocuğu gibi gördüğü kalfayı ve çırağı yetiştirmesi ve onun her türlü hatasından sorumlu olması⁶⁹, işletmelerin kendi içlerinde bir otokontrol sistemi oluşturduklarını göstermektedir.

Ahi teşkilatında dış denetim fonksiyonuyla, bütün esnaf grupları için çeşitli üretim standartları getirilmiştir.1630 yılı öncesine ait bir vesikadan konuyla ilgili şunlar aktarılmaktadır; Ekmekçiler, işledikleri ekmeğin kara ve çiğ olmamasına ve tartısının eksik olmamasına dikkat etmelidir. Et bulamayan kasaplara hapis cezası verilmektedir. Aşçıların yaptıkları yemekler çiğ olmayacak, tuzu orta ve temiz olacak ve kalaysız kazan kullanmayacaklardır. Pazar yerinin dışında ticaret yapılmayacak ve pazarda sebze ve meyvelerin iyisi üste dizilmeyecek, bunu yapanlar cezalandırılacaktır. Değirmende sıraya dikkat edilecek ve gelen buğdayın emniyeti sağlanacaktır. Yoğurtçu, terzi, ipekçi, derici, kuyumcu, oduncu, tıp hizmetleri vb. tüm alanlarda çeşitli kriterler konulmuştur.

Esnaf teşkilatında çoğu zaman, suç işleyen çırağın yerine onun ustasına ceza verilirdi. Bunun sebebi, ustanın bir işveren gibi değil, çırağın her türlü eğitiminden sorumlu bir baba gibi görülmesindedir⁷⁰. Çırak ve ustası arasında baba-oğul münasebetinin olduğu Ahi teşkilatında, tarafların birbirlerini sürekli olarak izliyor ve destekliyor olması, açık bir otokontrol mekanizmasının işletildiğini göstermektedir.

Ahi teşkilatında dış denetimi örneklendiren bir başka önemli konu da rutin esnaf denetimleriydi. Ahi Evran’ın olmadığı dönemlerde esnafı yiğitbaşı denetler, gerekli tetkiki yaptırdıktan sonra olumsuz bir durumla karşılaşırsa dükkân kilitlenirdi. Ahi baba veya yiğitbaşı her fırsatta esnafları gezer, yapılan işlerin temizliğini ve sağlamlığını kontrol ederdi. Hata yapan esnafın sağ ayağındaki pabucu, işyerinin damına atılırdı. Herkes, “*Bugün falan ustanın pabucu dama atıldı*” derdi. Bu sözler o ustanın kalitesiz mal ürettiği manasına gelirdi. Müşterinin de zararı ödenirdi. Günümüzde kullanılan “pabucun dama atılması” deyimini buradan gelmektedir⁷¹.

Ahilikte üretime ilişkin temel amaç, müşteri tarafından talep edilen kalite, fiyat ve teslim ölçülerine bağlı olarak istek ve ihtiyaçların karşılanmasıdır. Kayıt altına alınan bazı tarihî belgelerden de anlaşılacağı üzere Ahi Birlikleri, hangi üründen ne kadar üretileceğini müşterilerin istek ve ihtiyaçlarına göre belirlemiştir. Ahi Baba, pazarlarda yaptığı çeşitli tetkiklerle tüketicinin ne tür, ne miktarda, hangi kalitede ürün talep ettiğini tespit ederdi. Tespitlerine ait sonuçları da Ahi zaviyelerine taşıyarak müşterilerin taleplerini toplantıya katılan bütün esnafa duyururdu. Bu

toplantılarda esnaf da kendilerinin müşterilerle yaptıkları birebir görüşmelerden elde ettikleri bilgileri açıklardı. Sonuçta Ahi Baba'nın ve esnafın görüşleri birlikte tartışılırdı. Alınan ortak kararlar, gelen yeni bilgiler ve meydana çıkan yeni ihtiyaçlar doğrultusunda sürekli güncellenirdi. Böylece Ahi Birlikleri, tüketiciler adına esnafı dış denetime tabi tutmuş oluyordu⁷².

Ahi teşkilatında, müşteriye kandırmak ya da beklenen standartlara uygun olmayan üretim yapmak kabul edilmezdi. Bu kapsamda Ahilikteki denetim olgusunun, üretim standartlarına da yansıdığı görülmektedir. “Her Ahi, belirli bir kalitedeki hammaddeyi kullanmak zorundadır. Bu konuda değişik usullere başvurmak affedilmez bir hatadır. Herhangi bir ürünün zaviye onayı olmadan “*olagelmış*” ten farklı şekilde imalı, o ürünün “*yeni ürün*” diye nitelendirilmesine, ahlak ve gelenek dışı bir hareket olarak algılanmasına neden olmaktadır.”⁷³ Belirli bir kalite standardının altına düşmek, ahlaki ve vicdani açıdan doğru kabul edilmemekte ve böyle davranan kişiler “*yolsuz*” ilan edilmekteydi. Yolsuz ilan edilme, bir esnaf için ağır ve yüz kızartıcı bir suçtu. Yolsuz ilan edilen kişi, sanatı için gerekli olan hammaddeyi piyasadan alamaz, kimse ona mal satmaz, ürettiği ürünü piyasaya süremezdi. Kahvelere kabul edilmez, toplantı yerlerine giremez, kısacası herkes onunla irtibatını keser, kişi bir nevi sosyal tecride tabi tutulurdu⁷⁴. Ayrıca ikazlara aldırılmayıp kalitesiz üretime devam edenlerin işyerlerinin kapatılması, daha da ileri gittiği takdirde esnaflıktan ihracına kadar kararlar alınabiliyordu. Üretimde kalite kontrolüne önem verildiği gibi hizmetlerde de vasıflı bir işçilik aranmaktaydı⁷⁵.

Ahiliğin oluşturduğu denetim mekanizmasında taraflara dava açma hakkı da tanınmıştır. Yiğitbaşı, kendisine yapılan şikâyeti önce yetki açısından inceler, eğer daha üst makamlarca karara bağlanması gereken bir davaysa, davayı esnaf şeyhine arz ederdi. Yiğitbaşı, kendisinin karar verebileceği davalar için esnaf mahfeli azasını toplar, onlarla konuyu irdeler ve karar verir. Mahfelde esnaf şeyhi ve Ahi Baba Vekili de hazır iseler, yiğitbaşı onların fikirlerini alır ve böylece karar verir. Ancak alınan kararların temyizi mümkündür. Daha basit davalarda, yiğitbaşının böyle bir toplantı yapmadan da karar verme yetkisi vardı. Genellikle yaptığı denetim gezileri sırasında gördüğü küçük aksaklıklar konusunda yiğitbaşılar hemen cezayı verirlerdi⁷⁶. Görüldüğü gibi Ahi teşkilatında iç ve dış denetim unsurlarına büyük önem verilmiş ve caydırıcı cezalar uygulanmıştır. Tüm bu süreçlerde objektif olunmuş ve kararlara itiraz kabul edilmiştir.

Netice itibarıyla Ahiliğin; nitelikli bir teşkilatlanma modeline sahip, müşteriye velinimet olarak gören, müşteri odaklı ve tüm yönleriyle denetim unsurunu yaşatan bir kurum olduğunu söyleyebiliriz.

“Âyinesi iştir kişinin lafa bakılmaz,

Şahsın görünür rütbe-i aklı eserinde.” Ziya Paşa

Ahiliğin, dünyadaki ilk arabuluculuk/ombudsmanlık müessesinin uygulayıcısı olduğu söylenebilir. Bu amaca yönelik olarak öncelikle kavramsal açıdan arabuluculuk incelenmiş, tarihimizdeki ilk arabulucu “Ahi Evran”, arabuluculuk kurumunun ortaya çıkması ve dayandığı düşünülen diğer kurumlara yer verilmiştir.

**Tarihimizde İlk
Arabulucu Ahi
Evran**

Türkçe’de “Kamu Denetçisi” olarak ifade edilen “Ombudsman” sözcüğü, İsveç dilinde “aracı” anlamına gelen “ombuds” ve “kişi” anlamına gelen “man” kelimelerinden oluşmaktadır⁷⁷. Ombudsman’ın Türkçe karşılığı için kamu denetçisi, arabulucu, kamu hakemi, medeni hakların savunucusu, parlamento komiseri gibi tanımlamalar teklif edilmiştir. Ombudsman kamu hizmetlerinin yürütülüşündeki adaletsizlikler hakkında, konudan etkilenenlerden şikayetleri almak, bu konularda araştırmalar yapmak ve sorunları çözmekle görevlendirilmiş, bağımsız bir kamu otoritesidir. Kamu Hakemliği veya Kamu Denetçiliği olarak da tanımlayabileceğimiz Ombudsmanlık müessesesi, idarenin yargı dışı denetimini sağlayan bir kurum olarak gelişmiş ülkelerde toplum hayatına girmiş bulunmaktadır.

Ahilik, iktisadi-sosyal-siyasal bir teşkilatlanma olarak öncelikle bünyesinde faaliyette bulunan üyelerinin ve daha sonrasında da toplumdaki tüm vatandaşların huzurlu, sağlıklı ve mutlu bir yaşam sürmesi için ahlaki düzenlemelere dayalı etik kural ve kaideleri kabul etmiş ve benimsemiştir. Bu teşkilat İslami adalet anlayışı çerçevesinde haktan, hakkaniyetten yana olmuş, toplumda esnaf-tüccar, zengin-fakir, siyasal iktidar-halk arasında çıkan bir problemin hallinde arabulucu olarak görev yapmıştır⁷⁸.

Ahilik, yüzyıllarca bu topraklarda en büyük sivil toplum kuruluşu olarak egemen olmuştur. İnsan merkezli bir yönetim anlayışını benimseyerek, bireylerin mutluluğu ve toplumun huzur ve düzeni için var olmuştur. Yönetim organlarını seçimle işbaşına getirerek şeffaflık prensiplerine göre hareket etmelerini sağlamıştır. Yönetimin her kademesinde varlığını hissettirmiştir. Haksızlık karşısında tepkisini dile getirmekten asla çekinmeyen bir kurum olmuştur⁷⁹.

* Bu kısım Süleyman Demir tarafından yazılmıştır.

Ahî Evran eserlerinden bazılarını “*Siyasetname*” türünde kaleme almıştı. Özünde “*Fütüvvet fikri*”ni ihtiva eden bu tür eserler özellikle sultanlara ve devletin ileri gelenlerine tavsiye niteliğinde, yapılması ve yapılmaması gerekenleri anlatmak için yazılır, devlet idarecileri tarafından da bu tür eserlerin devrin sayılı bilginlerince kaleme alınması teşvik edilirdi⁸⁰. Öğüt niteliğinde devlet ileri gelenlerine sunulan bu eserler Ahi Evran’ın bundan yaklaşık 900 yıl önce Anadolu topraklarında günümüz ombudsmanlığının temellerini atmış olabileceğini aklımıza getirmektedir.

Ahî Evran’ın kurmuş olduğu Ahi birliklerinde Ahi Baba, Kethüda ve Yiğitbaşı esnaf birliğini temsil ederlerdi. Bu temsil mesleki ve hukuki alanları kapsardı. Mesela debbağlık mesleğinde, deri temin edilecek salhanelerden yani hayvanların kesildiği yerlerden, esnaf birliği hissesine düşen derilerin tedarik edilmesini yönetirdi. Derilerin debbağlara tevzi ve taksimini yapardı. Her debbağ dükkânının deri tevziinden alacakları hisseleri belirler, kalfalık ustalık terfilerini yapardı. Esnaf birliği nizamının uygulanmasını denetler; uymayanları uyarır ve meslekten men edebilir hatta “*gerekli görürse*” kadılığa/mahkemeye konuyu intikal ettirirdi⁸¹.

Arabuluculuk Müessesesinin Ortaya Çıkışı

Ahi birliklerinin üzerinde birlikler üstü bir teşkilatlanma yapısı ile ombudsmanlığa benzer yapıdan hareket ederek her konuyu yargıya intikal ettirmedikleri söylenebilir. Ahilerin bunu bir meslek birliği çatısı altında hakkaniyetle yapabiliyor olmaları günümüzde kamu alanında yaygın olan kamu denetçiliği veya ombudsmanlık kurumunun, Avusturya’da uygulandığı gibi özel sektörde de uygulanabileceğini akla getirmektedir. Lakin bugün tıpkı Ahi birliklerinde olduğu gibi hukuk kurallarına bağlılık esas olmak şartıyla, tüm sektörlerde etkin sivil toplum kuruluşlarının temsil ettikleri sektörlerin ihtiyaç ve yapılarına göre özelleştirilmiş bazı kurallar ve centilmenlik kurallarını mevcut iş hukuku kanunlarına ilave ederek haksız rekabet ve sektör içi anlaşmazlıkların ortadan kalkmasının günümüzde yeniden sağlanabileceğine ve meslektaşlar arası dayanışmanın artarak güven ortamının yeniden tahsis edilebileceğine inanılmaktadır. Elbette belirlenecek bu kuralların genel hukuk kurallarına aykırı olmamasına özen gösterilmesiyle bu mümkün olabilir. Bu ihtimal dahilinde ilerleyen yapının özerk ve tarafsız bir şekilde vücuda getirilmesi esası da göz önünde bulundurulmalıdır.

Arabuluculuk kurumunun ortaya çıkmasında devletin artan fonksiyonları, karmaşıklaşan yapısı ve mevcut denetim mekanizmalarının yetersizliği gibi sebepler etkili olmuştur. Özellikle II. Dünya Savaşı’ndan sonra insan haklarına verilen önemin artmasıyla da ombudsmanlık müessesesi,

siyasal, sosyal, kültürel, ekonomik vb. özellikleri birbirinden farklı ülkelerde uygulanmaya başlanmıştır. Her ülkenin kendi idari, hukuki ve özel gereksinimlerine göre kurumun niteliklerinde bazı değişiklikler yapılmıştır⁸².

Ombudsmanlık İsveç'te yaklaşık üç yüz yıl önce (1713) kurulmuştur. Başlangıçta fazla ilgi çekmeyen kurumun çalışmaları çok sonraları komşu ülkelerin de dikkatini çekmeye başlamıştır. Fakat dünyada yaygın hale gelmesi için uzun yıllar beklenilmiştir.

İsveç'te kuruluşu çok gerilere giden bu kurumun öteki Avrupa ülkelerinde de uygulanıyor olması, demokratik hukuk devletinde insan haklarını en üst düzeyde koruyan bir kurum olarak kabul edilmesi, bu konunun tarihî önemini ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle ombudsmanlığın ne zaman, nerede, nasıl başladığı ve ne tür ihtiyaçlardan doğduğu merak konusudur.

Gerçekte Ombudsmanlık müessesesi başlangıcından beri birçok evreden geçerek, pek çok değişikliğe uğramıştır. Ama temel ilkelerini koruyarak günümüze kadar ulaşmıştır. Önemi gittikçe artan bu kurumun kökeninin bilinmesi birçok bakımdan araştırmacıların ilgisini çekmektedir.

İsveç Kralı XII. Karl (XII.Charles veya Demirbaş Şarl olarak da bilinir) 1709 yılında Rusya ile Poltova'da yaptığı savaşta yenildikten sonra Osmanlı Devleti'ne sığınmış, yaklaşık altı yıl Türkiye'de yaşamıştır⁸³. Türkiye'de kaldığı sürede, iki yılını Bender şehrinde, üç buçuk yılını da Edirne'de geçirmiştir. Edirne'de kaldığı sırada bölgenin Dimetoka, Serez, Debre, Üsküp, Filibe gibi Ahilik teşkilatının yaygın olduğu şehirlerini dolaşmış, yakınlarına yazdığı mektuplarda, kendisine misafir gibi değil sanki ülkesindeymiş gibi davranıldığını anlatmıştır. Tarihî kayıtlardan da anlaşıldığı gibi kral Osmanlı Devleti'nin idari yapısını, halkla devlet arasındaki ilişkilerini bizzat halkın içine girerek onlarla sohbet ederek öğrenmiştir. Kralın bazı konularda hem kendisi hem de beraberindeki danışmanlarına araştırmalar yaptırmıştır⁸⁴.

Öte yandan kralın dolaştığı şehirleri daha önce gören ve inceleyen ünlü gezgin Evliya Çelebi (ö.1682) bu bölgede misafir edilen önemli kişilerden bahsetmektedir. Ona göre devletin icraatını kontrol eden mekanizmaların etkin olduğu dönemlerde Osmanlı ülkesine gelen seyyahlar, elçilik görevlileri, mecburi olarak Türkiye'ye sığınan üst düzeydeki yöneticiler, burada kaldıkları sürede halkın arasına girerek devletle halk arasındaki dayanışmayı görmüşlerdir. Ülkelerine döndüklerinde de gözlemlerini yazıya dökmüşler, Devlet adamları ise Türkiye'deki yönetim düzeninden etkilenerek örnek almışlardır.

Ayrıca dönemi anlatan diğer Osmanlı ve İsveç tarihî kaynakları XII. Karl'ın bu bölgede kaldığı süre içinde av merakı gibi alışkanlıkları dahil, bölgenin sosyal yapısı, ekonomik durumu

hakkında geniş bilgiler vermektedir. Bu bilgiler birleştirildiğinde kralın Osmanlı Devleti'nin idari yapısından etkilendiği anlaşılmaktadır. Özellikle merkezin taşra teşkilatı memurlarının haksız tutumlarından dolayı halkın şikayetlerinin görüldüğü ve çözüme kavuştuğu “*Memleket Toplantılarından*” ilham aldığı anlaşılmaktadır. Kral'ın Dimetoka'da hayatını sürdürürken İsveç'te kötü yönetimden doğan şikayetlerin arttığı yönünde aldığı istihbarattan sonra bir emirname göndererek 1713'de Ombudsman müessesesinin ilk adımı atılmıştır. Bu emirname ile XII. Karl ülkesinden uzak olduğu için ülkesindeki iç karışıklıkların önüne geçmek için bir ombudsmandan ziyade geniş yetkilerle donatılmış bir temsilci atamıştır. İsveç'te gerçek anlamda bağımsız parlamentonun seçeceği ombudsman ise bundan yaklaşık yüzyıl sonra 1809 yılında atanacaktır⁸⁵.

Arabuluculuğun İlk Kaynağı

Her ne kadar ombudsmanlığın temellerinin Çin'deki Han Hanedanlığı sırasında var olan “*Yuan Kontrol Kurumu*”na, Roma İmparatorluğundaki Halk Tribünleri'ne ve XVII. yüzyıl Amerikan kolonilerindeki “*Censors Kurumu*”na kadar gittiği ifade edilse de XII. Karl'ın Osmanlı'nın müesseselerinden faydalanarak Ombudsmanlığı kurduğu görüşü yaygın olarak kabul edilmekte; ancak araştırmacılar Osmanlı'daki muhtesip, kadı, kadıasker, şeyhülislam, ahilik⁸⁶ gibi kurumların hangisinden yararlandığı konusunda birleşmemektedirler.⁸⁷ Viktor Pickl ombudsmanlığın tarihsel gelişimi üzerine yapılan araştırmaları yeterli bulmadığını şöyle ifade etmektedir: “Modern ombudsmanlığın kökenlerini tespit etmek için çok geniş inceleme ve araştırmalar yapılması gerekmektedir.” Ne var ki Osmanlı kaynaklarında bu konuya açıklık getiren bilgiler vardır, fakat yeterince incelenemediğinden Osmanlı'da işlevi farklı olan birçok kurum örnek gösterilmektedir⁸⁸.

Bu meseleyi açıklığa kavuşturmak için yapılan araştırmalarda Ombudsmanlığa bütün kuruluşların yetki, görev ve sorumlulukları derinlemesine inceleyerek İsveç Kralı'nın etkilendiği kuruluşun doğru bir tespit olduğu akla daha yakın görülmektedir.

Son dönemlerde Türkiye'de Ombudsmanlık üzerine yapılan araştırmalar bugün birçok özelliklerini koruyan ombudsman kurumunun Osmanlı'da bir sivil toplum kuruluşu olan Ahilikten etkilendiği konusunda elimizde ciddi deliller bulunmaktadır. Osmanlı devlet yapısında yukarıda sayılan kurumlardan Ahilik dışındakiler resmî ve yarı resmî kurumlar olup devletin memurlarıdır. Kaldı ki kadı, hukuk işlerine bakan idari mahkeme konumundadır. Kazasker bölge çapında aynı görevi yapmaktadır. Muhtesip ise günümüzdeki zabıta teşkilatına benzer. Şeyhülislam da dinî ve hukuki kontrolleri yapar. Görüldüğü gibi örnek gösterilen bütün kuruluşlar devlet ile vatandaş

arasında arabuluculuktan ziyade, devletin haklarını korumakla görevli, ona bağımlı kurumlardır. Bir özdenetim biçimi olan ombudsmanlık ise hukuki düzenlemeler ve mahkemeler denetim dışında, sisteme ait reformları ve özerklik yapısını da korumalıdır⁸⁹. Bu bağlamda model olarak Ahilik de bağımsız bir kurum olup ahi babalar, ilk başlarda üretici-tüketici arasında sonraları devlet ile halk arasında veya halkın içinden çıkan sorunların çözümünde arabuluculuk yapmışlardır. Bu durum tarihî kayıtlarda açıkça ifade edilmektedir. Ahi Baba bilgili, tarafsız, bağımsız kişiler olup demokratik usulle seçilmektedirler. Kararlarında hukuka ve hakkaniyet kaidelerine uyan, yerindelik denetimi yapan, taraf tutmayan kişidir. Esnaf arasında bir mesele zuhur ettiğinde bunun başta Ahi Baba olmak üzere ocak ileri gelenleri tarafından halledilmesi, çok mecbur kalınmadıkça kadıya, mahkemeye gidilmemesi Ahi Şecerenameleri'nde⁹⁰ şöyle ifade edilmektedir: “İmdi ma'lûm ola ki bir gayet müşkil mes'ele ocak da olan Ahi Baba ve Kethudâ ve Yiğitbaşı yâ Fekke yâhud tekye-nişîn olan 'azizler hall itmeğe kâdir olmazlar ise kâdî efendiye varup müşkillerini hall eyleye.” Ardından da olur olmaz şeylerle mahkemenin meşgul edilmemesi gerektiği yolunda telkinatta bulunmaktadır⁹¹.

Nitekim tarihî kayıtlarda Ahi liderine halkın vekili, hakem, arabulucu gibi isimler verildiği görülmektedir. *Tarih-i Cevdet*'in yazarı Ahmed Cevdet Paşa (ö.1895) ve “*Netayicü'l-Vukuat*” adlı Osmanlı Devleti'nin siyasi olaylarından çok, bütün teşkilatını, kurumlarını konu eden Mustafa Nuri Paşa (ö.1890) kitaplarında, Ahi başkanları; ara bulucu, hakem, halkın vekili isimleriyle anılmaktadır. Bugün Fransa'da ombudsman yerine arabulucu/mediateur gibi, İtalya'da yurttaş savunmanı, İspanya, Avusturya ve Romanya “*halkın avukatı*” anlamına gelen sözcükler kullanılmaktadır. Demek oluyor ki kayıtlarda yer alan bilgiler bile başlı başına bir kayıt sayılır.

Ayrıca ombudsman ile Ahi başkanının nitelik, görev, yetki ve seçimindeki usullerin birçok bakımdan birbirine benzediği görülmektedir. Şöyle ki tarihî belgeler incelendiğinde Ahi başkanının görev ve işlevi şu noktalarda ombudsmanla birleşmektedir. Bunlar:

1. Vatandaşların şikâyetlerini yetkili makamlara ulaştırmada kolaylık sağlanması,
2. Ahilik kurumunca önerilen kaidelerin hukuk sistemine dönüşmesi, böylece davaların çözümünün kolaylaşması,
3. Şikâyetlerin aracısız iletilmesi,
4. Rüşvet, dolandırıcılık, adam kayırma, her türlü haksız tutuma karşı vatandaşın hakkının korunması,
5. Din, dil ve mezhep farkı gözetmeksizin herkese eşit davranılması gibi konulardır.

Kısaca yukarıda verilen örnekler gösteriyor ki, ombudsmanlık kurumu Ahilikten esinlenerek oluşturulmuştur. Doğu ve Batı kültürünün ortak bir ürünü olarak günümüze gelişerek gelen ombudsmanlık özünde ahlak, adalet ve eşitliği barındırmaktadır. Bu nedenle bahsedilen kurum küreselleşen dünyada, demokrasinin gelişmesinde, insan haklarına saygıda, hukuk sisteminin kurulmasında, en önemli basamaktır.

Günümüzde yönetim sistemi o kadar karmaşıklaşmıştır ki şikayetler, idari fiillerin yanlış anlaşılması ya da resmî genelgelerin ve düzenlemelerin yanlış yorumlanmasından başka bir nedenden çıkmamaktadır⁹².

Kamu hizmetlerinin işleyişinde bağımsız ve etkin bir şikâyet mekanizması oluşturmak suretiyle, idarenin her türlü uygulamasını; insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve tekliflerde bulunmak amacıyla 6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu 29/06/2012 yılında *Resmî Gazete*'de yayımlanarak nihayet yürürlüğe girmiştir. Bu kanunda belirtilen görevleri yerine getirmek amacıyla, T.B.M.M. Başkanlığı'na bağlı, kamu tüzel kişiliğini haiz, özel bütçeli ve merkezi Ankara'da bulunan Kamu Denetçiliği Kurumu kurulmuştur. Bu kurum baş denetçilik ve genel sekreterlikten oluşur. Kurumda bir baş denetçi ve beş denetçi ile genel sekreter ve diğer personel görev yapar ve kurum gerekli gördüğü yerlerde büro açılabilir.

Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı anlaşmalar ile resen imzaladığı kararlar ve emirler, yasama yetkisinin kullanılmasına ilişkin emirler, yargı yetkisinin kullanılmasına ilişkin kararlar, Türk Silahlı Kuvvetlerinin sırf askerî nitelikteki faaliyetleri bu kurumun görev alanı dışındadır⁹³.

Tarihimizin derinliklerinde çok önemli fonksiyonu olan Ahilik teşkilatından da yoğun izler taşıdığı düşünülen ve daha geniş yetkilerle donatılabilecek ombudsmanlık kurumunun da vakti geldiğinde bu topraklarda yine yeniden Ahilik kaideleri ve hakkaniyeti çerçevesinde tam bağımsız bir kurum olarak icraata geçeceğine inanıyoruz. Kabul edilen kanunun sınırlarının kamu kapsamından genişletilerek özel sektörü de kapsayan, toplumun tüm katmanları tarafından geniş yelpazede kabul görerek başvuru alan daha çağdaş, daha şeffaf ve daha fonksiyonel bir kanun reformuyla daha çok ve daha verimli bir kurum haline dönüşmesinin Ahilik yapılanmasından daha çok dersler alınarak gerçekleştirilebileceğini söyleyebiliriz.

Ombudsman, sırf hata bulmak amacıyla yönetimin yanlışlarını araştırarak işlerine karışan biri olarak düşünülmemelidir. Arabulucu; kendisinden adalet esirgenmiş ve müştekiye adaleti elde edebilmesinde taraflardan diğeri çok üst düzey bir merci veya onun yakını olsa bile ona yardımcı

olabilmeli ve doğru yapılmış idari eylemlerin ve kararların savunmasında da sonuna kadar korkusuz ve tarafsız bir şekilde hareket etmelidir. Kayırmacılık asla yapılmamalıdır. Lakin haksız şikayetlerde de müdahale edilmemesi gerekir⁹⁴.

Sonuç olarak, zaman içerisinde “*Ahi Baba*”nın tarihte üstlendiği, yetkisini tamamıyla sivil üstünlük ve halktan aldığı teşkilat içi ve teşkilat dışı arabuluculuk mekanizmasının, çağımız ombudsmanları tarafından daha fazla idrak edilerek ve bu sorumluluğu taşıyarak görevlerini ifa etmeleriyle bu kurumun asıl amacına ulaşabileceği, çok daha önemsenen bir merci olarak kabul göreceği ve toplumumuzda yaygınlaşabileceği söylenebilir.

-
- ¹ Muhittin Şimşek, *TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması: Ahilik*, İstanbul 2002, s.180-181.
- ² Nalan Ölmezoğulları, *Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm*, Bursa 2003, s.86.
- ³ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, II, İstanbul 1974, s.219.
- ⁴ E. Behnan Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul 1964, s.210-215.
- ⁵ Ekrem Erdem, *Ahilik: Ahlakla Kalitenin Buluştuğu Bir Esnaf Teşkilatlanma Modeli*, Ankara 2008, s.63.
- ⁶ Nurettin Öztürk, “Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.7 (2002), s. 45.
- ⁷ Ali Erbaşı, “Ahi Teşkilatında Yönetim Fonksiyonlarıyla İlgili Uygulamalar”, *Turkish Studies*, VII/2 (2012), s.1323.
- ⁸ Erdem, *age*, s. 76.
- ⁹ Mehmet Doğan, “Türk İslam Bileşiminin Doruğu Osmanlı İmparatorluğu”, *Hareket Dergisi*, S.89 (1973), s. 219.
- ¹⁰ Ahmed Akgündüz ve Said Öztürk, “Osmanlı Döneminde Kalitenin Önemi”, *Elektrik ve Elektronik Dergisi*, Temmuz Sayısı (1999), s. 24.
- ¹¹ Beşir Hamitoğulları, “Ahiliğin Çağdaş Türkiye Bakımından Önemi ve Değerlendirilmesi”, *Türk Kültürü ve Ahilik*, (XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri), İstanbul 1986, s. 126.
- ¹² Galip Demir, “Geçmişten Günümüze Ahilik ve Tüketici Koruma İlişkisi”, *Standart Dergisi*, (Şubat 1993), s. 14.
- ¹³ Erdem, *age*, s.61.
- ¹⁴ Erdem, *agy*.
- ¹⁵ Mehmet Şahin, “İş Ahlakının İktisadi Gelişmedeki Önemi Üzerine Bir Deneme”, *Türk Kültürü ve Ahilik*, XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri, İstanbul 1986, s. 110.
- ¹⁶ Yusuf Ekinci, *Ahilik ve Meslek Eğitimi*, İstanbul 1989, s.63.
- ¹⁷ Erbaşı, *age*, s.1326.
- ¹⁸ Ekinci, *age*, s.28.
- ¹⁹ Erdem, *age*, s.65-68.
- ²⁰ Öztürk, *age*, s.6.
- ²¹ Demir, *age*, s.81-82.
- ²² Ahi Galip Demir, *İktisadi Hayat ve Ahilik*, <http://www.Ahilik.net>, Erişim Tarihi: 25.01.2016.
- ²³ Erbaşı, *age*, s. 1324.
- ²⁴ OECD, *The Well-being of Nations, The Role of Human and Social Capital*, 2001, s. 41.
- ²⁵ Denise Dipasquale-Edward L. Glaeser, “Incentives and Social Capital: Are Homeowners Better Citizens?”, *Journal of Urban Economics*, 45/2 (1999), s. 358.
- ²⁶ Demir, *agy*.
- ²⁷ Mustafa Köksal, *Ahilik Kültürünün Dünü ve Bugünü*, Kırşehir 2007, s. 110.
- ²⁸ Köksal, *age*, s.123.
- ²⁹ Orhan Erden, “Ahilik Kültürünün Endüstriyel Kalite Kontrolüne Yansımaları”, *1. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı*, I, 12-13 Ekim 2004, Kırşehir 2005, s. 387.
- ³⁰ Ramazan Karaman, “Türk Ahi Teşkilatının İşleyişi ve Çorum Tarihinde Ahilik”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, VII/1 (2014), s. 99.
- ³¹ Erbaşı, *age*, s. 1324.
- ³² Murat Özaydın, “Fütüvvet ve Fütüvvet Ahlakı”, *1. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı*, II, 12-13 Ekim 2004, Kırşehir 2004 s. 697.
- ³³ Veysi Erken, *Bir Sivil Örgütlenme Modeli Ahilik*, Ankara 2008, s. 80.

- ³⁴ Aygün Ülgen, "Ahi Evran Zaviyesi ve Türbesi", 1. *Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı, II, 12-13 Ekim 2004*, Kırşehir 2005, s. 966.
- ³⁵ Karaman, *age*, s.100.
- ³⁶ Köksal, *age*, s.109.
- ³⁷ Şimşek, *age*, s.26.
- ³⁸ Köksal, *age*, s.209.
- ³⁹ Köksal, *age*, s.145.
- ⁴⁰ Şimşek, *age*, s.27.
- ⁴¹ M. Fatih Köksal, *Ahi Evran ve Ahilik*, Kırşehir 2006, s.106.
- ⁴² Ali Acar, "Küreselleşme Sürecinde Ahilik Kodları ve Normlarının Yeniden Değerlendirmesi", 1. *Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı, I, 12-13 Ekim 2004*, Kırşehir 2005, s. 10.
- ⁴³ Kadir Özdamarlar, "Kahramanmaraş'ta Ahilik Teşkilatının Uzantıları", 1. *Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı, II, 12-13 Ekim 2004*, Kırşehir 2004, s. 718.
- ⁴⁴ Osman Akkuş, "Ahilik Teşkilatlarına Tarihsel Bir Perspektiften Bakış", 1. *Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı, I, 12-13 Ekim 2004*, Kırşehir 2005, s. 34.
- ⁴⁵ Mustafa Fayda, "Anadolu Ahi Teşkilatı", (A.Ü. İlahiyat Fakültesi Basılmamış Lisans Tezi), Ankara 1996, s. 42.
- ⁴⁶ Şimşek, *age*, s.166.
- ⁴⁷ Köksal, *age*, s.168.
- ⁴⁸ Ekinci, *age*, s.35.
- ⁴⁹ Durdu Mehmet Burak ve Nazmi Özçelik, "Ahilik Eğitim Anlayışının Cumhuriyet Dönemi Meslek Eğitimine Yansımaları", 1. *Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı, I, 12-13 Ekim 2004*, Kırşehir 2005, s. 204.
- ⁵⁰ Köksal, 2007, *age*, s.171-172.
- ⁵¹ Köksal, 2007, *age*, s.198.
- ⁵² Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi (1243-1453)*, I, İstanbul 1995, s. 395.
- ⁵³ Akdağ, *age*, s. 384-385.
- ⁵⁴ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, Ankara 1982, s. 530.
- ⁵⁵ A. Gündüz, "Beylikler ve Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu'nda Ahilerin Siyasi ve Askeri Rolü", 1. *Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu, I, 12-13 Ekim 2004*, Kırşehir 2005, s. 487.
- ⁵⁶ Fuat Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara 1984, s. 89.
- ⁵⁷ Selahattin Döğüş, "Osmanlı Beyliği Topraklarında Ahi Zaviyeleri ve Şeyh Ede Balı Meselesi", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.37 (2015), s. 70.
- ⁵⁸ Hamdi Kızıler, "Osmanlı Toplumunun Sosyal Dinamiklerinden Ahilik Kurumu", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, IV/2 (2015), s. 417.
- ⁵⁹ Yusuf Ekinci, *Ahilik*, Ankara 1991, s. 105.
- ⁶⁰ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Konya 1981, s. 111-112.
- ⁶¹ Buraz ve Özçelik, *age*, s. 203.
- ⁶² Ekinci, *age*, s.105.
- ⁶³ Şimşek, *age*, s. 180-181.
- ⁶⁴ Ekinci, *age*, s.70.
- ⁶⁵ Adil Gülvahaboğlu, *Sosyal Güvenlik Öncüsü Ahi Evran Veli ve Ahilik*, Ankara 1991, s. 261.
- ⁶⁶ Poyraz, *age*, s.143.
- ⁶⁷ M. Faruk Bayraktar, *İslam Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri*, İstanbul 1984, s. 130.
- ⁶⁸ Ekinci, *age*, s.35.
- ⁶⁹ Ekinci, *age*, s.12.
- ⁷⁰ Ekinci, *age*, s.169.
- ⁷¹ Ekinci, *a.g.e.*, s.23.
- ⁷² Köksal, 2007, *age*, s.38-39.
- ⁷³ Bünyamin Duran, "Weberien Yaklaşımla Ahilik Kurumunun Değerlendirilmesi", 1. *Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri*, Ankara 1996, s. 55.
- ⁷⁴ Köksal, 2006, *age*, s. 104-105.
- ⁷⁵ İhsan Cora, "Ahilik Örgütünün Osmanlı Toplumundaki Yeri ve Ahilik Örgütü İlkelerinin Günümüz Esnaf ve Zanaatkarlarına Uygulanabilirliği", (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1990, s. 45.
- ⁷⁶ Ekinci, *age*, s.47.
- ⁷⁷ Oktay Bahadır, "Ombudsmanlık Kurumunun İsveç, İngiltere ve Fransa ile Karşılaştırmalı Denemesi", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, S.1 (2010), s. 366.
- ⁷⁸ Köksal, 2007, *age*, s. 27.

-
- ⁷⁹ Galip Demir, *Ahilik ve Demokrasi*, İstanbul 2003, s. 171.
- ⁸⁰ Ahmet Kala, *Debbağlıktan Dericiliğe, İstanbul Merkezli Deri Sektörünün Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul 2012, s. 47.
- ⁸¹ Kala, *age*, s. 103.
- ⁸² Zakir Avşar, *Ombudsman: İyi Yönetilen Türkiye İçin Kamu Hakemi*, Ankara 2007, s. 58-59.
- ⁸³ Bayram Nazır, *Osmanlı'nın Misafirperverliği ve Avrupa'daki Yankıları*, İstanbul 2008, s.1-13.
- ⁸⁴ Kadir Caner Doğan, "Ahilik Teşkilatı, Ombudsman ve Etik İlişkisi", *Global Journal of Economics and Business Studies*, IV/7 (2015), s. 32.
- ⁸⁵ Jernej Rovšek, *The Private and The Public In The Media*, s. 86.
- ⁸⁶ Niyazi Öktem'in, 09.03.2011 tarihinde Avrupa Ombudsmanı Nikiforos Diamandouros'un katıldığı "Uluslararası Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) Sempozyumu'nun açılış konuşması". Metin incelendiğinde artık ombudsmanlık kurumunun tarihsel gelişimi üzerinde özellikle tarihimizdeki Ahilik sisteminin ve loncaların önemli bir etkisinin ve derin izlerinin olduğu tezi akademik camiada ve uluslararası boyutta kabul gördüğünü teyit etmektedir.
- ⁸⁷ Ayhan AK ve Eyüp ZENGİN, "Evrensel Bir Denetim Aracı Olarak Ombudsman ve Türkiye'nin Katkısı", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, IV/1 (2015), s. 207-208.
- ⁸⁸ Galip DEMİR, *Ombudsman Aranıyor*, İstanbul 2002, s.171.
- ⁸⁹ Avşar, *age*, s. 59.
- ⁹⁰ Şecerenâme denildiğinde Ahilik teşkilatında yer alan kimseler için hazırlanmış hususi soy kütükleri veya intisap silsilesini anlamamız icap etmektedir. Hâlbuki çoğunlukla "şecere-i fütüvve" başlığı altında veya "şecere-i fütüvve oldur ki..." ibaresiyle başlayan Ahi Şecerenâmelerinin bu genel tanımlarla tamamıyla örtüşmediğini görüyoruz. Yani Ahi Şecerenâmelerinin sadece bir soy veya intisap ağacı yahut cetvelinin bulunduğu belgeler olmadığını, hatta bazı şecerenâmelerde hiçbir şecere veya silsile kaydı dahi bulunmamaktadır. Soy kütüğü ve yol kütüğü olarak ikiye ayrılan şecerenâmelerde, soy kütükleri tarikat büyüklerinden herhangi birinin, baba, dede, büyük dedelerinin adlarını bildirenler, yol kütükleri ise tarikat usul ve adabını ve pirlерinin isimlerinin kayıtlı olduklarını şecerenâmelerdir. Nitekim Ahi Şecerenâmeleri de "yol kütüğü" tarzında şecerenâme yani silsilenamelerdir.
- ⁹¹ M. Fatih KÖKSAL, *Ana Kaynaklarıyla Türk Ahiliği-Ahilik Fütüvvet Yazıları*, İstanbul 2015, s.32.
- ⁹² Victor J. PICKL, *Ombudsman ve Yönetimde Reform*, (çev. T. Ergun), *AİD*, IX/1 (1986), s. 42.
- ⁹³ Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu.
- ⁹⁴ Pickl, *age*, s. 43.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AHİLİKTE MESLEKİ EĞİTİM*

“Ahilikte, mesleki eğitimde izlenen metotlardan biri usta-çırak ilişkisi bağlamında işbaşı eğitimidir.”

Ahiliğin temel felsefesi eğitim üzerine bina edilmiştir. Burada eğitim denilince ilk akla gelen din eğitimi, ahlak eğitimi ve en önemlisi de iş eğitimi gelmektedir. Ahilikte asıl gaye ahlaki ve mesleki yönden üstün insan yetiştirmektir. Dolayısıyla Ahilikte, ahlaklı, dürüst ve faziletli bir meslek erbabı yetiştirebilmek için mesleki eğitim, genel eğitim ile bir bütünlük içinde ele alınmış ve bu bir ömür boyu devam eden bir faaliyet olarak sürdürülmüştür¹.

Ahilikte ana kural, bir sanat veya meslek sahibi olmaktır. Bunun için Burgâzi, *Fütüvvetname* adlı eserinde ahinin bir mesleği ya da sanatının olması gerektiğini vurgulamaktadır².

Meslek sahibi olan kişi gelecekte ne elde edeceğini, neleri başarabileceğini tahmin edebilir. Bu bağlamda, kısa sürede her mensubunu maharet sahibi yapmak ahiliğin hedeflerinden biridir. Nitekim meslek sahibi olmayan bir ahi tasavvur edilemez. Her ahi, kabiliyetlerine göre bir yandan mesleğin hünelerini kazanarak iş sahibi olurken, diğer yandan da sosyal hayata katkı sağlardı. Zira toplumda mesleği olmayanın başkalarına faydası olmaz; üretmediği için bilakis zararı dokunurdu. Toplumun huzur ve refahı, ancak her ferдин bir meslek sahibi olarak toplumsal hayata katkı sağlamasıyla mümkündür.

Ahilikte bir meslek dalına eleman alınırken, birtakım sınavlara tabi tutulurdu. Her şeyden önce mesleğe aday olan kimsenin yeteneği dikkate alınır, huy ve becerileri sınanır, zekâ derecesi ölçülür ve kişinin hangi mesleğe yatkın olduğu tespit edilirdi. Böylece adayın ileride başarı gösterebileceği bir meslek, çocuğun isteği de göz önünde bulundurularak tespit edilirdi. Ondandır mesleğini sevmesi ve başarılı olması beklenirdi.

İşbaşı Eğitimi

Mesleki eğitimde izlenen metotlardan biri usta-çırak ilişkisi bağlamında işbaşı eğitimidir. Ahilikte bilgi ve beceriler ferde işbaşında kazandırılır; bir üstat yanında yetişmesi uygun görülürdü. Genel olarak bu kabul, üstadı olmayanın iyi yetişemeyeceği, mesleğini tam olarak kavrayamayacağı,

* Bu kısım Doç. Dr. İsmail Kıvrım tarafından yazılmıştır.

mesleki maharetleri kazansa bile ahlaki davranışlarla, mesleki maharetleri birleştiremeyeceği anlayışından kaynaklanmaktadır. Nitekim ahilikte usta-çırak münasebetinde oldukça katı kurallar konmuş ve kuralların uygulanması esas kabul edilmiştir³.

Meslek eğitimi iş yerinde verilirdi. Yani sözlü bilgilerden ziyade, uygulamalı bir meslek eğitimi söz konusu idi. Çırak, ustasını izleyerek, bakarak onu taklit ederek öğrenirdi. İş yerleri eğitim ve öğretime uygun ortamlardı. Usta, çırağına sanatının bütün inceliklerini ve sırlarını öğretmek zorunda idi.

Usta ile çırak veya kalfa arasında işçi-işveren değil; baba-oğul arasındaki bağlılığa benzeyen bir münasebet vardı. Velilerin aklına da çocuklarının ustaları tarafından istismar edileceği gelmezdi. Çocuk, velisi tarafından ustaya, “eti senin kemiği benim” denilmek suretiyle teslim edilirdi. Çocuğun yanında söylenen bu söz, bir nevi babalık otoritesinin bir bölümünün ustaya devredilmesi manasına gelmekteydi.

Tedrici Metot

Ahilikte mesleki eğitimde yani beceri kazandırmada geçerliliği olan ve günümüzde de uygulanan bir diğer eğitim şekli ise tedrici metottu⁴. Buna göre işyerine yeni giren çırağı, öncelikle en basit işleri verilir ve bunları yapması istenirdi. Basit işleri kavradıkça çocuğa daha ağır işler verilirdi. Ancak, bu metot ile çırağı sanat sevdirebilir ve benimsetilebilirdi. Mesleki eğitimde çırağı beceriler belirli sıra ile kazandırılır ve bunların kazanılıp kazanılmadığı devamlı kontrol edilirdi.

Ahilikte mesleki eğitimdeki tedrici metot ile mesleki beceriler kazandırma yanında, birtakım başka davranışların da kazandırılması amaç edinilmiştir. Mesleki beceriler dışında esnaf ve sanatkârlara namaz saatlerinde dükkânlarını kapatma, sonra açma gibi din merkezli zaman yönetimi ile ilgili davranışlar, dürüst çalışma, üretimi arttırma, komşu esnaf ve sanatkârların hakkını gözetme, çırağını iyi yetiştirme gibi davranışların kazandırılması amaçlanmıştır⁵.

Mesleki Yetiştirme Dereceleri ve Törenleri

Mesleki yetiştirme dereceleri, Ahilik müessesesinde bilgi ve becerinin seviyesini ortaya koyan önemli unsurlardan birisidir. Üç basamaklı bir mesleki derecelendirme söz konusudur. Bunlar; yamak ve çırak, kalfa ve ustadır.

Ahiliğe girenler aynı zamanda çıracak sınıfından sayılır ve bir ustanın yanında sanat öğrenmeye başlar. Sanat dalının cinsine göre bir yol takip edilirdi. Çıracak ustasının yanında işin yapılış tarzını öğrenir ve istendiğinde kendisi tatbik ederdi. Sanatta belirli bir mesafe kat edildiği takdirde, usta, çırağına iş verir ve bunu yapması istenirdi. Hedeflenen seviyeye gelen çıracak, bir merasimle kalfalığa terfi ettirilirdi.

Çırağın görevleri; temizlik işlerini yapmak, öteberi taşımak, haber götürmek, işine düzenli gitmek, dükkân ve zaviyelerde gösterilen sanat ve dersleri öğrenmektir.

Çıracak adayında aranan üstün nitelikler, temiz giyinmek, dürüst hareket etmek, sözü yerli yerinde söylemek, cömert ve vefalı olmak, güler yüzlü, tatlı dilli olmak, dedikodu etmemek ve kibirli olmamaktır.

Çıracaklık süresi her meslekte değişebilmekle birlikte genellikle 1001 gündü. Ancak, kuyumculuk gibi çok hüner isteyen mesleklerde, bu sürenin 20 yıla kadar çıktığı görülmektedir. Çıracak, ustasına itaat etmek ve ustası da çırağa mesleğinin bütün incelikleri ile beraber, meslek hayatı için gerekli olan bilgileri öğretmek mecburiyetindeydi.

**Çıracaklık
Töreni**

İki yıl ücretsiz olarak bir ustanın yanında yamaklık eden çocuklar, özel bir törenle çıracaklığa yükseltirilirdi. Yapılacak bu törene çıracak adayının ahi kardeşi (ustası) ve kalfaları (yol arkadaşları) ile velisi ve esnaf şeyhi katılırdı. Sabah namazını müteakip esnaf başkanının dükkânında bir araya gelirdi. Ustası çırağının kabiliyeti ve işine bağlılığı hakkında açıklamalarda bulunduktan sonra velisi de esnaf vakfına bakır bir “kap” hediye ederdi.

Bundan sonra, esnaf şeyhi çırağın sırtını sıvazlayarak işine devam etmesi, ibadetini yapması, ustasına, kalfalarına ve ailesine itaat etmesi ve yalandan kaçınması gibi konularda birtakım tavsiyelerde bulunarak kendisine ücret tayin ederdi. Hak ettiği bu ücretin iki haftalığı, ustası tarafından esnaf sandığına “*Terfi Harcı*” olarak yatırılırdı.

Tören bittikten sonra ahiliğe çıracak olarak kabul edilen genç ile usta arasında sıkı bir bağ meydana gelmiş olurdu. Çıracak, ustanın gösterdiği yolda yürür, ona sadakat, samimiyet ve itaat duygularıyla bağlanırdı.

Kalfa, usta olmaya namzet, henüz sermayesi bulunmayan, ücretli işçiydi. En az 1001 gün çıraklık yapanlar, kalfalığa geçme hakkını elde ederlerdi. Kalfa, ustanın bulunmadığı zamanlarda, onun yetkisine sahip olarak her türlü işi yürütürdü.

Kalfalık dönemi bütün meslekler için üç yıldır. Kalfa, mesleği ile ilgili bir sınava katılırdı. Bu sınavla kalfa, kendi eliyle sanatına dair bir şey hazırlar, onu ustalar meclisine sunar.

Kalfalık Töreni

Çıraklık süresini tamamlayan gencin, ustası tarafından yeterli derecede yetiştiği ve ahlaken de olgunlaştığı esnaf teşkilatına bildirilirdi. Esnaf yönetimi, kalfalık töreninin yapılacağı zamanı tespit ederdi. Tören yeri, esnaf odası, mescit ya da camii olarak belirlenirdi. Esnaf yönetim kurulu üyeleri, adayın ustası, kalfalar ve o mesleğin ustaları törende hazır bulunurdu.

Mesleğine ait elbisesiyle toplantıya katılan kalfa adayının ustası, kalfasının iyi ahlakını ve yeteneğini anlatır, buna esnaftan üç usta da şahitlik ederdi. Velisinin de kendisinden memnun olduğunu belirtmesinden sonra bir hoca “aşır” okur, dua ve Fatiha’dan sonra esnaf başkanı kalfa adayını karşısına alarak kendisine birtakım nasihatlerde bulunurdu. Burada örnek olarak verilen çırak çıkarma töreninde, şeyhi genç terziye bir makas, arşın ve iplik geçirilmiş bir de iğne vererek şu şekilde nasihatte bulunurdu⁶.

“Oğlum, bundan sonra verdiğim bu aletlerle helal işler gör.

Haramdan kaçın, kimsenin malına göz dikme.

Gerçeği söylemekte bu makas gibi keskin ol.

Seni gerçeğe gitmekte alıkoyan engeli bu makasla kes, bu arşın Allah’ın zatına işaretidir.

Yani Allah’ı her yerde hazır ve nazır bilip ona göre dirlik et.

Arşını eline aldıkça sırat-ı müstakimi an. Kanun ve töre dışına çıkma. Namahreme bakma ve dünyaya fazla bağlanma.”

Bu nasihatlerden sonra esnaf başkanı, besmele ile kalfa adayının beline peştamal (şedd) kuşatırdı⁷.

Genellikle büyükçe havluya benzeyen peştamal, pamuklu bezden imal edilmiş olup yollu iki renklidir. Peştamal, önce uzun tarafından beşe, sonra kısa tarafından üçe katlanarak hazırlanmış durumda bulunurdu. Peştamalin önce beşe bükülmesi: Beş vakit namazı, beş büyük peygamberi, İslam’ın beş şartını ve beş şeye; Allah’ın birliğine, meleklerine, kitaplarına, resullerine, kıyamet gününe inanmayı temsil ederdi⁸.

Bu törenden sonra kalfa, önce esnaf başkanından başlayarak orada hazır bulunanların ellerini öperdi. Kalfanın babası-velisi de esnaf vakfına bakırdan bir kap hediye ederdi. Bu törenden sonra çırak kalfalığa yükseltilmiş olurdu.

Usta

Usta olmanın şartları arasında, kalfa iken üç çırak yetiştirmek başta gelirdi. Ahi meclisine girebilmesi için de üç kalfa yetiştirip bunlara peştamal kuşatılmış olması zorunlu idi.

Ustalığa geçmek için bir işte uzun süre çalışmak, kalfa olmak ve üstatların önünde ciddi bir sınavdan geçmek şartı vardı. Bir kişi, ancak usta olduktan sonra müstakil bir işyeri açabilirdi. Usta olmayan, iş yeri açamazdı.

Ustalık Töreni

Ustalık törenleri genelde ilkbahar mevsiminde yapılırdı. Üç yıl kalfa olarak çalışıp kendisine verilen görevleri hakkıyla yerine getiren, çırakları yetiştirmede titiz davranan, diğer kalfalarla iyi geçinen, dükkân açabilecek duruma gelenler ustalığa yükseltilirdi.

Ustası tarafından usta olabileceğine kanaat getirilen kalfanın durumu törenden önce esnaf başkanının yardımcısına (yiğitbaşı) bildirilmesi gerekirdi. Esnaf başkan yardımcısı kalfanın durumunu inceledikten sonra idare kurulunda usta adayının durumu görüşülür ve herhangi bir sakıncalı durum yok ise kendisine gerekli hazırlığı yapması için “*hazırlansın*” izninin çıktığı bildirilirdi.

Usta adayı, alet, işyeri, çırak, kalfa temini gibi hazırlıklarını tamamladıktan sonra tören için gün alınırdı. Törene, Ahi Baba vekilinin köşkünde, esnaftan ustalar, esnaf başkanları, müftü, kadı, caminin imam ve hatipleri davet edilirdi. Tören günü sabahtan berbere giderek tıraş olan usta adayı, daha sonra yol arkadaşları ile hamama gider, temizlenir yeni elbiselerini giyer ve ustasının karşısına çıkarılırdı. Ustası ile sakin bir yerde baş başa kalan kalfa, ustası ile birlikte iki rekât namaz kılar, ustasının son nasihatlerini dinler, mesleğinin henüz öğrenilmemiş birkaç püf noktasını öğrenir, hayır duası ve iznini alarak dışarıda kendisini bekleyen yol kardeşleri ile beraber tören yerine giderdi.

Ahi baba vekilinin köşkünde, esnaf başkanları önde, ustalar ise onların arkasında olmak üzere iki sıralı bir daire şeklinde oturlardı. Dairenin orta yerine konmuş bir yuvarlak sedir üzerinde de esnaf başkanlarının en yaşlısı ile beraber müftü ve kadı otururdu. Usta adayı kalfa, sağında esnaf başkanı, solunda ustası olduğu halde meclise girerek orada bulunanları selamlardı. Müftünün işareti üzerine imam bir aşır okuyarak tören başlardı. Müftü, ticaret, sanat ve çalışma hakkında bazı ayetler,

kadı da bu mealde bazı hadisler okuyup manasını açıklardı. Esnaf başkanı kalkıp yeni ustayı karşısına alıp yüksek sesle peygamberlerden hangisinin hangi sanatın piri olduğunu söyleyip, esnafın silsilesini pirine kadar çıkardıktan sonra ticaret ve sanatla ilgili nasihat vererek sözlerini bitirirdi.

Bundan sonra ustası söz alarak bir usta yetiştirmek için elinden geleni yapmaya çalıştığını, Allah'ın yardımını ile buna muvaffak olduğunu, yeni usta olan kalfanın her halinden memnun olduğunu, onun usta olabilecek vasıflara sahip olduğunu belirterek helallik isterdi.

Daha sonra kendisine söz verilen yeni usta “*benim ustamda hiçbir hakkım yoktur. Ustamın bende çok hakkı vardır*” derdi. Bunun üzerine usta, usta olan kalfasının sırtını sıvazlayarak şöyle dua ederdi:

“Taşı tut altın olsun.

Allah seni iki cihanda aziz etsin

Tuttuğun işten hayır gör.

Erenler pirlere hep yardımcı olsun.

Allah rızkını bol etsin, yoksulluk göstermesin.

Sıkıntı çektirmesin.

Bilginlerin dediklerini, esnaf başkanlarının,

Nasihatlerini, benim sözlerimi tutmazsan,

Ana, baba, öğretmen, usta hakkına riayet etmezsen,

Halka zulüm edersen, kâfir ve yetim hakkı yersen,

Hülasa Allah'ın yasaklarından sakınmazsan,

Yirmi tırnağın ahirette boynuna çengel olsun.”

Usta bundan sonra, kalfanın belindeki kalfalık peştamalını çıkararak yerine kendi eliyle ustalık peştamalını kuşatırdı. Ardından dua edildikten sonra yeni usta oradakilerin elini öperdi.

Ahilerde meslek içi disiplin önemli olduğu için çırak, kalfa, usta hiyerarşisine çok önem veriliyor, bunun görsel hale gelmesi için her aşamada törenler düzenleniyordu. Bu törenlerin topluluk mensupları için moral düzeni güçlendirici işlevi yanında, ustalık statüsü kazandırma gibi dönüştürücü etkisi de vardır. Ayrıca bu törenler birlik, dayanışma ve iş birliği duygularını geliştirdiği de bir gerçektir. Bu törenler, ustalığa yükselen bireyin teşkilat içinde önemli bir şahsiyet olarak algılanmasına, sorumluluk bilincinin artmasına ve kişiliğinin gelişmesine katkıda bulunurdu. Belki ahlaki ilkelerin çeşitli vesilelerle hatırlatılmasının, bir yandan birliğe mensup bazı bireylerin zaman zaman hissettikleri moral suçlulukları gidermede yardımcı olacağı, bir yandan da onları topluluğa kazandırmada dinamizm kaynağı olacağı düşünülebilir⁹.

“Ahiler, her şeyden önce cömert, ağır başlı, dürüst, vefalı, mütevazı olurlar.”

Tasavvuf kaynaklarında Hicri II. (VIII.) yüzyıldan itibaren Fütüvvet kelimesi; fedakârlık, diğerkâmlık, iyilik, yardım, insan severlik, hoşgörü ve nefesine söz geçirme gibi ahlaki nitelikleri ifade eden tasavvufi bir terim olarak kullanmaya başlar. Mevcut bilgilerimize göre kavramı ilk kullanan Cafer-i Sadık (ö.767) olmuş¹⁰, tasavvufi bir terim olarak ise Fudayl b. İyaz (ö.803) kullanmıştır. Kuşeyrî, *Risâle*'sinde Fütüvvete Asr-ı Saadetten dayanak bulma çabası içinde; “*Kul Müslüman kardeşinin ihtiyacını yerine getirmekte olduğu sürece Yüce Allah da onun ihtiyacını yerine getirir.*” şeklindeki hadisi kaydettikten sonra Kuşeyrî büyük mutasavvıfların Fütüvvet hakkındaki görüşlerini ve başlarından geçen menkıbeleri zikreder. En sonunda da fütüvveti; “*Kulun ebedî olarak başkasının işinde olmasıdır.*” diye tanımlar¹¹. Fütüvvet konusunda gerek Iraklı sofiler, gerekse Horasanlı Melâmetîler,¹² Fütüvvet yolu bir dereceye kadar amelde ihlas esasına ve riyadan kaçınmaya dayandığından Melâmetilik tedricen Fütüvvet ehlinin gelenekleri ile yoğrulmuştur. Özellikle Fütüvvet, Nişabur Melâmetilerinin öğrettiği şekliyle riyadan kaçınma ve sadakatin gerekliliği üzerine kurulmuştur. Böylece Ebu Osman el-Hirî (ö.910) ile Ebu Amr b. Necid Melâmet yolu ile Fütüvvet yolu arasında bir bağlantı olduğunu kabul ettiler. Nitekim eski sofiler de pek çok kez Fütüvvete nispet edilip bu adla adlandırılmışlardır. Abdurrahman es-Sülemî *Tabakâtü's-Süfiyye*'de bir çok büyük sofiyi Fütüvvete mensup saymakta ve başka şeyhlerden de Fütüvvet konusunda sözler nakletmektedir.¹³

Abbasi Halifesi Nasır Lidinillah, Fütüvvet müessesesini kendisine bağlamak suretiyle onu devletin resmî bir kurumu haline dönüştürdü. Halifenin asıl amacı o zamana kadar gayriresmî bir hüviyet taşıyan Fütüvvet kurumuna resmî bir hüviyet vererek onu bir anlamda devletleştirmek suretiyle meşruiyet kazandırmış, bu grupların siyasi desteğini arkasına almayı hedeflemiştir. O zamana kadar merkezî otoritenin zayıfladığı zamanlarda bir tehdit unsuru olan bu grupları devletin yanına almaya çalışmıştır¹⁴. Halife Nasır, Fütüvveti kurumlaştırarak toplumsal kaynaşmayı sağlamış; komşu ülkelerin hükümdarlarını da kontrol altına almaya çalışmıştır. Ancak hilafet çevresindeki bu yapı, XIII. yüzyılın başından itibaren Anadolu'da Ahilik adı altında çok daha özel ve özgün bir teşkilatlanmaya gitmiştir.

* Bu kısım Prof. Dr. Mustafa Demirci tarafından yazılmıştır.

Burada özellikle ahiler, kendi meslek mensuplarını fütüvetnamelerde detaylı bir şekilde tarif edilmiş olan ana kaideleri, esasları, usulleri, adab-ı muaşeret kurallarını, ahlaki umdeleri, mesleki incelikleri, Anadolu'nun her tarafında yaygın olarak kurdukları zaviyelerde disiplinli bir şekilde öğretiyorlardı. Bu bakımdan Fütüvetnameler, ahilerin prensiplerinin ve kaidelerinin yazılı olduğu nizamnameler olarak bu tarihten sonra hususi bir gelişme göstermiştir.

*Fütüvetname
Literatürünün
Gelişimi*

Fütüvvet ehlinin ve Anadolu'da aldığı şekil olarak ahiliğin nizamnâmeleri ve tüzükleri, başlangıçtan beri Fütüvetnamelerdir. Fütüvetnamelerde fütüvvetin esasları ahlaki ve sosyal prensipleri ile fütüvvet kabul şartları yazılıdır¹⁵. Bugün elimizde mevcut en eski “*Fütüvetnâme*” Abdurrahman es-Sülemî'ye aittir. Eser, Fütüvvetin tarif, tavsif ve tefsirini yapan dört bölüm ve 212 uzun pasajdan oluşur. İslam dünyasında başından beri tasavvufi bir tür olarak başlayan “*Fütüvetname*” yazma geleneği, özellikle XIII. yüzyıldan sonra zengin bir literatür olarak ortaya çıkmıştır. Başlangıçta tasavvufi bir mahiyet taşıyan “*Fütüvvet*”, XIII. yüzyıldan itibaren Nasır Lidinillah'ın şehir esnaflarını, tasavvufi hareketleri ve toplumsal grupları kurumsallaştırmasıyla birlikte içtimai, iktisadi ve siyasi yapılanmaya dönüşerek iktisadi ve sosyal içerikli bir kurum halini almıştır. Böylece gerçek yiğitlik, kahramanlık, cesaret ve mertliğin bu ve benzeri niteliklere sahip olmayı gerektirdiği anlatılmak istenmiştir. Bu husus dikkate alındığında sofilerin kendilerine has hümanizm düşüncelerini fütüvvet kavramı çerçevesinde geliştirdikleri görülür.

Fütüvveti konu alan veya fütüvvetin adap ve erkânı hakkında bilgi veren Fütüvetnameler, İslam dünyasında VIII. yüzyılda Irak ve İran'da başlayıp zamanla tasavvuf çevrelerine ve mesleki teşekküllere nüfuz eden fütüvvet kavramını konu edinen ve giderek bu teşekküllerin bir çeşit “*nizamnamesi*” hüviyetine bürünen risalelere genellikle “*Fütüvetnâme*” adı verilmektedir. Tasavvufi anlamdaki Fütüvvet kitaplarından ayrı olarak Fütüvetnameler; XIII. yüzyıldan başlayarak fütüvvet ve Ahi teşkilatı çerçevesinde bahsedilen mesleki nitelikteki nizamnameleri ifade eden bir anlam kazanmıştır. Ancak bu nizamnamelerin kaynağının tasavvuf eserlerinde yer alan fütüvvet dair konular olduğu unutulmamalıdır. Her ne kadar XIII. yüzyıldan önce Fütüvetnameler yazılmışsa da, Anadolu'daki ahiliğin ana prensiplerini belirleyen ve bu çerçevede sofilerin ahlak, sosyal hayat ve evrensel insanlık için düşüncelerini geliştirdikleri anlamda bilinen en eski Fütüvetname de bu kurumu siyasi ve sosyal içerikli bir teşekküle dönüştüren Nasır Lidinillah'ın danışmanı ve Anadolu Selçuklu sultanına elçi olarak gelerek burada ahiliğin gelişmesinde önemli bir payı olan Şihabuddin Sühreverdî'ye ait iki Farsça Fütüvetname yazmıştır. Bunun yazdığı her iki fütüvetnamede Hz. Ali'nin fütüvvet ve velayeti ile fütüvvet teşkilatının usul, adap, ahlak ve kavramlarına geniş yer

verilmiştir. Ondan sonra özellikle Orta Doğu İslam dünyasında bu niteliği taşıyan fütüvvetnamelerin sayısı giderek arttı; Arapça, Farsça ve Türkçe fütüvvetnameler telif edildi.

Anadolu'da XIII. yüzyılda ahilik teşkilatının gelişme göstermesiyle birlikte Ahi Fütüvvetnameleri ortaya çıktı. Bunlardan Gölpınarlı'nın biri Arapça'dan, beşi Farsça'dan çeviri suretiyle yayınladığı metinler, en eski fütüvvetnamelerdir¹⁶.

Sühreverdi'den sonra Ahmed b. İlyas en-Nakkaş el-Harburti, Nasır Lidinillah'ın oğlu Ebu'l-Hasan Ali adına *Tuhfetu'l-Vesaya* adlı Arapça fütüvvetnameyi yazdı. Bu eserde Hz. Adem'den itibaren fütüvvet sahibi peygamberler anlatıldıktan sonra, Hz. Ali'ye, ondan da Nasır Lidinillah'a kadar anlatılır. Diğer bölümlerde fütüvvet şartları maddeler halinde sıralanıp açıklanır¹⁷.

Bunun dışında XIV. yüzyılda yazılmış Selahaddin Zerkûb'a ait Fütüvvetname altı bölümden oluşur. Genellikle fütüvvet ehlinde olması gereken şartlar, sınıfları, adabı anlatıldıktan sonra Fütüvvet'in kimlere verilip, kimlere verilmeyeceği, mürüvvet-fütüvvet ilişkisi ve su içmek, sofrta çıkarmak ve abdest bozmağa dair edepler anlatılmıştır¹⁸.

Fütüvvetnameler arasında en dikkat çeken biri de 1290 yılında yazılan Nasırı'nin Fütüvvetnamesidir. Müellif, Türkiye Selçukluları zamanında Anadolu'da Tokat, Aksaray, Sivas gibi şehirlerde yaşamıştır. Fütüvvetname, mukaddimeden sonra "*fetâ'nın*" tarifi, fütüvvete alınmayanlar, çıkarılanlar, vasıfları, terbiyeye dair edepler, fütüvvetin kısımları, şedd ve şalvar ile ilgili erkân, fütüvvet kıyafetleri, sohbet, sofrta ve yemek adabı konuları anlatılır¹⁹.

Türkçe fütüvvetnamelerin ilki bilindiği kadarıyla, Yahya b. Halil b. Çoban el-Burgazî'nin tahminen XIII. yüzyılda yazdığı Fütüvvetname'dir. Mukadime'den sonra on yedi baba ayrılmıştır. Ahiliğe dair kavramların tarifi yapılır, fütüvvete alınmayanlar sıralanır, ahide bulunması gereken özellikler anlatılır. Sofra, sohbet, hizmet, sema etmenin adabı, ahinin kıyafetleri açıklanır. Burgazî'ninkinde diğer Fütüvvetnamelerde bulunmayan çok önemli bir detay ise görgü kuralları ile ilgili çıraklık aşamasında bir ahiye 124 kuralın öğretilmesi gerektiğinden bahsedilmesidir²⁰.

Yine en eski Türkçe Fütüvvetnamelerden biri de Şeyh Seyyid Hüseyin b. Gaybî'nin Fütüvvetnamesidir²¹. Eserin mukaddemesindeki ifadesinden Fatih döneminde yazıldığı anlaşılmaktadır. En önemli özelliği Şii unsurlarla dolu bir fütüvvetname olup Hz. Ali'nin şedd kuşanması, Gadir-i Hum olayı, Hz. Ali ve Selman-ı Farisi'nin belini bağladığı on yedi kişi anlatılır. Ayrıca on yedi imama ulaşan silsile sırlanır. Fütüvvet adabına ilişkin diğer fütüvvetnameledeki usuller ve fütüvvet ehlinin sınıfları anlatılır²².

Türkçe fütüvvetnamelerden en çok nüshası olan Fütüvvetname, Seyyit Muhammed b. Seyyit Alaaddin el-Hüseyin er-Razavi'nin (ö.1514) "*Miftahu'd-Dekaik fi Beyani'l-Fütüvve ve'l-Hakaik*" adlı eser, "*Fütüvvetname-i Kebir*" olarak meşhur olmuştur²³. Eser, Fütüvvet ehli arasındaki yapılmakta olan usul ve erkânı anlatmıştır. Tevbe almak, yol atası, yol kardeşi edinmek, şedd

kuşanmak, helvanın senedi, erkânı, pişirilmesi, paylaşılması, taşınması gibi zaviye edeplerinden bahseder. Bunn dışında fütüvvetin kısımları, dereceleri, vasıfları, fütüvvetten düşüren haller, fütüvvet ehlinin özellikleri gibi hususları zikreder. Müellifin kendisi Osmanlı devrinde Bursa'da kadılık yapmaktadır²⁴.

Burada sözü edilen Fütüvvetnamelerin dışında müellifi belli olmayan yani anonim çok sayıda Fütüvvetname günümüze ulaşmıştır. Bu tür Fütüvvetnamelerin büyük çoğunluğu dil ve üslup özellikleri itibariyle XV ve XVI. yüzyıllarda kaleme alındığı anlaşılmaktadır²⁵.

Fütüvvetnameler ve Ahilik

Anadolu'da yazılan en eski Fütüvvet-namelerden biri olma özelliğini taşıyan Ahmed b. İlyas en-Nakkaş el-Harputi'nin "*Tuhfetu'l-Vesaya*" adlı eseri ile Nasiri'nin (ö.1290?) Fütüvvetnamesi ilk akla gelenlerdir. Bu Fütüvvetnamelere yansıyan kurallar incelendiğinde Ahiliğin nasıl bir insan tipi hedeflediği ortaya çıkar. Fütüvvet namelere göre ahiler, her şeyden önce cömert, ağır başlı, dürüst, vefalı, mütevazi olmak zorundaydılar. Hırsızlık, yalan, gıybet, hilekârlık ve alkol gibi kötü alışkanlıklardan men edilmişlerdi.

Fütüvvetnamelerde öne çıkan değerler en başta İslam ahlakına dayandırılan umdelerdir. Harputi, *Tuhfetu'l-Vesaya* adlı Fütüvvetnamesinde bu konuda şunları söyler²⁶: "*Bil ki fütüvvet hükümleri, şeraitten seçilmiştir; yolu da hakıyate dahildir. Hükümleri anlayışa taalluk eder. Gidilen yolu alemin nizamına aittir.*" Bunların belli başlıları şunlardır. Dini "*İhsan*"²⁷ boyutunda yaşamayı hedefleyen ve insanların kendilerini her an yaratıcının huzurunda hissetmelerini ön şart olarak ortaya koydukları "*Haya ve Edeb*" ilkesidir. Ahiler bunu Allah'tan korkan, kuldan utanan kimse olarak formüle etmişlerdir. Edebi ise insanın hemen bütün davranışlarında ölçü ve her an iyilik üzere olma hali olarak tanımlamışlardır. Ahilerin en dikkat çeken özelliklerinden birisi de mürüvettir ki bu; mertlik, yiğitlik, iyilik severlik ve misafirperverlik olarak karşımıza çıkar. Bunun yanında, Ahiler, "*eminlik*" vasfını çok önemsenmiş ve bunu; "*Müslüman elinden ve dilinden emin olunan kimsedir*" hadisi ile özetlemişlerdir²⁸.

Öte yandan Ahiler yalana karşı ahde vefayı kendi ayırıcı vasıfları haline getirmişlerdir. Bu sebepten dolayı, "*Müneccimlerin işi yalancılıktır, halka yalan söylerler, yalancıya fütüvvet-ahilik değmez, şed (kuşak) kuşanamazlar*" diyerek falcıları ve müneccimleri aralarına almamışlardır. Ayrıca müşterisine yalan söyleyenler, vadesini yerine getirmeyenlere de fütüvvet değmez. Ahi doğru sözlü olmalı, zira doğru sözlü olmak Allah sıfatıdır. Aynı şekilde kötülüğe iyilik ile mukabelede bulunmayı düsturları haline getiren ahiler bunu şu sözle deyimleştirmişlerdir; "*Kenduye yaramaz kılan iyilik etmektir.*" Bu ilkeye göre insanların kusurunu arama yerine ayıbı örtmeyi ahlaktan saymışlardır. Bu hasletlerini "*Göz ile gördüğünü eteğin ile örtmelisin. Fütüvvet ehl-i setr ola,*

kimsenin ayıbını yüzüne vurmaya, zira 'Settar' Allah'ın sıfatıdır. Bunun için gözü ve kulağı bağlı olmalıdır.” diyerek dile getirirler. Kin ve öfkeye karşı affetmeyi, hoş görmeyi ve şefkat ile muamele etmeyi benimsemişlerdir. “*Ademilerden hiç kimse ondan (Ahiden) incinmeye; gözsüz, kulaksız ve dilsuz ola*” sözüyle kurallarını koymuşlardır.

Sonuç olarak Fütüvvetnameler, Ahilerin uyguladıkları program ve metotları göstermek üzere, Ahiler için genel ve ideal bir çerçeve oluştururlar. Bu tür Fütüvvetnameler, Anadolu’da önce Farsça, sonra da Türkçe yazılmaya başlanmıştır. Fütüvvetnamelere yansıyan dinî-ahlaki çerçeveler dikkate alındığında bu eserler ahilerin zaviyelerinde uydukları ve uyguladıkları ana tüzük ve yönetmelikler durumundadır. Bu kuralların Ahiler tarafından gerek zaviyelerde yürüttükleri eğitimlerde, gerek meslek hayatı içinde, gerekse gündelik hayatta başarıyla uygulandığı görülür. Özellikle Fütüvvetnamelerde sunulan ahlaki, insani ve mesleki ideal çerçeveleri değişik meslek dallarına özelleştirerek uygulayan Ahi Şecerenamelerini ve Ahi zaviyelerindeki eğitim-öğretim süreçleri ve metotları bu alanın en dikkat çeken özellikleridir. Fütüvvetnamelerde çizilen bu ideal çerçevelerin ahiler tarafından başarı ile uygulanması neticesinde ortaya çıkan ideal insan tipi ve toplumun en güzel tezahürlerini, XIV. yüzyılda Anadolu’yu gezen ve yolu sık sık Ahilerle kesişen ve Ahi zaviyelerine uğrayan İbn Battuta’nın Seyahatnamesi’nde anlattıklarında görebiliriz. Ayrıca da Anadolu insanının geleneklerine kök salmış, hala soyut kültüründe yaşayan pek çok adet, gelenek, atasözü ve alışkanlıklarında da devam etmektedir.

AHI KİMLİĞİ ve MODEL İNSAN *

Ahilik, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde uzun yıllar etkili olmuş sosyokültürel ve iktisadi bir Türk kurumudur²⁹. O halde ahi kimdir, ahilerin ideal insan tipi nedir?

Ahilerin uymaları gereken davranış, düşünce ve kültür kurallarını içeren Fütüvvetnameler, birer görgü, ahlak, kültür, hatta ders kitabı niteliğindeki eserlerdir³⁰. Ahilerin idealize ettikleri ahi tipi bu ilkeler ışığında yetiştirilmiş, eğitilmiş ve topluma kazandırılmış kimselerdir.

“Ahilik bir şehirli hareketi olarak doğmuştur.”

***Bir Türk Sosyal
Müessesesi Olarak Ahilik***

Herkesçe tartışmasız kabul edilen bir gerçek şudur ki, Ahilik; Türklerin Anadolu’yu Türke vatan yapma döneminde teşekkül eden kültürel bir Türk kuruluşudur. Ahilik, kimilerine göre bir

* Bu kısım Prof. Dr. Kadir Arıcı tarafından yazılmıştır.

kültür; kimilerine göre ise bir gençlik teşkilatlanmasıdır. Ahiliği bir esnaf teşkilatı olarak anlayanlar olduğu gibi, ahiliği bir ahlak yolu, bir bilim yolu görenler de bulunmaktadır. Şu hâlde ahilik nedir?

Ahilik şehirlerde doğmuş bir kültür iken Moğol işgalinden sonra Moğol belasından kaçan ahiler vasıtası ile köylere kadar intikal etmiştir. Yaran teşkilatlanması, sıra teşekkülleri, ferfene, gezek v.s. adlar altında bu kültür taşrada da yaşanmaya başlanmıştır³¹.

Sonuç olarak ahilik Anadolu da Müslüman Türklerin ahilik denilen bir kültür çevresini, bu kültür ile kimliğini bulmuş, donanmış kimseleri ve bu kimselerin meydana getirdikleri teşkilatlanmaları ifade eden bir kavramdır.

Sosyal Zemin

Burada öncelikle Ahiliğin doğuşunu hazırlayan sebeplerin ortaya konulması gerekir. Halk niçin ahilik kültürünü meydana getiren, geliştiren bir sivil toplum örgütlenmesine gitmek zorunda kalmıştır? Ahilik hangi ihtiyaçlar, hangi şartlar içinde ya da hangi ihtiyaç ve şartların zorlamasından dolayı ortaya çıkmış bir sivil toplum kuruluşudur?

Ahiliğin doğuşunda en önemli sebebin Anadolu'nun Türkleşme sürecinin doğurduğu ihtiyaçlar ve şartlar olduğu düşünülebilir. Ahiliğin doğuşunda fütüvvet ve tasavvuf anlayışlarının etkilerini de görmek gerekir. Sosyal etkileşme hem toplum içinde hem de toplumlar arasında daima mümkündür.

Türkler Anadolu'ya uzun bir zaman diliminde gelmişler ve yerleşmişlerdir. Türkistan'dan Anadolu'ya göçen Türklerin tamamına yakınının Müslüman Oğuzlar oldukları bilinmektedir. Bu dönemde Türkler Anadolu'ya peyder pey göçmüşlerdir. Türklerin büyük bir çoğunluğu ise uzun süre Anadolu'da göçer ya da yarı göçer olarak kırsal kesimde yaşamışlardır. Yine tarihî bir hakikattir ki göç süreci içinde Anadolu'da hakimiyet kurmuş ve devlet kurmuş boylar göçerlerin kendilerine karşı bir güç oluşturmalarını engellemek için onları hakimiyetleri altındaki bölgelere dağıtmış bir şekilde yerleştirmişlerdir. Bu konuda boylar zorlanmış ve aynı boya mensup kimseler ayrı yerlerde farklı boylara mensup köylerle bir arada yaşamak zorunda kalmışlardır.

Türklerin belirli bir kısmının doğrudan şehirlere gelerek yerleştikleri de bilinmektedir. Ahilik bir şehirli hareketi olarak doğmuştur. Daha sonra ahi büyüklerinin katkısı ile taşraya yayılmıştır. Ahiliğin doğuşunda Anadolu'ya gelmiş Müslüman Türklerin, Türk töresini İslam ahlakıyla güncelleyerek Müslüman Türk'e yakışır bir hayat tarzı haline getirdiği görülmüştür. Ahiliğin doğuşunda Müslüman Türk esnafının öncü rolü oynamalarının sebebi de bu noktada ortaya

çıkılmaktadır. O dönemde Anadolu'da artık ekonomik, sosyal ve kültürel bakımından çökmüş, bitmiş bir yapı vardı. Nitekim Anadolu'daki Rumlar Türk sarığını Latin şapkasına tercih eder duruma gelmişlerdi.

Türkler ticaret ve esnafılıkta Anadolu'da yeni ve taze bir başlangıç içindeydiler. Bu taze başlangıcın o dönem Hristiyan, Rum, Ermeni esnaflardan olumsuz etkilenmesi de mümkündü. Bu durumda esnaf esnaflığını, tüccar tüccarlığını yaparken Müslüman Türk'e yakışır bir şekilde yapmalıydı. Bu ise bir örgütlenme ve bir oto kontrol ihtiyacını doğurmuştur. Ayrıca Müslüman Türk esnaf, tüccarın o zamana kadar pazara hâkim gayrimüslim meslektaşlarına karşı bir dayanışma, bir güç birliği içinde olma; en azından birbirleri ile mücadele etmekten öte bir dayanışma zarureti orataya çıkarmıştır.

Toplumda öncelikle Müslüman Türk gibi yaşamının ne demek olduğunun örneklerle sergilenmesi daha sonra da bu örneklerin eğitim yolu ile yeni nesillere aktarılması ve denetlenmesi gerekir. İşte bu ihtiyacı duyan insanlar bir araya gelerek ahi topluluklarını teşekkül ettirmişlerdir. Bu topluluk mensupları arasında sosyal dayanışma, eğitim, otokontrol gibi ihtiyaçları da gidererek Müslüman Türk gibi yaşama pratikleri sergilemişlerdir. İşte Ahilik bu teşkilatlanmanın adıdır.

Bu ihtiyacın karşılanması arayışında olanlar o dönemin İslam toplumundaki fütüvvet ve tasavvuf teşkilatlanmasından ve de İslam öncesinden beri hayatlarını yönlendiren kültür normlarından da etkilenmişlerdir. Ahi kültürü, Müslüman Türklerin Anadolu'da kültürlerine uygun yaşamak bakımından ahlaki ve sosyal davranış kuralları temelinde bir yaşama ve organizasyon tecrübesidir. Teşkilatlanma sürecinde ve teşkilatın ilkelerinin belirlenmesinde ise fütüvvet teşkilatı gibi etkenler önemli rol oynamıştır.

“Ahi kültürü, Müslüman Türklerin Anadolu'da kültürlerine uygun yaşamak bakımından ahlaki ve sosyal davranış kuralları temelinde bir yaşama ve organizasyon tecrübesidir”.

***Teşkilatın Anadolu'ya
Yayılmısı***

Bir şehirli esnaf hareketi olarak doğan ahilik, zamanla şehir ahiliği, mahalle ahiliği, esnaf ahiliği ve köy ahiliği gibi isimlerle hayat bulmuştur.

***Mahalle
Ahiliği***

Ahiler şehirlerde öncelikle mahalle çapında organize olmuşlardır. O dönemde şehirlerde güçlü bir mahalle kültürünün varlığı bilinmektedir. Mahallelerde bir ahi şeyhinin öncülüğünde ahi teşkilatlanmaları meydana getirilmiştir. Günümüzde Türkiye’de mahalle ahiliğinin uzantıları farklı adlarla yaşamayı sürdürmektedir. Urfa ve çevresinde sıra geceleri, Çankırı ve çevresinde yaran ve yaran odaları, Ankara’da seğmenlik, Burdur-Isparta civarında fefene gibi adlarla ahilik anlayışı devam etmektedir.

Esnaf Ahiliği

Ahiliğin doğduğu dönemlerin sosyal durumuna baktığımızda şehirleşme oranının çok düşük olduğu; şehirlerde yaşayan nüfusun toplam nüfus içindeki payının çok az olduğu; ancak ülke ve bölge yönetiminde etkin olduğu yerlerdir.

O dönemde şehirlerde hâkim sivil toplum gücü, esnaf teşkilatlarıdır. Meslek esasına dayalı olarak organize olan bu kitleler esnaflardır. Her mesleğin bir loncası vardır.

Eснаflar, ahiliğin kurucusu olma unvanını verdikleri Ahi Evran’a ahilerin lideri, alpereni olarak görmeye başlaması ile ahilik bütün ülkede daha da güçlenmiştir. Ahilik o dönem Türklerde alplik, alperenlik ruhunun esnaf ve sanatkârlarda da yaşaması ve yaşatılmasının adı, ülküsü olarak algılanır olmuştur.

Köy Ahiliği

Moğolların Anadolu’yu istila hareketi karşısında en büyük sivil direnişi ahiler gösterdiklerinden, Moğollarca boy hedefi haline getirilmişlerdir. Moğolların elinden kurtulmak için kırsal kesime çekilen ahiler köylerde ve köy yakınlarında ahi zaviyeleri kurmuşlar ve faaliyetlerini taşrada sürdürmüşlerdir. İşte köy ahiliği adı verilen ahiliğin köylerde ortaya çıkış şekli bu etkilerin sonucunda olmuştur³².

AHI ZAVİYE VE VAKIFLARININ EĞİTİM VE TOPLUMSAL DAYANIŞMADAKİ ROLÜ

“Ahi hareketi bir sivil toplum hareketidir”.

Ahi büyüklerinin özellikle dağ başlarında, yol üstlerinde kurduğu ahi zaviyelerinin birer mektep, kışla, eğitim üssü, sosyal yardım merkezi, imaret, ücretsiz otel gibi çok farklı fonksiyonlu işlevlerinin bulunduğu bilinmektedir.

Zaviye sahibi ahi büyükleri, zaman içerisinde zaviyelerinin daha uzun ömürlü olmasını sağlamak maksadı ile malvarlıklarından bir kısmını ayırmak suretiyle vakıflar kurmaya başlamışlardır. Bu vakıfların mütevellileri ahilerin ya kendisi ya da evlatları olmaktadır. Vakfiyelerde vakıf gelirlerinin öncelikle zaviyenin tamir ve bakımına harcanması, artanlarının ise “*fukarâ ve mesâkîne*” ya da “*sâdirin ve vâridin*”e yani fakirlere ve miskinlere ve gelen giden yolculara sarf edilmesi şart olarak konmuştur.

***Sosyal Yardımlaşma
ve Dayanışma***

Ahilik bir sosyal yardımlaşma ve dayanışma teşkilatlanmasıdır. Ahiler iki şekilde bu yardımlaşma ve dayanışmayı sürdürürler. Bunlardan birisi mensupları arasında çok güçlü bir yardımlaşma ve dayanışma mevcuttur. Bu anlamda ahilik bir kardeşlik teşkilatıdır. Birbirlerinin kardeşi olarak gören ve bunu hayatlarına uygulayan kimselerdir ahiler.

***Sosyal Kontrol ve
Sivil Savunma***

Ahilerin sosyal yardımlaşma ve dayanışmaları buldukları çevre için de söz konusudur. Ahiler buldukları çevrede yoksul, muhtaç, düşkün insanlara sahip çıkarlar. Onlara maddi destek verirler. Bu anlamda ahilik bir tür sosyal güvenlik sağlayan kurum olmaktadır. Ahilerde sosyal sorumluluk duygusu çok yüksektir. Bu itibarla ahiler, yaşadıkları çevrede bir sorumluluk duygusu içinde yaşarlar.

Ahi teşkilatlanmalarının barış döneminde sosyal kontrol fonksiyonları söz konusudur. Toplumda ahlaksızlara, ırz düşmanlarına, kötü kimselere dur diyenler ahilerdir. Yaşadıkları toplumda toplum düzeninin korunmasına, sosyal ahengin sağlanmasında devlete ve yetkililere doğrudan veya dolaylı destek verirler. Ahiler kendileri ahlaklı, güvenilir iyi insan örnekleri olmaya çalışırlar; başkalarına da bu yönde güzel örnek olurlar; ahi kültürünü geliştirmek için de gençlerin eğitimiyle yakından ilgilenirler. Dolayısı ile ahiler yaşadıkları toplumun ahlaklı ve huzurlu olmasına katkı sağlarlar.

Ahi teşkilatlanmaları savaş zamanında ise buldukları şehirlerde ve köylerde her biri ayrı ayrı sivil savunma teşkilatlarına dönüşürler. Devletin savunma gücüne halk desteği sağlayan öncüler arasında yer alırlar. Düşmana karşı savunmada halkın direnişinin ne kadar önemli olduğu çağdaş dünyada daha iyi anlaşılmıştır. Ahiler de bunun en güzel örneğini Moğollar karşısında Selçuklu ordusu bozguna uğrayınca vermişlerdir. Moğollar, karşılarında büyük bir ahi direnişini bulmuşlardır. Erzurum’da, Sivas’ ta, Kayseri’de bunun tarihte anlatılan çok güzel örnekleri vardır. Moğollar bu direniş karşısında ahileri en büyük düşman ilan etmişler; ahi katliamları yapmışlardır³³.

Ahiler, kendi içlerinde gençlik, yetişkin, yaygın eğitim teşkilatı rolleri oynamışlardır. Bu teşkilatlanmalar birer ahlak okulları, birer edep eğitim merkezleri gibi faaliyet göstermişlerdir. Ahi teşkilatlanmaları özellikle meslek ve iş ahlakının hâkim kılınması bakımından çok ciddi bir eğitim faaliyeti yürütmüşler ve çaba göstermişlerdir.

Ahilik yetişkinlik aşamasına gelmekte olan genç insanların teşekkülüdür. Ahi teşkilatları, genç ahiler için birer halk eğitim merkezleri gibi görev yaparlardı. Adı ne olursa olsun ister ahi ocağı ister yaran ocağı ister sıra gecesi ister gezek hepsinin ortak bir özellikleri vardır. Ahi teşkilatları yetişkin eğitimi yapan birer halk eğitim merkezleridirler.

Ahi ocaklarında isteyen herkese ahi kültürü eğitimi verilir. Ahi kültürü iyi bir insan olmak, iyi bir vatan evladı olmak için gerekli olan değerleri kazandırır. Bu eğitimler, örgün eğitim niteliğinde verilmez. Bu eğitimler bütünüyle yetişkin eğitimi üslubu içinde verilir. İlk bakışta ahiler eğlence yapıyor sanırsınız. Ancak ahi toplantılarındaki oyunlar, eğlenceler aynı zamanda birer eğitimidir. Mesela tekerleme söylerlerken dili iyi kullanmayı, yüzük oynarlarken dikkati öğrenirler. Disiplinli olmayı, kurallara uymayı, yöneticiye saygıyı ve sair eğitimler yapılır. Bu kuruluşların ahileri yetiştirirken toplumda aynı zamanda halk eğitimi yürüttükleri de görülmelidir.

Ahiler öğretimle yetinmemişler, ağırlığı eğitime vermişlerdir. Bunun için de ciddi bir denetim ve otokontrol sistemini kendi içinde hayata geçirmişlerdir. Aralarına çürük yumurta bırakmamışlar; bunları “Pabuçlarını dama atarak” aralarından temizlemişlerdir. Bu şekilde hem kendi içlerine işe yaramayanları almamışlar, hem de aralarında daha sonra ortaya çıkan kötü niyetlileri tespit edip uzaklaştırmışlardır.

Bu eğitim süreci sayesinde ahi teşkilatına girmek bir itibar, bir sosyal statü sebebi olmuş; toplum, bu teşkilat mensuplarına büyük bir güven ve saygı duymaya başlamıştır.

*Sivil Toplum Kuruluşu
Olarak Ahilik*

Siyaset; bilindiği gibi iki muhtevası olan bir kavramdır. Dar anlamda siyaset, siyasi iktidar olmak maksadı ile yapılan bir faaliyettir. Ahi hareketi böyle bir gaye taşıyan bir hareket olmamıştır. Ahiliğin devlet yönetimini ele almak gayesi hiçbir zaman olmamıştır.

Geniş anlamda siyaset ise devletle ilgili her şeydir. Devletin idaresine dair her hareket, her değerlendirme her tutum bir bakıma siyasettir. Ahiler bir sivil toplum hareketi olarak mensupları eli ile yaşadıkları topluma bir şekil vermek maksadı ile çalışmışlardır.

Ahiler çalışmalarını kendi teşkilatları ve bu teşekkül çerçevesi içerisinde sürdürmüşler ve yaşadıkları ortama kendi kültürleri ile şekil vermeye çalışmışlardır. Ahiler hiçbir zaman “*beni sokmayan yılan bin yaşasın*” düşüncesinde olmamışlardır. Onlar fütüvvetnamelerde açıklanan ahlak içinde yaşamının o ahlak ve davranış kurallarını topluma benimsetmenin mücadelesini vermişlerdir. Mensuplarını buldukları yerlerde etken ve etkin olmaya çalışmışlardır. Bu suretle Hz. Peygamber’in hadisinde olduğu gibi yanlışları öncelikle eli ile düzeltmeye çalışmayı esas almışlardır. Ahi teşkilatı bu yanlışlıklarla mücadelede topluma ihtiyacı olan kuvveti sağlamıştır. Çünkü ahiler “*Güce dayanmayan hak aciz, hakka dayanmayan güç zalimdir*” esasına inanırlardı. Onlar hak bildikleri yolda ihtiyaçları olan gücü ahi örgütlenmesi etrafında sağlamışlardır.

Ahiler, mensuplarını iyi bir insan olarak yetiştirmek suretiyle yaşadıkları toplumda halkı gönlünden fethetmeye çalışmışlardır. Zira onlar gönlü zengin insanlardır. İnsanı eşrefi mahlukat olarak tanırlar. Yine onlar halkın itibar ettiği iyi bir Müslüman, iyi bir insan olarak halkın gönlünü kazanmak suretiyle saygınlıklarını artırmışlardır.

Ahi kuruluşları genç ve yiğit insanları bünyesinde toplayan, onları birer asker gibi gerektiğinde savaş da yapabilecek, mücadele edebilecek şekilde yetiştiren ocaklardır. Bu itibarladır ki ahiler buldukları toplumda haksızlığa, ahlaksızlığa, zulme karşı “*dur*” deme gücü olan sivil teşkilatlanma olarak da görev yapmıştır. Daha önce de belirtildiği üzere ahiler ölümden korkmayan yiğitlerdir. “*Allah’ın verdiği canı ancak Allah alır*” inancı her ahide hâkimdir. Onun için ahinin gözü pektir. Ahi için korku yoktur. Ahiler Allah’ın yardımını her an yanlarında hisseden insanlardır.

Ahiler savaş zamanı devletin savunmasında da üzerlerine düşen görevleri yapmışlardır. Ahi zaviyeleri birer istihbarat merkezleri, birer ön karakollar haline gelebilmişlerdir. Ahilerin sosyal sorumlulukları o kadar güçlüdür ki devletin otoritesinin ulaşmadığı zamanlarda onlar geçici bir devre içinde devletin fonksiyonlarını yerine getirmeye çalışmışlardır. Ankara’da Ahi Devleti bunun en önemli göstergesidir.

Ahi Kimliği

Ahi kültürü ile bezenmiş kimselere ahi denilir. Ancak Ahiler kendilerini ahi olarak adlandırmazlar. Onlar bu kültürle iç içe bir hayat sürerler. Bilindiği gibi kültürün en özlü tanımı hayat tarzı ve yaşama biçimidir.

Ahiler davranışları ile genç ahi adaylarına örnek olurlar. Ahi adaylarının bu kimliği elde etmesi için bilgilendirir, eğitir ve yanlışlarını düzelterek bir oto kontrol içerisinde bu kimliğin kazanılması için çaba gösterirler.

Ahi kimliğinin özellikleri nelerdir? Ahiler nasıl bir insan tipi yetiştirmek için çalışırlar? Ya da ahilerin ortak özellikleri nelerdir? Hem bir edep kitabı hem de bir kültür kitabı niteliğindeki Fütüvvetnamelerde bir ahinin nitelikleri ortaya konulur.

Ahiler kendilerine has bir ahi kimliği inşa ederlerken, Müslüman Türk insanı nasıl olmalı sorusunun da cevabını aramışlar ve bunu tavır ve davranışları ile ortaya koymaya çalışmışlardır? “*Ahilik, inançlarını davranışa dönüştürmüş sade bir Müslüman Türk hareketidir.*”

***Sosyal Bir Şahsiyet
(Cemiyet Adamı) Olmak***

Ahi kimliğinin özelliklerinden birisi toplum içinde uyumlu yaşamayı öğrenmiş bir kimse olmasıdır. Ahi kimliği sosyal bakımdan uyumlu bir insan olmayı gerekli kılar. Ahi münzevi bir derviş değil toplum içinde yaşayan, iş ve mesleğini yapan ve toplumda bunu uyumlu bir şekilde sürdüren kimsedir.

Ahi toplumlarında sosyal bir kişi olmasını sağlamak için ahi zaviyelerinde sohbetlerde gerekli eğitimler verilir. Bu, şakaya katlanmak, toplumun düzenine uygun davranmak, toplumda uyumsuz, aykırı bir tip olmamak için yapılan bir eğitimidir. Bu anlamda ahi kimliği, iyi bir aile babası, iyi bir komşu, iyi bir meslektaş, iyi bir vatandaş olmayı gerekli kılar³⁴.

***Dürüst, Ahlaklı ve
Edepli Olmak***

Ahi, doğru insan olmak durumundadır. Çünkü “*Doğruluk dost kapısıdır*”. Özü ve sözü doğru kişi olmak, ahi olmanın önemli bir unsurudur. Ahi, emin ve güvenilir insan olmak mecburiyetindedir. Bu anlamda Hz. Peygamber’in “*el-emin*” sıfatı ahilerce örnek olarak alınır. Ahi kimliği, ahilerin ahlaklı kimseler, edepli kimseler olmasını gerekli kılar. Ahiler bunu “*illâ edep illâ edep*”, “*önce ahlâk*” şeklinde ifade etmişlerdir.

Ahiler, bu anlamda ahlaklı davranış kadar, ahlaklı üretim peşinde olan kimselerdir. Bunda Hz. Peygamber’in “*Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim*” hadisi ahiler için rehber olmuştur. Şu hâlde dürüst, ahlaklı ve edepli kişi olmak ahi kimliğinin olmazsa olmaz vasfıdır.

***Görgülü Olmak; Diline
ve Nefsine Hâkim Olmak***

Ahi kimliğinde görgü son derece önemli bir husustur. Ahi fütüvvetnamelerinde bir ahinin evden çıkışından eve girişine, işyerinde işe başlamasından yemek yiyişine kadar nasıl davranmasına ilişkin görgü kurallarına ilişkin hükümler vardır. Ahi görgülü insandır. Görgüsüz davranışlar ahi kimliği ile bağdaşmaz³⁵.

Ahi edepli ve ahlaklı insan olduğu kadar nefesine hâkim olan insandır. Ahi kimliği bakımından nefesine hâkim olma o kadar önemli bir husustur ki, eline beline diline hakim olmak özdeyişinde özellikle nefesine hâkim olmak mesajı gizlidir. Ahiler nefsinin arzularına gem vurmaya başlamış kişilerdir. Ahi kimliği ile nefesine hâkim olmamak hiçbir şekilde bağdaşmaz³⁶.

Ahi kimliği, diline hâkim olan kimse ister. Dile hâkim olmak öncelikle Türkçeyi çok iyi bilmeyi ve konuşmayı gerekli kılar. Çünkü dil en önemli iletişim aracıdır. Kişi neyi, ne zaman ve nasıl söyleyeceğini bilmeli, sözünü seçerek kullanmalıdır. Bunun için ahiler sohbetlerinde dil eğitimine de yer verirler. Özellikle tekerleme eğitimi, eğlence için bu anlamda önemlidir.

Kişi dilini iyi öğrenmek kadar dili kullanma konusunda da eğitim almak durumundadır. Ahi bu anlamda ne zaman konuşulacağını ne zaman susulacağını kime nasıl hitap edileceğini öğrenmek durumundadır. Dilin önemine ilişkin ahilerden kalan onlarca özdeyiş vardır. Bunlardan biri; “*Dilim dilim, doğrattın beni dilim dilim*” gibi. Dile hâkim olma aynı zamanda nefesine hâkim olmak; yalan söylememek, gıybet etmemek, kötü söz söylememek, iftira atmamak gibi anlamları da ihtiva eder.

***Misafirperver ve
Yardımsever Olmak***

Ahilerin en önemli özelliklerinden birisi de misafirperver olmalarıdır. Ahinin kapısı her daim açık olmak durumundadır. Ahi, misafirin kısmeti ile birlikte geleceğine inanan kimsedir. Ahiler misafiri bereket olarak kabul ederler. Bununla ilgili olmak üzere ahinin özellikleri içinde sofrası ve kapısının açık olma niteliği önemlidir.

Ahi yardım seven, ekmeğini yardıma muhtaçla paylaşan kimsedir. Ahiler, var iken vermekten çok yok iken vermenin daha evla olduğuna inanırlardı. Bu sebeptendir ki yardıma muhtaç olmamayı hayatlarının bir gayesi olarak kabul ederler. Ahi; kendi ayakları üzerinde duran ve kendisini bu

şekilde hep hazır tutan kimse olmak durumundadır. Ahiler yardım yapmayı, yardıma muhtaçlara destek olmayı; fakirle ekmeğini bölüşmeyi bir kültür olarak benimsemiş kimselerdir.

Meslek Sahibi Olmak

Ahiler; “*Hiç kimse kendi elinin kazancı kadar helal kazanç yememişlerdir*” hadisine uygun hareket eden kimselerdir. Ahiler, bu anlamda kendi emeği ile geçinmeyi yeğ tutarlar. Başkalarına muhtaç olmamak ve kendi emeği ve çalışması ile hayatını kazanmanın en temel yolu da bir meslek sahibi olmaktır.

Bunun içindir ki ahiler, bir meslek sahibi olan ve bu meslekteki kazancı ile geçinen bir peygamberleri meslek piri olarak seçmişlerdir. Bu sebeptendir ki ahiler, mutlaka bir meslek sahibi olmak, kendi ihtiyaçlarını kendi kazancı ile karşılamak; kendi kazancı ile hayatını idame etmek ve bütün bunlar içinde hayatta mutlaka bir meslek sahibi olmayı hedef edinmişlerdir.

Ahilikle yalancılık, ahlaksızlık, cimrilik, dedikoduculuk, hırsızlık, münafıklık, gıybet, haset, eşkıyalık, asalaklık bağdaşmaz. Bu tür olumsuz davranışlar ahiyi ahilikten çıkarır.

AHİLİK VE HALK EĞİTİMİ*

“Ahilik, insanların her yönden yetiştirmelerini sağlayan mesleki bir Ahlak Mektebidir.”

Yaşadığımız hayat gerek maddi gerekse manevi yönleriyle bir nizamlar bütünüdür. Daha yaşanabilir bir hayat için insanoğlu doğduğu andan itibaren başta günlük hayata ilişkin temel bilgiler olmak üzere yorucu ve keyifli bir öğrenme sürecine başlar. Hayatın değişik yönleriyle yaşanabilir ve kullanılabilir hale gelmesi eğitimle mümkündür³⁷. Eğitimde insan temel unsurdur; dolayısıyla insan merkezli çalışmayı gerektirir. Her alanda iyi yapabileceklerinin en iyisini yapabilen iyi yetişmiş insana duyulan ihtiyaç hayat boyu eğitimi zorunlu hale getirmektedir. Herkese marifet ve meyilleri doğrultusunda hem halkın hem de kişilerin ihtiyaçları çerçevesinde eğitim verilmesi hayat boyu sürekli halk eğitimini düşündürür. Bu durum, eğitimin çocukluktan başlayarak sürekli eğitim imkânlarının ömür boyunca sürmesini gerektirir³⁸. Ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal nedenler ve gelişmeler hayat boyu halk eğitimini zorunlu kılar. Hayat boyu tatbikatının hareket noktasını da toplumdaki ihtiyaçlar ve istekler oluşturur. Bu nedenle hayat boyu eğitim örgün eğitim yanında

* Bu kısım Y. Doç. Dr. Zerrin Fırat tarafından yazılmıştır.

yaygın olarak verilen, kişilerin gönüllü katılımları ile yürütülen sürekli programlar halinde sürdürülür. Bu programlar, her seviyede insanın ihtiyaçları doğrultusunda hazırlanmaktadır. Hayat boyu eğitim, erken dönemdeki programlı örgün eğitimin bir alternatifi olmaktan çok örgün eğitimle eksik kalanların veya yetersiz verilenlerin daha sonra kişilerin kendi istekleri ile yeniden kazanılması olarak düşünülebilir³⁹. İnsanoğlunda sosyalleşme, hayatı boyunca sürmektedir. Sadece çocukluk döneminde edinilen bilgi, beceri, kurallar, tutum ve alışkanlıklar insanın hayatı boyunca sosyal bir varlık olmasında yeterli olmaz. İnsan hayatının her döneminde sosyalleşme süreci içerisinde⁴⁰. Eğitim, kişilik açısından son derece önemli bir davranış değiştirme vasıtasıdır. Bu nedenle eğitim şahsa göre değişmektedir. Çocuk, yetişkin ve kadınların özelliklerine göre farklı eğitim uygulanmaktadır⁴¹. Hayat boyu öğrenim, sosyal, kültürel, siyasal, ekonomik ve kişisel amaçlı öğrenimin yanı sıra, çalışma amaçlı da verilebilmekte, günümüzde resmî eğitim sistemleri içinde pek çok alanda yer almaktadır. Ancak özellikle Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş ve gelişme dönemlerindeki eğitim sisteminin içinde önemi ve gerekliliği ayrı bir tartışma ve inceleme konusudur.

Ahilik, XIII. ile XVIII. yüzyıllar arasında Anadolu esnafının dayanışma, birliği ve kardeşliğinin gelişmesinde öncülük rolü üstlenmiş bir kurumdur. Bunun için sosyal bir kurum olarak halkın içinde etkin olarak yer almıştır.

Halk Eğitiminin Hedefi

Ahilik teşkilatının amacı; toplumu hem ahlaken hem de mesleki yönden eğiterek sadece üretici konumdan çıkarıp toplumsal açıdan da yararlı bir duruma getirerek şuurlu, inançlı ve ahlaklı bir toplum oluşturmak, insanlar arasında karşılıklı anlayış, güven ve rıza duygularıyla sosyal ve ekonomik dengeyi sağlamaktır⁴². Ahilik, bir açıdan ilim sahasına yönelip, ilim yapmak diğer açıdan meslek hayatına yönelip sanat öğrenmektir⁴³. Ancak bu aşamada özellikle dikkat edilmesi gereken nokta dönemin şartları da dikkate alındığında ahiliğin basit bir emir komuta sistemi ile bütün bir teşkilatta hatta toplumda etkin olmasının imkânsız olduğudur. Ahiliğin sağladığı sosyal kontrol, resmî bir emir olmadan eğitim ve içselleştirme süreci ile mümkün olmuştur. Ahi birlikleri, İslam dininin esaslarına göre düzenlemiş oldukları eğitim yoluyla sosyal kontrolü sağlayarak önemli bir fonksiyonu üstlenmiştir⁴⁴. Ahilik teşkilatı uygulamalı kişilik eğitimini amaçlayarak “*nefis terbiyesi*” yapılması ilkesine dayanan, toplumun tüm katmanlarına yönelik vatandaşlık eğitimini esas aldığı ve özünü nitelikli insan yetiştirme politikasının oluşturduğu gözlenmektedir. Mesleki ve genel eğitimi bütünlük içerisinde ele alıp bunları ömür boyu devam eden bir faaliyet olarak uygulamaya koymak, sistemin en çarpıcı özelliğidir⁴⁵.

Türkçe Fütüvvetnamelere göre; zaviyelerde Kur'an, tasavvuf, tarih, sema, müzik, hal tercümeleri, Türkçe, Arapça, Farsça ve edebiyat öğretilmektedir. Nitekim üstlendikleri bu fonksiyonlar nedeniyle Ahi zaviyeleri, dönemin şartlarına göre halk eğitim merkezi gibi faaliyet gösteren bir sivil toplum kurumu durumundadır. Fütüvvetnamelerde yer alan güzel ahlak kuralları, Türkiye Selçuklu Devleti'nde ve daha ileri dönemlerde Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü coğrafyada gerek ticari hayata gerekse topluma yön gösterici olmuştur. *“Doğruluk, haklılık ile sevgi ve saygıya dayalı ahenkli bir çalışma sistemi, adı geçen ülkelerde verimliliği arttırmış, böylece hallerinden memnun, gelecekte emin, yararlı hizmetler başarma azim ve yetenekleriyle donatılmış sağlıklı ve mutlu toplumlar oluşturulmuştur*⁴⁶. Fütüvvetnamelerde yer alan ilkeler; özünde yüksek bir ahlaki seviyeyi temel şart olarak taşımaktadır. Nitekim üyeler; bilgi edinme, sabır, ruhun arındırılması, sadakat, dostluk, müsamaha ve yasaklara uyma gibi vasıfların verildiği aşamalardan geçirildikten sonra kendilerinden şartsız bağlılık, sonsuz itaat istenmektedir⁴⁷. Ahilik teşkilatında üçü açık, üçü kapalı olarak nitelenen altı iyi ahlak ve insanlık kuralı tanımlanmıştır. Bu altı ilke; eli, sofrayı ve kapıyı açık tutmak, gözü bağlı tutmak ile bele ve dile sahip olmaktır⁴⁸. Örf ve âdetler ile ahlaki kurallara bağlılık toplumun ortak değerleridir ve bir toplumda dayanışmanın, hoşgörünün, sevginin ve huzurun temelini oluşturur. Anadolu'da Ahilik teşkilatının yaşadığı ve kurallarının uygulandığı dönemlerde, adil ve hak üzere gelir dağılımı sağlanmış, böylelikle millî bütünlüğün temelleri atılmıştır⁴⁹. Toplumun bir bütün olarak kabul edildiği Ahilikte; insan da bir bütün olarak ele alınmış, sadece genel ve mesleki eğitim değil, boş zamanları da düşünülerek gerek Yaren sohbetlerinde gerekse çeşitli toplantılarda bir yandan üyelerin eğitimini bir bütünlük içinde ele alırken⁵⁰ diğer yandan da toplumun tüm kesimlerinin eğitim ihtiyaçları üzerinde durulmuştur. Başlıca eğitim yerleri olarak esnafın kendi işyerleri, mahalle ve köylerdeki Yaren Odaları ile medrese gibi ilim ocakları kullanılmıştır⁵¹. Nitekim bir yandan esnaf ve zanaatkârlara mesleğin işyerlerinde iş ve meslek eğitimi verilirken diğer yandan da gerek Yaren Sohbetlerinde ve gerekse toplandıkları konuk ağırlama ve toplantı salonu vazifesini gören Ahi zaviyelerinde esnafa toplum içindeki tutum ve davranışları hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır⁵². Bu süreçte halka verilmeye çalışılan eğitimin esası: *“Ferde kendini tanıma yolunu göstermek, insanın fitratını korumaya ve iyi insan yetiştirmeye çalışmak; insanı bir bütün olarak ele alıp ona sadece mesleki yönden değil, aynı zamanda dinî, ahlâki ve sosyal açılardan da bilgi aktarmak ve ömür boyu süren bir eğitim vermeye çalışmaktır”*⁵³.

Gençlere Eğitim

Eğitim; kişilerin kendini öğrenme sürecinde oluşturduğu farkındalığın değişen ve gelişen şartlara uyum gösterebileceği bilgi, beceri ve davranışları sürekli olarak güncelleyebilmesi için uygun öğrenme ortamlarının meydana gelmesi sürecidir. Bu bağlamda Ahilik hem bir yapılanma

modeli hem de bir değerler ve kabuller sistemi olarak karşımıza çıkar⁵⁴. Ahiliğin bu cepheleri, başka bir ifadeyle kaynak ve işlevleri kısaca dinî-tasavvufî, siyasi-askerî, sosyal ve kültürel cepheler olarak sınıflandırılabilir⁵⁵. “*Mükemmel ve müreffeh bir toplum hayatını oluşturmak*” Ahilik kurumunun misyonunu oluşturan temel unsurdur⁵⁶.

Anadolu’da gelişen Ahilik, sosyal, kültürel, siyasal ve dinî açıdan, gelişime başladığı dönemden itibaren, “*her zaman ve mekânda önemli kabul ettikleri gelenek, görenek ve törelerini İslamiyet ile güncelleyerek bir ideale ulaşmayı hedeflemiştir. Gençlerin konuşan, yeteneklerine göre üreten ve yöneten insanlar olduğu gerçeğinden hareketle öncelikli olarak gençlere hem mesleki hem de değerler eğitimi verilmiştir*”⁵⁷. Buradan edinilecek en önemli sonuç; Ahilik eğitiminin sistemli bir bütün olarak gerçekleştirildiği ve genel eğitim ile mesleki eğitimin birlikte yürütüldüğüdür. O halde ahilikte genel bilgilerin belirli ölçüler içinde verilmesi esasa bağlanmış bulunmaktadır. Ahilik teşkilatında eğitim belirli amaç ve esaslara dayanılarak verilmektedir. Bunlar⁵⁸;

1. İnsanı mükemmelleştirme,
2. Ferdi hayata hazırlama,
3. Davranışlarında dengeli hareket eden, çevresine uyum sağlayabilen ve başkalarının haklarına riayet etmesini bilen insan yetiştirme,
4. Mensuplarını bir mesleğe sahip insanlar olarak yetiştirmedi.

Aldıkları bu eğitim sonrası birlik içinde, düşünce hayatı ile de donatılmış gençlerin etkin ve verimli bir şekilde iş ve sosyal hayatta yerlerini aldığı gözlenmiştir. Zaviyelerde gençlere eğitim veren kişilere “*Muallim Ahi*” veya “*Emir*” denirdi; ancak şehrin kadısı ve müderrisler de ders verirdi. Gençlere erken yaştan itibaren temel eğitimin yanında ahlak eğitimi de verilmiş, böylelikle yanlış tutum ve davranışların önüne geçilmesi sağlanırken, aynı zamanda iş edineceği sanatın ya da mesleğin incelikleri öğretilmiştir. Terbiye ocağı da denilen zaviyelerde ahiliğe yeni giren gençlere okuma yazma eğitimi yanında; dinî bilgiler, edebiyat, Türkçe ve Arapça güzel yazı yazma, musiki dersleri ile askerliğe yönelik bilgiler ve ahlak eğitimleri de verilmekteydi. Bu süreçte eğitimin önemli bir bölümünü görgü kuralları oluşturmaktaydı. Sözü edilen bu görgü kuralları fütüvvetnâmelerde 740 madde olarak yer almaktaydı. Zaman içinde zaviyeler toplumun gelişmesinde etkin rol oynayan birer “*ahlak mektebi*” haline gelmişlerdir⁵⁹.

Kişilerin tutum ve davranışları haline getirilmek istenen görgü kuralları oldukça fazla ayrıntılandırılmıştır. Mesela; yemek yerken nasıl davranılması, su içerken nelere dikkat edilmesi,

toplum içindeki ilişkilerde nasıl iletişim kurulması, söz söylenmesi, konuşmaya katılınması gerektiği düzenlenmiştir. Bunun yanında; sokakta yürürken, mahallede, pazarda, alışverişte uyulması gereken kurallar, evde aile ilişkilerinde dikkat edilecek noktalar, misafirlikte ve hasta ziyaretinde yapılması ve yapılmaması gerekenler teferruatlı bir şekilde ele alınarak toplum eğitime önem verilmiştir.

Bu kapsamda zaviyelerde muallimlerin yanında nezaretçiler aracılığıyla da genel ahlak ve adaba ilişkin eğitimler gerçekleştirilen etkinliklerle uygulamalı olarak verilmekteydi. Zira; ahilik eğitimi kişilerin bütün yapabileceği tüm iş ve işlemleri kapsayacak şekilde düzenlenmişti. Buradaki temel amaç, kişilerin günlük hayatta ihtiyaç duyabileceği tüm davranışların kapsama alınmasıydı. Böylece kişiler toplum içinde olgun bir kişiliğe kavuşturulmaktadır.

Yetişkinlere Eğitim

Hayat boyu eğitim ilkesinin benimsenmesi nedeniyle mevcut eğitimlerin yansımaları günümüze kadar gelmektedir. Gerçekten Ahi zaviyelerinde ihtiyaç halinde kırk yaşın üstündeki insanlara bile okuma-yazma öğretilirken, bilgi ve görgüsüne güvenilen herkesten eğitici olarak faydalanılmıştır. Her şart ve imkânda eğitim yapmak Ahilik teşkilatının temel özelliklerinden biri haline gelmiştir. Zira “*eğitim sadece kişiyi geliştiren bir faaliyet olarak değil, aynı zamanda onu iş yerine, büyüklerine ve topluma saygı duyup gönülden bağlanmasını sağlayan bir araç olarak da görülmekteydi*”⁶⁰.

Kadınlara Eğitim

Bütün bunlardan çıkan temel sonuç; Ahilik sisteminin toplumun hiçbir ferdini ötekileştirmeden bir dayanışma ve kardeşlik modeli oluşturmak yönünde gösterdiği takdire değer çabalar ve bu çabalar sonucu elde edilen başarılarıdır. Nitekim kadınlar da eğitimin içinde yerini almış ve Bâciyan-ı Rum teşkilatı aracılığıyla toplumda kadının ihtiyaç duyduğu eğitimler de verilmeye başlanmıştır. Yine zaviyeler aracılığıyla verilen bu eğitimlerde; kadınlara, misafirlere nasıl hizmet edileceği, misafiri ağırlarken dikkat etmesi gerekenler, yemek pişirmek, ev temizliği, ocak, mum, kandil yakmak, at binmek, sürek avının incelikleri, ok atmak, silah kullanmak öğretilir, ahlak eğitimi verilirdi.

Bu teşkilatlanma ile kadınlar, ekonomik ve sosyal hayata etkin biçimde katılmışlardır. Ahiler dünyada ilk defa Bâciyan-ı Rum aracılığıyla kadınların ilmiyal bilgilerini öğrenmelerini sağladığı gibi, bir kısım meslekleri de öğreterek üretici insan olmalarının, gerektiğinde savaşlarda lojistik destek sağlamalarının önünü açmıştır⁶¹.

Halk ve Eğitim

Ahilik teşkilat sosyal yapıyı oluşturan unsur içinde üretim faaliyetleri ile ilgilenirken, aynı zamanda, toplumun diğer kesimlerini de bütünlük içinde ele alarak ihmal etmemiştir. Böylece, ticari ve ekonomik kalkınmayı sağlayan, iş, meslek, esnaf ve sanat erbabının teşkilatlanmasına gidilerek şehir hayatına düzenlilik getiren, esnaf ve sanatkârlar arasında gerçekleştirdikleri yardımlaşma ve dayanışmanın yanında, yetişkinler, gençler ve kadınları da sistem içine alarak toplumsal dengeyi kurmada çok önemli bir fonksiyon üstlenmiştir. Bu denge, dinî inanç ve değerler ortak paydasında toplumu birleştirmiş, toplumsal huzursuzlukları ve çatışmaları engellemiştir. Toplumsal mutabakatın oluşması Anadolu'da sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel düzenin kurulmasında önemli roller üstlenmiştir. Ahilerin misyonu içinde emekle sermaye, tüketiciyle üretici, yoksulla varlıklı, halkla devlet arasında iyi ve sağlam ilişkiler kurarak sosyal adaleti gerçekleştirmek öncelikli olarak yer almıştır⁶². Ahilik misyonu itibariyle kişiden topluma yükselişi ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle, yetişmiş, ahilik ocağında pişmiş, olgunlaşmış kişilerden oluşan topluluklar çevrelerine hizmet etmektedirler⁶³. Bu bağlamda Ahi teşkilatlarında eğitim ömür boyu süren bir faaliyet olarak değerlendirilmiştir. Köylere kadar uzanan eğitim teşkilatı kurularak eğitimin yaygınlaştırılması amaçlanmıştır. Sistem ahilik ilkelerine uyarak ücretsiz ve herkese açık tutulmuştur⁶⁴. Nitekim Anadolu örf, âdet ve geleneklerinde yaygın olan cömertlik, misafirperverlik, yiğitlik, Ahi teşkilatı ile birlikte daha da kurumsallaşarak pekişmiş ve zaviyelerde müşahhaslaştırmıştır. Dolayısıyla nesilden nesle hayat içinde aktarılan bu gelenekler, İslam ile birlikte asla unutulmayan ve devamlılığı sağlanan bir maşeri şuur durumuna gelmiştir⁶⁵.

¹ Yusuf Ekinci, *Ahilik ve Meslek Eğitimi*, İstanbul 1989, s.37.

² Abdülbaki Gölpınarlı, "Burgâzî ve Fütüvvet-Nâmesi", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV (1953-54), s. 86.

³ Ali Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-Nâmeler*, Ankara 1998, s. 113-119.

⁴ Veysi Erken, *Bir Sivil Örgütlenme Modeli Ahilik*, Ankara 1998, s. 82.

⁵ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e)*, Ankara 1993, s. 46.

⁶ Cemal Anadol, *Türk-İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler*, Ankara 2001, s. 98.

- ⁷ Osmanlı padişahları tahta çıktıkları zaman kılıç kuşanma törenleri ahilikteki peştamal kuşanma geleneğinden gelmektedir. Yine evlenecek bir kızın beline en son hizmet olmak üzere, babası, bulunmadığı takdirde ailenin en büyüğü tarafından özel bir törenle bağlanan kuşak ve bu sırada yapılan öğütler fütüvvet geleneğinden kalmadır. Anadol, *age*, s. 102.
- ⁸ Ekinci, *age*, s. 41.
- ⁹ Hüsnü Ezber Bodur, "Ahilik ve Türk Girişimcilik Kültürünün Oluşumuna Katkıları", *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 1999, s. 62-63.
- ¹⁰ Süleyman Uludağ, "Fütüvvet", *DİA*, XIII, İstanbul 1993, s. 259.
- ¹¹ Kuşeyrî, *Risâle*, II, (trc. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1978, s.362-369.
- ¹² Uludağ, *agy*.
- ¹³ Mürsel Öztürk, *Anadolu Erenlerinin Kaynağı Horasan*, Ankara 2001, s. 64-68.
- ¹⁴ Ahmet Yaşar, Ocak, "Fütüvvet", *DİA*, XIII, İstanbul 1993, s.262.
- ¹⁵ H. Kâmil Yılmaz, *age*, s.275.
- ¹⁶ Abdülbaki Gölpınarlı, "İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, II (1950), s. 205 vd.
- ¹⁷ Gölpınarlı, *agm*, s.121-131 ve 205-231.
- ¹⁸ Fütüvvetname'nin çevirisi için bk. Abdülbaki Gölpınarlı, "İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, II (1950), s.235-261.
- ¹⁹ Gölpınarlı, *agm*, s.311-35.
- ²⁰ Abdülbaki Gölpınarlı, "Burgazi ve Fütüvvetnamesi", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV/1-4 (1953-1954), s.76-77.
- ²¹ Her iki Fütüvvetname de Abdülbaki Gölpınarlı tarafından geniş birer inceleme ve tahlil yazısıyla birlikte yayımlanmıştır. Bk. *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, II, (1950), XV/1-4, s. 76-154; XVII/1-4, s. 26-72,73-126.
- ²² Mehmet Saffet Sarıkaya, *Fütüvvetnamelere Göre Dini İnanç Motifleri*, Ankara 2002, s.8.
- ²³ Gölpınarlı, *agm*, s25.
- ²⁴ Sarıkaya, *age*, s.8-9.
- ²⁵ Bu tür Fütüvvetnameler hakkında bk. Sarıkaya, *age*, s.10-12.
- ²⁶ Gölpınarlı, *agm*, s. 209.
- ²⁷ "İhsan" kelimesi, Cibril hadis olarak meşhur olan Hz. Peygambere Cebrail'in insan suretinde gelerek sorduğu sorular içinde yer alır. Hz. Peygamber ihsanı burada "Her ne kadar sen Allah'ı görmüyorsan da onu görüyormuş gibi ibadet etmelidir" diye tarif etmiştir. İstilahta ise iyilik ve lütufta bulunmak, bir işi en güzel şekilde yapmak, Allah'a ihlâsla kulluk etmek anlamlarında tarif edilmiştir. bk. Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "hsn" maddesi; Lisânu'l-'Arab, "hsn" maddesi; M. Fuad Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "hsn" maddesi; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1, s.403; VI, s.68, 155; Buhârî, "Tefsir", 31/2; "imân", 37; Müslim, "imân", 1; Ayrıca bk. T. İzutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlâki Kavramlar*, {trc. Selâhattin Ayaz}, İstanbul, (ty), s. 294-297.
- ²⁸ Aşağıda sayılan ahilere ilişkin özellikler öncelikle Nasiri ve Nakkaş İlyas oğlu Ahmed'in *Tuhfetu'l-Vesaya* adlı fütüvvetnemelerinden çıkarılmıştır. Bk. Gölpınarlı, *agm*, s.216-220, 318-323.
- ²⁹ Ahilik Selçuklu ve Osmanlı döneminde öyle etkili olmuştur ki bazı yazarlar "ahilik ve ahiler olmadan bir Osmanlı devleti düşünülemez" demektedir. Bk. Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara 1997, s. IX.
- ³⁰ Bir örnek olmak üzere bk. Ebu Abdî'r-Rahman Muhammed İbn el-Hüseyn es-Sülemi, *Tasavvufta Fütüvvet*, (çev. Süleyman Ateş), Ankara 1997, s. 22 v.d.
- ³¹ Çağatay, *age*, 142 vd.
- ³² Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Konya 1991, s.155-157.
- ³³ Ahilerin Moğol karşıtı olmaları, Moğollara karşı tutum ve uygulamaları ile bu tutumlarının sosyal, siyasi, iktisadi ve dini sebepleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Akkuş, "Ahi Evren'in Moğol Tahakkümüne Bakışı ve Ahilerin Moğol Karşıtlığının Sebepleri", *II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu 19-20 Eylül 2012*, I, Kırşehir 2012, s.325-347.
- ³⁴ Ahi sohbetleri, sıra geceleri, yaran toplantıları iyi irdelendiği zaman bu toplantılarda aynı zamanda cemiyet adamı olmanın eğitiminin verildiği görülür. Bu eğitim içinde Çankırı yaran toplantılarında yer alan bir slogan dikkatlerden kaçmayacak kadar önemlidir. Yaran kültürünün taşınmasında ana ve babaların etkisi çok büyüktür. Yaran kültürü ile yetişmiş anne ve babalar bu kültür ile çocukları için en güzel örnek olmaktadır. Bu gerçeği ifade için Çankırı'da yaygın olarak kullanılan ve son dönem yaran ocaklarının duvarlarını süsleyen şu söz çok değerli ve anlamlıdır; "Kız Anadan Öğrenir Sofra Düzmeyi, Oğlan Babadan Öğrenir Sohbet Gezmeyi."
- ³⁵ Geniş bilgi için Bk. Ali Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnameler*, Ankara 1998, s. 242-253. Murat Özaydın, "Fütüvvet ve Fütüvvet Ahlakı", *I. Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Kırşehir 2005, s. 684- 712.
- ³⁶ Ahi törenlerinde de ahilerin nefesine hâkim olmaları, doğruluktan ayrılmamaları öğütlenmektedir. Bk. İbrahim Arslanoğlu, *Yazarı belli Olmayan Bir Fütüvvetname*, Ankara 1997, s. 59 v.d.

-
- ³⁷ İ. Kayaalp, *Eğitimde İletişim Dili*, İstanbul 2002, s.116.
- ³⁸ C. Celep, *Halk Eğitimi*, Ankara 2003, s.34.
- ³⁹ A. Oktay, *21. Yüzyılda Eğitim ve Türk Eğitimi Sistemi*, (yay. Orhan Oğuz, Ayla Oktay, Halis Ayhan), İstanbul 2001, s.24.
- ⁴⁰ F. Kocacık, *Toplumbilim Ders Notları*, Sivas 2003, s.114.
- ⁴¹ A. Türkoğlu, *99 Soruda Eğitim Bilimlerine Giriş*, İzmir 1996, s.127.
- ⁴² Ali Yılmaz Gündüz, Mehmet Kaya, Cahit Aydemir, "Ahilik Teşkilatında ve Günümüzde Tüketicilerin Korunmasına Yönelik Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme", *Afyon Kocatepe İİBF Dergisi*, XIV/2 (2012), s.37.
- ⁴³ *Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Bülteni*, İstanbul 1984, s.1'den aktaran Nurettin Öztürk "Ahilik Teşkilat ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi", http://birimler.dpu.edu.tr/app/views/panel/ckfinder/userfiles/17/files/DERG_7/43-56.pdf (E.T.27.01.2015) s.4.
- ⁴⁴ Mustafa Tekin, "Bir Sosyal Kontrol Aracı Olarak Ahilik ve Toplumsal Dinamikleri", *I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu, II, Kırşehir 2004, 12-13 Ekim*, s. 869.
- ⁴⁵ Yusuf Ekinci, *Ahilik*, Ankara 2011, s.56.
- ⁴⁶ Refik H. Soykut, "İşletmelerde Disiplin ve Ahlak", *Ahilik Yolu*, S.7 (1992), s.13'den aktaran Öztürk, s.4.
- ⁴⁷ Mehmet Karagül, "Ahilik ve Sosyal Sermaye Bağlamında İş Ahlakı ve Üretim İlişkisi", *Akademik Bakış Dergisi*, S.32 (2012), s.5.
- ⁴⁸ Karagül, *agm*, s.5.
- ⁴⁹ Karagül, *agm*, s.6.
- ⁵⁰ Ekinci, *agm*, s.58.
- ⁵¹ A. Gülerman, S. Taştekil, *Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerine Etkileri*, Ankara 1993, s.5, 45'den aktaran Kadir Caner Doğan, "Ahilik Teşkilatı, Ombudsman ve Etik İlişkisi", *GJEBS Global Journal of Economics and Business Studies Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi* www.gjebs.com -ISSN: 2147-415X Bahar-2015 Spring IV/7, s.28-36. (E.T. 25.01.2016)
- ⁵² M. Metin Hülagü, "Ahi Evran Ve Ahilik" http://www.metinhulagu.com/images/dosyalar/20120302110400_0.pdf (E.T. 25.01.2016)
- ⁵³ Hülagü, *agm*, s.5.
- ⁵⁴ Ekinci, *age*, s.16.
- ⁵⁵ Ekinci, *age*, s.17.
- ⁵⁶ Ekinci, *age*, s.20.
- ⁵⁷ Ekinci, *age*, s.23.
- ⁵⁸ MEB, "Yaygın Eğitim Anlayışımızın Temel Dinamikleri", <http://yee.meb.gov.tr/makale.htm>, (E.T. 25.01.2016)
- ⁵⁹ Sabahattin Güllülü; *Ahi Birlikleri*, İstanbul 1977, s. 78.
- ⁶⁰ Ekinci, *age*, s.74-75.
- ⁶¹ Kasım Tatlılıoğlu, "Ahilik Teşkilatında Anadolu Türk Kadınının Girişimciliğine Sosyal-Psikolojik Bir Yaklaşım", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, II/4 (2012), s84.
- ⁶² Ekinci, *age*, s.24.
- ⁶³ Kürşad Zorlu, Ethem Merdan, Özlem EGE, "Ahilik Kültürünün Günümüz İşletmelerinde Bilinirliği Üzerine Bir Araştırma: Gümüşhane Örneği", *ZfWT (Zeitschrift für die Welt der Türken), Journal of World of Turks*, Volume 4 (2012) No.376.
- ⁶⁴ Savaş Aygener, "Kurumsal Bir Değer Olarak Ahiliğin Sosyo-Kültürel Gerçeklik Alanında Kurumsallaşması Ve Üç Boyutlu Kültürünün İnşası", (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi AnaBilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı), Ankara 2010, s.201.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AHİLİĞİN YANSIMALARI*

Ahilik ve Tasavvuf

Selçuklu ve Osmanlı dönemi Anadolu'sunun muazzam kültürel birikiminde tasavvufun çok büyük katkısı ve payı vardır. Özellikle Horasan kaynaklı ve kendilerini Ahmed Yesevi bağlısı olarak tanıtan Türk mühürlü tarikatlar, XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu'da gelişen siyasi hareketlerde ve oluşumlarda önemli roller üstlenmişlerdir. Bu güçlü tasavvuf cereyanı çerçevesinde, Anadolu Türklüğünün sosyal, siyasi ve iktisadi hayatıyla doğrudan ilgili bir oluşum da Ahiliktir. Hâl böyle olunca, Ahilik ve tasavvuf ilişkisi, hem Ahiliğin bizatihi kendisinin bir tasavvufi sistem olup olmadığı, hem de Ahilerin çeşitli tasavvufi zümrelerle münasebetleri bakımından anlam kazanmaktadır.

Ahilik teşkilatının çekirdeğini oluşturan “*fütüvvet*” anlayışının oluşumunda olduğu gibi, bu doktrinin Anadolu'ya taşınması ve kurumsallaşmasında rol oynayan kimselerin başında tasavvuf erbabının olduğu bilinmektedir. Abbasi halifesi Nasır Lidinillah'ın fütüvvet teşkilatına resmî bir kimlik kazandırması, Müslüman ülkelere elçiler göndererek, onları fütüvvet teşkilatına davet etmesi, fütüvvet hareketinin başlangıç noktasını oluşturur. Nasır Lidinillah'ın gönderdiği elçilerin İbnü'l-Arabi, Şihabüddin Sühreverdî, Evhadüddin-i Kirmani, Mecdüddin İshak gibi sofi şahsiyetler olduğu bilinmektedir. Özellikle Sühreverdî, fütüvvet idealinin yayılmasında halifeye önemli yardımlarda bulunmuştur. Halife fütüvvet teşkilatına resmî hüviyet kazandırırken, Sühreverdî'nin düşünce ve prensiplerini benimsemiştir. Anadolu'nun sıkıntılı ve buhranlı dönemlerinde özellikle tekke ve zaviyeler insanların en önemli sığınak yeri olmuş ve insanlar teselliyi buralarda aramışlardır. Hacı Bektaş-ı Veli, Baba İlyas (ö.1240), Evhadiddün-i Kirmani, Fahreddin-i Irakî, Ahi Evran ve Mevlâna gibi mutasavvıf şahsiyetler, farklı usul ve faaliyetlerle halkın manevi dinamizmini canlı tutmaya çalışmışlardır.

Ahilik adı altında XIII. yüzyılda çok önemli ve çok yaygın bir “*meslekî-tasavvufî bekârlar zümresi*” bulunduğunu bildiren Fuat Köprülü, Osmanlıların ilk zamanlarında mühim bir vazife gören Ahilerin fütüvvet mesleğine sahip olup senetlerini Hz. Ali vasıtasıyla Hz. Peygamber'e kadar götürdüklerini, sofilerin hırkalarına karşılık bunların fütüvvet şalvarı giydiklerini, içlerinde birçok kadılar ve müderrislerin bulunduğunu, bu teşkilatın herhangi bir esnaf topluluğu değil, o teşkilat

* Bu kısım Prof. Dr. M. Fatih Köksal tarafından yazılmıştır.

üzerine istinat eden, akidelerini o vasıta ile yayan bir tarikat sayılabileceğini belirtir¹. Ahiliği bir “*meslekî tarikat*” olarak gören Enver Behnan Şapolyo ise “*Diğer tarikatlar tasavvuf hırkası giyerlerken, Ahiler ocak başında demir döğüyorlar, tezgâhlarında kumaş dokuyorlar, sağlam mallar sattıyorlardı*”² diyerek örtülü de olsa Ahiliği bir “*tarikat*” olarak kabul eder.

Ahiliği tarikat olarak görmek veya göstermek isteyenlerin; Ahilerin tarikatlar gibi zaviyelerinin olması, bu zaviyelerde postnişin şeyhlerin bulunması, zaviyelerde verilen eğitim vs. gibi birçok dayanak bulabilecekleri şüphesizdir. Hatta İbn Battuta'nın verdiği bilgilere göre, Denizli ve Bursa Ahilerinin ritüelleri arasında raks ve semanın bulunmasını da bunu güçlendirici işaretler olarak kabul edebilirler. Fütüvvetnamelerde kullanılan dilin tasavvufi eserlerle büyük oranda örtüşmesi vb. şeyler de bunlara eklenebilir. Ahilik fütüvvetle eşdeğer görüldüğü takdirde bir tarikat olarak kabul etmekte haklı pek çok nokta bulunabilir. Hâlbuki Anadolu Ahiliğinin Arap ve Fars fütüvvetinden oldukça farklılaşmış, yerleşmiş olması, esnaf zümresinin sahiplenmesiyle Ahileri yaşanan hayatın daha merkezine getirmiş, tasavvufla olan bağlarını da, hem bir sistem, hem de organizasyon olarak önemli oranda zayıflatmıştır. Ahiliğin tarikatlardan farklı olan tarafları, benzerliklerinden çok daha fazladır ve Ahiliğin özü de asıl bu farklılıklarda yatar. Aslında en temel farkı fütüvvetle Ahilik arasındaki farklarda aramak doğru olur. Ahilik ve tarikatlar arasında şekli bakımdan belirgin bir fark olarak hiyerarşik yapısı ve özellikle de meslek erbabına hitap etmesi gösterilebilir. Ahilerde, umumiyetle talibe yönelik öğütlerden oluşan, inabet ve icazet törenlerine mahsus birtakım tercümanlar mevcutsa da tarikatların temel erkânından olan zikir, tesbih vb. törenler Ahilikte yoktur.

Ama Ahiliği tarikatlardan farklı kılan asıl unsurlar, şekilde değil, özde aranmalıdır. Diğer tarikatların çoğunlukla içe dönük, merkeziyetçi ve teslimiyetçi yapısına karşılık Ahiler; yaşanan hayatın tam ortasında yer alırlar. Yaşamak ve yaşatmak için üretmek, ürettiğini hak, insaf ve adalet ölçüleri içinde pazarlamak ile mükellef olan Ahi için Ahilik, gözü kapalı teslim olunacak bir inanış veya fikir sistemi değil; aklın daima devrede olduğu, ahlak ile sanatın bütünleştiği, liyakat esasına dayalı bir değerler manzumesidir.

Ahilik bilgisinin temel kaynaklarından olan fütüvvetnamelerde ele alınan konular arasında doğrudan doğruya iş ve meslek hayatıyla yahut sanat ve ticaretle ilgili bahisler fazla yer tutmaz. Fütüvvetnamelerde ağırlıklı olarak bir fetanın (Ahinin) davranış kuralları, fütüvvete kabul şartları ve bunun erkânı anlatılır. Bütünüyle tasavvufi terim ve kavramlarla süslü bu kitaplar, bir anlamda tasavvufi eserlerdir. Demek ki, Ahilik-tasavvuf ilişkisi, en bariz olarak Ahilerin “*anayasa*” kitapları diyebileceğimiz fütüvvetnamelerde kendini göstermektedir.

Türk siyasi tarihinin XIII-XVI. yüzyıllar arasındaki şekillenmesinde Anadolu'da mevcut tarikat veya teşkilatlardan özellikle Bektaşilik, Ahilik ve Mevleviliğin hem mensuplarının sayısı hem

de devlet ve siyaset işlerindeki ağırlıkları itibarıyla diğer oluşumlardan daha önde oldukları ve önemli görevler üstlendikleri görülmektedir. Hacı Bektaş-ı Veli'nin ölümünden sonra, onun etrafında oluşan kült ve inanç sistemi üzerinde kurulup kaynağını Horasan Melâmiliğinden alan bir tarikat olan Bektaşilik ile Abbasi halifesi Nasır Lidinillah tarafından kurumlaştırılan “fütüvvet” kurumunun, Anadolu'da XIII. yüzyıldan itibaren millî ve yerli unsurlarla donanmış bir şekli olan Ahilik, asırlarca sürecek dinî-tasavvufi, siyasi ve iktisadi dinamikler zincirinin önemli iki halkasıdır. Bu zincirin üçüncü ve çok mühim bir halkası da şüphesiz ki Mevlevilikdir.

Ahilik ve Bektaşilik

Gerek Osmanlı'nın kuruluşu öncesinde gerek kuruluş döneminde ve gerekse sonraki devrelerde Bektaşilik ve Ahilik, toplumsal dokumuzun iki güzel rengi, iki zenginliği olmuş, devletle münasebetlerinde makul ve “birlik” düşüncesine gönülden bağlı kalarak varlıklarını devam ettirmişlerdir. Horasan kaynaklı bu zenginlik, aynı zamanda devleti kuran iradenin toplumsal dinamiklerini oluşturuyordu.

Ahilikle Bektaşilik arasındaki bu yakın ilişkinin özünde hiç kuşkusuz Ahi Evran ile Hacı Bektaş-ı Veli arasındaki dostluk yatmaktadır. Başta Velayetname olmak üzere kimi kaynaklarda bu ilişkiye dair pek çok rivayet ve menkıbe anlatılır.

Ahilik ve Bektaşilik arasındaki ilişki o kadar yoğun ve o kadar karmaşıktır ki bu yakınlık, konu üzerinde çalışan bilim adamlarını hangisinin hangisinden etkilendiği konusunda hüküm vermekte zorlamıştır. Bu hususta önde gelen iki bilim adamından Fuat Köprülü “Ahilerin hicrî sekizinci asırdan (XVI. yüzyıl) sonra, “Bektaşî adını alarak silsilelerini Hacı Bektaş Velî'ye dayandırmış olmaları bize göre uzak bir ihtimal değildir.” demiş³, Abdülbaki Gölpınarlı da iki oluşumun özellikle ritüeller boyutundaki benzerlikleri hangisinin hangisinden daha çok etkilendiği hususunda tereddüte düşmüştür.

Gölpınarlı “*tîğbend bağlama, meydan süpürülmesi, eşik ve kabul tercümanları, talibi mürşide salavat ile teslim etmek, tövbe, on iki imama salavat, telkin ve şerbet sunma erkânının Bektaşiliğe fütüvvet erkânından geçtiğini, Kalenderilikten geçen traş erkânıyla halifeye sofraya, tuğ, çerağ ve âlem verilmesi ve hırkayla tennûrenin de Bektaşilikten fütüvvet erkânına geçen şeyler*” olduğunu ifade etmektedir⁴.

Ahilikle Bektaşiliğin erkân benzerliklerinin başta geleni “şed” veya “kuşak” kuşanma, her iki sistemde ortak kullanılan ifadeyle “kemer-beste”liktir. Keza “tâc ve hırka”, Bektaşiliğin temel sembolleri arasındadır. Radavî Fütüvvetnamesi'nde “tac ve hırka giyme” ve “traş” erkânının fütüvvette de var olduğu kaydedilmektedir. Bektaşilikteki ikrar erkânından önce “meydan süpürülmesi”, “sofraya çekmek” ve tören sonrası “şerbet” içmek ritüelleri de Ahilikle Bektaşilik

erkânında dikkat çekici benzerliklerdendir. Şerbet konusunda tek fark, Ahilerde şerbetten anlaşılan “*tuzlu su*” iken Bektaşilerde bal şerbeti olmasıdır.

Hangi erkânların fütüvvetten Bektaşiliğe, hangilerinin Bektaşilikten Ahilere geçtiği konusu çok karmaşık ve tespiti neredeyse mümkün olmayan meselelerdir. Bu hususta doğruluğundan şüphe edilemeyecek bir nokta varsa bu da iki inanç sisteminin, temellerinin Hacı Bektaş-ı Veli ve Ahi Evran dostluğuna dayanan bir yakınlık ve etkileşme içinde atıldığı ve bu iki müessese arasında bir çatışma veya huzursuzluğun görülmediğidir.

Bütün bunlar bize, Ahilik kurumuna, Ahi ocaklarına salt bir esnaf örgütlenmesi veya yalnızca bir takım ahlaki prensipleri vaz’ eden bir kurum olarak bakmamızın eksik kalacağını göstermektedir. Çünkü Ahilik, bunların yanı sıra Bektaşilik gibi Anadolu coğrafyasında varlığını asırlar boyu devam ettirmiş bir tasavvuf cereyanına da kaynaklık etmiş, yani güçlü teşkilatı ve bir “*insanlık sanatı*” olan sistemiyle Anadolu inanç coğrafyasının şekillenmesinde de birinci derecede rol oynamıştır.

Ahilik ve Mevlevilik

Mevlevilik, Mevlâna Celaleddin-i Rumî ve onun fikirleri etrafında birleşen kişilerin oluşturduğu “*insan*” odaklı bir tasavvufi düşünce sistemi, bir tarikattir. Mevlâna, babasıyla birlikte Belh’ten Anadolu’ya geldiğinde Konya’da daha çok esnaflık ve zanaatkârlıkla geçimini sağlayan bir fütüvvet zümresiyle karşılaştı. Zaten Anadolu Selçukluları devrinde başkent Konya başta olmak üzere hemen bütün şehir ve kasabada Ahiler bulunuyordu. Dolayısıyla vaaz ve nasihatleriyle halkı irşat eden Mevlâna’nın çevresinde de çeşitli mesleklere mensup Ahiler vardı. Ahmed Eflâkî’nin Mevlâna’nın menkabelerinin anlatıldığı *Menâkıbu’l-ârifin*’inde kaydedildiğine göre Emir Kemaleddin’in bir mecliste “*Mevlâna’nın etrafında bulunan kimselerin çoğu şehirdeki esnaf ve işçi taifesinden. Nerede bir çulha, bir bakkal, bir terzi varsa Mevlânaya mürid oluyor*” dediğini öğrenen Mevlâna buna çok içerlemiş ve “*Hallâc-ı Mansur hallaçtı, Buharalı Şeyh Ebû Bekir bez dokurdu, bir başka kâmil de camcıydı. Sanatlarının irfanlarına ne zararı olmuştur?*” şeklinde cevap vermiştir. Mevlâna’nın en yakınındaki kişilerden Hüsameddin Çelebi, zaviye sahibi Konya civarındaki Ahilerin şeyhi olan Ahi Türkoğlu Muhammed’in oğluydu. Gerek Sultan Veled’in *İbtidânâme*’sinde, gerekse *Menâkıbu’l-ârifin*’de Hüsameddin Çelebi’nin babasının ölümünden sonra Ahi postuna oturduğu kaydedilir. Daha genç yaşında Konya Ahileriyle birlikte Mevlâna’ya bağlanmış, Mesnevî’yi onun ağzından bizzat kaleme almıştı.⁵ Yine *Menâkıbu’l-ârifin*’de Mevlâna’nın çevresinde yer alan “*Ahi*” unvanlı onlarca kişinin adı geçer ve bunların hemen tamamı Mevlâna’nın müridi, dostu veya bir şekilde yakınıdır.

Ahilik-Mevlevilik ilişkisi sadece bunlardan ibaret değildir. Adap ve erkânlarında da dikkat çekici benzerlikler vardır. Mesela devrin diğer tarikatlerinde bulunmayan bir özellik olarak Mevlevilerde de Ahiler gibi “*bir meslek sahibi olmak*” şarttı. Ahi ocaklarında 1001 günlük “*çıraklık*” şartı Mevlevilikte yine 1001 günlük “*çile*” denilen zorlu bir eğitim olarak karşımıza çıkmaktadır⁶. Mevleviliğin en bilinen ritüellerinden sema da İbn Battuta’nın anlattığına göre Ahi tekkelerinde uygulanan bir törendi. Keza Farsça Nasırî Fütüvvetnamesi’nde de fütüvvette -manasının farkında olan kimseler için- semaya cevaz verildiğinden bahsedilmektedir⁷.

Bazı çevrelerde, Ahiler ile Mevleviler arasında sürekli bir anlaşmazlık ve kavga olagelmiş gibi, yaygın ama yanlış bir kanaat vardır. Zaman zaman aralarında sürtüşmeler olduğu da doğru olmakla birlikte, bunun süre giden bir çatışmaya dönüşmediği de gerçektir.

Ahiler arasında başka tarikat mensupları olduğu gibi Mevlevilerin de bulunduğu bilinmektedir. Franz Taeschner’in ifadesiyle “*Mevlâna ve Mevleviye tarikati, Ahi mahfillerinde kısmen muvafakat, mensubiyet ve taraftarlık ve aynı zamanda da kısmen reddiye ve muhalefet bulmuştur.*” Taeschner, *Menâkıbu’l-ârifîn*’de Mevlâna Celaleddin Rumî’nin dostu ve ilk halefi olarak vasıflandırılan Hüsameddin Çelebi’nin, ilk Ahilerden Ahi Türk’ün torunu olarak zikredilmesini Ahilik-Mevlevilik ilişkisinde önemli bir işaret olarak gösterir⁸. Anadolu’da XIII. yüzyılda kaleme alınan ve bir Türk tarafından yazılan ilk Farsça fütüvvetnamenin müellifi olarak bilinen Nasırî de Mevlevî idi⁹.

Bilinen ilk Türkçe fütüvvetname olan *Burgazî Fütüvvetnâmesi*’nde ve *Seyyid Gaybî Fütüvvetnâmesi*’nde Mevlâna’nın Mesnevi’inden beyitler aktarılması, bir Mevlevî şeyhi olan Esrar Dede’nin fütüvvetname kaleme almış olması, Mevlâna Celaleddin-i Rumî için dua edilen bir fütüvvetnamenin¹⁰ varlığı, Kırşehirli Gülşehrî de dâhil olmak üzere, Mevlevî veya Mevlâna muhibbi olan birçok şairin fütüvveti ve Ahiliği önemsemeleri ve övmeleri, Ahi-Mevlevî ilişkilerinin gerçek durumunu ortaya koyan önemli işaretlerdir.

Bunlardan başka, Mevlevî olduğu bilinen Gülşehrî’nin *Kerâmât-ı Ahi Evran* adlı eserinden başka, *Mantıku’t-tayr* adlı mesnevisinde de Ahilik ve fütüvvet erkânı hakkında bilgi veren bölümler ve sadece bu konuyu işleyen 268 beyitlik uzun bir hikâyesi vardır. XIV. yüzyılda yaşadığını tespit ettiğimiz Kayserili Kâtip İbrahim Bey de Türk dilinin ilk Mesnevî şârihi (yorumcusu) diyebileceğimiz bir Mevlevî şair olarak şiirlerinde fütüvvet ahlâkını övmekte ve fütüvvet kurallarını anlatmaktadır¹¹. Bütün bunları sadece birer edebî metin olarak görüp tarihî ve siyasi önemini yabana atmak doğru olmaz. Zira bu eserler, Ahiler ve Mevleviler arasındaki kalıcı ve sürekli bir anlaşmazlık olmadığını, aksine birbirlerine karşı bir muhabbet ve temayül içinde olduklarını gösteren önemli belge-metinlerdir. Bunlar ve daha başka örnekler, Ahilerle Mevleviler arasında iç içe yaşanan bir hayatın mevcudiyetini ortaya koyan delillerden sadece bazılarıdır.

Ahilik üzerine Türkiye’de ilk araştırmaları yapanların başında gelen Muallim Cevdet’in bu ilişki üzerine görüşleri şöyledir: “*şu da dşünlmelidir ki ‘Mevlevilik’ ve ‘Bektaşılık’ de Ahilik gibi esnaf tabakaları üzerinde ruh bir saltanat kurmuştur. Mevlevilerin Mevlâna’sı, Nsır-ı Husrev’i, Attr’ı fütüvvetnâme okuyucularınca muteber idi. Aynı eserlerin müşterek duygular ve fikirler doğuracağı tabi olduğuna göre bu tarikatler arasında yakınlık ve bazı ilkelerinde aynılık görülmesi tabidir.*”¹²

AHİLİK VE DİĞER TARİKATLAR

Mevlevilik, Bektaşılık ve Ahiliğin çoğunlukla bir arada anılması, ortaya çıkış dönem ve yeri bakımından denk oluşlarıyla ilgilidir. Bu üç tarikatin bir arada anılmalarının bir başka sebebi de her üçünün de kurucusu/fikir kaynakları Horasan erenleri olan Türk kökenli tarikatler oluşudur. Ahiler; Bektaşi ve Mevleviler dışında, özellikle kuruluş döneminde başta Evhadiyye Tarikati olmak üzere Anadolu’da birçok tarikatla ili dışlı yaşamışlardır. Fütüvvet kuralları ve Sühreverdi’nin Avârifü’l-Maârif’indeki tasavvufi prensip ve kurallarla hemen hemen aynı olduğu görülen Ahilik, usul, adap ve erknlarında dış görünüş itibariyle kısmen Sühreverdiyye ve Kübreviyye’den etkilenmişler, dönemin önemli tarikatlerinden Babailik, Rufailik, Kadirilik, Halvetilik ve Haydarilik tarikatleri ile de türlü münasebetleri ve yakınlıkları olmuştur.

Anonim Bektaşi ftvvetnamelerinin, Ahmed er-Rufai’ye bağlı bir zat tarafından ve onun adına yazılan Ysn er-Rufi Fütüvvetnâmesi’nin; Abdulkadir Geylânî’ye sık sık yapılan övgü ve dualardan ve şecere kayıtlarından Kadiriler’e ait olduğu anlaşılan bir Ahi şeceranesinin varlığı gibi hususlar, Ahiliğin bu tarikatlerle de ilişkisini ortaya koymaktadır.

SİVİL YAPILANMA MODELİ OLARAK AHİLİK*

Ahi Ocaklarında Hiyerarşik Yapı

Ahi birliklerini tarikatlerden farklı kılan en önemli özelliklerinden biri, aynı zamanda onları güçlü ve yapılarını sağlam kılan bir özelliği olan teşkilat yapısıdır. Bu yapı, bütün kuralları belirlenmiş hiyerarşik bir organizasyon hâlinde ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber Ahilikte hiyerarşik mertebelerin nasıl olduğu konusunda kaynaklarda tam bir birlik yoktur. Bunun sebebi, Ahi ocaklarının uzun bir süreç ve çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olmasıyla ilgilidir. Tipik bir örnek verilecek olursa, fütüvvette en st makam olan “*şeyh’ř-şuyûh*”, günümüze daha yakın

* Bu kısım Prof. Dr. M. Fatih Köksal tarafından yazılmıştır.

zamanda yazılan bazı fütüvvetnâmelerde “*Ahibaba*” veya “*Ahubaba*” şeklinde geçmektedir. Nitekim resmî belgelerde de bu farklılıkları gözlemek mümkündür.

Batıda Balkanlardan doğuda Orta Asya içlerine, kuzeyde Kırım’dan güneyde Irak, Suriye, Kudüs’e değin XIII. yüzyıldan XIX. yüzyılın sonuna kadar yaygınlık gösteren bu muazzam teşkilatın sadece yapılanmasında değil adının bile çok değişik şekillerde anıldığı tespit edilmiştir. Türkçe olan “*Ahi ocağı*” adından başka, aralarında bazı küçük anlam farklılıkları olsa da “*Ahi tekkesi*, *Ahi zaviyesi*, *Ahi mahfili*, *Ahi asitanesi*, *Ahi loncası*” gibi adlar da hep Ahi teşkilatını ifade eder. Ahilikteki mertebelerin farklı görünmesinin bir sebebi de bir kısmının Ahi ocağında yani tekkede görevli olanlara verilen ad veya sıfatlar iken, bir kısmının da doğrudan doğruya iş ve meslek hayatıyla ilgili olan rütbelere kaynaklanmasıdır.

Ahiliğe girmek isteğinde bulunan kişi “*tâlib*”dir. Sonraki ve daha üst kademeler sırasıyla “*başarış*” (beşâriş), “*nakîb*”, “*nakîbü’n-nukabâ*” (nakipler nakibi), “*halîfe*”, “*şeyh*” ve nihayet “*şeyhü’ş-şuyûh*”tur. Bu tabirlerden bazıları zamanla yerini “*şeyh*, *pir*, *yol atası*, *yol kardeşi*, *ahî*, *ahıbaba*” gibi Türkçe terimlere bırakmıştır¹³. Bu mertebeler aynı zamanda fetâ ehlinin mahfilde oturmuş sırasını da gösterir. Mesela en başa, en yüksek yere şeyhu’l-meşâyih (şeyhu’ş-şuyûh, Ahibaba) oturur¹⁴.

Radavî *Fütüvvetnâmesi*’nde kumandanlar, bilginler, şeyhler, mal sahipleri, köylüler, tüccarlar, iş adamları olmak üzere yedi sosyal gruptan bahsedilir. Bu yedi sosyal grup son derece katı bir hiyerarşik yapı içinde, “*yol erkânı*” denilen “*iradet*” kapısından girilip “*icazet*” kapısından çıkılan ve ancak “*liyakat*”la yükselebilen bir sistem içinde teşkilatlanmış olup her sosyal grubun mertebeleri şöyle tasnif edilebilir¹⁵.

Her sosyal grup öncelikle şu üç ana mertebeden oluşmaktadır:

1. Yiğit
2. Ahî
3. Şeyh

Bu üç ana mertebeden birinden diğerine geçiş belirli şartları ve özel bir tören yapmayı gerektirir. Bu üç ana mertebeye üçer de alt kademededen oluşmaktadır:

1. Yiğitlik:

a) *Ahabab*: Bunlar henüz yola girmemiştir. Ancak üstadları nezaretinde mahfillere gelip giderler. Bunlara muhib de denir.

b) *Nîm-tarîk*: Üstadından icazet almış, pir tutunmuş, tövbe ve telkin almış, yol ata ve yol kardaşı tutunmuş, fakat şed kuşanmamış fütüvvet ehlidir.

c) *Müfredî*: Şed kuşanmış kişidir. Buna Miyanbeste de denir.

2. Ahilik:

a) *Başarış (Dest-i nakîb)*: Nakibin yardımcısıdır. Mahfil ehlini yerli yerine kondurup hizmette bulunurlar.

b) *Nakîb*: Nigeh, fike, fûke adları da verilen, “*başarış*”tan bir derece üstte bulunan ve mahfilde erkân icra eden fütüvvet ehlidir.

c) *Nakîbu'n-nukaba*: Nakipler nakibi demektir. Nakipten bir derece üstte olup, nakiplerin bağlı olduğu fütüvvet ehlidir. Bunlar yedi taifeye hizmet etmiş, onların ıstılah ve erkânlarına vakıf olmuş kişilerdir.

3. Şeyhlik:

a) *Halife*: Şeyhten bir derece altta bulunan ve şeyh adına fütüvvet ehlini irşad eden, bu işe mezun kişi. Bunlar şeyhten farklı olarak seccade sahibi değildirler.

b) *Şeyh*: Sanat ehlinin tabi oldukları zat. Bunlar seccade yani muayyen bir makam sahibidirler. Halifeden bir üst makamdadırlar. Kıdvetü'l-Fityan, Reisü'l-Fityan gibi adlarla da anılır.

c) *Şeyhü'ş-şüyûh*: Bütün sanat ve hırfet şeyhlerinin tabi oldukları zat olup Ahi Türk, Ahi Baba gibi adlar da verilir. Loncalar zamanında kâhya, müteveli adını almıştır.

Ahbab'la başlayıp Şeyhü'ş-şuyuh'a kadar uzanan bu yapılanmada birinden diğerine geçişte üç temel esas hâkimdir: “*Hizmet-liyakat-icazet*”. Bir başka ifade ile kişi hizmetini yapacak, üstadi layık görürse, bir üst makama terfi edebilecektir. Bu anlayış, astı üste mutlak sevgi, saygı ve itaatle bağlayarak sosyal grup içinde mutlak bir otorite doğurmuştur. Sosyal gruplar arasındaki bu otorite Selçuklu'da ve Osmanlı'nın ilk zamanlarında Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşmasında önemli bir görev ifa etmiştir¹⁶.

Her sanat ayrı bir birlikti. Yani, her meslek grubunun bir birliği vardı. Bu birliklerin reisleri ise aralarından seçtikleri bir Ahiye bağlıydılar. Küçük yerleşim birimlerinde meslek birliği yoktu. Buralarda bütün esnaf tek bir birlik altında toplanmaktaydı.

Kırşehir, Konya, Sivas, Kayseri gibi Ahiliğin büyük ve önemli merkezlerindeki teşkilat yapısı ile küçük şehirler ve kasabalardaki yapılanmada da bazı farklılıklar vardı. Büyük merkezlerde “*ashâb-ı tarîk*”ten yukarıdaki yapılanmada aşağıdan yukarı doğru “*işçibaşı (üstâd, usta), yiğitbaşı, esnaf kethüdâsı, ehl-i hibre (Ahi reisinin yardımcısı, nakip), Ahi reisi ve nihayet Ahi baba*” bulunurdu. Kasabalarda ve küçük şehirlerde bu makamların yerini “*usta, yiğitbaşı, Ahi reisi ve kadı*” almaktaydı. Ustanın altında ise “*kalfa, çırak ve yamak*” yer alırdı¹⁷.

Ahi birliklerinin idaresinde görev alacak şahıslar seçimle işbaşına gelirdi. Zamanla seçim usulü kalkmış ve Ahi reislerini tayin yetkisi Kırşehir Ahi Evran Zaviyesi'ne verilmiştir. Ahi birliklerinin önemini kaybetmeye başladığı yıllarda üst seviyedeki ahi liderleri devlet tarafından tayin edilmeye başlanmıştır.

“*Ahinin sofrası yuvarlak olmalı ki, değeri artsın*”.

Günümüz Türkiye'sinde Ahilik ve Ahilere her fırsat ve zeminde atıf yapılması, ticari hayatta onlara hayranlık duyulması, onların anılması kuşkusuz ki sevindirici gelişmelerdir. Ancak bu noktada Ahi dediğimiz bu insanlar nasıl yaşarlardı, nerelerde yaşar, ne yer, ne içerlerdi, sıradan bir günleri nasıl geçerdiler? gibi soruların cevabı anlam kazanmaktadır. Ahileri doğru anlammanın bir yolu da bu tespitlerin doğru yapılmasından geçmektedir.

Bu hususta en önemli kaynaklardan biri *İbn Battuta Seyahatnâmesi*'dir. Faslı bir gezgin olan İbn Battuta, eserinin Anadolu'ya ayırdığı kısmında Ahilere büyük yer vermiştir. Ayrıca, başta Nasırî Fütüvvetnamesi, olmak üzere fütüvvetnamelerde de bazı işaretler bulmak mümkündür.

Ahi ocağı nasıl bir yerdi?

İbn Battuta'ya göre;

“Ahi zaviyesi Anadolu halılarıyla döşeliydi. Irak camından âvizelerle bezenmiş zaviyenin misafir odasında birkaç çerağ yanıyordu. Bu çerağlar bakırdandı.”¹⁸

Nasırî Fütüvvetnamesi'ne göre;

“O yerin (Ahi zaviyesinin) dört tarafının açık olması, Ka'be gibi pek iyi, pek güzel bulunması gerekir. Havuzu da olur. Ondaki ibrik, testi doldurulursa daha a'lâdır. Ay ve güneş gibi aydınlık olması için bütün duvarlarının beyaz olması lâzımdır. Bunda herkes ittifak etmiştir ki iyice silip süpürmek, sulayıp arıtmak ve orada herkesi suvarmak gerekir. Kapısında bir kapıcı bulunmalı ki kapıya kimse eşek, öküz bağlamasın. Oraya ya kilim yahut yün keçe döşemeli, her ikisi de iyidir. Ahi yüceyse, şerefliyse Kıbrıs halısı olması da caizdir. Fakat kapısına perde takmamalıdır. Bu ululuk alametidir, onun kapısına yaraşmaz. Orada temiz erler konuk olmalı ki sohbetleri mübah olsun. Ahinin sofrası yuvarlak olmalıdır ki değeri, mevki artsın.”¹⁹

Ocakta ne yaparlardı?

İbn Battuta'ya göre;

“Fütüvvet ehli, gündüz kazandıklarını ikindiden sonra zaviyedeki ahıya getirirler. Bu parayla yemek ve meyve alınır. Misafir gelirse zaviyede ağırlanır. Fütüvvet ehli yemeklerini hep beraber yerler. Sonra sohbet, sema ve müzikle vakit geçirirler.”²⁰

Seyyid Hüseyin Fütüvvetnamesi'ne göre;

“Mahfilde baş köşeye şeyhü'l-meşâyih oturur. Onun alt tarafına şeyhler, şeyhlerin altına halifeler otururdu. Bu hiyerarşi içerisinde, 'galibler' daha üste, 'naziller' daha alta otururdu. Başarılar 'hizmet kaydında' olurlar, nakibler ise ayakta dururlar ve herkesi yerli yerine oturtmakla meşgul olurlardı. Ancak herkes yerli yerine oturduktan sonra sohbet başlardı.

Kur’ân, hadis, menakıp kitapları, erenlere, ariflere, şehitlere ait bahisler okunur, sema edilirdi. Bir zaman sonra nakip, bir elinde testi, bir elinde süpürge, meydana su saçıp süpürürdü. Bu sembolik süpürüş, “Bundan sonra söz bitti, hak dileme ve erkân zamanı geldi” demektir²¹.

Ahiler nasıl giyinirlerdi?

Gölpınarlı; “*Ancak Battuta’nın tespitine göre ahıların başlarına giydikleri tepesinde iki parmak eninde, bir zira’ uzunluğunda bir taylasan bulunan külâhın yeniçeri üsküfüne çok benzediğini bilhassa kaydetmemiz gerekir*” demektedir²².

Nasırî Fütüvvetnamesi’ne göre;

“Salâh ehlinin elbisesini giyen, fesad ehli bile olsa kurtulur. Elbisenin temiz olması lâzımdır. Ahinin elbisesinin ‘bir renkli’ kumaştan olması gerekir. Beyaz renk arılık ehlinin libasının rengidir. Siyah yahut yeşil olsa da caizdir. Sarı ve kırmızı renk Firavun’un elbisesinin rengidir. Bu bakımdan ahinin kırmızı ve sarı giymesi yakışmaz. Elbisenin kollarını ve eteklerini kısa yap ve bunu herkese duyur. Libasını temiz tut, emret her hafta yıkasınlar. Ahi fütüvvette eşsiz bile olsa ona ipekli kumaş yaraşmaz. Altın yüzük de takınma. Ahinin sarığının yedi yahut dokuz karış olması ve ipekten olmaması gerekir. Doğru bir er isen, bir de başına yünden külâh yahut tekke giyinmen icap eder. Ayakkabını temiz tutmalısın.”²³

Muallim Cevdet (İnançalp) de yukarıda anlatılanlara ek olarak; “*Aralarında abâdan libas ve ayaklarında mest var idi. Bellerinde kemer vardı ve kemerde iki arşın uzunluğunda birer bıçak asılıydı. Elbiseleri siyah idi. Başlarında yünden beyaz külâh var idi. Her külâhın tepesinde bir arşın uzunluğunda ve iki parmak enliliğinde bir tay[la]san vardır. Ocaklarda toplandıkları zaman külâhları önlerine koyarlar, o vakit başlarında diğer bir güzel külâh kalır idi. (...) Ahilerin sarığı yedi veya dokuz arşın olacaktı.*”²⁴ bilgilerini vermektedir.

Ahilerin giyim kuşamlarına dair bir çalışmada²⁵, altlarına “şalvar” giydikleri, bellerinde kuşak bağladıkları ve kuşaklarına takılı birer hançer takındıkları, sırtlarında hırka veya aba, başlarında tac veya “ak börk” bulunduğu kaydedilerek bu giysilerin şekilleri ve fütüvvet ve tasavvufta neleri sembolize ettiğine dair ayrıntılı bilgiler verilmektedir.

Bu noktada bir hususun altını çizmek istiyoruz: Ahiler şu renkte kumaş giyerlerdi, başlarına şunları takarlardı, şöyle yerlerde otururlardı, raks ve sema ederler miydi, etmezler miydi gibi bilgiler elbette önemli ve değerlidir ancak esas olan şekil özellikleri değil, konunun ruhu olsa gerektir. Bu sebeple Ahilerin her vakitte geçerli olan “*tatlı dilli, güler yüzlüydüler; sabırlı, mütevekkil, hoş görülü idiler; cömert idiler; dayanışma hâlindeydiler; büyüklerine saygı, küçüklerine sevgide sınır tanımazlardı; ölçüde tartıda hile yapmaz, yalan söylemezlerdi; mutlaka bir meslek sahibiydiler ve yaptıkları işin en güzelini yapmaya çalışırlardı; gözüpek ve yiğit idiler; çalışanlarının hakkını*

verirlerdi, müşterisi onlardan, onlar müşterilerinden razıydı; yedikleri lokma helâldi...” gibi vasıflarını kendimize şiar edinmeliyiz.

Ahiler ne yer, ne içerlerdi?

Ahilikte yeme-içme kültürü denince şu üç unsur öne çıkar ki her üçü de Ahi zaviyelerindeki törenlerin vazgeçilmez unsurlarıdır:

1. Şerbet içmek
2. Helva yemek
3. Sofra çekmek

Şerbet içmek: “Şerbet” dilimizde türlü meyve ve meyve özlerinden yapılan tatlı içecekler için kullanılan bir tabirdir. Ancak Ahilikte şerbet; samılanın aksine tatlı değil “tuzlu su”dur. Başta şed kuşanma merasimi olmak üzere Ahi ocaklarında yapılan her törende tuzlu su mutlaka bulunur ve mahfildeki herkes tarafından içilir.

Necm-i Zerkûb Fütüvvetnamesi’nde anlatıldığına göre İslam öncesi Arap fütüvvetinde şerbet olarak şarap içilirdi. Peygamber şarap içmenin doğru olmadığını söyleyerek onun yerine tuzlu suyu getirdi. Onlar da o zamandan sonra Peygamber adına tuzlu su içtiler. Ebu Cehil’i takip edenler şarap, Hz. Muhammed’in yolundan gidenler de tuzlu su içmeye devam ettiler. Furkan Suresi’nin 53. ayetindeki “*Bu tatlı su, şu da acı su*” mealindeki ibareyi de bu olayla ilişkilendirirler.²⁶ Bir fütüvvetnameye göre²⁷ “tuz” bütün fazilet ve güzel huyların kazanılmasına sebep olan adaletle işaretler. Akli kemalat ile ahlaka ait faziletlerin hepsi adaletle vücuda gelir. Nefis bu faziletlerle kuvvet bulur ve derecesini yükseltir. Bir adamda adalet, yani bir şeyin ortasına sahip oluş, her hususta ölçülü hareket ediş olmasa kemale eremez. Tuz da aynen böyledir. Tuz olmazsa yemekler leziz hâle gelemmez. Demek ki tuz nasıl yemeğe mutedilliği, lezzeti veriyorsa adalet de Ahiye orta yolu; hadiseler, düşüncelere, fertlere ve dünyaya merkezden bakmayı ve dengeyi telkin eden bir vasıftır.

Helva Yemek: Ahi helvasının kaynağı, en önemli Türkçe fütüvvetnamelerden *Radavî Fütüvvetnâmesi*’nde Cebrail ve Hz. Âdem’e kadar götürülür. Bu fütüvvetnameye göre Cebrail cennet ırmaklarından bir miktar süt ve bir miktar balı birbirine katıp bir helva yaparak bir tarafa koymuştur²⁸. Ahi helvasının kaynağı budur. Diğer fütüvvetnamelerde de bulunmakla birlikte özellikle *Radavî Fütüvvetnamesi*’nin önemli bir bölümü “*helva*” bahsine ayrılmıştır. Burada helvanın pişirilmesinden dağıtılmasına kadar bütün erkân tafsilatıyla anlatılmaktadır²⁹.

Sofra Çekmek: Sofra çekmek, yani ziyafet vermek Ahiliğin temel gereklerinden biridir. Öyle ki Ahinin açık olması gereken üç şeyi sayılırken bunlardan biri olarak “*sofrasının açık olması*” sayılır. Fütüvvet geleneğine göre sofrayı ilk defa Hz. Şit kurmuş, Âdem’i davet etmiş ve babasının önüne tennure bağlamıştır. Hz. İbrahim misafirsiz sofraya kurmamıştır. Bu sebeple her fütüvvet ehli kapısından girene sofraya kurmak zorundadır³⁰.

Ahi ocaklarında “*şükrâne sofrası*”, “*dualık sofrası*” ve “*misafir sofrası*” olmak üzere üç türlü sofralar kurulur. *Şükrâne* sofrasını fütüvvette bir makamdan diğerine yükselen fütüvvet ehli çeker; bu bir mecburiyettir. Bu sofranın bütün masrafı söz konusu şahsa aittir³¹. Bu sofralar, ziyafet o gün için kararlaştırılmışsa hemen kurulur; ertesi gün veya daha sonraki bir gün için kararlaştırılmışsa ayrılıp belirtilen gün yemeğe gelinir. Bu sofraya, fütüvvette tuzun önemine binaen “*tuzlama*” anlamına gelen “*telmih*” de denir³².

Dualık sofrası, bir tür cezadır. Bu sofrayı birinin hakkına tecavüz edene veya fütüvvete aykırı fiil işleyen çeker. Bu sofralar karşılığında fütüvvet ehlinin duasını alacağı için bu ad verilmiştir.

Misafir sofrası ise mahfildeki misafir(ler) için kurulan sofradır. Bu sofranın masrafını ocak mensupları müştereken karşılarlar³³.

Fütüvvet ehli ve Ahilerin sofraları herkese açıktır. Çeşme ve sebillerinin kitabelerinde, bu sofralardan Müslümanların faydalandığı gibi gayrimüslimlerin de faydalanmalarını teşvik eden hadisler zikredilmektedir³⁴.

Şerbet içmek ve helva yemek bir ritüelin parçasıdır; bu, doymak veya vücudun ihtiyacını karşılamak için değildir. O hâlde Ahiler şerbet ve helva dışında ne yerlerdi, nasıl yerlerdi? Yani sofraları nasıldı ve sofralarında ne bulunurdu?

Fütüvvet ehlinin gündelik hayatına dair diğer fütüvvetnâmelere göre daha çok tafsilat bulabildiğimiz Nasırî Fütüvvetnamesi’nde Ahi sofrası hakkında şu açıklamaları görüyoruz: “*Ahi’nin sofrası yuvarlak olmalıdır ki değeri ve mevkii artsın. Allah’ın Hz. İsa’nın sofrasına ihsan ettiği soğan, sarımsak ve pırasa sofradan eksik edilmemelidir*”³⁵. Ahi sofrasında bulunması gereken diğer yiyecekler arasında ise zeytin yağı, mercimek, pirinç ve et sayılabilir³⁶. Nasırî Fütüvvetnamesi’nde sofrada mutlaka bulunması gereken bir yiyecek olarak yoğurt özellikle vurgulanmaktadır. Öyle ki birisi bütün nimetleri konuğun önüne yığsa, fakat yoğurt bulundurmasa onu konuklamamış sayılır. Ama sadece yoğurt bulundursa onu yeterince ağırlamış sayılır.

Yemek adabı, Ahilerin ahlak/görgü kurallarından önemli bir bölümü oluşturmaktadır. Yemekte ilk şart “*helâl yemek*”tir. Ondan sonra “*temiz yemek*” gelir. Helal, şüpheli olmayan şey, temiz de insanın kendi el emeğiyle kazandığı nesnedir. Yani onda kimsenin minneti olmamalıdır. Hz. Peygamber; “*İbadet yetmiş tanedir, en üstünü helâl rızık kazanmaktır*” buyurmuştur.

Yemekte dört farz, dört sünnet, dört edep, iki mendup, iki de mekruh vardır. Bunlardan dört farz:

1. Helal yemek
2. Nimeti Allah’tan bilmek
3. Bulunanı hoş görüp beğenmek
4. O yemekten hâsıl olan kuvvetle Allah’a isyan etmemektir.

Dört sünnet:

1. Besmele çekmek. Şihabüddin Sühreverdî ilk lokmada “*bismillâh*”, ikincide “*bismillâhirrahmân*”, üçüncüde ise “*bismillâhirrahmânirrahîm*” demek gerektiğini söylemektedir.

2. Yemeğin sonunda “*elhamdü lillâh*” demek

3. El yıkamak

4. Sofrada otururken sağ ayağını dikip sol ayağın üzerine oturmaktır.

Dört edep:

1. Önünden yemek

2. Küçük lokma almak

3. İyi çiğnemek

4. Başkalarının lokmasına bakmamaktır.

İki mendup:

1. Sofradan düşeni alıp yemek

2. Yemeğin sonunda tabağı iyice temizlemektir.

İki mekruh:

1. Yemeği şaşkınca koklamak

2. Yemeğe üfleme³⁷.

“Kasap olan debbağ olmaz, terzi olan tacir olmaz. İki sanat bir arada olmaz; eger olursa uzun ömürlü olmaz”.

***Ahi Ocaklarında
İktisadi Yapılanma***

Ahi ahlakına dair yukarıda sayılan kurallardan önemli bir kısmı iş ve meslek hayatını ilgilendiren kurallardır. Çeşitli vesilelerle değindiğimiz üzere fütüvvetnameler daha genel konuları işleyen eserler iken, Ahi şecerenameleri, Ahi esnafının iş ve meslek hayatında doğrudan doğruya uygulamaya yönelik kılavuzu sayılır. Ahi şecerenameleri, fütüvvet usul ve erkân konularının özet olarak anlatıldığı, tekke içi erkân, usul ve kaidelerle, Ahilerin gündelik hayattaki ekonomik ve hukuki faaliyetlerine dair Ahi ocaklarının tüzüğü olarak kaleme alınmış eserlerdir. Ahilik kültürü, - fütüvvetnamelerle birlikte- XX. yüzyıl başlarına kadar nesilden nesile şecerenamelerle taşınmıştır. İşte iş ve meslek hayatına dair ahilik kurallarını en bariz şekilde ve ayrıntılarla bulabildiğimiz eserler bunlardır³⁸. Bu kaynaklar incelendiğinde iktisadi olarak şu temel kurallar tespit edilir:

1. Meslek sınırlaması

Ahi teşkilatının en çok önemseydiği çalışma ilkelerinden biri de “meslek sınırlaması”dır. Ahilikte bir kişinin ancak bir mesleği olabilirdi. Birinin bir başkasının rızıkına göz dikmemesi ve herkesin kendi bildiği mesleği yapması için bu kural çok önemliydi. Ahilikteki en önemli hatalardan birisi bu kuralı ihlal ederek birden fazla meslekle meşgul olmaktır. Bununla ilgili olarak Kırşehir Müzesi’ndeki bir Ahi şecerenamesinde şu ifadeler yer almaktadır:

“Ba’dehû şöyle ma’lûm ola ki debbâğ olan kassâb olana tâlib olunursa ta’zîr olunup yakasını kesüp bõrkini alup ocaktan redd oluna. Bu ta’zîri itmezler ise pirlereün la’netleri birâder-i zâviyenin bed-du’âsı üzerine olsun. Ta’zîr-i hakîkat değneği urula.”

Şecerename, bu kurala Hz. Peygamber’in amcası Hz. Abbas’ın olduğu söylenen “Kasap olan debbâğ olmaz, terzi olan tacir olmaz. İki sanat bir arada olmaz; eger olursa uzun ömürlü olmaz.” sözüyle de dayanak getirilmiştir.

2. Merkezî toplama ve dağıtım sistemi ve izinsiz mal alımı yasağı

Ahi ocaklarının iktisadi yapısında dikkat çeken bir özellik de hangi mesleğe ait ocak söz konusuysa, o meslekle ilgili hammaddelerin öncelikle ocağa getirilip, esnaf ve sanatkâra dağıtımının da aynı merkezden yapılması kuralıydı. Debbâğ esnafına ait bir şecerename, şu kayıt görülmektedir (bugünkü dille): “Şu da bilinsin ki, o şehirlerde tabakhaneye lâzım olan deri, palamut, mazi, şap, yaprak vb. şeyler, bütün tüccarlar geldikten ve yüklerini tekke kapısı önüne indirdikten sonra ahi baba, fekke, kethüda, yiğitbaşı ve tekkenişin, o ürünleri pazar edip yiğitbaşı bütün ustaları ve ihtiyarları ile alsınlar ve borç-alacak durumuna göre paylaşsınlar.”

Bunun uygulamada da böyle olduğu ve tarihî belgelerle de desteklendiği görülmektedir. Kudüs Şeriye Sicillerinden tespit edildiğine göre “Mamul ürünler için fiyat tespiti, işçilik standartlarının belirlenmesi, gerekli hammaddenin satın alınması ve lonca üyeleri arasında dağıtılması lonca reisinin yetki sahasına giren konulardı.”³⁹

Ahi ocaklarının önemli bir iktisadi kuralı da izinsiz mal alımı yasağıdır. Yukarıdaki kurala aykırı davranıp ocaktan habersiz mal veya hammadde alanları “elbiseleri soyularak ocaktan kovulmak ve mürted (dönek) ilan edilmek” gibi ağır bir ceza beklemektedir.

3. Fahiş fiyatla hammadde alma/satma yasağı

İki şecerename, aynen yer alan şu kayıt çok dikkate değerdir: “Şöyle bilinsin ki, başka yerlerden gelen ustalar keçi, koyun ve oğlak derilerini toplayıp yüksek fiyatla alarak fakir esnafa zulmederlermiş.”

Bu cümleden sonra böyle bir şeyin caiz olmayacağı belirtilmekte, böyle bir durum olduğunda, muhatabı ocak dışından olması ve durumun mahkemeye intikali hâlinde (bugünkü dille); “Kadı efendiler, pirlere piri, azizler azizi, sultan(lar)ın reisi Mahmûd Ahi Evran pirin şerefli şecereleri ve şeriat esasları ile icra edip hükümlerin ona göre versinler” denmektedir.

Bu ifadeler Ahi ocaklarındaki işleyişin nasıl emeği sermayeye karşı koruyan, küçük esnafın ve alın teri sahiplerinin zulümden nasıl korunduğunun önemli bir belgesidir. Bunu şöyle açalım: Orta ölçekli bir şehirde esnafın elinde piyasa değeri 10 lira olan deriler bulunduğu düşünölsün. O şehirde işlenmeye hazır toplam bin adet deri olsun. “*Sair diyardan gelen tüccar*” parası çok olduğu için bu derilerin hepsini 15 liraya (yüksek fiyatla) almak istediğinde elinde deri olan herkes bu derileri memnuniyetle verecek, fakat şehirdeki debbağ esnafının elinde işleyecek deri kalmayacaktır. Böyle olunca bir yandan deri işleme si duraklayacak, öte yandan da elde deri kalmadığı için arz-talep dengesi çerçevesinde işlenmiş deri fiyatları normalin çok üstünde bir fiyata fırlayacak ve ekonomik seyir tamamen bozulacaktır. Sonuçta kazanan “*sair diyardan gelen tüccar*”, yani büyük sermaye sahibi, kaybeden ise dar ve sabit gelirli veya orta halli debbağ esnafı olacaktır. İşte bu tedbir, dengeyi sağlamak üzere kurulmuş ve müeyyidelerle sağlama alınmıştır.

Ahi Ocaklarında İç Hukuk

Ahiler, kendi içlerinde ortaya çıkması muhtemel her türlü problemi ocak içinde çözmek ve olayı mümkün olduğunca mahkemeye taşımama noktasında hassasiyet göstermişlerdir. Ahi şeceremelerinin hemen hepsinde esnaf arasında bir mesele zuhur ettiğinde bunun başta Ahi Baba olmak üzere ocak ileri gelenleri tarafından halledilmesi, ancak içeriden çözülememesi hâlinde mahkemeye gidilmesine dair telkinler mevcuttur.

Gerçekten de başta Ahiliğin uzun yıllar boyunca en iyi yaşandığı debbağ loncalarında olmak üzere bu iç hukukun uygulandığını belgeler de teyit etmektedir. İstanbul, Suriye ve Kudüs Şer’iye Sicillerinde debbağ esnafı arasında çıkan anlaşmazlıklara dair bir olay neredeyse yok gibidir⁴⁰.

Cezalandırma

Ahi şeceremelerinin en ayırıcı ve belirgin özelliği, şeceremelerde daha soyut ve genel-geçer verilen bilgilerin uygulamalarının nasıl olacağı nın somut şekilde anlatılıyor olmasıdır. Ahilik bir ahlak nizamı olduğuna göre elbette bu ahlak prensiplerine uymayanların ne tür karşılık bulacakları önemli ve can alıcı bir meseledir. İşte bu cezalandırma usulleri şeceremelerde açık bir şekilde anlatılmıştır. Ahi şeceremelerinde Ahilerce işlenen türlü suçlara karşılık şu cezalar öngörülmektedir:

İdam

a) İdam (katl): Bu ceza hiç kuşkusuz uygulanması çok zor ama caydırıcı olmak maksadıyla konulmuş bir yaptırımdır. Zira ölüm cezasının hangi şartlarda verilip uygulanacağı devletin hukuk

kuralları çerçevesinde belliydi. Bununla birlikte aşağıdaki metinde görüleceği gibi Kadiri Tarikati'ne mensup kimseler tarafından tertip edildiği belli olan bir şecerename de ocakta olan bir meseleyi kadiya, ağalara, beğlere götüren kimsenin fetva gereği katlinin vacip olduğu kaydedilmektedir. Diğer bir şecerename de debbağlara dil uzatanların, onlara hakaretimiz sözler söyleyenlerin katlinin vacip olduğu belirtilir. Ancak bunun uygulanmasının imkânsız olduğundan hemen bu ceza “*Eğer katletmezlerse yakasını kesip borkünü alsınlar.*” ve “*Eğer katl itmezler ise tecdîd-i îmân ve tecdîd-i nikâh itdireler.*” Yani “*iman ve nikâh tazeletsinler*” denilerek oldukça hafifletilmektedir.

İşyeri Kapatma

b) İşyeri kapatma: İşyeri, şecerenamelere “*kârhâne*” veya “*dükkân*” olarak geçer. Dükkân kapatma cezası Ahiliğe aykırı davranışlarda bulunulması hâlinde uygulanırdı. Pirinin yolu ve fütüvveti dışında hareket eden olursa dükkânı kapatılır, üç gün sonra pişman olup tövbe ederse yine açılırdı.

Yaka Kesme ve Bork Alma

c) Yaka kesip borkünü alma: Bütün şecerenamelere görülen ortak cezalandırma yöntemlerinden biri de “*yaka kesip bork almak*”tır. Böyle bir ceza sistemi başka kaynaklarda bulunmamaktadır. “*Bork*”, bilindiği gibi İslam öncesinden beri giyilen bir Türk başlığıdır. Eski sosyal hayatımızda Osmanlı tebaası olan erkekler muhakkak başlarında bir başlık bulundururlardı. Osmanlı tarihi boyunca, zaman zaman, inanç grupları, etnik yapı gibi faktörlere göre pek çok farklı uygulama görülmüş olsa da bu konuda kesin olan erkeğin mutlaka bir şekilde “*başlık*” kullandığı gerçektir. Bir erkeğin toplum içinde başlıksız dolaşması yadırganmış ve ayıplanmıştır. Bu sebeple Ahiler de aralarındaki suçlulara verilecek önemli cezalardan birisini “*borkünü almak*” şeklinde tespit etmişlerdir.

Aynı cezalandırma metodunun bir parçası olarak zikredilen yakasını yırtmak ise gerçek manada kıyafetinin bir bölümünün yırtılması anlamında olmalıdır. Böylelikle yârân arasında başlıksız ve yakası yırtık bir şekilde dolaşan Ahinin bir hata işlediğinin anlaşılması; bundan diğerlerinin ibret ve ders almaları arzu edilmektedir. Verilen cezaların kişinin esnaflık ve ahilikteki kademine göre değiştiğini görüyoruz. Bu ceza “*ustalara ve pirlere*” karşı gelenlere uygulanmaktaydı.

Para Cezası ve Ocaktan Kovulmak

d) Değnek vurma ve para cezası: Cezalar, cezayı işleyen meslekteki kademine göre değişiyordu. Daha yüksek mertebedeki birinin işlediği suçun cezası da aynı oranda ağır oluyordu: “*Ve de şöyle bilinsin ki, on beş yıllık kalfa baş kaldıracak olursa doksan dokuz değnek vursunlar ve bin akçe ceza alsınlar.*”

e) (Elbisesi çıkarılıp) ocaktan kovulma: Yukarıda Ahi loncalarının debbağlık sanatına mensup kişilerin ticari faaliyetlerinin merkezi olduğunu ve bütün malların ilk olarak tekkeye getirilmesi ve debbağların tekkeden almaları gerektiğine değinilmişti. Buna uyulması gereği ise lonca hukukunun bir gereğidir. Buna uymayan “*mürted*” (dönek) kabul edilir ve ocaktan kovulur.

Çıraklığa Düşürme

f) Çıraklığa düşürme: Bir ustanın veya kalfanın Ahi (Baba) önünde ellerini sallayarak söz ile mücadele etmesi (tartışması) adaba uygun değildi. “*Saygısızlık*” kabul edilen bu eylemi yapan usta veya kalfa, oldukça ağır bir müeyyide olan “*çıraklığa düşürme*”yle cezalandırılırdı. Eğer bu cezayı kabullenmezse ocaktan kovulurdu.

Af

Ahi şecerenamerine göre verilen bir cezanın kaldırılması ancak “*tedricen*” olabilirdi. Cezanın kaldırılması veya hafifletilmesinin temel şartları “*cezaya rıza*”, “*pişmanlık*” ve “*özür dilemek*”tir. Sonuçta, ne kadar affedilmiş olsa da mecliste bir suçu işlemeden önce oturduğu posttan üç aşağıdaki postta oturacaktır ki bu da aşağılayıcı bir durum, tabir uygun olursa günümüzdeki kıdem durdurma / geriletme cezası kabilinden bir cezadır.

Cezanın kaldırılma veya ceza çekildikten sonra affedilme usulleri de oldukça ilginçtir: “*Zaviye kapısına kurban asıp yüz sürmek*”, “*Makramasını boynuna asmak, üç mumla çerağ (çıra) yakıp peştemaline helva sokup erenler huzuruna yüz sürerek küstahlık ettiğini itiraf ile özür dilemek...*”

Affedilmekle birlikte özür için bile cezası bittikten sonra üç gün bekletildiği ve eskiden oturduğu posttan “*üç post aşağıda*” oturtulması da affedilirken dahi bir tedip uygulamasına tabi tutulduğunu gösteriyor.

Bütün cezalandırma sistemlerinin sonunda şecerenamerde cezaların uygulanması gerektiği, bu cezaların şer’i olduğuna güvenilmesi gerektiği belirtildikten sonra, “*Eğer bu yapılan cezalandırma sisteminin hesap günü günahı vardır denirse orada cevabını biz veririz*” denmesi de ilginçtir.

“Pîşvâmız Hz. Âdem safiyyu'llâhdur
bize /Lâ cerem ol işledi [ol] bu [pir]
pâk[i] san'ati”

Türk kültür tarihinde “*Ahi edebiyatı*” denince iki tür edebiyat akla gelir. Bunlar:

1. Ahilerin kendi oluşturdukları edebiyat,
2. Ahileri anlatan (dışarıdan bakanların oluşturduğu) edebiyattır.

Ahiliğin temel prensiplerinden bahseden fütüvvetnameler ve Ahi Evran'ın menkıbevi kişiliğinden bahseden kaynakların hepsi kuşkusuz “*edebiyat*” kavramının anlam çerçevesi içinde yer alır. Bunların bir kısmı edebî niteliği haiz olmadığı için dar anlamda “*edebî*” sayılmasa da başta ünlü Mevlevi şeyhi Esrar Dede'nin yazdığı manzum fütüvvetname olmak üzere Eşref b. Ahmed'in XV. yüzyılda yazılan manzum fütüvvetnamesi, mensur fütüvvetnamelerden aynı zamanda Türk edebiyatında yazılmış en hacimli, en ayrıntılı fütüvvetname olan Radavî'nin *Miftâhu'd-dakâyık fî beyâni'l-fütüvve ve'l-hakâyık* adlı fütüvvetnamesi dil ve üslubu bakımından da edebî nitelikte eserlerdir.

Esasen Ahilerin, -özellikle XV. yüzyıldan sonra- daha ziyade esnaf ve zanaatkâr zümresinden kimseler oldukları için kalıcı ve ciddi bir edebiyat ortaya koyabilmelerini beklemek zaten çok anlamlı değildir. Sayıları fazla olmasa da eski edebiyatımızda “*Ahi*” mahlaslı veya “*Ahizâde*” lakaplı bazı şairlerin bulunduğunu biliyoruz. Ancak bunların hemen hepsi ilmiye sınıfından olup müderris veya kadıdır ve Ahizâde lakabı bir tür soyadı gibidir. Bu şairlerin biyografilerini incelediğimizde doğrudan Ahilikle ilişkisi olan kimseler olmadıkları görülür. Bununla birlikte Ahi ocaklarından şair çıkmadığını söylemek de haksızlık olur. Ahilik, daha önce değinildiği üzere tasavvufu hayli irtibatlı ve çokça benzerlikleri olan bir yapılanma modeli olmakla beraber esas itibarıyla bir tarikat değildir. Şuara tezkireleri yahut şairler hakkında bilgi bulabildiğimiz diğer eski kaynaklarda çoğu şairlerin mensubu oldukları tarikatlerin de zikredildiği hâlde Ahilikten yahut Ahilik mensubiyetinden söz edilmemesinin temel sebebi bu olmalıdır. Ancak Klasik Türk edebiyatına mensup esnaf şairlerin çoğunun Ahilik teşkilatıyla ilişkisi olduğu muhakkaktır.

Muallim Cevdet, Ahilikle Bektaşilik ve Mevleviliğin yakınlık, adap ve ilkelerdeki benzerliklerinden söz ederken edebî yöne de dikkat çekerek; “*Tarikate özgü âyin ve âdâb müstesna tutulabilirse de diğer yönlerde ve meselâ edebiyatta ortaklık çok belirgindir. Herhâlde Ahilik ve*

* Bu kısmın “Türk Kültürü ve Halk Edebiyatında Ahilik” kısmı ve bu kısma ait alt bölümleri Doç. Dr. Aziz Ayva, diğer bölümleri Prof. Dr. M. Fatih Köksal tarafından yazılmıştır.

Bektaşilik, Türk dilini yayma konusunda Mevlevi tekkelerinden daha başarılı olmuştur. Bu sebeple Ahi ve Bektaşi Türkçülerini millî dilimizde ilâhiler, gazeller, türküler, besteler ortaya koymuş şahsiyetler diye telâkki etmek iktiza eyler” demektedir⁴¹.

Yine Muallim Cevdet’in bildirdiğine göre “Ahi ocaklarında muhtelif işler gören imam, müderris, hatip, vaiz, silâh talimcisi, hattat, şair ve rakkâslar da bulunuyordu.”⁴² Şairlerin de arasında bulunduğu bu zümrelerin varlığı Ahi ocaklarında, bağlılara dinî-tasavvufî eğitimin yanı sıra, yüksek bir kültür seviyesi ve edebiyat zevki kazandırmanın da hedeflendiğini göstermektedir.

Ahiliğin yol töresini anlatan şeceremelerde yer yer rastlanan Ahilikle ilgili şiirler, hem bu ocaklardan şairlerin yetiştiğini hem de şeceremeleri ellerinden düşürmeyen Ahilerin meslek hayatının yoğun meşgalesi arasında şiir ve edebiyatla da ilgilendiklerini göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Divan edebiyatı geleneği çerçevesinde kaleme alınmış şu iki şiir sözü edilen şeceremelerde bulunmaktadır. Birinci gazelin (bugünkü Türkçeyeyle) ifadesi şöyledir⁴³:

Pir-i erkân-ı tarîkat gûş ede üstâdegân

Meslek-i habl-i metîne bend ola üftâdegân

[Ustalar, yol töresinin pirini dinlesinler ve “sağlam ip” olan mesleğe bağlansınlar.]

Bir ma’ârif kânu rahmet menşei nûr-ı Nebî

Az az aldı nasîbin gördüğince nâzırân

[Bakanlar, irfan ve rahmet kaynağı olan peygamber nurundan görebildikleri kadar nasiplendiler.]

Mahz-ı ni’metdir hulûs üzre itâ’at eyle sen

Âyini üslûb-ı sâbıklar gibi kıl her zamân

[(Sanatın / mesleğin) halis bir nimettir, sen (ustana) ihlasla itaat et ve bu yolun töre ve törenlerini her zaman eski tarz üzere devam ettir.]

Rişte-i bâb-ı şerî’at inkıyâd itmek gerek

Kâr u kesb-i san’atında olmasın şekk ü gümân

[Mesleğinden elde ettiğin kazançta şek ve şüphe olmaması için şeriat kapısının ipine bağlanmak gerekir.]

Hem Ahi Evran Sultân pir olupdur bizlere

Himmet ihlâs isteyen girsin tarîka ‘âşıkân

[Bizim pirimiz Ahi Evran sultandır; manevi yardım ve samimiyet isteyen hak âşıkları onun yoluna girsinler.]

Sıdkıla öğrenmeyen bilmez sanâyi’ kıymetin

Çille-keş hizmetde kâ’imlerden olsunlar revân

[Mesleğini içtenlikle öğrenmeyen kıymetini de bilmez, (bu yolun yolcuları) ayak üzerinde hizmette bulunup çile çeken (samimi kimseler) olsunlar.]

Yine bazı Ahi şecerenamerlerinde “Şuglî” mahlasını kullanan bir şair tarafından yazılan Ahi Evran’ın mesleği olan debbağlığın övüldüğü aşağıdaki şiiri görüyoruz. Şairin “*bir işle meşgul olan*” anlamına gelen “*Şuglî*” mahlasının bile bir şekilde Ahilikle ilgili olması ayrıca dikkat çekicidir.

Medh-i Debbâgân [Debbağların Övgüsü]:

Bâreka ’llâh tekyemiz buldı nizâm-ı ’izzeti

Var ola her bir gelen durdukça dünyâ künbeti

[Kutlu olsun ki tekkemiz yücelik nizamına kavuştu. Şu dünya kümbeti var oldukça (tekkemize) gelenler de var olsun.]

Pîşvâmız Hazret-i Âdem safîyyu ’llâhdur bize

Lâ cerem ol işledi [ol] bu [pir] pâk[i] san’ati

[Önderimiz Hazret-i Âdemdir. Kuşkusuz ki bu tertemiz sanatı ilk işleyen odur.]

Nice gâ’ib erleri ’âlemde gülbânkin çeker

Pirimüz ol ’âl-i Sultân İbni ’Abbâs hazreti

[Bu yolun gülbangini nice gayp erenleri (erenler, evliyalar) çekerler. Bizim pirimiz peygamber ailesinden Abbas’ın oğludur (Ahi Evran).]

Hem dahi Mansûr-ı ’Âbid der-miyâne-bestemiz

Aña çıkar silsilemüz añlaruz bu ’âdeti

[Belimizi bağlayan da Mansûr-ı ’Âbid’dir ve bizim silsilemiz ona kadar çıkar; biz bunu biliriz.]

Şugliyâ ihlâs ile hizmet iden bu tekyeye

Hâlikuñ hâlis kulu [vü] peygamberüñ hâs ümmeti

[Ey Şuglî, bu tekkeye samimiyetle hizmet edenler Allah’ın has kulu ve Peygamber’in has ümmetidir.]

“Kanda bir gerd-alûde dâmen var ise yur arıdur

Pâk-bâz olmakda gûyâ Ahi Evran’dur Tuna”

***Eski Edebiyatımızda Ahi
Evran, Ahilik ve Fütüvvet***

[Nerede toza bulaşmış bir etek varsa, yıkar temizler; Tuna nehri temizleme konusunda tıpkı Ahi Evran gibidir.]

Bir de “*dışarıdan bakış*”la Ahilik ve Ahi Evran Türk edebiyatına nasıl yansımış, yani şairlerin bu konudaki duygularını nasıl dile getirmişler, ona bakalım.

“Ahi” kelimesinin bir “kavram” olarak Türk edebiyatı metinlerinde kullanılmaya başlaması hemen hemen Ahi Evran’la eş zamanlı olarak başlar. Gülşehrî’nin *Mantıku’t-tayr*’ında, Âşık Paşa’nın *Garîbnâmesi*’nde Ahinin nasıl olması gerektiği konusuna uzun uzun yer veren beyitler mevcuttur. Bu bölümler fütüvvetnamelerin ahlaki bahislerinin işlendiği manzum bölümler gibidir.

Âşık Paşa, *Garîbnâme*’de Ahi kelimesini kullanmakla kalmamış Ahiliğin düsturlarından da bahsetmiştir⁴⁴.

*Ol dahi bitdi bu kez gel ahıyâ
Kulluğ it ihlâs-ıla kılma riyâ*

*Berk kuşan ol kapuda sen er gibi
Güç götürgil sabr idüp şol yir gibi*

*Mâluñı terk it yüzüñ döndermegil
Geleni hoş dut kuru göndermegil*

....

*Kim ahı her dem saña alkış çala
Hem dahı senden Çalab hoşnûd ola*

Ahilik-Mevlevilik bahsinde “ilk Mesnevi şârihi” olarak tanıtılan Kayserili Kâtip İbrahim Bey de eserinde “fütüvvet”ten bahseden ve fütüvveti öven ilk dönem şairleri arasındadır. Müritliğin 10. şartı olarak “fütüvvet”i gösteren İbrahim Bey’in “ehl-i fetâ”ya bakışı da Âşık Paşa, Gülşehrî gibi dönemin diğer önemli şair ve mutasavvıflarının bakışı gibi müspettir⁴⁵.

*Oldı onıncı fütüvvet pîşesi
Şîr olanlaruñ odur hemîşe mîşesi*

*Tañrı arslânı ‘Alî oldı fetâ
Lâ-cerem şânında geldi “hel etâ”*

Cân virürse Hak yolında az göre

Baş ura ayaklara yüzün süre

Eski şairlerimiz eserlerinde sadece fütüvveti övmekle kalmamışlar, “*esnafın piri*” olarak kabul edilen Ahi Evran’ı da anmışlardır.

Ahi Evran’ın şecerenamer ve doğrudan ahilikle ilgili başka metinler dışında eski Türkçe metinlerde anılması son derece önemlidir. Şöyle ki; Divan şiirinde şahıs adlarının yer alması belli şartlar dâhilinde mümkündür. Kendine özgü kuralları gereği bu şiirde ancak peygamberler, diğer din büyükleri, mitolojik kahramanlar, tarikat kurmuş büyük mutasavvıflar, devlet erkânından kimseler, meşhur Türk, Arap ve İran şairleri, meşhur hattatlar, nakkaşlar vd. sanatkârlara ismen yer verilebilirdi⁴⁶. Ahi Evran’ın bu kategorilerden hiçbirine dâhil olmadığı hâlde Türk şiirinde yer alışı onun büyüklüğü ve tesirinin ne denli uzun sürdüğünün edebiyata yansımış bir göstergesidir.

XVI. yüzyıl şair ve nasirlerinden Âşık Çelebi (ö.1572), *Meşâiru’ş-şu’arâ* adlı şairler tezkiresinin önsözünde yer alan Tuna kasidesinde Tuna nehrinin “*temizleyici*” özelliğini Ahi Evran’a benzetir:

Kanda bir gerd-alûde dâmen var ise yur arıdur

Pâk-bâz olmakda gûyâ Ahi Evran’dur Tuna

[Nerede toza bulaşmış bir etek varsa, yıkar temizler; Tuna nehri temizleme konusunda tıpkı Ahi Evran gibidir.]

Yine XVI. yüzyıl şairlerinden Hayâlî Bey bir gazelinde şöyle der:

Ol civânmerde n’ola ehl-i Fütüvvet der isem

Varını bezl etmede Rûm’un Ahi Evran’ıdır

[O civanmert kişinin fütüvvet ehli olduğunu söylersem şaşmamalıdır. Çünkü o cömertlik hususunda Anadolu’nun Ahi Evran’ıdır.]

Âşık Çelebi bu beyitte Ahi Evran’ın debbağ oluşuna telmihte bulunmaktadır. Derinin işlenmesi sırasında safhalar boyu süren temizleme işi, uzun, yorucu, aynı zamanda sabır ve azim isteyen bir ameliyedir. Fakat Ahi Evran’ın yanına gelenlerin manevi anlamda temizlendiklerine de burada işaret edildiği düşünülebilir. Ahi Evran’ın Tuna nehrine değil, Tuna nehrinin temizleyicilik hususunda Ahi Evran’a benzetildiğine özellikle dikkat çekmek gerekir.

Yenipazarlı Vâlî’nin XVI. yüzyılda yazılmış *Hüsn ü Dil* mesnevisinde de Ahi Evran’dan bahsedilmektedir. Hüsn ü Dil, kahramanlarını, insan organları ve duyguları ile bazı eşyaların oluşturduğu temsilî bir eserdir. Olayın bir yerinde padişah Akıl, oğlu Dil’i (gönül) eğlenceye ve işret

meclislerine tiryaki hâle getirmekle suçlanan çalgı aletlerini bir bir sorguya çeker. Bunlardan biri olan “Def” sorgu esnasında üzerine bir post giydirdiklerini, ondan sonra diyar diyar gezdiğini, ta Ahi Evran’ın diyarına gelene kadar bir yerde mesken tutmadığını anlatır⁴⁷:

Bir pûst geyüp müsâfir oldum

Etrâf-ı bilâdı sâyir oldum

Oldum niçe rûz câvidâne

Tebdîl-i hevâ diyü revâne

Bir gûşede tutmadumdı mesken

Tâ şehr-i diyâr-ı Ahı Evren

Kendisini Ahi Evran’ın koruyup kolladığını, gelişiyle çok mutlu olduğunu söyledikten sonra onun sularında tertemiz yıkandıktan sonra pirin (Ahi Evran’ın) önünde soyunduğunu ifade eder:

Ol pir baña idüp riâyet

Kıldı beni lutf ile himâyet

Çeşmi kademiyle rûşen oldı

Sığmadı derisine şen oldı

Girdüm sularında pâk yundum

Pirüñ öñine varup soyundum

Def bu uzun savunmasının devamında daha sonra Ahi Evran’dan ayrıldığını, ancak ondan ayrılınca başına birçok felaket geldiğini, başına gelenlerin o pirden ayrıldığından olduğunu neden sonra anladığını bildirir.

***Halk Edebiyatında
Ahi Evran***

Türk halk edebiyatının ve kültürünün birçok dalında ahilik ve ahilikle ilgili uygulamalara, inanmalara, motiflere, şiiirlere, destanlara, menkıbelere, vb. örneklere rastlanmaktadır. Bu örnekler ahilik teşkilatının sözlü gelenekteki tesirlerini göstermesi bakımından son derece önemlidir. Öyle ki Ahi Evran ile ilgili Ahi şecerenamelerinde ve sözlü kaynaklarda onlarca menkıbe yer almaktadır.

Ahi Evran etrafında teşekkül etmiş birçok efsane, yazılı kaynakların dışında, yüzyıllardan beri sözlü olarak da ağızdan ağza nakledilmeye devam etmektedir. Kırşehir’de Ahi Evran’ı konu alan efsaneler Mahmut Seyfeli tarafından derlenerek yayımlanmıştır⁴⁸. Bu efsane veya anlatılardan bazıları şöyledir:

Ahi Evran, gençliğinde bir deri ustasının yanında kalfa olarak çalışmaktadır. Temiz ahlakıyla, çalışkanlığıyla ustasının gözüne girer, değer verdiği gençlerden biri hâline gelir. Ancak ustasının işleri çok da iyi değildir. Kıt kanaat geçinmektedir. Bir gün külliyetli miktarda deri siparişi alırlar. Usta, bu siparişin kendisi ve yanında çalışan işçileri için çok cazip bir iş olduğunu düşünmektedir. Buna rağmen yeterince işlenecek derisi olmaması sebebiyle siparişi yerine getirememekten korkmaktadır. Onun üzüldüğünü gören Ahi Evran dayanamaz:

- Usta, tabakhanenin bodrumunda biraz ham deri olacaktı. Bunları işleyelim. Siparişin tamamını olmasa bile bir kısmını karşılamış oluruz, der. Ustası:

- Elbette öyle yapacağız; başka çaremiz yok, der. Ahi Evran bodruma iner, derileri teker teker yukarı atmaya başlar. Deriler üst üste küçük bir tepe gibi yığılır. Ustası o sırada başka bir işle meşgul olduğu için durumu fark etmez. Sonra bu deri yığını dikkatini çeker ve şaşırır. Aşağıda birkaç işe yaramaz deriden başka bir şey olmadığını bilmektedir. Ahi Evran ise boyuna yukarıya deri atmaya devam etmektedir. Yukarısı deriyle dolmuştur. Usta aşağıya bağırır:

- Dur evlâdım! Ne yapıyorsun? Burası deriyle doldu, der. Ahi Evran:

- Usta sen eğer “Dur!” demeseydin, ben burayı arş-ı âlâya kadar deriyle dolduracaktım, der. Ustası onun erişmiş biri olduğunu anlar.

Bir başka efsane şudur: Gece gündüz çalışan, dürüst, namuslu, Ahi Evran’ı kıskanarak “*Derimizi çaldı*” diye iftira ederler. O, buna önem vermez; ama komşuları, üstüne daha çok varırlar. İş, Ahi Evran’ın yaptırdığı tekke için “*Bizden çaldığı malların parasıyla yaptırıyor*” demeye kadar vardırırlar. Tekke tamamlanınca burayı arkadaşlarına devredip, hasud komşularına döner, kendisine haksızlık ettiklerini belirterek “*Deriniz tabak tutmasın*” diye beddua eder. Sonra kocaman bir yılan olup binanın temelini akar. Bu sebeple ona “Evran” derler.

Bir başka halk anlatısı Kore Harbi’yle alâkalıdır. Anlatıldığına göre, Kore Harbi sırasında, Türk kuvvetleri savaşın en çetin bir anında, çok zorda kalırlar. Askerlerimiz Allah’tan yardım talebinde bulunurlar. Bu sırada Kırşehir’deki Ahi Evran Türbesi’nde, Caca Bey Medresesi’nde ve Âşık Paşa Türbesi’ndeki sancaklar ortadan kaybolur. Bir müddet sonra bu sancakların gönderlerinde kanlı el izleri olduğu hâlde yerlerine döndüğü görülür.

Kırşehirliiler bugün de Ahi Evran'ın velî kişiliğini saygıyla anarlar. Evran olurken ettiği bedduanın Allah tarafından kabul olunduğuna, Kırşehir'de bir daha derilerin tabak tutmadığına inanırlar. Bu yüzden Kırşehir'de tabakhane olmadığını belirtirler. Yine Kırşehirliiler, Ahi Evran Camii'nin yanındaki çeşmenin suyunun şifalı olduğuna inanırlar. Şap hastası olan hayvanlarına bu çeşmeden su içirir, hayvanlarının ağzını, ayaklarını yıkarlar. Böylece hayvanın ağzında, tırnakları arasında çıkan yaraların iyileşeceğine inanırlar.

“Ben bu sanatları bir bir dolaştım

Tekrar gelip şairliğe bulaştım

Kâmili mürşidin eline düştüm

Tekke-i aşk içre çile çekerken”

Esnafların Meslek Destanları

Halk/saz şiiri geleneği içerisinde özel bir ezgiyle, hecenin 11'li kalıbıyla söylenen ve çoğunlukla dörtlük sayısını on dörtlüğün üzerinde olan destanlar ayrı bir yere sahiptir. Destanlarda genellikle bir olay söz konusudur. Başka bir deyişle hikâyeye etme esasına bağlı olarak söylenilir. Tarihî, sosyal, kahramanlık, taşlama, vb. içerikli olan bu destanların içerisinde gülünç mahiyette olan “*Esnaf Destanları*” da yer alır. Bu destanlar genellikle; esnafın yaşayış biçimini, esnaflık görgü kurallarını, o esnaf kolunun inceliklerini, ustalıklarını, o esnaf kolunda kullanılan araç gereçlerin adlarını, işlevlerini, esnafın müşteriye nasıl davranması gerektiği, vb. konularda bilgiler verirler. O mesleğin iyi ve kötü taraflarını mizahi bir tarzda ele alırlar. Esnaf Destanları genellikle şairin/âşığın giriştiği birçok meslek koluyla ilgili olabileceği gibi “*Berber Destanı*” gibi yalnızca bir meslek dalıyla da ilgili olabilir. Ermenekli Hasan Tahsin'in ve Âşık Feryadî'nin “*Berber Destanları*”nı bu arada sayabiliriz. Bu bilgi verme çoğu zaman belirli bir olayın içerisinde gerçekleştirilir.

Olay ve hikâyeye etme esasına bağlı olarak söylenen destanlarda şair bazen başından geçen bir olayı anlatır, bazen de kurgusal olarak şiirin merkezine kendisini oturtur.

Esat Bozyiğit bu konuda şöyle demektedir: “*Kimilerinde yazarı belli olmayan bu destanlarda şair, esnaf çarşısında dolaşarak, kendisine uygun bir iş arar. Hepsine bir bahane bulur ve sonunda yine şairlikte karar kılar.*”⁴⁹

Esnaf destanları genellikle koşma tarzında kafiyelenmiştir. Hecenin çoğunlukla 11'li kalıbıyla söylenen bu asıl esnaf destanlarının yanında; 8'li hece kalıbıyla söylenen İstanbul semai kahvehanelerinde söylenen Ramazan manileri ve bekçi destanları da esnaf destanları içerisinde değerlendirilebilir.

Esnafların destanlarında âşık bizzat başından geçenleri hikâye ettiği anlatım biçimleri türün en başarılı örnekleridir. Buna göre âşık çalışma hayatının başından beri sırasıyla bütün meslekleri dener, orada başarısız olur ve en sonunda asıl mesleği olan şairliğe döner⁵⁰:

Ben bu sanatları bir bir dolaştım

Tekrar gelip şairliğe bulaştım

Kâmili mürşidin eline düştüm

Tekke-i aşk içre çile çekerken

Esnafların destanlarında hem mesleğin adını hem de o mesleğin özelliklerini bulmak mümkündür. Mesela bu konuda XVII. yüzyıl saz şairlerinden Âşık Ömer'in Bursa'yı anlattığı bir destanındaki ifadeler oldukça ilginçtir:

Bezzazlar, saraclar durmayıp satar

Kapucular etti hem derdim beter

Nâkacılar avretlere söz atar

Dahi çıkamadık kılâbden deyü

Bez esnafi mâil kıymetli taşta

Haffaflar da yüz elli der on beşe

Kuyumcular bakakalır gümüşe

Boncuk da olsa satar mercan deyu

Ermenekli Hasan Tahsin'in de esnafların destanlarının güzel bir örneği olan “*Berber Destanı*” bulunmaktadır. 38 dördlükten oluşan bu destandan iki dördlüğü aşağıda verilmiştir:

*Berber Destanı'ndan*⁵¹

Cımbız ile çeker en ince kılı

Esna-i tıraştta boş durmaz dili

Sanırsın şakıyor Cennet bülbülü

Sanatında yekta ol şanlı berber

...

Bismillah der dükkânı açar

Sağa sola daim bereket saçar

İsm-i Hakk'ı duyan şeytanlar kaçar

*Sanatında yekta ol şanlı berber*⁵².

Türk saz şiiri tarihinde birçok âşık/şair esnaf destanı söylemiştir. Tespit edebildiğimiz esnaf/meslek destanları, yüzyıllara göre şöyledir:

Şairi ve yüzyılı tespit edilemeyen bir Esnaf Destanı

XVIII. yüzyıl: Kâmili'nin *Esnaf Destanı*.

XIX. yüzyıl: Karamanlı Kenzî'nin “*Tembel Destanı*” olarak da bilinen *Esnaf Destanı*; Bayburtlu Celâli'nin *Esnaf Destanı*; İçelli Kılâbî'nin *Esnaf Destanı*; Niğdeli Tahiri'nin *Esnaf Destanı* (Uyuz Destanı); Dertli'nin *Elif-Ba Destanı*; Âşık Rûzî'nin *Esnaf Destanı*.

XX. yüzyıl: Ardanuçlu Efkârî'nin *Elif-Ba Destanı*; Ziya Gökalp'in *Esnaf Destanı*; Mazhar Sakman'ın *Meslek Destanı*; Şemsi Yastıman'nın *Zenaat Destanı*; Âşık Feryadî'nin *Berber Destanı*; Ermenekli Hasan Tahsin [Görgülü]'nün *Berber Destanı*.

Bunlardan başka saz şiiri tarihimizde; bekçi, esnaf ve satıcılar üzerine söylenmiş pek çok Bekçi ve Satıcı Destanı ile İstanbul semai kahvelerinde söylenmiş olan destanlar ve türküler vardır.

Millî edebiyat akımının güçlü şairi Ziya Gökalp özellikle eski Türk hayatından konusunu alan destanlarıyla kendi dönemindeki siyasi istikrarsızlığa çözüm getirmeyi amaçlamış ve toplumun ancak millî ve dinî değerler etrafında toparlanabileceğini vurgulamıştır. Onun Esnaf Destanı adlı manzumesi de bu türden önemli şiirlerdendir. Hece ölçüsünün 11'li kalıbıyla yazılmış bu uzun destanın dört dörtlüğünü örnek olarak veriyoruz:

Esnaf Destanı (Ziya Gökalp)⁵³

Biz esnaf takımı severiz işi

Çalışır yaşarız erkek ve dişi

Aramızda yoktur tembel bir kişi

Milletin özüyüz bürhanıyız biz

...

Kimimiz sebzece, kimimiz kasap

Günahtan kaçarız, isteriz sevap

And içtik şahittir bize “dört kitap”

Pahalı satmayız ilânımız var

...

Yardımlaşın diyor bize dinimiz

Yoksula yardımdır baş ayinimiz

Zenginlere karşı yoktur kinimiz

Herkesi sev diyen Kur'ânımız var

...

*Biliniz, biz esnaf, çalışacağız
Ne varsa fen, hüner alışacağız
Sanatta Frenkle yarışacağız
Yurdu kurtarmaya peymanımız var*

Aşağıda, tespit edilmiş esnaf destanlarından örnekler verilmiştir:

Esnaf Destanı (Niğdeli Tahirî)⁵⁴

*Bilmem şu şehirde ne kâr eylesem
Yitirdik aklımı başta dururken
Dedim başım alıp firar eylesem
Bir kimse rast geldi yolda yürürken*

...

*Boyacı oldum edemedim boyayı
Terzi oldum ilemedim çuhayı
Hallaç oldum tutamadım sopayı
Kolum çıktı tokmağını sallarken*

...

*Muhtar oldum gayet hayrette kaldım
Borazancı oldum çok boru çaldım
Mübarek gün deyü camiye geldim
Pabucum çaldırdım namaz kılarken*

...

*Canbaz oldum edemedim saltayı
Balıkçı' oldum kıldı balık oltayı
Kasap oldum ele aldım baltayı
Kendi başım yardım gerdan kırarken*

Esnaf Destanı / Tembel Destanı (Karamanlı Kenzî)⁵⁵

*Berber olsam gelmez bana müşteri
Usta ister kullanmaya neşteri*

*Katır çeksem kim yükletir göçleri
Uzak yolda çekmek ister meşakkat*

...

*Hakkak olsam kazıyamam yüzüğü
Çulha olsam döndüremem neziği
Kalaycı olsam çalkayamam büzüğü
Kazancı olsam çekiç ağır ve zahmet*

...

*Kadı olsam mahkemede duramam
Müftü olsam mes'eleyi bilemem
Sofu olsam daim namaz kılamam
İmam olsam bana uymaz cemâat*

...

*Derviş olsam ben giyemem külâhı
Yoldaş olsam ben kuşanmam kuşağı
Kenzî kulun ister senden ilâhî
Züğürtlükten tezce bula nedâmet*

Esnaf Destanı (İçelli Kilâbî)⁵⁶

*Kadı oldum anlamadım davadan
Kazancı oldum yapamadım tavadan
Kayıkçı oldum çok bilirdim havadan
Kayığı yarırdım yelken çezerken*

...

*Börekçi oldum bişiremedim böreği
Dülger oldum elime aldım küreği
Lağımçı oldum dikemedim direği
Arkadaşım boğdum kuyu kazarken*

...

*Masıracı oldum bükemedim ipini
Boyacı oldum deldim boya küpünü
Bahçıvan oldum kırdım çapa sapını
Şehiri suya verdim bostan sularken*

Son dönem şairlerinde de Ahilik kültürünün işlendiği görülmektedir. Özellikle Kırşehirli şairlerin bu konuyu sıkça ele aldığı bilinmektedir. Bir örnek olmak üzere Şemsi Yastıman'ın Ahinâme adını verdiği şiirinden üç dörtlük aşağıda verilmiştir.

Ahinâme⁵⁷

Duydunuz mu kim Ahi?

Kırşehir'de bir dâhi,

Gerçek esnafın rahi,

Ahi Evran-ı Veli.

...

Osmanlı'dan beridir,

Esnaflığın piridir,

Yolun hâlen carîdir,

Ahi Evran-ı Veli.

...

Şemsi Yastıman nider?

Fatihayla yâd eder,

Yolun genişler gider,

Ahi Evran-ı Veli.

Esnaf Türküleri

Zanaat ve mesleklerle ilgili kaynaklardan biri de halk türküleridir. Kendine özgü besteleriyle okunan bu türküler zamanın mesleklerini, zanaatlarını, ustalarını, o meslek koluyla ilgili çeşitli bilgileri bugüne taşımaları açısından sosyal tarihe kaynaklık etmektedirler. Bu konuyla ilgili olarak Sadi Yaver Ataman'ın *Memleket Havaları I / Esnaf Türküleri* (1954) adlı eserinde birçok meslek koluyla ilgili güfte ve besteler bulunmaktadır. Bunlardan bir örnek şöyledir:

Helvacı Türküsü⁵⁸

Çadır altı minare

El ettim nazlı yâre

Anan gurban ben gurbanda

Setire pantolonlu yâre

Helvacı helva

Kendir tohumlu helva

Şeker lokumlu helva

Koşma, mani ve türkü formlarında yazılan anonim ve ferdi birçok esnaf türküsü bulunmaktadır. Birkaç örneği aşağıdadır:

Bir İstanbul Esnaf Türküsü

A bekçi tınma bahtını

Bilir misin kaçtır sene?

Diba kumaş kestirelim

Gel gidelim bedestene

Vardım baktım sahaflara

Sözüm yoktur esnaflara

Mestle papuç lazım oldu

Sapıverdim haffaflara

(...)

Ta'n etmesin bizi eller

Daima medh eylesin diller

Selmân-ı Pâk köçekleri

Her yerde vardır berberler

(...)

Mahalle gezmekte bekçi

Esnaf olur mu elekçi?

Unkaparı yanındadır

Kundakçılarla tüfekçi (Anonim)

Esnaf Deyimleri

Türk halk edebiyatının kalıplaşmış türleri arasında yer alan deyimlerimizin bazılarının ortaya çıkış hikâyeleri vardır. Günlük hayatta bilerek veya farkında olmadan kullanılan bu deyimlerin tarihî, siyasi, sosyal ve kültürel olaylarla bağlantılı olanlarının sayısı oldukça fazladır. Esnaf teşkilatı Ahilik geleneğinin Türk kültürüne kazandırdığı başka bir deyişle kaynağını Ahilik teşkilatından alan deyimleri de vardır. Bu deyimlerin ikisinin hikâyesi örnek olması açısından aşağıda verilecektir:

Ahi Evran zamanında ticari hayat, belirli kanunlar ve ahlak kuralları içerisinde sürdürülüyordu. Bu esnaflık geleneğine göre de kalfa ustasından icazet almadan veya usta çırağına el vermeden kalfa kendi dükkânını açamaz, kendi işini kuramazdı.

Püf Noktası

Rivayete göre Orta Anadolu Bölgesi'nde bir cam ustası vardı. Ahilik yapar, yanında yetiştirdiği çıraklarına ve kalfalarına işinin bütün hünelerini öğrettiği gibi esnaflık adabını da öğretirdi. Zamanı gelen eski kalfalarına da “*Sen oldun*” der, el verir, uğurlardı. İşler bu şekilde sürer ve çıraklar da vakti gelince usta olurlardı.

Cam ustasının yanındaki son kalfalarından biri ustasından ayrılmak için izin ister. Ustası da ona daha olmadığını, az daha zamana ihtiyacı olduğunu söyleyerek kalmasını ister. Kalfa bir süre daha bekler ama tekrar izin ister. Ustası bu sefer de “*Evlâdım, sen daha olmadın, sen daha bu işin püf noktasını öğrenmedin, az daha kal hele!*” der. Kalfa daha fazla dayanamaz ve her şeyi göze alarak ustasının yanından ayrılarak komşu kasabalardan birine giderek kendine ait bir iş yeri açar. Ancak bu yeni işinde bir türlü dikiş tutturamaz. Yaptığı bütün cam işleri, biblolar, şamdanlar, süs eşyaları, vb. bir süre sonra çatlamaktadır ve müşteriler bin bir şikâyetle dükkânını basar olmuşlardır. Delikanlı artık daha fazla dayanamaz ve iflas bayrağını çekerek ustasının yanına döner. Ustasına, “*ben ettim sen etme!*” der ve ustasının gönlünü aldıktan sonra tekrar onun yanında çalışmaya başlarlar.

Bir süre daha çalıştıktan sonra ustası ona “*Artık sen oldun, sana el veriyorum, şimdi dükkân açabilirsin ancak son bir iş göstereceğim sana bu işin ‘püf noktası’ nı da göstereyim öyle git!*” der. Usta, kalfasına daha önce hiç girilmeyen karanlık odayı işaret ederek onu karanlık odaya davet eder. Usta karanlık odanın bir köşesinde yığılı vaziyetteki sıcak ürünlerden birini eline alarak tavanda incecik bir hat hâlinde süzülen ışık huzmesinin içerisinde sağa sola çevirip arada bir de “*püf püf*” yaparak cam ürünlere üfler. Daha önce hiç girmediği bu karanlık odanın sırrını şimdi şimdi anlamaya başlayan kalfa ustasına, “*Usta ne yapıyorsun, neden üflüyorsun camlara?*” diye sorar. Ustası da “*Bak evlâdım, ışığa tuttuğum camların içerisinde küçük küçük hava kabarcıkları var, onları henüz soğumadan daha sıcakken üflüyerek patlatıyorum ki içinde hava kalsın! Şimdi anladın mı senin camlarının neden kırıldığını, çatladığını?*” der. Kalfa duydukları karşısında hayrete düşer hem geçmişte yaptığı hatayı hem de meslekteki önemli bir sırrı öğrenmiş olur. Ustası kalfasına, “*Şimdi öğrendin mi işin püf noktasını?*” der, omzunu sıvazlar ve el vererek kalfasını uğurlar.

Pabucu Dama Atılmak

Her esnaf birliği kendi içerisinde müşteri memnuniyetini sağlamak ve vatandaşın mağdur olmaması için kendi esnafını denetlerdi. Bu denetlemelerin en müsait olduğu mesleklerden biri de

kunduracılıktı. Diyelim ki bir ayakkabı satın aldınız veya ayakkabınızı tamir ettirdiniz ve ayakkabınız kusurlu çıktı. Bunun üzerine müşteri hemen esnaf şeyhi, kâhya, yiğitbaşı, vb. bir hiyerarşi takip ederek ilgili kişiye şikâyetini iletirdi. Esnaf şeyhi de durumu inceleyerek kusurun kullanıcı hatası mı, yoksa imalat hatası mı olduğunu teşkilat ileri gelenleriyle tespit eder ve şayet söz konusu kusur esnaftan kaynaklanmışsa o ayakkabının ücreti müşteriye ödenirdi. Yine ihtiyar heyetinin kararıyla da o kusurlu ayakkabılar/kalitesiz mallar ibretiâlem için o papuç dükkânın damına atılırdı. Bu olay o esnaf için çok ağır bir cezaydı. Böylece o esnafın işine hile karıştırıldığı anlaşılırdı. Çarşıdan gelen geçen vatandaşlar da kimin iyi mal sattığını, kimin kötü mal sattığını anlardı. Hatta o esnafa gerekli görülürse geçici süreyle veya sürekli olarak o işten el çektirilirdi. Ahilik teşkilatı hileli iş yapan esnafı cezalandırırken, aynı zamanda toplumsal dinamikleri tesis ediyordu. Bunun gibi, “*iflas bayrağını çekmek,*” “*iflas topunu atmak*” gibi birçok deyim de öyküsü bulunmaktadır.

“Müşterilerimiz velinimet, yaranımız yârimiz

Ziyadesi zarar verir kanaattir kârımız”

Esnafların Sözlere

Ahilik; ülke kaynaklarının ve yerli malının değerlendirilmesinden toplumsal olarak adil bir gelir dağılımının oluşturulmasına, esnafın kendi arasındaki iç dinamiklerin sağlanmasından müşteri merkezli bir ticaret ahlakının yerleşmesine, meslek erbabının her türlü tutum ve davranışından o meslek dalıyla ilgili incelik ve ustalık bilgilerini oluşturmaya kadar gelişmiş bir medeniyetin göstergesi olarak yüzyıllardır toplumsal birliğe, barışa, hoşgörüyeye, ticaret ahlakına tesir etmiş ve doktrinlerini de günümüze kadar ulaşmış olan esnaf sözleriyle/levhalarıyla taşımıştır.

Çoğunluğunu beyitler hâlinde gördüğümüz bu sözler zaman zaman üçlük, dörtlük, beşlik, altılık, vb. mısralarla da karşımıza çıkabilmektedir. Parmak hesabının gözetildiği bu şiirsel ifadelerde zaman zaman vezin kusurları da görülür. Sanat kaygısının ikinci plânda tutulduğu bu levhalar / sözler kanaatimizce halk edebiyatı ürünleri içerisinde “*kalıplaşmış ifadeleri*” hatırlatan mahiyetteki sözlerdir.

Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik* adlı kitabında bu konuyla ilgili olarak şöyle demektedir: “*Osmanlı Devleti'nin her yerinde esnaf, sanatkâr ve meslek sahiplerinin, Ahilik geleneğine uygun olarak bir pire bağlılıkları son zamanlara dek sürmüş, her sanat, meslek ve iş yerinde o sanat, meslek ve iş yerinde o sanat, meslek ve işin pirini belirten sanat ve meslekin özelliklerini belirten levhalar asılmıştır.*”

Çeşitli kaynaklardan derlenen ve tarihî değeri olan esnaf ahlak ve görgü kurallarını yansıtan, müşteri merkezli bir ticaret anlayışını gösteren bu irfan dolu sözlerden bir bölümü aşağıda verilmiştir⁵⁹.

Bir aşçı dükkânı levhası:

Her taamın lezzeti ta ki dimağdan çıkar
Tuz ekmek hakkını bilmeyen akıbet gözden çıkar

Bir şekerçi dükkânı levhası:

Sade pirinç zerde olmaz bal gerektir kazana
Baba malı tez tükenir, evlât gerek kazana

Bir helvacı dükkânı levhası:

Dolandım misl-i cihan bulamadım başıma bir tane taç
Ne eğride tok gördüm ne doğrudu aç

Bir saatçi dükkânı levhası:

Gelen gelsin saadette
Giden gitsin selâmetle

Bir balıkçı dükkânı levhası:

Ehl-i aşka müptelayım neme lâzım kâr benim
Mal ve mülküm yoktur amma kanaatim var benim

Bir marangoz atölyesi levhası:

Sefa geldin ey müsafir ısmarla kahve içelim
İşçi ile sohbet olmaz bir merhaba der geçelim

Bir demirci dükkânı levhası:

Doğru olsan ok gibi elden atarlar seni
Eğri olsan yay gibi elde tutarlar seni
Menzil alır doğru ok elde kalır eğri yay

Bir berber dükkânı levhası:

Her seherde besmeleyle açılır dükkânımız
Hazret-i Selman-ı Pâk'tır pirimiz üstadımız

Lâfla dükkân açılmaz, boş yere etme telâş
Selman-ı Pâk de gelse parasız olmaz tıraş

Bir bakkal dükkânı levhası:

Her sabah Besmeleyle açılır dükkânımız
Hakk'a iman ederiz Müslümandır şanımız

Eğrisi varsa bizden doğrusu elbet sizin
Hilesi hurdası yok helâlinden malımız

Müşterilerimiz velinimet, yaranımız yârimiz
Ziyadesi zarar verir kanaattir kârımız

Edirne'de Selimiye kapalı çarşısındaki levha

Her seherde besmeleyle açılır dükkânımız
Hazreti İbrahim Peygamberdir pirimiz üstadımız

Hamamdaki bir levha:

Gelen gelsin saadetle
Giden gitsin selâmetle.

Esnaf Pirleri

Anadolu'nun ilk esnaf teşkilatı olan Ahiliğe göre her meslek grubu, her bakımdan mesleklerinin ustası saydıkları, ilk ustaları gördükleri bu vesileyle de her daim kendisine hayır dualar ettikleri, zor durumda ondan yardım diledikleri bir pire bağlılık hissederlerdi. Çoğunlukla enbiyadan, ashab-ı kiramdan, evliyadan, dinî ve sosyal kimliğiyle ön plana çıkmış tarihî bir şahsiyetten

karşımıza çıkan bu meslek pirleri o mesleğin hami ruhu gibi algılanır, özellikle bolluk ve bereket dileklerinde kendilerine dualar edilirdi.

Geleneğe göre bir meslek grubunun başındaki ilk ve en eski usta o loncanın başında bulunur ve esnafı belirli disiplinler içerisinde idare etmekle görevli kabul edilirdi. Şayet bir esnaf işiyle ilgili bir hile yaparsa, bu pir, “*pir çivisi*” adı verilen çiviyle o esnafın kapısını çakar ve o işyerini bir nevi mühürlerdi. Böylece, hile yapan esnafın da o mesleğin piri tarafından manevi olarak cezalandırılacağına inanılırdı⁶⁰.

Gelenekte adı mesleklerle/zanaatlarla birlikte anılan meslek pirleri aşağıda verilmiştir:

Meslek Pirleri	Meslekleri
Hız. Muhammed	Tüccarların ve Bütün Esnafın
Hız. Adem	Çiftçilerin ve Aşçılarının
Hız. Nuh	Marangoz ve Dülgerlerin
Hız. İdris	Terzilerin, Hattatların, Yazıcıların
Hız. Hüd	Tüccarların, Her Türü Alışveriş
Hız. Şit	Hallaçların
Hız. İbrahim	Sütçülerin, Dülgerlerin
Hız. Musa	Çobanların
Hız. Salih	Devecilerin ve Kervancıların
Hız. İsmail	Avcıların
Hız. İshak	Çobanların
Hız. Yusuf	Saatçilerin
Hız. Zülküf	Fırıncıların, Ekmekçilerin
Hız. Üzeyr	Bağcıların ve Bahçıvanların
Hız. Lut	Tarihçilerin
Hız. İlyas	Dokumacıların, Çulhacıların
Hız. Yunus	Balıkçıların
Hız. Davut	Demircilerin, Zırhçıların
Hız. İsa	Seyyahların, Gezinlerin
Hız. Lokman	Hekimlerin
Hız. Hızır	Değirmencilerin
Sad bin Ebu Vakkas	Okçuların
Ahmed İbn Abdullah	Sabuncuların
Muhammed İbn Abdullah	Şerbetçilerin

Muhammed İbn Ebubekir	Mimarların
Selman-ı Farisi	Berberlerin
Selman-ı Kûfî	Sakaların
Varaka	Börekçilerin
Avn İbn İmkân	Hurdacıların
Tayfur-i Mekki	Dellalların
Selman-ı Pâk	Hamamcılarının
Bilâl-i Habeşî	Müezzinlerin
Ahi Evran	Debbağların ve Dericilerin
Şeyh Şazeli	Kahvecilerin
Hasan-ı Basri	Ayakkabıcı, Helvacı, Şekerci ve Aşçıların
Hallac-ı Manzur	Keçecilerin
Ahmet Zemcerî	Sobacı, Kalaycı ve Tenekeçilerin
Nakkaşivele	Keçeci, Basmacı ve Boyacıların
Aktârivele	Saraçların
Mehmet Ekber Yemânî	Yemenicilerin
Neccar	Dülgerlerin
Nâsr İbn Abdullah	Kuyumcularının
Akyusufabaiyelgaffar	Semercilerin
Ubeydullah el Bahri	Dökmecilerin
Ebul Muhcin	Kasapların
Ebu'l Kasım Mübarek	İğnecilerin
Ebu Süleyman İbn Kasım	Nalbantların
Hüsâm İbn Abdullah	Attarların
Ebuzeyd bababeten	Bahçıvanların
Abdulfahhar Medenî	Bardakçıların
Kasım İbn Nasrullah	Taşçıların

***Yeni Türk
Edebiyatında Ahilik***

Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatında Halk edebiyatı ürünleri dışında da Ahiliğin kayda değer tesirleri vardır. Bu konu, ayrı bir kitap oluşturacak bir zenginlikte olmasına rağmen burada nesirden ve şiirden sembolik birer örnek vermekle yetinilecektir.

Cumhuriyet dönemi Türk şiirinde Ahiliği başlı başına bir tema olarak işleyen şairlerin başında Nüzhet Erman gelmektedir. Hisar şairlerinden Erman'ın *Halk Haktır* adlı eseri için “yeni bir dille yeniden yazılmış manzum bir fütüvvetnâme” demek yanlış olmaz. Nitekim eserini takdim ederken “Ben, bize, dört başı mâmur, destani bir yaşam şekli olarak intikal eden bu dinî ve ekonomik davranışlar manzumesini, yine destani yaşam şekilleriyle, hâl ve tavırlarıyla, söz ve şiirleriyle, duâ ve nefesleriyle (edebiyatımızda da) başlatıp sürdüren; zaman içinde, Ahiliğin yolunu açan ve aydınlatan kalem ve keramet erbabını kendi dilleriyle, şiirle anarak, Ahiliğe, karınca kararınca yaklaşımaya çalışacağım.”⁶¹ demektedir. “Şair, tarihi, bir şuur oluşturma gayesine uygun olarak şiirleştirmiş, bunu yaparken de Anadolu’ya taşınmış kültürümüzün inşasında önemli dinamiklerinden olan Ahilik kültürünü kendine has söyleyişiyle günümüze taşımıştır. Erman’ın şiirlerinde dikkat çeken, Türk milletini oluşturan her ögenin bir bütün halinde şiire taşınması, her ögenin bir potada eritilip sunulmasıdır.”⁶²

Erman, *Halk Haktır*’da Ahiliği, Ahi Evran ve çevresiyle birlikte ele almış, böylece okuruna geniş bir tarihî perspektiften sunum yapmıştır:

Erman, “*Helva*” başlıklı şiirinde, tasavvuf kültüründe çok önemli yer tutan Ahmed-i Gülşehrî, Şems-i Tebrizî ve Mevlâna Celaleddin-i Rumî’nin mesnevilerine gönderme yaparak Anadolu tasavvuf kültüründeki törensel niteliğe sahip yiyecekler ve yemeklerle “*insan-ı kâmil*” olma yolculuğu arasında da bir ilişki kurmuştur⁶³.

İnsan bir şehir gibidir,

(Der, Âşık Paşa),

Üç kapılı bir şehir!

[...]

Boş ve kem sözden dili

Ve de haram yemekten;

Harama uçkur çözmekten beli;

Eli halkı incitmekten...

Yani üç kapısı da bağlı bir şehir!

“Sofraya halkı üşüren ol idi

El ile helva pişiren ol idi”

Ve yine, Şemsi Tebrizî Divanında:

“Ey hâkimi, fütüvvetin, yiğitliğin, erliğin.

Ve mutlak sultanı, mürüvvet ülkesinin!

*Sen ki önsözüsün peygamberliğin
(Dağıt) gizlice yeme helvayı!”*

*Demiş ya Mevlâna Celalettin-i Rumi
İşte bu altın anahtarlara göre,
Fütüvvet, mürüvvet ve helva
Kâlu Belâ’dan beri bir arada, yan yana...*

Ahilik, Türk romanında da işlenmiştir. Konuyu işleyen başka romanlar da bulunmakla birlikte Ahilik ve Ahilerin merkeze alındığı bir eser olarak Kemal Tahir’in *Devlet Ana*’nın bu hususta özel bir yeri vardır. Eserde Ahilerin pek çok özelliğini bulmak mümkündür:

“...Ahi yiğitleri de sabahtan akşama kadar, çarşıda zanaatla uğraştıklarından, savaşçılıkta gaziler kadar usta değillerdi ama aralarında okuma yazma bilenleri, ülkeye nam salmış ustalar çoktu. Yol terbiyesiyle yontulmuşlardı. Her yerde örgütleri bulunduğu için, şeyhleri birbirleriyle aralıksız haberleşiyorlar, ayrıca, gezginleri tekkelerine konduklarından dünyada olup bitenleri herkesten önce duyup öğreniyorlardı.”⁶⁴

Kemal Tahir’in Ahiliğin fütüvvetnamelerde de kaydedilen “Ahi, beyler kapısına varmaz” ilkesine temas ederken, bunu uygulamayıp çıkar peşinde koşanların görülmeye başlamasını ancak onların bozulmasıyla ilişkilendirilebileceğini, Ahiliğin “erişilemez” bir değer olduğunu şu hitapla vurgular:

“Şöyledir bilin ey ihvanlar, ey dostlar ve de ey mert yoldaşlar! Ahilik çok ulu kattır ve de saygılı basamaktır. Ama onu gördüm ki, bölüklerimize şeytan uğramış, yiğitlerin gönül gözlerini bağlamış. ‘Bundan böyle, hiçbir yolsuzluk bize, erişilemez’, diye kibirlenmişler, çizgiden çıkmışlar, doğruluğu şuraya koyup eğriye sarmışlar. Sohbetler, yârenler bozulmuş, sofralara haram girmiş, nefisler kuduz canavar gibi azgınlaşıp gem almaktan çıkmış. Alplığın yerini yavuzluk, utanmanın yerini yüzüzlük kapmış. Bilmekliğin uyanık ışığı söniüp bilmezliğin uykulu karanlığı yerin yüzünü sarmış. Ahiler, pir kapılarını boşlayıp beğler kapısına birikmiş... Oysa, bu dünyada her bir nesneye bozuntu elverir, ahiliğe erişilemez!”⁶⁵

“...Gölünde, deresinde, izinsiz balık tutanı asar, ormanında avlayanı, çalı keseni... Angaryasından kaçanı, harmanda, bahçede soylu payına hile katanı... Sıkı çalışmayan kunduracıyı, demirciyi de canı çekerse asar, acır da bağışlarsa, demire vurur ölene kadar...” Bu sözlere Mavro şaşırmıştır:

-Ahiler ne der bu işe aman şövalyem, çarşığı dar etmez mi soyluların başına?

-Ahi de neymiş?

-Bizim buraların çarşısı pazarı ahilerden sorulur. Subaşı da karışabilemez, tekfur da...Kadı karışır az biraz, kitabın yazdığı kadarlık...”

Yukarıda bahsettiğimiz “*Ahi, beyler kapısına varmaz*” ilkesi gibi bu alıntıda da Ahilerin olur olmaz her meseleyi kadıya taşımamaları, anlaşmazlıkları dava konusu yapmadan kendi içlerinde halletmeleri gerektiğine dair düstura temas edilmiştir. Ahilik ve Ahiler üzerine derinlemesine bilgi sahibi olduğu anlaşılan yazar bu ve benzeri Ahilik ilkelerini eserinin pek çok yerinde işlemiştir.

Devlet Ana’dan tipik bir örnek olarak yukarıdaki parçayı alıntılayan Kâzım Yetiş, Devlet Ana romanında Ahilik meselesini değerlendirirken şöyle der:

“Osmanlı Devleti çok sağlam ve samimî şartlarda kurulmuş ve bu kuruluş onu yüzyıllarca ayakta tutmuştur. Bunda ahiliğin ve ahilerin yeri ve önemi inkâr edilemez; bunun için ahilik ve ahiler olmadan bir Osmanlı Devleti düşünülemez. Bu dönemi, Osmanlı Devleti’nin kuruluşunu anlatan romanların en başarılısı *Devlet Ana*’dır. Bu romanın kurgusunda ahilik ve ahiler olmasa Devlet Ana bu kadar başarılı bir roman olabilir miydi?”⁶⁶

AHİLİKTE BİR RİTÜEL: ŞED KUŞANMA*

“Şeddin kuşatılması, ikrar, ahd, âmân, kefalet alınarak yeni ustaya teslim edilmesi; vicdani, maddi ve manevi sorumluluğunun hatırlatılması, hafızasına nakşedilmesidir”.

Şed kuşanma; Selçuklu ve Osmanlı esnafında bir usta yanında yamaklık ve çıraklık aşamalarından geçip kalfalığı da gene ustasının yanında başarıyla tamamlamış bir usta namzedine artık kendi adına çalışmak ve müstakil dükkân açmak üzere ustalık yetki belgesi, diploması veya beratı verilirken icra edilen özel törene verilen isimdir.

Şed Kuşatma

Şed kuşatma, sembolik bir merasim olup, Fütüvvet ve Ahilik⁶⁷ geleneğinde ahlaki, tasavvufi, mesleki temalı bir uygulamadır. Kavram olarak, bel bağlama, kuşak, kemer ya da peştamal kuşatma demektir. Geleneksel literatürde tasavvufa intisapta hırka giydirmeye benzeyen; Türk esnaf dergâhları mahiyetindeki Ahi birliklerinde kalfalıktan ustalığa geçişte uygulanan icazet törenidir. Günümüzde mezuniyet törenlerinin veya ordudaki temel eğitimden sonra uygulanan yemin töreninin bir benzeri olmakla beraber; çok daha kapsamlı olarak genç sanatkâr kalfalara tek tek, ferdî olarak uygulanırdı. Genel anlamda mesleki, manevi ve tasavvufi muhtevalı; adap, erkân, sembollerle;

* Bu kısım Dr. Ali Mazak tarafından yazılmıştır.

ikramlarla, dualarla ve biraz da eğlencelerle zenginleştirilmiş bir ahitleşme, bir terfi ve birlik üyeliğine kabul merasimidir.

Tasavvufi bir ekol niteliğinde olan Ahilik sisteminde şed bağlanan genç usta fütüvvet denilen mübarek yola girmiş, inancına bağlanmış; bilgi, tecrübe ve meslek birikimiyle hiçbir ayırım yapmadan insanlık hizmetine adanmış olur.

Ahi fütüvvet birliklerinin nizamnamelerinde fütüvvetin ilkeleri, ahlakî ve sosyal prensipleri ve fütüvvet teşkilatına kabul şartları yazılıdır. Fütüvvet teşkilatı ile tasavvuf mensupları arasında usul, erkân, aşk, edep ve nezket yönlerinden olduğu gibi, kıyafet ve sembol bakımlarından da bazı benzerlikler vardır. Mutasavvıfların giydikleri "*hırka*" yerine ahi fütüvvet erbabı da "*şalvar*" giyerler, "*taç*" yerine de "*şed*" kuşanırlar. Ahiler Genç meslek sahipleri olduğundan, onlara şalvar giydirilip şed kuşatılması, hırs ve süfli duygularına sahip; nefislerine hâkim olmayı sembolize etmektedir⁶⁸.

Şed kuşanmak bir anlamda Fütüvvet halkasına girmektir. Ahilik de Fütüvvet'in Anadolu'da olduğu mahalli şekli, Türkçesidir. Bu sebeple Ahilik usul ve erkânı da fütüvvet üzerine kurulmuştur⁶⁹. Ancak muhtevasında özellikle iş, sanat, üretim, işletme, kazanma, bölüşme, hakkaniyet, göz tokluğu, hizmet felsefesi öncelenmiştir. Hatta Ahi fütüvvet zihniyetinin Selçuklu ve Osmanlı meslek loncalarının doktrinsel temeli, ahlaki ve idari kodu olarak işlev gördüğü⁷⁰; bunun da insan ve toplum için üretim, tüketim, kalite ve girişimcilik gibi en işlevsel hayat dinamiklerinin gerçekçi bir ahlak ve sisteme bağlanmasına yaradığı kabul edilmiştir.

Şalvar aynı zamanda iffet sahibi erdemli insan olmanın sembolüdür. Nefsi şehvetten menetmek, insanın istek ve iştahlarını bağlamak demektir ve fütüvvetin esasıdır. Fütüvvette ilmin gelişmesi tecrübe, deney ve icraatla oluşur. Onun için fütüvvet mensuplarına göre ilim, fikir ve düşünceden sonra işe adım atmak başlangıç, yetiştirilen kalfaya şed (kuşak) bağlayıp şalvar giydirmek ahice eğitimin sonucudur. Ahi Fütüvvet sisteminde gerçekçi olmayan görüşe, denenmemiş bilgiye pek itibar edilmemiş; icraatsız düşünce ve bilginin boş olduğu görüşü kabul edilmiştir.

Şed denilen kuşak Hz. Peygamber'den sahabelere; onlardan pirlere, ustalar aracılığıyla ustadan ustaya ulaşan ilahî bir emanetin mübarek bir nişanı olarak kabul edilir.

Fütüvvet teşkilatlarının oluşumundan itibaren uygulanmaya başlanan şed geleneği Hz. Peygamber'den nakledilen rivayetlere dayanmaktadır. Nakkaş Ahmet Fütüvvetnamesi'nde Huneyn Savaşı'nda Cebrail'in bir sandık içerisinde Fütüvvet hırkası getirdiği ve Peygamberin bu hırkayı Hz. Ali'ye verdiği bildirilmiştir. Hz. Peygamber'in verdiği yetkiyle Hz. Ali sahabelerden 17 kişinin belini bağlamıştır. Bu gelenek uyarınca Selman-ı Farisi de Hz. Ali'nin talimatıyla başkalarının bellerine şed bağlamıştır. Bir başka rivayete göre Miraç'ta Hz. Peygamber'e Cebrail tarafından şed kuşatılmış;

Veda Hacci'ndan dönüş yolculuğu sırasında Gadiri Hum Vadisinde Hz. Peygamber Hz. Ali'nin belini bağlamış; Hz. Ali de orada bulunan ashaptan 17 kişiye, Selman-ı Farisi tarafından da 55 kişiye şed kuşatılarak icazet verilmiştir⁷¹. Böylece şed erkânıyla Hz. Muhammed, Hz. Ali ve Hz. Selman silsilesyl kurulmuş bir seyrisüluk meydana gelmiştir.

Şeddin kuşatılması, ikrar, ahd, âmân, kefalet alınarak yeni ustaya teslim edilmesi; vicdani, maddi ve manevi sorumluluğunun hatırlatılması, hafızasına nakşedilmesidir. Hak adına verilen bu ikrardan dönülmez, hıyanet edilmez, yalan dolan ile Hak katına çıkılmaz ihtarı ve taahhüdüdür. Şed ahdine uyulması saadet, ebedi kurtuluş; buna ihanet ise iki dünyada felakettir.

Bu manada şed merasimi aynı zamanda, fütüvvet kurallarına uyulması için en üst kurul divanında Allah için kalfadan söz alınması ve ahitleşilmesidir.

Özellikle İbrahim ve Yusuf peygamberlerle, Ashab-ı Kehf ve Yuşa'ya Allah Fetâ demiştir. Fütüvvet emaneti de Hz. Muhammed'den Hz. Ali'ye geçti. Hz. Muhammed: “*Ben bilginin şehriyim, Ali kapısıdır ve Ali bendendir; ben Ali'denim.*”⁷² “*Ali'den başka er yiğit yok, Zülfikârdan başka kılıç yok*” buyurmuştur. Hz. Ali, Peygamber'den sonra Fütüvvet yolunun zirvesidir, kutbudur.

Ahd, İkrar, İcazet

Evliya Çelebi der ki; “*Fütüvvet, bir ulu ağaçtır. Yiğidin gönlünde biter. Temeli doğruluk, Kökü Allahu bilmek, gövdesi insan, dalları temizlik, yaprakları edep ve haya; yemişi evliya sohbeti, suyu rahmettir*”⁷³.

Şed kuşanan genç girişimci ya da sanatkâr Ahi usta, uluların icazet onayları ve dualarıyla fütüvvet yoluna girmiş olur. O ilahî boyaya boyanmış, marifet bileziğini koluna takmış, Ahilik inancına bağlanmış yüksek karakterli delikanlı genç bir sanatkâr girişimcidir artık. Allah'a layık olmanın, mümin kardeşlerine tevazu ve içtenlikle hizmet sunmak olduğu inancıyla donanımlıdır. Hak'ka kulluğu, mahlukata şefkati ve insana hizmeti ibadet sayan genç Ahi usta güzelliğin kaynağı ulu Allah'a layık olmaya, onun en müstesna eseri olan insanlara yararlı olmaya, onların gönüllerini, rızalarını kazanmaya, onları kendisinden üstün saymaya, Melami bir aşk ve tutku ile işinin hakkını vererek, hakkını, haddini bilerek yaşamaya özen gösteren üretici, verimli, katılımcı, medeni ve üstün bir şahsiyet olarak topluma ve iş dünyasına katılmış olur.

Bütün meslekler için üç yıl olan kalfalık döneminde bütün eğitimleri başarı ile tamamlayıp sonuna gelen kalfa, ustalığa yükselmek için imtihan şeklinde bir törene katılırdı. Kalfa bu törene el becerisi ile hazırladığı eseri getirir ve bunları Ahi vekilinin başkanlık ettiği ustalardan oluşan meclise sunardı. Bu ustalar tarafından, yaptığı iş beğenilen genç kalfa ustalığa yükseltildi. Törenin sonunda

kalfanın belinden kalfalık peştamalı, onu yetiştiren ustası tarafından çıkarılır ve ustası kendi eliyle kalfasına ustalık peştemalını bağlardı. “Şed kuşatma” denilen bu tören, yeni ustanın, toplantıda bulunanların ellerini öpmesi ve dualarını alması ile sona ererdi⁷⁴.

Bu merasim, geçerli kalite ve standart kriterlerine göre iş veya üretim yapabilecek bir girişimcinin yetiştiğinin hem tescili hem ruhsatı hem de ilanidir.

Şed Kuşatma geleneğinde bulunan ortam süpürme (çarup çekme), hediye sunma, erkân hatırlatmaları, ustasından helallik alma, el öpme, talibe şerbet veya tuzlu su içirme usulünce yapılırdı. Su hikmeti, tuz adaleti simgelerdi. Bu aşamalardan sonra hazırlanan şed, usta adayının beline bağlanır; mesleğinde kullanacağı aletlerden bazılarıyla sanatın saklı tutulan en son sırları verilirdi⁷⁵.

“Ahi Evrana göre hiçbir sanat ya da meslek yalnız okumakla öğrenilemez; ta ki, usta elinden almadıkça. Kaşık tutma, yoğurt yeme becerisi bile anne eğitimiyle öğrenilir.”

Şed Kuşanma Töreni ve Teşrifat

Ahilikte şed kuşatılacak kalfa bir çeşit doktora savunmasına girecek akademisyen gibi önce ustasının ince süzgecinden ve sınavından geçer; ardından fütüvvet divanına hazırlanır.

Usta adayı yol arkadaşlarının nezaretinde hamama götürülür; ardından traş ettirilir. Bu arada heyecanını yatıştırmak, onu yüreklendirmek için telkinlerde bulunurlar. Merasimde uluların takdirine sunulacak el işleri, sanat eserleri hazırlanmıştır. Bir yandan huzurda giyilecek kıyafetler hazırlanır. Huzura giriş çıkışta bile titizlikle uyulan bir dizi merasim kuralı vardır.

Şed kuşatılan talibe sülukünü tamamladıktan sonra şalvar giydirilirdi. Şed bağlama töreni önem, nezaket, özen ve özellik bakımlarından kalfa için nikâh merasimine benzetilmiştir⁷⁶.

Şed merasimi başlıbaşına bir erkân, usul ve teşrifat üzere icra edilirdi. Fütüvvet uluları hazırlanmış olan özel mahfilde yerlerini alırlar. Fetaların meclisteki büyüğü salonun orta yerinde, ayakta ve kıbleye karşı durur, euzü besmele çeker ve fütüvvet hutbesini okur. Bu hutbede; büyük günahlardan, yetim hakkından, ölçü ve tartıdan, kibirden ve şirkten bahseden İsrâ Suresinin 32’den 39’a kadar olan ayetleri okunur. Ardından Hz. Peygamber’e ve ehlibeytine salavat getirilir⁷⁷.

Bu manevi protokolü “*nakip*” denen divan üyesi yürütmekle görevlidir. Genel temizliği temsilen süpürgeyi ıslatır; ortalığı temsilen süpürür, yerine oturur. Heyet arasında kısa bir müzakere, hâlhatır sorma, rıza alma ve helalleşmenin ardından nakip tekrar kalkar merasimde bulunması gereken tuz, toprak, su, süpürge, terazi, taş ve şeddin hazırlanmış olduğu sehpayı orta yere koyar. Bütün bunları yaparken divan erkânına arkasını dönmemeye özen gösterir.

Mekânın hazırlanmasından sonra şed kuşatılacak kalfayı huzura getirmek üzere sağ elini kalbine koyarak temenna ile huzurdan dışarıya çıkar.

Biraz sonra ahilere mahsus şalvarını, külahını giymiş, elleri çaprazlamasına göğsünde olan Kalfa yanında olduğu halde kemaliedeple divan heyeti huzuruna gelirler ve özel selamlama ve takdim konuşmasını yapar:

“*Esselamü aleyküm ya erbab-ı şeriat veya ashab-ı tarikat, esselamü aleyküm ya ehl-i şeddi ve 'l-ahdi ve 'l-vefa; Esselamü aleyküm ya ehl-i mürüvveti ve 'l-ikram ve 's-sahavet*” diyerek selamlar. Ardından, “*Gelişimiz Allah için, duruşumuz Allah için, sözümüz Allah için. Şu kardeşimiz; huzurlarınıza gelip bu makamı insafta durmaktan meramı uluların halkasına bağlanıp, adabını erkânını görüp, yiğitler kapısında er, işini ve sanatını hakkıyla icra edip insanîyet namına hadim olmak üzer şed kuşanmayı murad eder. Ustası kendisinden razı ve teklif getirmiştir. Bu âşıkı sadık hakkında ne buyurursunuz*” der.

“*Ehlühu mahallühu / uygundur, yerindedir*” derler.

Yiğitbaşı talip kalfayı pir huzuruna götürür.

Pir talip kalfanın elini tutarak ahitleşmenin mesuliyetini bildiren ahde vefa ayetini okur⁷⁸. Tövbe ettirir, şehadet getirir. Fütüvvetin, esnaflığın, kul hakkının önemini anlatır. Allah'a, tüm insanlığa, ailesine, büyüklerine, küçüklerine, yurduna, devletine karşı mesuliyetlerini hatırlatır; can taşıyan bütün varlıkları, tabiatı, şefkat ve merhametle korumasını tenbihler.

Usta adayına yardımcı olacak iş, hayat, hal ve gidişatında ona rehberlik edecek iyi bir yol atası ve iki yol kardeşi seçilir.

Ustasıyla, aile büyükleriyle helalleştirilir; elleri öptürülür.

Bu arada kalfa divandaki büyüklerine mütevazı hediyeler takdim eder.

Yol atası manevi baba durumundadır. Yol kardeşleri ona her zaman daha yakın olacağı, dayanacağı, danışacağı akıllı ve bilgili, yetişkin, güvenilir ağabeylerdir.

Şimdi sıra yol atası, yol kardeşleri ve talip kalfanın birlikte Allah için ahidleşmelerine gelir. Merasimi yöneten nakib bunları bir araya getirip ellerini üst üste koydurup Yasin suresindeki kullarıyla yaratanın ahitleşme ayetlerini okur: “*Ey Ademoğulları! Sizlerden şeytana kul olmayacağınıza dair ahit almadım mı? Muhakkak ki o şeytan size apaçık düşmandır*”⁷⁹. Bu ayetten sonra İslam âlimlerince İslam'ın özeti olarak kabul edilen şu vecizeyi söyler: “*et-tazimü li-emrillah ve 'ş-şefkati ala-halkillah; ve 'd-dünya bimusamahati, ve 'l-âhireti bi-şefaatin: Alahın emrine itaat; mahlûkatına şefkat. Dünya anlayış; ahiret şefaatedir.*”⁸⁰

Ardından “*Hasbeten lillah, vuslaten ila marzatillâh: Allah için, onun rızasına ulaşmak için*” deyip onlara bakarak Şuara Suresinin 88, 89. Ayetlerini okur: “*O hesap gününde ne mal fayda verir ne evlat! Ancak, Allah'a şirkten ve şüpheden arınmış temiz inançlı bir kalp ile gelen kurtulur.*”⁸¹

Bundan sonra pir divandan ayrılıp iki rek'at namaz kılar. Bu arada nakip şeddi hazırlar. Onu beş kat olarak dürer ve pire sunar. O da salatüselam ve tekbir getirerek en az üç düğüm olmak üzere

talibin beline bağlar. Bir düğüm Allah için, bir düğüm Cibril için, bir düğüm de Resulullah için atılır. Arkasından gene tekbirler, salavatlar ve Âl-i İmrân Suresinin 103. ve 18. ayetlerini okur:

“Ve hepiniz Allâh'ın ipine sımsıkı yapışın, parçalanıp ayrılmayın. Allâh'ın sizin üzerinizdeki nimetini hatırlayın siz birbirinize düşman idinizde, Allah sizin kalbinizi birbirinize ısındırdı ve sizleri kardeş yaptı. Yoksa tam da ateşten bir uçurumun kenarındayken, (Allah) sizi kurtardı. Allah siz doğru yola gelesiniz diye ayetlerini açıklamaktadır”.

“Allah, melekler ve ilim sahipleri, ondan başka ilah olmadığına adaletle şahitlik ettiler. O'ndan başka ilah yoktur. O, mutlak kudret sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁸²

Bundan sonra pir, usta adayının omzuna elini koyar ve bu şeddin kimlerin emaneti olarak kendisine teslim edildiğini anlatır. Kulağına eğilir ve şu vasiyetlerde bulunur: Bu mübarek emanet bize Hz. Muhammed'den, Hz. Ali'den, Selman'dan, Yesevi'den, Ahi Evran'dan; ululardan ululara daha nice pirandan geçerek bize intkal etti geldi. Bu mübarek emaneti şimdi biz de size tevdi ediyoruz. “Bunu hiç aklından çıkarma; unutma; sıkı tut; ört; götür, ver, al”. Ahde vefa etmeyi unutma; bu şedde iyi tutun, iyi yapış; ayıpları, kusurları ört, muhtaçlara ver, can kardeşlerine ikramda bulun!”.

Meydanda şed bağlanırken talibin ayakları bitişik, parmakları açık olarak elleri başının üzerindedir.

Ardından kısa bir dua ile meslek pirleri olarak peygamberlere, ehlibeyite, sahabelere, pir-i pirana; erenlere, evliyaya; ahiyana, baciyana, gaziyana, abdalana; ulemaya, sülehaya; şehid-i şühedaya, ustalara rahmet okunur⁸³.

Ardından tebrikler, el öpmeler, ikramlar, hediye takdimleri vb. güzellikler yerine getirilir.

Şed merasiminde uygulama farklılıkları çokça olabilmektedir. Her mezhep ve sofi akımların; her sanat ve meslek kollarının kendi meşrebine göre geliştirdiği, eklediği, çıkardığı erkân ve adetler olması normaldir.

Fütüvvetteki talip, Ahilikte kalfa olarak şedde adaydır. Bazılarında şerbet, bazılarında tuzlu su içirilmektedir. Şeddin niteliği, katlanması, bağlanması, düğüm sayısı farklılıklar taşımaktadır. Bu düğümlere farklı anlamlar yüklenmektedir. Ancak bunların hepsi esastan ayrılmayan farklılıklarıdır.

Fütüvvet felsefesinde şed bağlamanın muhtelif anlamları vardır. Şed kuşatılarak genç talibin ya da kalfanın beli ve karnı haramdan; dili yalan dolan, gıybet ve iftiradan, küfürden, laf taşımaktan; eli halka zarar vermekten, ayağı Allahın rızasına ters mekanlara ve mevkilere gitmekten bağlanmış olur. Bunlara karşılık da cömertliği, keremi, tevazuu, affi, müsamaha kültürü, kanaati ve basireti açılır.

Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar Osmanlılarda da şed kuşatma usulü devam etmiştir. Daha ilginç olanı bu erkân Kırşehir Ahi Dergâhı'nda bulunan Ahi baba desturu üzere icra edilmiştir⁸⁴.

Osmanlılar'da her esnaf teşkilatının kendine özgü şed bağlama şekli ve merasimi vardı. Meddahlara Şedd-i elîf (Şedd-i rûmiyân), gaza ehline Şedd-i kavsî (Şedd-i fâhirân), sakalara Şedd-i lâmelîfi (Şedd-i iştirâk), savaşlarda çadır kuran ferrâşlara Şedd-i Süleymânî (Şedd-i hâdimân), dervişlere Şedd-i Yûsufî (Şedd-i Mısrîyân), seccade sahibi şeyhlere Şedd-i mihrabî (Şedd-i tâziyân), cerrah, kasap ve hamam hizmetçilerine Şedd-i hafî kuşatılırdı⁸⁵.

Kuşatılan şed çoğunlukla yünden yapılır, bir şeyle tutturulmak yerine genellikle birkaç defa bele sarıldıktan sonra düğümlenerek bağlanırdı. Deriden, ipten ve pamuklu bezden yapılanları daha makbuldü. Yalnız, şeddin zimmilerin kuşandığı zünnâra⁸⁶ benzememesi şarttı⁸⁷.

Şeyhlerinin Ahi Baba unvanını aldığı Kırşehir'deki Ahi Evran Zaviyesi, Osmanlılar'da Türk debbağlarının ve zanaat erbabının manevi merkezi durumunda idi. Ahi Baba ve onun salahiyet verdiği, diğer şehirlerdeki yine Ahi Baba unvanını taşıyan ahi teşkilatı reisleri, çıraqlara şed bağlamak hakkına sahipti. Zaviye şeyhleri, bu yetkinin kendilerine ait olduğunu zaman zaman devlete tasdik ettirme ihtiyacını duymuşlardır. Bu durum daha çok bazı esnafın Ahi Evran makamı ile münasebetinin gevsemeye başladığı zamanlarda olmuştur. Nitekim 1780, 1782, 1822-1823 ve 1842 tarihlerinde bu gibi durumların ortaya çıkması üzerine devlet yetkililerine başvuran zaviye şeyhleri, bütün esnafın piri olduklarını bildiren beratlar almışlardır.

Ahi Evran Zaviyesi, XX. yüzyılın başlarına kadar esnaf zümresi üzerindeki manevi tesirini devam ettirmiştir. Bu durum, başta debbağlar olmak üzere bütün esnafın Ahi Evran'ı pir kabul etmelerinden ve devletin bu bağlılığı teşvik eden desteğinden ileri gelmiştir⁸⁸.

Osmanlılar'da bir pirin ya da şeyhülislamın nezaretinde sultana kılıç kuşatma töreni de ahi fütüvvet geleneğinde uygulanan şed kuşatma erkânının bir uzantısı olduğu ileri sürülmüştür⁸⁹.

İlk Osmanlı sultanlarının zaten şed kuşanan ve kuşatan birer fetâ ahi oldukları tarihçilerce ortaya konan bir gerçektir⁹⁰. Zaten Osmanlı sultanlarının üç kıtalık bir coğrafyada, çeşitli etnik, dil ve kültürden milletleri yediyüz yıl süreyle barış ve huzur içerisinde yönetmesinin temelinde bu ahice icraat ve uhuvvet felsefesi aranmalıdır.

Ahilik sayesinde Anadolu Türküne alın teri ile geçinme, başı dik, kendine güvenli ve minnetsiz yaşama yeteneği kazandırılmış, bu ruh onlara aşılınmıştır.

Bu hem bir mesleki liyakat hem de meslekte hizmet terbiyesi için yeterlik sınavıdır. Altın bilezik olarak kabul edilen bir sanat diplomasını kazanmanın en mutlu günüdür.

Ayrıca insan için en büyük sıkıntı, sefalet ve günah sebeplerinden birisi olan “işsizlik” musibetinden kurtuluştur. Çünkü Ahilik felsefesinde en büyük batıl işsizliktir. Boş insan vaktini,

enerjisini, kabiliyetini boşa harcamakta ve şeytanın onu çekmek istediği kötülöklere bulaşmaya açık durumdadır.

Yıllarca eğitim, terbiye ve tezgâhında yetişen genç adam ustalığa yükselirken ustası ona kefil tutulmaktadır. Zaten onun girişimiyle ve teklifiyle Ahi Fütüvvet divanına gelir.

Ahi Evrana göre hiçbir sanat ya da meslek yalnız okumakla öğrenilemez; ta ki usta elinden almadıkça. Kaşık tutma, yoğurt yeme becerisi bile anne eğitimiyle öğrenilir. Her meslek veya sanatın en iyi öğrenme metodu, yamaklık, çıraklık, kalfalık aşamalarında onu ustalarından almaktır. Ahi Evran'ın hocası Evhadüddin-i Kirmani Malatya'da bir zaviyedeki su kuyusunu yapan kişinin kuyu yapma işini kendi çabalarıyla öğrenmiş ve bir ustadan el almamış olduğu için bu kuyuyu doldurtmuş; "Bir usta mesleğini bir ustadan öğrenmemişse, yani kâmil bir ustaya intisabı yoksa meydana getirdiği eserlerde kudsiyyet ve haysiyet olmaz" demiştir.⁹¹

Anadolu Ahiliği İslam Fütüvvetinin bu coğrafyada kazandığı yeni şeklidir. Bunun psikolojik, sosyolojik, ekonomik, siyasal birçok sebepleri vardır. Asya steplerinden sökülüp gelmiş, diyar-ı Rum'da yerleşmeye ve tutunmaya çalışan bir milletin buradaki sanat, iş ve araziye entegrasyonu lazımdır. Hem saf, temiz özlere korumak, hem geçimlerini temiz yoldan sağlamak, onurlarını, toplumlarını, varlıklarını, vatanlarını korumak; hem de işsiz, güçsüz, zor durumdaki insanlara yardımcı olmak gerekiyordu.

Akın akın bu diyara gelen kitlelerin başında kâmil, bilgili, marifet ehli insanlar vardı. Onları koruyan Alpler vardı. Ayrıca bu memlekette onları henüz tanımayan, dışlayan, işe güce bulaştırmak istemeyen yaban insanlar vardı. Onlara karşı da ayakta durmayı, iş ve işletmeciliği öğrenmeleri gerekiyordu.

Ahi Fütüvvet Birlikleri bütün bu hizmetleri ifa etmişler; bu toprakları Haçlılara, Moğollar'a, emperyalistlere karşı koruyup, kendilerine ebedi vatan kılmışlar; dünyada emsali bulunmayan bir şefkat uygarlığı kurmuşlar; birikimlerini vakfa dönüştürerek insanlık yararına sunmuşlar ve bu coğrafyayı yaşanılır hale getirmişlerdir.

Ahiler ve Ahilik; ülkede halinden memnun, geleceğinden emin, inanmış ve yararlı işlere yönelmiş mutlu kişilerin oluşturduğu bir esnaf kitlesi, güçlü ve yaygın bir orta sınıf meydana getirmiştir. Çağımızın, hasreti çekilen "sanat, ticaret ve iş ahlaki" yanında, kooperatifçilik, sendikacılık, sosyal güvenlik, standart üretim, toplam kalite ve fiyat kontrolü gibi başlıca sorunları asırlar boyu rahatlıkla ve başarı ile çözümlenmiştir.

“Bin bir gün ustasına hizmet etmeyen ‘usta’
olamazdı.”

**Ahilerin Son
Temsilcileri: Debbağ
Esnafı**

Debbağlık, bilindiği gibi Ahi Evran’ın mesleği idi. Anadolu’da ilk kuruluşundan XX. yüzyılın başlarına kadar bütün Türkiye’de debbağ esnafı kendi meslek pirleri olan Ahi Evran’a olan sevgi ve saygılarını yitirmedikleri gibi Ahilik geleneklerini uzun süre bozmadan devam ettirebilmişlerdir. Sözelimi Ahi teşkilatına kabul edilmeyen zümreler arasında sayılan “gayrimüslimler”, özellikle teşkilatın eski gücünden ve yaptırım kabiliyetinden çok şeyler kaybettiği XVIII. yüzyıl sonrasında diğer meslek erbabı tarafından meslek loncalarına kabul edilmişler, ancak debbağ esnafı bu konuda esneklik göstermemiştir. Debbağ esnafını farklı ve ayrıcalıklı kılan bir başka husus, Ahi Evran’ın mesleği olması hasebiyle mesleklerini âdeta kutsallaştırmışlardır.

Bir Ahi şecerenamesinden:

“Hani o gözü körler ve hani ol kulağı sağır imansızlar! Muhammed’in mucizelerini, Ali’nin kerametlerini ve Sultan Ahi Evran Şeyh Mahmud hazretlerinin debbağlık sanatını inkâr edip Ahi Evran Şeyh Mahmud’un bağlılarına dil uzatıp ‘debbağlar ahmak ve pistirler’ derler ve ‘pis iş yaparlar’ diye kınarlar. Haşa ve kellâ ki kendileri pis ve ahmaktırlar. Yoksa debbağhane ocağından nice peygamberler, nice nebiler, veliler ve kutuplar gelip geçmiştir.”

Aynı şecerenamemin sonlarında yer alan şu ibareler debbağlık sanatını işleyenlerin âdeta bir dokunulmazlık zırhıyla korunduğunu göstermektedir:

“... Bir kimse debbağlara dil uzatıp debbağlara ‘pistirler, pis şeyleri işlerler ve pis iş yaparlar’ dese şanı yüce Kur’ân’ı inkâr etmiş olur. Ve bütün fıkâh bilgini imamların kitaplarını da inkâr etmiş olur ve onun öldürülmesi vaciptir. Eger öldürmezlerse iman ve nikâh tazelettirsinler.”

Ancak bu kutsayış sadece kimi Ahi şecerelerinde veya fütüvvetnamelerdeki kayıtlarla sınırlı kalmamıştır; tarihî belgeler de bunu teyit eder mahiyettedir. Meselâ “Ahi Baba” sadece sepici (debbağ) esnafından biri olabilirdi ve bütün loncalarla ilgili meseleleri düzenlemek gibi geniş bir yetki alanına sahipti. Kudüs loncaları üzerine bir araştırma yapan Amnon Cohen, sadece Kudüs değil, Trablusşam ve Şam’daki mahkeme sicillerinden de Ahi Baba’nın hep debbağ esnafından seçilmiş olmasının dikkat çektiğini ifade ederek “Başka mesleklerden kişilerin bu makama getirilmesi önünde

* Bu kısım Prof. Dr. M. Fatih Köksal tarafından yazılmıştır.

hiçbir engel görünmemesine karşın, uygulamada görevin sadece sepiciler esnafına tevdi edildiği anlaşılmaktadır.” demektedir. Bunu da “Başka şeylerin yanı sıra bu durum, sepicilerin bir bütün olarak Kudüs ekonomisinde taşıdığı kilit konumun bir göstergesi sayılabilir.” diyerek yorumlar⁹². Hâlbuki kendisinin belirttiğine göre çalıştığı dönem olan XVII. yüzyıl Kudüs’ünde en önemli meslek debbağlık değil, “demircilik” idi. Lonca reisleri arasında yapılan toplantılara diğer esnafın sadece “reis” düzeyinde katılırken debbağ loncası reisi olan Ahi Baba’nın maiyetiyle beraber katılması⁹³ da onun ayrıcalıklı ve üstün konumunu belgeler mahiyettedir.

Debbağ esnafının bu “özel” konumunu, herhâlde, bu mesleğin piri Ahi Evran’ın türbesinin Kırşehir’de olmasına bağlamak doğru olur. Nitekim Kırşehir’deki Ahi Evran Zaviyesi’nin şeyhi eskiden beri, bütün Osmanlı ülkesinde debbağların ve bütün zanaat erbabının piri sayılıyordu. Keza bu zaviyenin nüfuzunun özellikle Anadolu, Rumeli, Bosna ve hatta Kırım gibi Anadolu dışındaki esnaf teşkilatları tarafından da tanındığı anlaşılmaktadır⁹⁴.

İşte Ahiliğe ve Ahi Evran’a böylesine sadık bir esnaf zümresi olan debbağlar, töre ve törenlerini uzun süre yaşamaya / yaşatmaya çaba sarf etmişlerdir. Mustafa Cavit’in cumhuriyetin başlarında yazdığı bir makaleye göre o yıllarda Muğla’da debbağ esnafının teşkilatı hayatini sürdürüyordu. Verilen bilgiye göre bu teşkilatın, bütün esnafa nezaret eden ve onların işleriyle ilgilenen ve adına “ağausta” denen reisleri vardı. Esnafın ileri gelenlerinden oluşan 7-8 kişilik bir heyetlerinin verdiği karar “temyizsiz” uygulanırdı. Ağaustanın yardımcısı “yiğitbaşı”dır. Yiğitbaşının görevleri arasında ağaustanın emirlerini infaz etmek, heyeti teşkil eden ustaları toplamaktır. “Yolsuz” ilan edilen esnafa selam verilmez, o kahveye geldiği vakit kahve ısmarlanmaz, dabağhaneye giremez vb. şekilde cezalandırılırdı. Bu ceza suçun ağırlığına göre 10-15 gün veya daha fazla devam edebilirdi.

Ustasına bin bir (1001) gün hizmet etmeyen, usta olamazdı. Bin bir gün dolunca kalfaya ustalar tarafından merasimle peştamal kuşatılır ve usta olurdu. Daha önceleri iki, yedi veya üç yılda bir Kırşehir’den Nakşibendi Tarikati’ne mensup bir zat gelip peştamal kuşatma işini yapardı. Esnaf, “eroğlu” dedikleri bu zata çok saygı gösterirdi.

Peştamal kuşanma Muğla’da o vakitler sadece debbağ esnafı arasında değil bütün esnafta vardı. Peştamal kuşanma sırasında sadece “Çıraklar sizden izin istiyor, hakkınızı helâl edin. Bunu (bunları) nasıl bilirdiniz?” diye sorulur, ustalar da “İyi biliriz!” diye cevap verince eroğlu, ağausta veya usta tarafından çırağa peştamal bağlanır ve çirak usta olarak artık kendi dükkânını açmaya hak kazanırdı. Merasim sonunda sofraya kurulur, yemekler yenilirdi.

Anadolu'nun değişik yerlerinde -Ahilik geleneği ve teşkilatıyla ilgisi ve benzerlik dereceleri farklı farklı olmakla beraber- kimisi hâlen işlevi sürmekte olan gerek amaç gerek fonksiyon ve gerekse teşkilat yapısı bakımından Ahilikle benzerlikler gösteren ve kimisi hâlen işlevsel olan başka kurumlar, yapılanmalar veya gelenekler de vardı. Bu yapılanmalar, şehir merkezlerinde olduğu gibi, kasaba veya köylerde de olabilmekteydi. Bunlar arasında en yaygın ve en bilineni yâren teşkilatıdır.

“Yâren” Teşkilatı

Yâren teşkilatı hem Orta Anadolu'da hem Batı Anadolu'da görülmesi bakımından ilginçtir. Özellikle Çankırı, Kütahya, Manisa illerinde yaygındı. Çankırı yâren teşkilatı, meclis erkân ve adabı, kurallarının sabır, cömertlik, yardımlaşma vb. hususlarda gençleri eğiticiliği vb. konularda Ahilikle önemli benzerlikler arz etmektedir⁹⁵.

Yâren, Farsça dostlar anlamına gelen “yârân” kelimesinden bozulmuş bir kelimedir. “Yâren Teşkilatı, köklü bir tarihî geçmişi bulunan, belirli yaşlar üzerindeki erkeklere açık, geleneksel bir kurumdur. İlk bakışta bir boş zaman faaliyeti ya da bir tür eğlence toplantısı gibi görünmesine rağmen, teşkilatın varlığını yıllarca koruyarak günümüze ulaşmış olması, onun toplum içerisinde önemli amaçlar ve fonksiyonlar taşıdığını göstermektedir.”⁹⁶

Anadolu'nun kimi bölgelerinde “yâren” yerine “yârân” da denmektedir. “Ahiliğin Anadolu köylerindeki uzantısı, ‘yârân odaları’dır. Şehirlerdeki Ahi meslek ve sanat kuruluşları üyeleri, çevrelerindeki yoksulların, kimsesizlerin her tür ihtiyaçlarını, vakıflar kurarak gideriyorlardı. Bunlar aşevleri, hastaneler, okullar vb. gibi şeylerdir ki, Türkler dışında hiçbir Müslüman ülkede görülmezdi; ama salgın hastalık, kıtlık, yangınlar, askerlik vb. şeylerle harap olmuş yerleri, yoksul düşmüş köylerin halkı böyle vakıflar kuracak durumda değillerdi. Pek çoğu bu durumda olan Anadolu köylerinde başka bir teşkilat olan, ‘yârân odaları’nı kurmuşlardı. Buralarda, köy halkının ‘imece’ denen ve topluca yapılan yardım gelenekleri daha çabuk ve daha etkin olarak yapılabilirdi. Köylerde bu yardım ve konuklama işi, ‘köy yârân odaları’ ve ‘köy konuk odaları’ iş birliğiyle yapılıyordu.”⁹⁷

Bu odaların Ahi mahfilleriyle ilginç benzerlikleri vardır. Meselâ “*bu odalarda oturma, konuşma, terbiye ve nezaketin korunması, Ahi zaviyelerinde olduğu gibi yârân başı ve onun yardımcısı odabaşılarcasına sağlanırdı.*”⁹⁸ Yine tıpkı Ahi teşkilatlarında olduğu gibi yârân odalarında da her mensubun hususi isimleri ve görevleri olan oda görevlileri vardı. Bu teşkilattan amaç, köyün genel problemlerini çözüme kavuşturmak, köy halkından yardıma muhtaç olanlara yardım etmektir. Hatta ihtiyaç hasıl oldukça bu odaların birer mahkeme gibi çalıştığı da olmuştur.

Eğlence ve sohbet tarafı daha ağır basan, bir teşkilattan ziyade “*belirli kaideleri olan bir toplantı geleneği*” olarak tanımlayabileceğimiz “cümbüş” (Ankara), gençler heyeti (Dündarlı /

Niğde), gezek (Isparta), kef (Antalya, Isparta), muhabbet (Beypazarı, Kırşehir, Yozgat), sıra yârenleri (Akşehir), cehrilik yârenliği (Çorum), sıra geceleri (Urfa), oturmah (Van), oturma (Kayseri) gibi isimler altında düzenlenen toplantıların bir kısmı Anadolu’da hâlâ devam etmektedir.

Barana

Balıkesir yöresinde, özellikle de Dursunbey ilçesinde varlığı bilinen “barana” geleneğinden de söz etmek gerekir. Bugün için devam etmeyen, hatta unutulmuş bir gelenek olan barana, birçok bakımdan Ahilik törenlerini andıran, güçlü yetkilerle ve kurallarla donatılmış bir köy / kasaba meclisi idi. Günümüzde Balıkesir yöresinde⁹⁹ ve Konya’da¹⁰⁰ sadece folklorik-müzikal manada bir görsel unsur olarak varlığını sürdüren barana, Ahilik araştırmaları çerçevesinde üzerinde etraflıca çalışılmaya değer bir konu görünümü vermektedir.

Esnaf Sahresi

Gaziantep, Kilis ve yöresinde “*esnaf sahresi*”, denilen bir gelenek vardır. Ahilik kültürüyle ilişkili olduğu anlaşılan bir gelenek olarak bugün de yörede devam ettirilmektedir.

“*Sahre*”, “*açık arazi*” anlamındaki “*sahra*” kelimesinin bozulmuş şeklidir. Farklı mesleklere mensup esnaf lar haftanın belli bir günü işyerlerini açmazlar, çoluk çocuklarıyla birlikte bir kıra çıkarak piknik yapar, eğlenir, meslekleri ve iş hayatının meseleleri üzerine görüş alış-verişinde bulunurlar, sohbet ederler. Her esnaf grubunun belirli bir sahre yeri ve günü vardı. Sahrenin bütün masrafları ustalar tarafından karşılanır. Günümüzde bu toplantılar belirli bir günde değil herhangi bir günde yapılmaktadır. İlgili bir esnaf odası yıllık genel kurulunda aldığı kararla odaya bağlı esnaf ların sahre tarihini belirler. Her esnaf belirlenen sahre tarihine uyarak o tarihte iş yerini açmaz. Uymayan üye esnaf lara para cezası gibi belirli yaptırımlar uygulanır. Günümüzde sahre günlerinde bütün oda üyeleri esnaf lar sahreye gitmeseler bile belirlenen tarihte iş yerlerini açmazlar. Ancak toplumun her an ihtiyaç duyduğu fırıncı, lokantacı, kuyumcu, oto tamircisi gibi esnaf lar bağlı buldukları esnaf odasının bilgisi dâhilinde sahre gününde bir nöbetçi bırakırlar¹⁰¹.

Bugün görülmemekle birlikte, daha önceleri bu “*sahre*”lerin ustalığa geçen esnaf in kuşak kuşanmasından sonra başladığı da söylenmektedir ki bu, şed kuşanan esnaf in tören sonunda “*sofra çekme*”sinden başka bir şey değildir. Bunlar, Ahilik töre ve törenlerinin bu yörede yakın zamana kadar canlı olarak yaşatıldığı; bugün de kökünden oldukça uzak düşmüş de olsa büyük bir ilgi, katılım ve coşkuyla devam ettirildiğinin açık göstergeleridir.

Külhanbeyi

Külhanbeyleri hamamların külhanlarını mesken edinen kimselere denirdi. Külhanbeyleri arasında da gerek hiyerarşik yapısı gerekse kendilerine mahsus törenleri bakımından fütüvvet teşkilatı benzeri bir yapılanma bulunduğunu da enteresan bir bilgi olarak kaydetmek gerekir. Abdülbaki Gölpınarlı'nın, Ebuzziya Tevfik'in bir yazı dizisinden aktardığına göre, külhanbeylerinin “külhancı babası”, “deste başı”, “koca deste başı” gibi post sahibi makamları, külhanbeyi adayının külhanbeyliğe kabul töreni, helva pişirme gibi Ahilikte de aynen bulunan âdetleri vardı¹⁰².

**Günümüzde Halen
Uygulanan Esnaf Törenleri**

Ahilik geleneklerinin kuvvetle devam ettirildiği yerlerden biri de Çankırı'dır. Hasan Üçok, kendi ağabeyinin de Ahibaba vekili olması hasebiyle geleneğini bütün teferruatıyla bildiği ve aktardığı Çankırı Ahi teşkilatı, şecerelerde anlatılan usul ve esaslarla büyük oranda benzeşmesi bakımından Ahiliğin yakın zamana kadar hemen bütün erkânıyla devam ettiği bir kurum olarak dikkat çekmektedir¹⁰³.

Divriği'de de I. Dünya Savaşı'na kadar geleneğin benzer şekilde -sadece köşker esnafı arasında- devam ettiği görülmektedir¹⁰⁴. Olayı bizzat gören şahıstan nakledildiğine göre, o yıl kimler ustalığa çıkacaksa esnaf kâhyası tarafından tespit edilir, genellikle Mayıs-Haziran ayları arasında bir gün tayin edilirdi. Merasimden birkaç gün önce tellâl çıkarılarak merasim yapılacağı çarşı esnafına duyurulurdu. Sahraya toplu hâlde gidilir, orada usta olacak esnafa Halep dibası peştamal kuşandırılırdı. Usta, halkın göreceği biçimde arkadaşları da yanında olmak üzere yürürdü. Yemek olarak pirinç pilavı ve hoşaf verilir, bazen helva pişirilirdi. Yemekten sonra yeni usta sırayla babasının, ustasının, esnaf kâhyasının ve diğer ustaların ellerini öperdi¹⁰⁵.

Farklı ve Ahilik geleneğine yakın bir örnek olarak Zile'de leblebici esnafı arasında hâlâ yaşadığı belirtilen bir uygulama gösterilebilir. Zile'de leblebiciler arasında mesleği yapabileceğine ustaları tarafından kanaat getirilen çırağa “önlük” takılır. Uzun süre kalfa ve ustasına hizmet eden çırak, ustası tarafından törenle kalfalığa geçirilir. Kalfalığa geçiş diğer leblebici esnafının huzurunda bir tava leblebi kavurup en az kırık çıkarmayı başarmakla olur. Kalfalığa giren kişi yemek yedirir ve ustasına bir hediye alır¹⁰⁶.

Zile leblebici esnafı arasında şed kuşanma, “önlük bağlama”ya dönüşmüştür. Önlük bağlamanın yanı sıra çırağın işini iyi yaptığını ustalardan oluşan bir heyet önünde ispatlaması, yemek yedirmesi ve ustasına hediye sunması bu esnaf grubu arasında kalıntı hâlinde de olsa Ahilik geleneğinin sürdüğünü göstermektedir.

**Ahiliğin Devamı Kabul Edilen
Esnaf ve Sanatkârlar Odası**

Bugün için Esnaf ve Sanatkârlar Odası veya benzeri kuruluşların Ahilik kurumunun devamı sayılabileceği söyleniyor. Ama günümüzde sözü edilen kuruluşlar bir “*esnaf ahlâkı*” ortaya koyma endişesinden çok “*meslekî dayanışma*” düşüncesine dayalı “*ben-merkezci*” kuruluşlar görünümündedir. Bu anlamda yukarıda sözü edilen “*yolsuz esnaf*”ın tespit ve cezalandırılması meselesi Ahi esnaflığının şaşmaz bir oto-kontrol mekanizması idi. İşte esas olan -elbette esnafın mesleki dayanışmasını da gözetmekle birlikte- günümüz esnaf kuruluşlarının, “*toplumsal barış*”ın da önemli bir dayanağını oluşturan bu tür açılımları da gözetmeleridir. Esnaf kuruluşları böylece Ahiliğe yaklaşacaklar, hatta Ahilik prensiplerinin imkânlar ölçüsünde uygulanmasıyla oluşacak “*iktisadî ahlâk*”, ülkemizi dünya ekonomisinin acımasız çarkları arasında ezilmeden ayakta kalmasına bile vesile olacaktır.

¹ Köprülüzâde Mehmed Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, İstanbul 1918, s. 238-239.

² Enver Behnan Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul 1964, s. 210.

³ Köprülüzâde, *age*, s. 242.

⁴ Abdülbaki Gölpınarlı, “İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları”, (*Kısaltma: İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet*), *İÜ İktisat Fakültesi Mecmuası*, XI/1-4 (1949-1950), s. 67.

⁵ Mehmet Önder, “Mevlâna’nın Ahi Dostları ve Mevlevî-Ahi İlişkileri”, *II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 1999, s. 248-249.

⁶ Önder, *age*, s. 248-249.

⁷ Gölpınarlı, *agm*, s. 349.

⁸ Franz Taeschner, “Türk Ahiliği ve Ahi Müessesesinin Mevlevîlikle Olan Münasebetine Dair”, *Çağrı*, S. 113 (1967), s. 7.

⁹ Mehmet Saffet Sarıkaya, *XIII-XVI. Asırlardaki Fütüvvetnâmelere Göre Dinî İnanç Motifleri*, Ankara 2002, s. 143.

¹⁰ *Fütüvvetnâme*, Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi, nr. 1023.

¹¹ İbrahim Beg hakkında geniş bilgi için bk. M. Fatih Köksal, “Klâsik Türk Şiirinin Kurucularından İbrâhîm Beg”, *Türklük Bilimi Araştırmaları (Prof. Dr. Ömer Faruk Akün’e Armağan)*, S. 19 (2006), s. 363-382.

¹² M. Fatih Köksal, *Ana Kaynaklarıyla Türk Ahiliği*, İstanbul 2015, s. 260.

¹³ Gölpınarlı, *agm*, s. 37.

¹⁴ Geniş bilgi için bk. Abdülbaki Gölpınarlı, “Fütüvvetnâme-i Şeyh Seyyid Hüseyin İbni Gaybî”, *İÜ İktisat Fakültesi Mecmuası*, XVII/1-4 (1955-1956), s. 94.

¹⁵ Ali Torun, “Fütüvvet Teşkilatının Anadolu’daki Yapılanması”, *II. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu – Bildiriler 13 Ekim 2006 Kırşehir*, Ankara 2007, s. 446, 449-450.

¹⁶ Kavramlar ve izahları için bk. Ali Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnâmeler*, Ankara, s. 70-86.

¹⁷ Güray Kırpık, “Tarihî Gelişim İçinde Ahilik ve Lonca Müessesesi”, *Ahilik Araştırmaları Dergisi*, I/1 (2004), s.83.

¹⁸ Gölpınarlı, *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet*, s. 87.

¹⁹ Gölpınarlı, *agm*, s. 339, 345.

²⁰ Gölpınarlı, *agm*, s. 87.

²¹ Abdülbaki Gölpınarlı, “Şeyh Seyyid Gaybî Oğlu Şeyh Seyyid Hüseyin’in ‘Fütüvvet-nâme’si Fütüvvet-nâme-i Şeyh Seyyid Hüseyin İbni Gaybî, Fütüvvet-nâme-i Sultânî ve Fütüvvet Hakkında Bazı Notlar”, *İÜ İktisat Fakültesi Mecmuası*, XVII/1-4 (1956), s. 14-15.

²² Gölpınarlı, *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet*, s.87.

²³ Gölpınarlı, *agm*, s. 340.

²⁴ M. Fatih Köksal, *Ana Kaynaklarıyla Türk Ahiliği*, İstanbul 2015, s. 367.

²⁵ Mehmet Ali Hacıgökmen, “Ahilerin Genel Görünüşleri Üzerine Bir Çalışma”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 67 (2013), s. 103-119.

²⁶ Gölpınarlı, *agm*, s. 42-43.

²⁷ Gölpınarlı, *agm*, s. 39.

²⁸ Radavî, “Fütüvvetnâme”, M. Fatih Köksal Özel Kütüphanesindeki yazma nüsha, vr. 19b-20a.

²⁹ Konu hakkında geniş bilgi için bk. Köksal, *Ana Kaynaklarıyla Türk Ahiliği*, s. 107-118.

³⁰ Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnâmeler*, s. 192.

³¹ Torun, *agy*.

³² Muallim Cevdet, *İslâm Fütüvveti ve Türk Ahiliği (İbni Battuta’ya Zeyl)*, (çev. Cezayir Yazar), İstanbul 2008, s. 367.

³³ Torun, *age*, s. 192-193.

- ³⁴ Muallim Cevdet, *age*, s. 338.
- ³⁵ Gölpinarlı, *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet*, s. 345. Kimi fütüvvetnâmelerde ise Nâsırî'nin tam tersine Ahi sofrasında soğan, sarımsak ve acı nesnelere bulunmaması gerektiği de kaydedilmektedir.
- ³⁶ Torun, *age*, s. 193, 249.
- ³⁷ Köksal, *age*, s. 114-115.
- ³⁸ Bu bölümdeki bilgilerin dayanağı olan metinler, M. Fatih Köksal vd. *Kırşehir Müzesindeki Ahilik Belgeleri (Ahi Şecerenâmeleri, Beratlar, Vakfiyeler)*, Ankara 2008'den alınmıştır.
- ³⁹ Amnon Cohen, *Osmanlı Kudüs'ünde Loncalar*, İstanbul 2003, s. 191.
- ⁴⁰ Mesela bk. Mübahat Kütükoğlu, "Osmanlı Esnafında Oto-Kontrol Müessesesi", *Ahilik ve Esnaf*, İstanbul 1988, s. 56-85; Ahmet Kal'a, *İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizamları*, I, İstanbul 1998; aynı yazar, *İstanbul Esnaf Tarihi*, II, İstanbul 1998; Cohen, *age*, Mehmet Demirtaş, *Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza*, Ankara 2010.
- ⁴¹ Köksal, *age*, s. 260.
- ⁴² Köksal, *age*, s. 267.
- ⁴³ Şiir metinleri için bk. Köksal vd. 2008.
- ⁴⁴ Kemal Yavuz, *Âşık Paşa – Garîb-nâme*, Ankara 2003, s. 117-124.
- ⁴⁵ Kadir Güler, "İbrahim Beg Divanı", (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Kayseri 1995, s. 215.
- ⁴⁶ M. Fatih Köksal, "Klâsik Türk Şiirinde Ahi Evran, Ahi ve Ahilik", *G.Ü. I. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu (12-13 Ekim 2004, Kırşehir)*, II, Ankara 2005, s. 654-655.
- ⁴⁷ M. Fatih Köksal, *Yenipazarlı Vâlî, Hüsn ü Dil*, İstanbul 2003, s. 349-351.
- ⁴⁸ Mahmut Seyfeli, "Kırşehir Yöresinde Ahi Evran Çevresinde Anlatılan Efsane ve Menkıbeler", *G.Ü. I. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu (12-13 Ekim 2004, Kırşehir)*, II, Ankara 2005, s. 801-820.
- ⁴⁹ A. Esat Bozyiğit, "Esnaf Destanları", *Türk Folklor Araştırmaları*, 1988/2 (1988), s. 27-47.
- ⁵⁰ Bozyiğit, *agm*, s. 33.
- ⁵¹ Bozyiğit, *agm*, s. 29.
- ⁵² Aziz Ayva, "Ahilik, Esnaf Destanları ve Ermenekli Hasan Tahsin'in Berber Destanı", *Yeni İpek Yolu/Özel Sayı-Aralık 2013 Konya Kitabı XIV*, Konya 2013, s.168-183.
- ⁵³ Fevziye Abdullah Tansel, *Ziya Gökalp Şiirleri ve Halk Masalları*, Ankara 1977, 95-98.
- ⁵⁴ A. Esat Bozyiğit, "Esnaf Destanları", *Türk Folklor Araştırmaları*, 1988/2 (1988), s. 36.
- ⁵⁵ D. Ali Gülcan, *Karamanlı Halk Ozanlarından Gufrânî ve Kenzî*, Konya 1968, 59-61.
- ⁵⁶ Sait Uğur, *İçel Folkloru II / Halk Şairlerine Ait Tetkik ve Metinler*, Ankara 1948, s. 64-65.
- ⁵⁷ "Ahinâme", *Ahilik Ansiklopedisi*, I, Ankara 2014, s. 224-225.
- ⁵⁸ Sadi Y. Ataman, *Memleket Havaları I / Esnaf Türküleri*, İstanbul 1954, s. 30.
- ⁵⁹ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara 1997, s. 167-169.
- ⁶⁰ Çağatay, *age*, s. 161.
- ⁶¹ Nüzhet Erman, *Halk Haktır*, Ankara 1990, s. 6.
- ⁶² Fatih Dinçer, "Nüzhet Erman'ın Şiir Dünyası ve Şiirlerinde Ahilik Kültürünün İzleri", *I. Uluslararası Ahilik ve Kırşehir Sempozyumu 15-17 Ekim 2008-Kırşehir*, I, Ankara 2011 s. 282.
- ⁶³ Filiz Erman Immich, "Nüzhet Erman'ın Halk Haktır Adlı Kitabında Tasavvufun Geleneksel Anlatım Formunun Tekil Bir Yeniden Üretimi", *I. Uluslararası Ahilik ve Kırşehir Sempozyumu 15-17 Ekim 2008-Kırşehir*, I, Ankara 2011, s. 494.
- ⁶⁴ Kemal Tahir, *Devlet Ana*, İstanbul 2001, s. 129.
- ⁶⁵ Kemal Tahir, *age*, s. 81.
- ⁶⁶ Kâzım Yetiş, "Devlet Ana Romanının Kurgusunda Ahiliğin Yeri", *I. Uluslararası Ahilik ve Kırşehir Sempozyumu 15-17 Ekim 2008-Kırşehir*, II, Ankara 2011, s. s. 1142.
- ⁶⁷ Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu*, Konya 1991, s.151 vd.
- ⁶⁸ Hasan Kâmil YILMAZ, *Altınoluk*, S.131 (1997) s. 31.
- ⁶⁹ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara 1974, s. 28-35; Bayram, *age*, s.151.
- ⁷⁰ Sabri Orman, *İktisat, Tarih ve Toplum*, İstanbul 2010, s. 273.
- ⁷¹ Raşan Gürel, "Razavi'nin Fütüvvetnamesi", (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), İstanbul 1992, s. I, IV; nak. Sadullah Gülten-Hacı Yılmaz, *Razavi, Fütüvvetname-i Kebir*, İstanbul 2014, giriş bölümü s. 16.
- ⁷² Hadisin sıhhati için, Gölpinarlı, *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet*, s.31, 11 no'lu dipnot.
- ⁷³ Abdülbaki Gölpinarlı, *Burgazi ve Fütüvvetnamesi*, İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, XV s. 86; nak. Ali MAZAK, Ahilikte Moral Değerler, www.ahi.net.
- ⁷⁴ Erol Ülgen, "Ahilik", *Osmanlı Ansiklopedisi*, I, İstanbul 1996, s. 24-25.
- ⁷⁵ Gölpinarlı, *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet*, s. 40.
- ⁷⁶ F. Taeschner, *Zünfte und Bruderschaften im Islam*, Zürich-München 1979, s.139.
- ⁷⁷ Gölpinarlı, *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet*, s. 40-41.

- ⁷⁸ “Herhalde sana bey’at edenler ancak Allah’a bey’at etmektedirler. Allah’ın eli onların ellerinin üzerindedir. Kim ahdi bozarsa ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah’a verdiği ahde vefa gösterirse Allah ona büyük bir mükâfat verecektir”. Kur’an, Fetih, ayet:10.
- ⁷⁹ Kur’an, Yasin, 60,61.
- ⁸⁰ Gölpinarlı, *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet*, s. 44-45.
- ⁸¹ Kur’an, Şuara, ayet 88, 89.
- ⁸² Kur’an, Âli İmrân, ayet, 103, 18.
- ⁸³ Gölpinarlı, *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet*, s.44-45.
- ⁸⁴ İlhan Şahin, “Ahî Evran”, *DİA*, I, İstanbul 1988, s. 530.
- ⁸⁵ Gölpinarlı, “Şedd”, *İA*, XII, s. 380.
- ⁸⁶ Hristiyan rahiplerin ve papazların bellerine bağladıkları örme kuşak.
- ⁸⁷ *Resâil-i Civânmerdân*, s. 77; nak. Hamid Algar, “Şed”, *DİA*, XXXVIII, İstanbul 2010, s.405.
- ⁸⁸ İlhan Şahin, *agy*.
- ⁸⁹ Gölpinarlı, *agy*.
- ⁹⁰ Algar, *agm*, s.406.
- ⁹¹ *Menakıb-ı Şeyh Evhadüdin Kirmani’den nak.* Mikail Bayram, *age*, s.150.
- ⁹² Cohen, *age*, s. 88.
- ⁹³ Cohen, *age*, s. 87.
- ⁹⁴ İlhan Şahin, “Osmanlı Devrinde Ahi Evran Zaviyesinin Hususiyetine Dair Bazı Mülâhazalar ve Vesikalar”, *Ahilik ve Esnaf (Konferanslar ve Seminer Metinler Tartışmalar)*, İstanbul 1986, s. 162.
- ⁹⁵ Geniş bilgi için bk. Hacışeyoğlu Hasan Üçok, *Çankırı Tarih ve Halkiyatı*, Ankara 2002; Ahmet Absarıoğlu, “Ahilik Teşkilatı ve Yâren Meclisleri ile İlişkileri”, *II. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri 17-18 Eylül 2004*, Ankara (ty), s. 258-261; Bilal Elbir – Hatice Sargın, “Çankırı Yârenlik Kültürü İle Ahilik Arasındaki İlişkiler”, *G.Ü. I. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu (12-13 Ekim 2004, Kırşehir)*, I, Ankara 2005, s. 349-357; Alemdar Yalçın, “Ahilik, Cem ve Yâren Ritüellerinde Ortak Payda”, *III. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri 28-29 Eylül 2004: Geçmişten Geleceğe Çankırı, Çankırı* (ty), s. 21-30.
- ⁹⁶ Tülay Er, *Simav İlçesi ve Çevresi Yâren Teşkilatı*, Ankara 1988, s. 2.
- ⁹⁷ Neşet Çağatay, *Ahilik Nedir?*, Ankara 1987, s. 15.
- ⁹⁸ Çağatay, *age*, s. 17.
- ⁹⁹ M. Halit Bayrı, “Dursunbey’de Kış Sohbetleri”, *Halk Bilgisi Haberleri*, S. 78 (Nisan 1938), s. 121-125.
- ¹⁰⁰ Vedat Çakır, “Konya’nın Geleneksel Eğlence Kültürü”, *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 17 (Bahar 2005), s. 362-363.
- ¹⁰¹ Mehmet Erol, Hülya Arslan Erol, “Gaziantep ve Kilis’te Esnaf Sahreleri”, *I. Uluslararası Ahilik ve Kırşehir Sempozyumu 15-17 Ekim 2008*, I, Ankara 2011, s. 375-376.
- ¹⁰² Bk. Abdülbaki Gölpinarlı, “Fütüvvetnâme-i Şeyh Seyyid Hüseyin İbni Gaybî”, *İÜ İktisat Fakültesi Mecmuası*, XVII/1-4 (1955-1956), s. 151-155.
- ¹⁰³ Üçok, *Çankırı Tarih ve Halkiyatı*, s. 35-44.
- ¹⁰⁴ Köşkerlik de ana malzemesi “*deri*” olan bir sanat olduğundan Ahi Evran’la münasebetine dikkat edilmelidir.
- ¹⁰⁵ Özen, *agm*, s. 20.
- ¹⁰⁶ Mehmet Yardımcı, “Zile’de Leblebici Esnafı”, *Türk Folkloru*, S. 64 (Kasım 1984), s. 16-17.

BEŞİNCİ BÖLÜM MESLEK ve AHLAK

MESLEK*

"Elini, dilini ve belini koru."

Yetişkin her insan, kendi, ailesi ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin ihtiyaçlarını gidermek için çalışmak, para kazanmak ihtiyacını hisseder. Bunun için bir mesleğe sahip olabilmek amacıyla küçük yaşlardan başlayarak çocuğun eğitimi, mesleki gelişiminin gerçekleşmesi amacıyla farklı kurslara tabi tutulur ve okullara gönderilir. Örgün eğitimin yanında, usta çırak ilişkisi içerisinde birey yetiştirilip hayata hazır hale getirilir. Geçmişte meslek kazandırma işini kurumsal anlamda en iyi şekilde yapan müesseselerden biri Ahilik teşkilatıdır.

Ahiliğe bir meslek, sanat ya da ticaretle ilişkisi olmayan kimseler katılamazlardı. Ahilik sisteminde, sanatkârlara, iş yerinde yamak, çırak, kalfa ve usta hiyerarşisi ile mesleğin incelikleri ve sırları öğretilirdi. Akşamları ise toplanarak ahlak eğitimi, haftanın belli günlerinde de silah talimleri ve ata binme eğitimi yaptırılırdı. Yine esnaf; çıraklarının okuyup yazmalarına itina gösterilirdi.

Ahilik teşkilatında, eğitime özel bir önem verilmiştir. Bu eğitim, gençlikten başlayıp, bütün hayatı içine alan bir sürekliliğe dayanır. Hayatın her safhasında eğitimin büyük bir önemi vardır. Ahilik eğitiminin temel amaçları şunlardır³⁷⁵:

1. Dürüst, namuslu üretken insanlar yetiştirmek,
2. Meslek ve sanat becerisi olan vatandaşlar yetiştirmek,
3. Vatan savunması, otorite boşluğunun doldurulması için askerî güç kullanmak,
4. Kültür ve sanat erbabı yetiştirmek.

* Bu kısım Prof. Dr. Ahmet DİKEN tarafından yazılmıştır.

Bu amaçlar bağlamında, çıraklara önce toplumun ahlak ve faziletleri öğretilir, daha sonra da meslek eğitiminden geçilirdi. Meslek eğitiminde ise teoriden ziyade pratik; yani yaparak ve yaşayarak öğrenme ön planda olurdu.

Daha önce de belirtildiği gibi; Ahilikte meslek dereceleri yamaklık, çıraklık, kalfalık ve ustalıktır. Yamaklık dönemi en fazla 10 yaşındaki bir çocuğun velisi tarafından bir sanat öğrenmesi amacıyla ustaya verilmesiyle başlamaktaydı. Bir gencin Ahiliğe kabulüne çok önem verilirdi. Çıraklığa terfi eden kişi ustasının manevi evladı olur ve usta, çırağın hem meslek hayatından hem de sosyal hayatından sorumlu tutulurdu. Usta, çırağın bütün haklarını gözetir ve onu asla istismar etmezdi. Bu vetire çırak ve kalfa için de aynen devam eder; kalfa, ustalık beratını alıncaya kadar ustasının yanında yapması gerekenleri gerçekleştirir; sonunda merasimle ustalığı hak kazanırdı³⁷⁶.

AHLAK*

Ahlak denince ilk akla gelen insandır. Çünkü ahlak, insanın veya insanlığın özü/zatı ile ilgilidir. Canlılar arasında sadece insanın her türlü düşünce ve iradeli davranışları, ahlak veya ahlaki dediğimiz değerlere konu olur. İnsan dışında ne bir bitki ne de bir hayvan bir ahlaki değerle değerlendirilmez. Bu sebeple, ahlak yalnızca insanı konu alan bir değerlendirme alanıdır; bundan dolayı insan aynı zamanda bir ahlak varlığıdır; ahlak da “*insana, insanlık mesleğini öğreten bir ilimdir*”.

Ahlak Kavramı

Ahlak kelimesi Arapça “*hulk*” veya “*huluk*” kelimesinin çoğulu olup Türkçe’de “*ahlak*” şeklinde tekil olarak kullanılır. “Hulk; din, tabiat, huy ve karakter gibi manalara gelir³⁷⁷. Ahlakçılar “*hulk*”u genel olarak iki manada kullanmışlardır. Bunlardan birincisi; hulk, insanın ruhi tarafını, iç davranışlarını; “*halk*” ise bedenî olanı nitelendirmede kullanılır. “*Halk*” gözle görülen beden bütünü, dış görünüm ve şekline; hulk da iç sezgiyle idrak edilen kuvvet, huy ve tabiata, yani manevi olana mahsustur³⁷⁸.

Klasik ahlakçıların büyük bir çoğunluğu, büyük İslam alimi İbni Miskeveyh’ten bu yana insan davranışlarıyla ilgili ahlakın tanımını şöyle yapmışlardır: Ahlak; insan nefsinde (ruhunda) köklü bir şekilde yerleşip kendisinden fiil ve davranışların, tekrar

* Bu kısım Prof. Dr. Hüsamettin ERDEM tarafından yazılmıştır.

tekrar düşünmeye, zorlamaya ihtiyaç duymadan, kolaylıkla meydana gelmesi ve “istikrar kazanması” halidir³⁷⁹.

Ahlakın bu tanımı yanında daha farklı tanımları da vardır. Bunlardan bazıları: Ahlâk; “insanın, iyi veya kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan manevî nitelikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya koyduğu iradeli davranışlarının bütünüdür.”³⁸⁰

“İnsanların toplum içindeki davranışlarını ve birbirleriyle olan ilişkilerini düzenlemek için başvurulan kurallar sistemi, fertlerin davranışlarını olumlu veya olumsuz bir biçimde muhakeme etmekte kullanılan kriterler bütünüdür.”³⁸¹

Ahlak, insanın diğer insanlar, çeşitli kuruluşlar ve devlet ile olan ilişkilerinde toplumun tecrübelerinden, gelenek ve göreneklerinden kaynaklanan, manevi yanı bulunan ve akıl ürünü olan içtimai bütünlük, birliktelik ve dayanışmayı arttırıcı, dolayısıyla toplumun ekonomik, sosyal ve siyasi yapılarına istikrar sağlayıcı prensiplerin, standartların ve değerlerin bütünüdür.

İlk tarifte yer alan ve nefiste köklü bir şekilde yerleşen bu halden/melekeden, akla ve dine uygun, hikmet, adalet, iffet, cesaret, cömertlik, fedakârlık vb. gibi iyi ve mükemmel fiiller çıkarsa, buna “iyi ahlâk,” güzel huy denir. Eğer cehalet, zulüm, iffetsizlik, korkaklık, cimrilik, kendini düşünme, haset vb. gibi kötü fiiller çıkarsa, buna da “kötü ahlâk”, fena huy denir³⁸².

Mesela her biri birer meleke olan cömertlik, yiğitlik, iffet, haya gibi meziyetler, ahlaklı insanların sahip olduğu birer özelliktir. Cömert bir insanın malı mülkü yok olup fakir düşse bile, ondaki cömertlik melekesi kaybolmaz. Esasen cömert olmadığı halde herhangi bir korku, ümit, riya veya etrafındakilerden utanma gibi bazı iç ve dış tesirlerle ikramda bulunan kimsenin bu durumu ise, cömertlikle izah edilemez; çünkü o, ya başkalarının ısrarıyla yardım eder veya yardım etmediği takdirde kendisine cimri diyecekler korkusuyla, yani fikrî bir zorlama neticesinde parasını istemeye istemeye feda eder. Bu durumda, içinde büyük bir cömertlik arzusu bulunduğu hâlde, verecek parası bulunmayan kimseye cimri denemeyeceği gibi, ortada göz dikeceği bir mal bulunmadığı için açgözlülüğü ortaya çıkmayan tamahkâr kişiye de cömert denemez. Dolayısıyla ahlakın tanımında yer alan “nefiste iyice yerleşen meleke” ifadesi, kâtibin bir şey yazarken yazdığını harf harf düşünmediği gibi, ahlaki fiilin de, aynı şekilde kendiliğinden meydana gelmesi gerektiği anlamına gelir³⁸³.

Nefisten çıkan her şey ahlakı ilgilendirmez; mesela insanın korkunca yüzünün sararması, hastalanınca ateşinin artması, susayınca ağzının kuruması, kalbin atması, ani ışıktan gözün kamaşması vb. gibi psikolojik ve biyolojik olaylar “iyi” veya “kötü” gibi değerlendirmelere konu olamazlar. Ahlakî davranışlar ise her zaman iyi veya kötü şeklinde değerlerle hakkında değerlendirmede bulunan davranışlardır. Bu sebeple, bir davranışın ahlakî ilgilendirebilmesi için onun seçim ve iradeye dayanması gerekir. Bir davranışın iradi olması demek ise düşünüp taşınarak, tercihler arasından belli bir kritere göre seçim yaparak o davranışın icra edilmesi demektir. Ahlakî davranışın bu özelliğiyle, tanımında geçen “*düşünüp taşınmadan kolaylıkla meydana gelmesi*” özelliği birbirine karıştırılmamalıdır. Çünkü kâtibin yazı yazmayı öğrenmesi, esas itibarıyla iradeli bir faaliyet olmasına rağmen, yazı yazmayı öğrendikten sonra kâtip, yazma esnasında artık harf harf düşünmez; zira yazma işi onda bir meleke hâline gelmiştir; ahlaklı olmak da böyledir. Ahlaklı davranmaya karar vermek iradeli bir iştir; insan bu kararı uyguladıkça, yani ahlaklı davranmayı sürdürdükçe, ahlaklılık insanın bir melekesi hâline gelir ve bu aşamadan sonraki her davranışta artık uzun uzun düşünmeye ihtiyaç duymaksızın ahlaklı davranmaya devam eder.

Edep

İslâm ahlak düşüncesinde, ahlak ile “edeb” kelimeleri çoğu zaman aynı anlamda kullanılır. Edep; davet, iyi tutum, incelik ve kibarlık gibi anlamlara gelir. Ayrıca edebin; “*insanlar içinde eğitilmiş kişinin eğitimle kazandığı durum*”, “*kişiyi küçük düşürücü durumlardan koruyan meleke*”, “*söz veya hareket olarak takdire değer kabul edilen davranış tarzlarını uygulamak*” ve “*nefsin eğitimi ve huy güzelliği*” gibi anlamlara geldiği de görülür.

Zaman içinde edep kelimesi; “*bir şey hakkında bilgi*”, aynı kökten gelen “*te’ dîb*”; “*birini bir konuda eğitme*”, “*edîb*” ise; “*bir şey hakkında bilgilendirilip eğitilmiş kişi*” anlamında da kullanılmaya başlanmıştır³⁸⁴. Bu bağlamda Hz. Peygamber; “*Beni rabbim terbiye etti ve terbiyemi de en mükemmel şekilde yaptı*” buyurmuştur. Bu anlamlar açısından düşünüldüğünde edep ile ahlak terimlerinin anlamları arasında çok fazla bir farkın olmadığı görülür.

Edeb kitaplarında VIII. yüzyıldan itibaren yazılmaya başlanan, bu terimin iyi bir eğitimle kazanılmış karakter eğitimi, takdire değer hareketler, toplum içinde çeşitli kesimlerin birbirlerine karşı takınmaları gereken ve daha sonra “*âdâb-ı muâşeret*”

denilecek olan medeni ve ahlaki davranış tarzları ve bu hususlarda gerekli olan pratik bilgiler hakkında da kullanıldığı görülür³⁸⁵.

Ahlak'ın Örf ve Adet ile İlişkisi

Ahlakın, çoğu kez örf, âdet, gelenek ve görenekle karıştırıldığı görülür. Bazen bir davranışın ahlakla mı, yoksa örf ve âdetle mi ilgili olduğu kolay anlaşılabilir. Örf ve âdetin daha çok gelenek tarafından beslendiği ve belli bir grup içinde yerleşmiş bulunan davranış örnekleri olduğu görülür ve aynı anlamda olmadıkları halde sık sık bu kavramlar birbirinin yerine kullanılır.

Gelenek ve görenek; bir toplumda, çok eskilerden gelen ve hürmet edilen, nesilden nesile intikal eden ve müeyyide gücü bulunan kültürel değerler, alışkanlıklar ve davranışlardır.

Örf, sözlükte; “*tanıma, bilme, tanınan, bilinen*” manalarına gelir. Âdet ise, alışkanlık, tekrar edilen şey demektir. Örf hem iş hem de sözle alakalı iken; âdet ise sadece işle alakalıdır.

Örf ve âdet; insanlar arasında tekrar tekrar yapılarak alışkanlık hâline gelmiş ve kökleşmiş davranışlar ve kurallardır. Örf ve âdetler, devletin herhangi bir baskısı ve müdahalesi olmaksızın, müşterek ihtiyaçların baskısı altında, belli sosyal münasebetleri, düzenlemek için gerekli olup, kendiliğinden meydana gelmektedir. Bu nedenle, örf ve âdet, toplum içinde bulunduğu şartlarla çok yakından ilgilidir ve toplumdan topluma, milletten millete, hatta bölgeden bölgeye farklılık arz ederler. Kabul edilmeleri ve değişmeleri zaman içinde kendiliğinden olur. Bir toplumun ahlaki değerleri ve inançlarıyla yakından ilgilidir; büyük ölçüde onları aksettirirler. Kanun olmadığı hâlde, insanlar arasında iyi kabul edilen, halk tarafından alışkanlık olarak uyulan, bulunulan yere ve hâllerin icabına göre teşekkül eden, akla aykırı olmayan, dince kötü karşılanmayan davranışlardır. Bu sebeple, İslam hukuku da, dinin ve aklın iyi gördüğü, beğendiği örf ve âdetleri muteber saymıştır.

Gelenek, daha ziyade örf ve âdetin tarihsel arka planına vurgu yapar. Bu nedenle, gelenek ile örf ve âdet arasındaki fark, sübjektiftir; çünkü tarih açısından geçmiş zamanlarda yaşanmış kültüre uzanmayan çok az sayıda örf ve âdet vardır. Davranışın

doğruluk ya da yanlışlığı hakkında kuvvetli bir duygu çağrıştıran örf ve âdetler için en uygun terim töre kavramıdır. Bir halkın töresi, onun formüle edilmemiş ahlakıdır. Bununla beraber örf, âdet, gelenek ve töre gibi tabirlerin, kesin bilimsel tanımlarını vermek oldukça zordur³⁸⁶.

Örf ve âdetin buyruklarını ahlaki buyruklardan ayırt etmek çok kolay değildir. Bu nedenle örf ve âdetin buyrukları, ahlaki buyruklardan;

1. Gerçekleştirilmelerine karşı hissedilen yükümlülüğün derecesiyle,
2. Onlara uymamanın uyardığı duygunun türüyle,
3. Uygulanan müeyyidenin şekliyle,
4. Etki alanlarının genelliği ya da etkiledikleri kişilerin sınıрыyla,
5. Süreklilik dereceleriyle ayırt edilirler.

Örf ve âdetler, ahlaki buyruklardan daha az bağlayıcı ve daha az otoriter olarak kabul edilir. Bir âdet, görmezlikten gelinip gereğince hareket edilmediğinde birileri bundan bir rahatsızlık hissedebilir; hissedilen bu mahcubiyet geçici olarak çok büyük ve şiddetli de olabilir; fakat daha derin düşünüldüğünde, bunun bir ahlak kuralı çiğnendiği zaman duyulan vicdan azabından çok daha hafif olduğu hemen fark edilir³⁸⁷.

Ünlü Türk ahlakçısı Ahmet Hamdi Akseki ise ahlak ile âdetler arasındaki ayırımı şu şekilde ortaya koyar: “*Ahlak kuralları, bütün insanları kapsar; milliyet, kavmiyet, mezhep ile değişmez, oysa âdetler böyle değildir. Bunun içindir ki, milletler ve kavimlerin birbirine uymayan, bir kavmin iyi kabul edip de diğerlerine göre kötü görülen hâller âdetler kabilindedir; bunların ahlak ilmi ile alâkaları yoktur.*”³⁸⁸

Örf ve âdetler toplumların varlıklarını sürdürebilmek için yaptıkları bir buluştan ibarettir. Dolayısıyla örf ve âdetler bir toplum veya kültür içinde değişiklik gösterirler. Bu sebeple bir toplumun örf ve âdetleri, diğer başka bir toplumun örf ve âdetlerine benzemeyebilir. Buna karşılık temel Ahlaki değerler ile ahlakî değerler değişmez ve mutlak bir karakter taşır. Yani ahlaki değerler ve ahlak yasaları evrenseldir.

Sonuçta örf ve âdet ile ahlak arasında bazı benzerlikler olsa da temelde şu farklılıkların ortaya çıktığı söylenebilir: Ahlak, düşünme özelliğine sahip insan ruhuna ait insanlığın ortak bir değeridir. Bu sebeple, zaman, mekân ve toplumlara göre

değişmeyen değerleri, ilke ve kuralları içine alır. Örf ve âdet ise bir toplumu diğerinden ayırt eden davranış kalıpları ve düşünme biçimleri demektir; bu sebeple de zaman ve mekâna göre değişebildikleri gibi, toplumdan topluma da değişkenlik gösterebilirler³⁸⁹.

Ahlak'ın Temel Kaynakları

İslam ahlakı, Allah tarafından Hz. Muhammed'e bildirilmiş ve onun hayatında şekillenerek görünür hale gelmiş olan İslam Dini'nin altyapısını oluşturan bir eylemler bütünüdür. Başka bir deyişle, İslam'ın insana sunmuş olduğu hayat tarzı ve onun eyleme dönüşen düşünce dünyasıdır. Bu hayat tarzını ve düşünce dünyasını Hz. Peygamber bizzat yaşayarak insanlara göstermiş, insanların nasıl yaşamaları gerektiğini, nasıl bir hayat sürdürürlerse huzurlu ve mutlu olacaklarını ortaya koymuş ve onlara en iyi şekilde örnek olmuştur. Kur'an'da Hz. Peygamber'i Müslümanlara "örnek" olarak gösteren, ona itaatin Allah'a itaat olduğunu belirten çok sayıda ayet bulunmaktadır³⁹⁰. Bu bağlamda Yüce Yaratıcı bir taraftan Hz. Peygamber'in mükemmel bir ahlaka sahip olduğunu belirtirken,³⁹¹ diğer taraftan da onda diğer insanlar için alınması gereken çok mükemmel bir örnek olduğundan söz etmektedir³⁹².

O hâlde, bu ahlakın kaynağı veya kaynakları nedir? Onu oluşturan ve ortaya çıkaran unsurlar hangileridir? Sorusu sorulunca ilk akla gelenler, İslam ahlakının kökeni, aslı, varlık sebebi ve onu oluşturan unsurlardır. Daha sonra ise bu ahlak hakkında bilgi veren ve onu öğrendiğimiz kaynaklar akla gelir. En son olarak da İslam ahlakıyla ilgili yapılmış, yazılmış, yazılı olarak bize ulaşmış eserler, kitaplar, yaşanmış örnekler akla gelir.

Daha önce de belirtildiği gibi, ahlak alanında en temel sorulardan biri neyin iyi veya kötü olduğu ile alakalıdır. Ahlakın iki temel değeri olan "iyi" ve "kötü" hakkındaki bilgimizin kaynağı nedir? Bir şeye iyi veya kötü derken bu hükümlerimizi neye dayandırmaktayız? Ahlaki normun, ahlak ilkelerinin ve yasalarının arkasında, onun geçerli olmasını sağlayan güç nedir? Ahlak ilke ve kuralları, yargıları ile Ahlaki tavır ve düşünceler neye dayanılarak belirlenmektedir? İslam ahlakı ile ilgili araştırma yapan, eser yazanlar bu sorulara cevap ararken, zaman zaman icma, kıyas, gelenek, örf ve âdetler, felsefi ahlak kitapları vb. gibi farklı kaynaklardan bahsetmiş olsalar da İslam ahlakının ana kaynaklarının Kur'an ve Sünnet olduğunda ittifak etmişlerdir³⁹³.

İslam ahlakının kaynakları olarak, ister Kitap, Sünnet, icma' ve kıyas kabul edilsin, isterse bunlara felsefi ahlak kitapları, gelenek, örf ve âdetler, yaşanan kültür ilave edilsin, bütün bu

kaynakların bir nakil, bir de akıl tarafı vardır. Çünkü başta Kur'an olmak üzere bütün naklin insan ve toplum hayatında etkin olabilmesi öncelikle anlaşılmasına bağlıdır. Bunlar anlaşıldıkları ölçüde insana tesir ederler; bunların anlaşılmaları ise akla bağlıdır. Bu sebeple nakil, akıl olmadan etkin olamaz. Akıl tarafından anlaşılmış olan nakil, genişlemiş ve gelişmiş olacaktır. Bir sonraki aşamada nakil bu genişlemiş haliyle yeniden akıl üzerinden etkin olacak, yeniden genişleyip gelişecek ve yeniden uygulanacaktır. Burada aklın kaynak olması, kendisinden ahlaki ilke ve kurallar ortaya koyması şeklinde değil, daha ziyade ayet ve hadislerin anlaşılmasıyla alakalıdır. Bunun yanında aklın esas kaynak olma değeri, ahlak alanının bir ilim ve felsefe etkinliği haline getirilmesinde, bunun ortaya konulmasında kendini gösterir. Akıl ile nakil arasındaki anlama ve anlaşılma süreci aralıksız bir şekilde devam ettiği için İslam ahlakının kaynaklarını temelde nakil ve akıl şeklinde iki unsura indirgemek de mümkündür. Çünkü hayatımızda ne bir saf akılla ne de bir saf nakille karşı karşıyayız. Daima akıl, nakil ile nakil de akıl ile bir irtibat içinde, bütün hayatımıza ve kararlarımıza eşlik etmektedir³⁹⁴. Zira akılsız nakil, nakilsiz akıl güdük kalır.

Netice itibariyle İslam ahlakının kaynakları; ana kaynaklar ve ikincil/tali kaynaklar olmak üzere iki kısma ayrılabilir. Kur'an ile Hz. Peygamber'in sünneti İslam ahlakının hem oluşturucu, hem de hakkında bilgi veren temel kaynakları olurken; örf, adet ve gelenekler ile ahlak kitaplarını da içine alan kültür de İslam ahlakı hakkında bilgi veren ve onun sistematüğinden bahseden ikincil/tali kaynaklar olur.

“Helal da haram da bellidir; bu ikisi arasında ise şüpheli durumlar vardır.

Şüphelerden sakınan kişi dininin şerefini korumuş olur”.

Hadis-i Şerif

Kur'an ve Sünnet

İslam'ın ana kaynağı olan Kur'an, dini hükümlerin kendisinden çıkarıldığı temel kaynak olduğu gibi, ahlaki değer, hüküm ve prensiplerin de kendisinden çıkarıldığı bir kaynaktır. İslam'ın insanlığa sunmuş olduğu hayat tarzı ve ahlak ilkelerini en kısa ve doğru yoldan öğreneceğimiz kaynak, Kur'an'dır. Kur'an'ın ihtiva ettiği konular genel hatlarıyla itikat/inanç, ibadet, ahlak ve muamelât/gündelik işler olarak dört kısma ayrılmaktadır. Her ne kadar, itikat ve ibadetin de ahlaki bir boyutu varsa da esas itibariyle, şahsın ferdi ve sosyal hayatını düzenleyen kurallardan meydana gelen muamelât, ahlakla iç içedir. Bu sebeple Kur'an'da en fazla yer tutan emirler ahlakla ilgili olanlardır. Zaten dinlerin en önemli misyonlarından/üstlendiği görevlerden birisi de ahlakı yaygınlaştırmak ve yaşanır hale getirmektir.

Kur'an, insanın ahlaki yönüne özel bir önem vermiştir. İnsan, hem ruhî/ilahî, hem de bedenî/maddi tarafının olmasından dolayı ahlaki bakımdan çift kutuplu bir varlıktır. Allah, insanı güzel bir tabiatla yaratıp,³⁹⁵ ona kendi katında bulunan ruhtan üflemiş³⁹⁶ olmakla bir ilahîlik, onu topraktan yaratarak da ona bir beşerîlik vasfı yüklemiştir. Allah insana hem fücûrunu/kötülüklerini, hem de takvasını ilham etmiş olduğu için, ona iyilik ve kötülüğün kaynakları olan yetenekleri birlikte vermiştir. İnsanın özünde, melekleri kendisine secde ettirebilecek kadar üstün bir yön olduğu gibi, onu ahlaki açıdan bayağılaştırarak, hayvandan da daha aşağılara götürecektir, başka bir yön daha bulunmaktadır. Dolayısıyla insan bu çift kutuplu tabiatı dolayısıyla ahlaki hüküm ve tercihlerinde iyi veya doğru olanı yapabileceği gibi, kötü veya yanlış olanı da yapabilir. Eğer iyiliğe yönelir ve yeteneklerini bu yönde geliştirirse iyi ahlaklı; kötülüğü seçer ve kendini o yönde ilerletirse de kötü ahlaklı olur. İnsandaki bu çift kutupluluk Kur'an'da Hz. Yusuf'un dilinden şöyle ifade edilir: *“Bilinmelidir ki, ben, nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder; Rabbimin acıyıp korumuş olması başka. Zira Rabbim, çok bağışlayıcı ve pek esirgeyicidir.”*³⁹⁷ Hz. Peygamber de bir hadislerinde kendisinin bile, ancak Allah'ın lûtfu ve inayeti sayesinde ahlakî kemali kazanabileceğini ifade etmek³⁹⁸ suretiyle insanın iki yönlü özelliğine vurgu yapmıştır. İşte Kur'an insanın ahlaki hüküm ve tercihlerinde yanlış yapmasını önleyerek onu iyi ahlaklı, faziletli fert haline getirmek için çeşitli ahlaki ilkeler ortaya koymak suretiyle İslam ahlakına kaynaklık etmiştir³⁹⁹.

Kur'an; hem teorik ahlaka ait temel ilke ve prensipleri ortaya koymuş, hem de Hz. Peygamber'e inmeye başladığı zamana kadar beşerî sistemlerin başaramadığı bir genişlik içinde pratik ahlaka ait kuralları göstermiştir. Bunların bir kısmı genel ilkeler iken, bir kısmı da özel ikazlar şeklinde kendini gösterir. Kur'an bir ahlak sistemi oluşturmaya imkân sağlayacak zenginlikte nazari ilkeler ile amelî kural ve esasları ortaya koymuştur⁴⁰⁰. Ayrıca naslarda, hakkında hüküm bulunmayan girift ve anlaşılması zor meselelerle insanın karşılaşabileceği de göz ardı edilmemiş, bu gibi şüpheli durumlarda kalp ve vicdanın hükmüne göre hareket edilmesi tavsiye edilmiştir. Bu durumla ilgili olarak Hz. Peygamber şöyle bir ilke ortaya koymuştur: *“Helal da haram da bellidir; bu ikisi arasında ise şüpheli durumlar vardır. Şüphelerden sakınan kişi dininin şerefini korumuş olur.”*⁴⁰¹

Vâbisa ibni Ma'bed'den rivayet edildiğine göre, o, şöyle dedi: Bir defasında Resulüllah'ın huzuruna varmışım.

Bana: *-İyiliğin ne olduğunu sormaya mı geldin?*” buyurdu.

Ben de: *-Evet yâ Resulallah!*” dedim.

Bunun üzerine Resul-i Ekrem bana şunları söyledi:

“-Kalbine danış! İyilik, nefsin uygun gördüğü ve yapılmasını kalbin tasdik ettiği şeydir. Günah ise içini tırmalayan ve başkaları sana yap diye nice nice fetvalar verse bile içinde şüphe ve tereddüt uyandıran şeydir” buyurdu⁴⁰². Konuyla ilgili olarak Kur’an’da da: *“- Ey iman edenler! Eğer Allah’tan korkarsanız O, size, iyi ile kötüyü ayırt edecek bir anlayış verir, suçlarınızı örter ve sizi bağışlar.”* buyrulur⁴⁰³.

Buradan İslam ahlakının ikinci temel kaynağı olan hadise, sünnete bir yol aralanmaktadır. İslam dininde Kur’an’dan sonra en önemli ahlaki otorite sünnettir. Çünkü Cenab-ı Hak bizlere; Peygamber bize neyi verdiyse onu almamızı, neyi yasakladıysa da ondan sakınmamızı emretmekte⁴⁰⁴ ve ona biat edenlerin Allah’a biat ettiklerini belirtmektedir⁴⁰⁵.

Bu ayetlerden de anlaşıldığı gibi İslam Dini’nde Kur’an’dan sonraki ahlaki otorite Hz. Muhammed’in fiil ve sözleri ile yaşayış ilkeleri, yani sahih sünnettir. Bütün hayatı boyunca Kur’an’ın şekillendirdiği ahlaki vasıfları bizzat yaşayarak insanlara göstermiş ve ahlakı bizzat *“Kur’an ahlâkı”*⁴⁰⁶ olan ve bu ahlak ile özdeşleşen Hz. Peygamber, söz ve davranışlarıyla İslam ahlâkının ikinci kaynağı olmuştur. Yine Hz. Peygamber’in kendisinin ahlaki mükemmellikleri tamamlamak için gönderilmiş olduğunu belirtmesi⁴⁰⁷ de bu duruma işaret etmektedir. Hz. Peygamber kendi hayatında gerçekleştirdiği fiiller ve dile getirdiği ahlaki ilke ve kurallarla, etrafındaki insanlara ve bütün insanlığa, *“yeni bir varoluş imkânı”* sağlamıştır.

Kültür ve ırk olarak birbirinden çok farklı, coğrafi olarak birbirinden çok uzak olan Müslümanların insanlık gerçeğinin ortaya çıkardığı bazı farklılıklarla birlikte genelde aynı ahlakî değerlere sahip oldukları bilinen bir gerçektir. Onların inanç ve davranışlarında, helal-haram anlayışlarında, olaylara bakışlarında, hatta gülüp eğlenmelerinde bile önemli oranda benzerlik ve aynilik vardır. Bu gün hâkim kültürün sınırsız gücüne ve yerel kültürleri silip süpürme gayretine rağmen, Müslüman milletlerin kendilerine mahsus bazı vasıfları diri kalabilmişse, bunu büyük ölçüde İslamiyet’e, özellikle de Sünnet’e borçludur. Çünkü farklı ırklara, kültürlere ve coğrafyaya ait

olmalarına rağmen, aralarında müşterek bir kimlik oluşmasını sağlayan, asgari kültür ve hayat arzını oluşturan büyük ölçüde Hz. Peygamber'in sünnetidir.

Kur'an'da ifade edilen ahlaki ilkelerin insanlar için örnek olabilmesi, ancak hayatın değişik boyutlarında uygulanmaları ile mümkün olmaktadır. Hz. Peygamber'in ayetleri sahabeye sadece aktaran değil, aynı zamanda, nasıl anlaşılıp uygulanmaları gerektiğini gösteren ve onları açıklayan bir görevinin de olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, Sünnetin kâmil ve ahlaklı bir insan olma sürecinde izlenmesi gereken bir örneklik sistemi olduğu da anlaşılır. Zaten Hz. Peygamber'in Sünnet'i, Kur'an ahlakının nasıl anlaşılıp uygulanması gerektiğini, O'nun şahsında yaşanır hale getirmiş ve insanlığa yaşanan bir örnek olarak sunulmuştur. Bu nedenle Sünnet, hem teorik, hem de ameli/pratik ahlak alanında İslam ahlakına kaynaklık etmiş ve uyulması gereken esasları bizlere bildirmiştir.

Hz. Peygamber; Kur'an'da genel çerçevesi çizilmiş olan İslam ahlakının ne olduğunu göstermiş ve çevresindeki insanlar da müşahede yoluyla bu ahlakı ondan öğrenmiştir. Bu sebeple, İslam ahlakı hakkında bilgi edinmek isteyen herkesin müracaat edeceği ilk kaynaklardan biri de Hz. Peygamber'dir. Zira O'nu yönlendiren esas kaynak da vahiydir ve O'nun söylediği de vahiyden başka bir şey değildir⁴⁰⁸.

Allah, Hz. Peygamber'i yüce ve mükemmel ahlaka sahip bir insan olarak vasıflandırırken,⁴⁰⁹ inananlara da O'nda kendileri için mükemmel bir örneklik olduğunu belirtmiştir⁴¹⁰ ve O'nda ahlaki açıdan olan ile olması gerekenin bulunduğunu, ahlâki özellikler açısından zirvede olduğunu ve Müslümanlar için çok mükemmel bir örnek oluşturduğunu bildirmektedir. Hz. Peygamber, “*İslam Ahlâkı*” denilen hayat tarzının kendisinde görünür hale geldiği ilk insandır. O; aynı zamanda en seçkin ve örnek insandır⁴¹¹. İnsanların ona benzemeye çalışmaları, O'nu örnek almaları, onun şahsının da ahlaka bir kaynaklık ettiğinin açık bir delilidir.

Bunların dışında altın kural olarak bilinen, “*kendin için yapılmasını istemediğin bir şeyi, sen de başkalarına yapma*” ilkesi, Hz. Peygamber'in sözleri arasında yer almaktadır. Hz. Peygamber'in ahlakla ilgili pek çok hadisi vardır. Başta Kütüb-i Sitte hadis kitabı olmak üzere, bütün hadis kitaplarında yer alan “*kitabu'l- edep*”, “*kitabu'l- berr*”, “*kitabu'l- husni'l- hulk*”, “*edeb*”, “*birr*” vb gibi bölümler tamamen ahlak hadislerini ihtiva etmektedir. Ayrıca “*et- Terğib ve't- terhib*” kitapları ile İmam Buhari

(ö. 855)'nin *el- Edebü'l-müfred* adlı eseri Hz. Peygamberin ahlakla ilgili seçme hadislerden oluşan eserlerdir⁴¹².

Diğer Kaynaklar: Kıyas ve İcma

Kur'an ve Hadis dışında İslam ahlakının kaynakları arasında icma, kıyas, örf ve âdetler gelir. Asıl itibariyle icma ve kıyas da Kur'an ve Sünnete dayanır. İcma ve kıyas dinî meselelerle olduğu gibi, ahlaki, hukuki, âdet ve geleneklere ait yeni meseleler hakkında da olabilmektedir. Bu hallerde kıyas ve icma'ya müracaat etmek Kur'an'ın tavsiyesidir⁴¹³. Görüldüğü gibi İslam ahlakı, Kur'an ve Sünnet ile sınırlı kalmayarak icma ve kıyas gibi yollarla ilke ve kurallarını geliştirmiş ve daha da zenginleştirmiştir.

“*Efkâr-ı umumiye*” şeklinde ortaya çıkan örf ve âdetler, ahlaki ilkelerin ve kuralların ortaya çıkmasında etkili olan sebeplerdendir. Bu yaptırıcı güçler, aynı zamanda bir hukuk müeyyidesi özelliği de taşımaktadır⁴¹⁴. Her toplum bir şekilde içinde örf ve âdetleri, gelenek ve görenekleri barındırır. Ancak nesilden nesile intikal eden ve toplum içinde yerleşmiş davranış örnekleri olan örf ve âdetlerin toplumdan topluma değişen bir yapısı vardır. Örf ve âdetler bir norm karakteri taşır ve önceden beri olagelenlerin devam etmesini ve gerçekleşmesini emreder. İslam dininin örf, âdet ve gelenekler karşısındaki tavrı, dinin genel prensiplerine uygun oluşları, ahlakî ve insanî yönden taşıdıkları değere bağlıdır.

Örf ve adetlerde toplumun geçmişten gelen ahlaki yaşayış örnekleri yer almaktadır. Bu nedenle örf, âdet ve kültür, ahlaki kuralların ortaya çıkmasında etkili olan unsurları içine almaktadır. Kültür farklılıklarına bağlı olarak da farklı ahlak anlayışları meydana gelir. Hz. Peygamber'den itibaren tek bir İslam dini olmasına rağmen, Müslüman toplumlar arasında, temel farklılıklar olmamakla birlikte, kısmen de olsa farklı ahlak anlayışlarının var olmasının en önemli nedeni toplumlar arasındaki örf, âdet ve gelenek farklılıklarıdır. Bu tür farklılıklar İslam toplumlarında ahlaki davranışın mahiyetini değil, daha ziyade uygulanış şekliyle alakalıdır. Ancak şu unutulmamalıdır ki, her ne kadar örf ve adetler kişilerin ahlaki düşünüş ve yaşayışında etkili oluyor ve farklılıklar oluşturuyorsa da ahlak, hiçbir zaman örf, âdet ve geleneklerden ibaret değildir, onlarla da karıştırılmamalıdır⁴¹⁵.

Kur'an ve Sünnetteki ahlaki düzenlemelerin sınırlı ve daha ziyade genel olması, insan hayatının dinamik bir yapı arz etmesi dolayısıyla, naslarla uyumlu olmak şartıyla toplumların örf, âdet ve gelenekleri de ahlakın oluşmasına kaynaklık ederler. Bu, İslam ahlaki için de böyle olmuştur. Örf ve âdetler toplum nazarında genel kabul görmüş ve öteden beri tekrarlanarak yerleşmiş bulunan uygulamalar oldukları için, hem fert ve toplumların ahlakının oluşmasında, hem de bireyin toplum içindeki davranışlarını düzenleyen zorlayıcı normlar olma özellikleriyle müeyyide kuvveti olarak etkiye bulunurlar⁴¹⁶.

Türklerde İş Ahlakının Gelişimi

Bazı ahlakçılar âdetleri ahlaktan saymasalar da örf ve âdetlerin ahlaka temel olabilmeleri için ilahî vahyin ışık tuttuğu bir toplumda gelişip oluşması yeterlidir. Çünkü bu tip örf ve âdetler nesiller arasındaki kopukluğu önleyerek bütünleşmeyi sağlar. Sonuçta İslam ahlakı, Kitap ve Sünnet'e dayalı, akla ve hayat gerçeklerine uygun ilke ve kurallar bütünü olarak karşımıza çıkar⁴¹⁷. İslam ahlakının kaynakları arasında ahlakla ilgili yazılmış klasik ahlak kitaplarını ve ahlak felsefesi, tasavvuf felsefesi alanında yazılmış birçok eseri de saymak mümkündür⁴¹⁸. Her çağın, her milletin, her sınıfın ve her ferdin bir ahlakı olduğu, yani ahlaki olan şeylerle alakası bulunduğu, inkâr edilemez bir gerçektir. Her milletin bir özelliği vardır; Türk Milleti'nin en temel özelliği ise ahlak ile diğer milletlerden ayrıcalıklı hale gelmesidir. Türkler, Müslüman olmadan önce insan ve toplum yaşayışında, adaletin sağlanmasında bir takım ahlak ilkeleri ve onların inanç sistemleri etkili olmuştur. Çünkü onlar devleti ve sosyal hayatı "töre" adı verilen kurallarla düzenlemekteydi. Türk devlet geleneği, adaleti değişmez bir töre veya yasanın tarafsızlıkla uygulanması şeklinde anlamaktaydı.

Orhun Abidelerinde devlet adamlarının topluma hesap vermesi, devlet ve toplumun karşılıklı olarak görevlerinin belirtilmesi, kültür ve yasalar, adalet, refah ve sosyal devlet anlayışı hakkında bilgi vermesi açısından önem taşır.

İslamiyet öncesi Türklerin dini ve sosyal yaşantısı İslam Dini'yle büyük ölçüde benzerlik gösterdiği için, Türkler kendi istekleriyle İslam'ı kabul etmişlerdir. Tek Tanrı inancı, cennet-cehennem inancı, ahiret inancı... vb kavramlara ve İslam Dini'nin ahlak kurallarının büyük bir kısmına Türkler arasında rastlamak mümkündür. Türklerin İslam'ı kabulünden sonra toplumda olumlu davranış ve fikirleriyle saygınlık kazanmış kişilerin yazmış olduğu eserlerde, aşırılıktan kaçınma, başkalarının haklarına saygı duyulması,

sevgi ve hoşgörü ortamının oluşturulması, yardımlaşma ve dayanışmanın ön plana çıkarılması gibi konularda içtimaî/sosyal ahlak belirleyici olmuştur.

Türk tarihinde İslamiyet sonrası ortaya çıkan Ahilik ve Loncalar iş ahlakının kurumsallaşması açısından büyük önem arz etmektedir. Türklere özgü bir teşkilat olan Ahilik; onların ihtiyaçları sonucu ortaya çıkmış, kendisine mahsus kurallarla işleyen esnaf ve sanatkârlar birliği ve bir eğitim kurumudur. Ahilik, sanatta mükemmellik, yasayısta dürüstlük, toplum ve insana hizmette fazileti esas alır. Ahilik sisteminde kalite ve standardizasyon çok önemlidir.

Loncalar, her sanat kolunda çalışanların sayısının sınırlanmasını ve esnafın üretim, satış ve satın alma konularındaki faaliyetlerini düzenleyen bir işleve sahiptirler. Ekonomik hayatın ahlak kurallarını, çalışma sürelerini düzenleyen loncalar, toplumda esnaf ve sanatkârın saygınlığını vurgulayıcı ve sosyal değişimi yönlendirici ve denetleyici bir rol üstlenmiştir.

Cumhuriyetin ilanından sonra inkılapların uygulanması, II. Dünya Savaşı gibi nedenlerden dolayı iş ahlakıyla ilgili gelişmeler oldukça yavaşlamıştır. 1950'li yıllardan sonra Türk toplumunda sosyal ilişkilerde ciddi ahlaki sıkıntılar yaşanmıştır. Gelenek ve dine dayanan ahlak anlayışı, çeşitli sebeplerden dolayı fonksiyonel görülmemeye başlanmış, ama onun yerini alacak bir ahlak geliştirilememiştir. Bu yüzden de bu dönemde iş hayatında yaşanan torpil, fırsatçılık, kayırmacılık, performans yetersizliği... vb olumsuzluklara karşı yeniden yapılanma gerekliliği dikkat çekmektedir. Özellikle 1980'li yıllarda yolsuzluklar ve skandallar önemli ölçüde açığa çıkarılmıştır. Son yıllarda hükümetlerin iş ahlakı konusundaki çabalarının yanı sıra, sivil toplum kuruluşları ve akademik teşekküller de iş ahlakının kurumsallaşması ve temiz toplum oluşturma konusunda çalışmışlardır.

Ahlakın Çeşitleri

Ahlak adı altında birçok ahlak çeşidi ile karşılaşmaktayız. Acaba bu ahlak sınıflamaları neye göre yapılmaktadır? Şunu hemen belirtelim ki ahlakı çeşitlendirmek için elimizde net ve kesin bir kriter/ölçek bulunmamaktadır. Bu çeşitlendirmeler daha ziyade ahlaka nereden baktığınıza, ondan ne beklediğinize ve kaynağının ne olduğuna bağlı olarak ortaya çıkarlar. Bir bakış açısı; ahlakı dinî ve din dışı diye ikiye ayırırken; bir kesim de 1. Fitri ve tabii ahlak, 2. Ahlak-ı Müktesebe (kazanılmış ahlak), 3. Ahlak-ı

hasene (iyi ahlak) ve Ahlak-ı seyyie (kötü ahlak) diye üçe ayırır. Yine ahlak bir açıdan da 1. Teorik (nazari) ahlak ve 2. Pratik (amelî) ahlak diye tekrar ikiye ayrılır.

Bunlardan:

1. *Fitri ve Tabii Ahlak*: İnsan fitratında aslen mevcut olan, yerleşmiş ve gizlenmiş hasletlere/kazanımlara “*fitrî ve tabiî ahlak*” adı verilir. Bu fitri hasletler hiçbir sorumluluğun uygulama sahası değildir; bunlara dinî hükümler de uygulanmaz. Hiçbir fert fitraten mevcut olan “*gazap*” yani “*hiddet ve öfke*” kuvvetinden, var olan şehvet kuvvetinden sorumlu değildir. Çünkü sorumluluk, bu kuvvetlerin varlığından dolayı değil, bu kuvvetler nedeniyle ortaya çıkan ve yapılan fiillerden, birtakım eylemlerden doğar.

2. *Ahlak-ı Muktesebe Ahlak*: Sonradan alışkanlıklarla meydana gelen, çevrenin tesiriyle kazanılan huylara da “Ahlak-ı müktesibe” adı verilir. Bu, esas ahlak olan nefsanî melekelerin çevre ve dış tesirlerle kazanılmış halidir. Bunda irade ve ihtiyarın/seçmenin rolü vardır.

3. *Ahlak-ı Hasene ve Ahlak-ı Seyyie*: Eğer insanın huyları, İslam’ın emir ve tavsiye ettiği güzel ve makbul eğilim ve fiillerden ise ona “*ahlâk-ı hasene*”, “*ahlak-ı hamide*”, “*ahlak-ı fâzıla*” ve “*ahlak-ı memduha*” adı verilir. İslam’ın yasaklayıp kötilediği kötü tabiatları, çirkin huyları, makbul olmayan eğilim ve fiilleri doğuruyorsa, buna da ahlak-ı seyyie, ahlak-ı reddiye ve ahlak-ı makdûha isimleri verilir ki, hepsi aynı manayı ifade eden kelimelerdir⁴¹⁹.

Diğer açıdan yapılan tasnifte yer alan; teorik ahlak ise ahlak ilke ve esaslarını, kanun ve kurallarını, ahlakın menşeyini, ahlaki değeri ve ahlaki eylemlerin ne olduğunu, hürriyet, vazife ve vicdanın ne olduğunu vb gibi hususları ele alıp sorgulamaya çalışır. Bir çeşit ahlak felsefesi (etik) yapar. Teorik ahlak hem ahlak ilkelerini koyar hem de bunların uygulanmasını emreder ve kontrolünü yapar.

Pratik ahlak ise; teorik ahlakça belirlenen ilke ve esasların, yasaların eyleme dönüştürülmesi, hayata aktarılmasıdır. Bu nedenle pratik ahlak, bir vazifeler sistemi ve vazifelerin uygulanışı olarak karşımıza çıkar. Bir vazifeler ilmi olarak nitelendirilen pratik ahlak, bu ahlakçılarca birçok kısımlara ayrılır. Bunlardan ilki insanın kendi nefesine karşı vazifelerinden söz eden “*Ferdî Ahlak*” (Morale Individuelle); ikincisi; başkalarına

karşı vazifeleri içine alan “*Sosyal Ahlak*” (Morale Sociale); üçüncüsü; Allah’a karşı vazifeleri ele alan “*Dinî Ahlak*” (Morale Religieuse)dir.

Pratik/amelî ahlakı da:

1. Ferdî Ahlak, 2. İçtimaî (Sosyal) Ahlak, 3. Devlet Ahlakı (Politika) olarak üçe ayıranlar olduğu gibi, bunu;

1.Ferdî Ahlak, 2. Dinî Ahlak, 3. Aile Ahlakı, 4. Toplum Ahlakı, 5. Devlet Ahlakı gibi beşe ayıranlar da olmuştur.

Bunların dışında ayrıca, felsefî bakış açısını ahlak alanına çevirmek suretiyle her özel ahlak konusunu ele alıp sorgulayan, her meslek grubunun sahip olduğu genel ahlak ilkeleriyle birlikte, kendi mesleğinin gereği olan ve o alanları düzenleyen ve belirleyen ahlak ilkeleri vardır ki biz bunlara meslek ahlakı veya iş ahlakı diyoruz.

Batı Dillerinde Ahlak

Batı dillerinde (Latince ve Yunanca) ahlak için kullanılan “*moral*” ve “*etik*” gibi iki kavram vardır. Etik kavramı çoğu kez bizde de ahlak yerine kullanılır. Ancak, ahlak kavramı etik kavramından daha genel ve kuşatıcıdır. Çünkü ahlak hem etiğin ihtiva ettiği anlamı hem de edep, örf, adet, gelenek vb gibi değerler dünyasının anlamını içine alarak etikten daha fazlasını kapsamaktadır. Etik, daha çok ahlak ilmi, nazari ahlak veya ahlak felsefesiyle eş anlamlı olarak kullanılır.

Moral ve etik kavramları çok anlamlı ve farklı özelliklere sahip olmalarına rağmen, bu iki kavramın da birbirinin yerine sıkça kullanıldıkları görülmektedir. Bunlardan “*moral*” daha ziyade tarihî ve olgu olarak değerlendirilen bir şey, ahlak, huy kavramının eş anlamlısı olarak kullanılır ve ahlaki normlar, değer yargıları, töre, örf ve âdet gibi anlamları da ihtiva eder ve somut ahlaki olayların tahlilini yapar.

Etik, bu anlamları içine alsaydı bile, o daha ziyade edep ilmi, ahlak ilmi ve ahlak felsefesi ile eş anlamlı kullanılır ve birbirleriyle doğrudan bir uyum içinde olmayan hakikatlerin bulunduğu bir alandır. Bunların her biri ahlak ile ilgili olsa da bir felsefe disiplini olarak etiğin görevi, bir moral geliştirmek ve bu ahlaka uyulmasını sağlamak değil; ahlaki ilişkilerin niteliği üzerinde genel bir görüş elde etmek ve ortaya koymaktır.

Günlük hayatımızda dikkat etmemiz gereken önemli hususlardan biri, anlaşma vasıtası olan kelime ve kavramları yerli yerinde kullanmamızdır. Bu yapılmadığı takdirde kavram kargaşası ve yanlış anlaşılma ile karşı karşıya kalırız. Sonuçta lüzumsuz polemikler, tatsızlıklar, hatta hakaretlere, kavgalara varacak kadar zıtlasmalar ortaya çıkabilir. Bu sebeple, kavramları yerinde kullanmak, dil yapısına uygun ve düzgün konuşmak düşüncelerimizi karşıımızdakilere iletmek için önemli bir yoldur. Yolun en doğrusunu seçmek ise şiarımız olmalıdır.

“Menfaat, sorumluluk karşılığındadır.” Hadis-i Şerif

Dünya İnanışlarında Ahlak

Ahlak insanla başlar, bunun için insanlık kadar eski olduğu söylenebilir. Genel ahlakın bir uygulama alanı veya çeşidi olan iş ahlakı da daha ilk medeni insana kadar geri gitmektedir. İş ahlakının geçirmiş olduğu bu süreç içerisinde sosyal, siyasi, iktisadi ve yönetim alanındaki değişimlerden büyük ölçüde etkilendiği ileri sürülebilir. İş ve meslek hayatında ahlaki ilkelerin gelişmesinde önemli rol oynayan unsurların başında din ve değerler gelir.

Yine iş ahlakı açısından çok büyük bir öneme sahip olan fütüvvet ve ahilik de iş ahlakının pratiğe aktarılması ve gelişmesi adına önemli katkılar yapmış ve iş hayatında ahlaki ilkelerin hayata geçirilmesinde büyük bir rol üstlenmiştir. Bu açıdan ahilik teşkilatına da konuyla ilgili özel ve ayrı bir yer ayırmak gerekmektedir.

Dikkat çekilecek diğer bir husus da modernleşme sonrası ve özellikle de sanayi devriminden sonra ahlakî değerler ve bu değerlerin toplum hayatındaki iz düşümleri köklü biçimde değişmiştir. Söz konusu değişimin temelinde ise ahlak ilminin referans noktalarının değişmesi yatmaktadır. Şüphesiz ahlakî değerlerin ve referans noktalarının değişmesi iş hayatında da bir paradigma değişikliğine yol açmış ve iş ahlakını şekillendiren değer hükümleri belki de daha önce hiç görülmeeyen bir hızda ve derinlikte değişime uğramıştır.

Antik Çağda iş ahlakı adına daha çok iktisadi ve ticari faaliyetlerin ahlaki boyutuyla ilgili görüşler ortaya konulmuştur. Aristoteles'e göre bütün fazilet ve reziletlerin de esası/temeli olan dört temel fazilet; hikmet, iffet (itidal), cesaret ve adalettir. Bunlardan iş ahlakı ve iktisadi faaliyetlerle yakından ilişkisi olanı ise adalet ve cömertliktir. Ancak itidal ve cesaretin de iş ahlakı ile yakın bir ilişkisi olduğu hiç bir zaman göz ardı edilemez. Cömertlik fazileti mal-mülk elde etme ve onu harcama

konusunda savurganlık ile cimrilik arasında orta yolu tutmadır. Bir başka ifadeyle cömertlik; iffet faziletinin iktisadi hayata yansımalarıdır. Bu nedenle Aristoteles, para kazanmayı ve servet biriktirmeyi amaç edinen iktisadî faaliyetleri faziletli bir davranış olarak görmez. Aristoteles'ten sonraki filozoflar ve ahlak düşünürleri bir şekilde iş ahlakı ve iktisadi olaylarla ilgilenmişlerdir. Bu ilgi, bazı zamanlarda daha da bir yoğunluk kazanmıştır. Mesela, Büyük Sanayi Devrimi'nden sonra ve 1960'lı yıllarda gelişmiş birçok ülkede ve ABD'nde iş ahlakına olan ilginin artmaya başladığı görülmektedir. 1960'lara gelinceye kadar ABD kapitalizmi sorgulayan birçok aşamadan geçmiş; bu geçiş sürecinde kadın ve çocukların çalışma şartlarının iyileşmesi, işçilerin tazminat hakları, bir ailenin geçimini tehlikeye sokabilecek haksız fiyat artışları, reklamlarda gerçeğe uygunluk gibi birçok konu tartışılmıştır.

Bu ilgi, 1980'lerde iyice artmıştır. Bu konu, önceleri “*şirketlerin sosyal sorumluluğu*” başlığı altında gündeme gelmiş, 1980'lerden sonra ise birçok ülkede “*iş ahlakı-iş etiği*” başlığı altında ele alınmaya başlanmıştır. Gelişmiş pek çok ülkede, çok sayıda konferans düzenlenmiş, kitaplar basılmış, iş ahlakı ile ilgili dergiler yayımlanmış, işletmeler yazılı ya da sözlü iş ahlakı ilkeleri geliştirmiş, başta işletme fakülteleri ve işletme lisansüstü programları olmak üzere birçok fakültede ders programlarına iş ahlakı dersleri eklenmiştir⁴²⁰.

Önceden de belirtildiği üzere, endüstri toplumu öncesinde iş etiği/iş ahlakı, gelenekler ve dinî değerler üzerine kurulu kavramlar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu dönemlerde dinî inançların; ekonomik sürecin, çalışma ilişkilerinin ve iş değerlerinin biçimlendirilmesinde önemli bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Ahlaki Davranış ve Ahlakî Davranışın Bazı Özellikleri

Öteden beri bütün ahlak felsefelerinin araştırdığı bir takım temel sorular vardır. Bunlar arasında en önemlisi, “*ahlaki olanın ne olduğu*”dur. Yani insan davranışlarını Ahlakî yahut ta gayri ahlakî/ahlak dışı yapan nedir? Veya Ahlakî olan bir davranış Ahlakî olmayandan ayıran temel nitelikler nelerdir? Ahlakî bir davranışla, ahlakla ilgili olmayan bir davranış kesin çizgilerle birbirinden ayrılabilir mi? vb. gibi sorular da bu bağlamda sorulan diğer sorulardır. Aslında bu sorular, cevabı pek kolay olmayan sorulardır. Buna rağmen, ahlakî davranışlarla diğer davranışları kategorize ederek kesin

bir ayırıma tabi tutanlar da vardır. Bunlara göre, “*adam öldürmek*”, “*hırsızlık yapmak*”, “*yalan söylemek*”, “*başkalarının hak ve hukukunu çiğnemek*” vb kesin olarak ahlakı ilgilendiren bir hareket olduğu halde, yemek yemek, su içmek böyle bir faaliyet değildir.

İslam ahlakında ahlakiliği ve gayriahlakiliği tayin eden; yani iyi veya kötü olan, tamamen dinî emirlere uygunluk veya aykırılık olarak kendisini gösterir. Buna göre, Allah ve Resulünün emirlerine uygun davranmak, ahlaki bir davranışı, yani iyi ahlakı, isyan ise kötü ahlâkı meydana getirmiştir.

Bütün bu hareketler, emir ve yasaklara uymak, adalet, hikmet, cömertlik, sadakat, istikamet, sabır, metanet, tevazu, itidal vb iyi ahlakı; uymamak, yani zulüm, bilgisizlik, cimrilik, israf, sözünden dönmek, yalancılık, gıybet, hiddet, kibir vb de kötü ahlakı meydana getirir. İyi ahlakın insan nefsinde tesirli olabilmesi için, onun fazilet adını verdiğimiz “*mekârim-i ahlâk*” (üstün ahlak) haline gelmesi icap eder. Çünkü ahlakın üstünlüğü, ancak faziletle gerçekleşir. Bu nedenle bazı ahlakçılar fazileti, mekârim-i ahlak olarak vasıflandırır ve bunun tam zıddına da rezilet/kötülük adını verirler. Bazıları da “*devamlı vazifeyi gerçekleştiren hayır âdetine fazilet*”, belirli iyi amelleri yapma âdetine de “*hususî faziletler*” adını verir.

Netice olarak iyi ahlak, aşağı olanı yükseltir, sevgi, dostluk, arkadaşlık duygularını kuvvetlendirir ve kulun Mabuduna candan yaklaşmasına sebep olur. Ahlaksızlık ise, aşağı olanı yüksek olandan uzaklaştırır, arkadaşlık ve dostluğu bozar, kin, kıskançlık, nefret ve ayrılık doğurur; insanı yaratana asi kılar. Böyle kimseler ne din tanır ne de fazilet tanır. Bundan dolayıdır ki, “*din ve fazilete karşı en büyük cinayet ve kötülük, kötü ahlâklı olmaktır.*”

Ahlaki davranış, kendisini öteki davranışlardan ayırıp ahlakî sıfatı ile vasıflandırmamıza sebep olan birtakım özelliklere sahiptir. Bir davranışın ahlakî davranış sayılabilmesi için onun öncelikle şuurlu, iradeli, hür ve ahlakî değer yargıları olan iyi-kötü gibi değer yargıları ile değerlendirilmeye uygun bir davranış olması gerekir. Ayrıca bu davranışı yapan kişinin de ahlakî değer yargıları ile sorumlu tutulmaya ve yaptığı davranıştan ötürü övülmeye veya yerilmeye müsait özelliklere sahip bulunması gerekir. Bu özellikler sırasıyla:

1. Ahlaki Değer Hükümleriyle Değerlendirilmeye Uygunluk: Genel olarak ahlaken takdir ve tavsiye edilen, övülen ve öğütlenen davranışlara iyi, bunların zıddını

oluşturan, yerilen ve yadırganan, hoş olmayan davranışlara da kötü dendiğini belirtmiştik.

Şu hâlde, ahlakî davranış; her şeyden önce, hakkında olumlu ya da olumsuz yönde yargıda bulunulabilecek, övgü ya da yergi hükümleri verilebilecek, davranışın sahibi takdir veya kınama ile karşılanabilecek, ödül veya cezaya değer bulunması söz konusu edilebilecek, davranışından sorumlu tutulabilecek türden bir davranıştır.

“Yüzlerinizi doğuya veya batıya çevirmeniz iyi olmak demek değildir. Lakin iyi olan, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, Kitap'a, peygamberlere inanan, O'nun sevgisiyle, yakınlarına, yetimlere, düşkünlere, yolculara, yoksullara ve kölelere mal veren, namaz kılan, zekât veren ve söz verince sözünde duran, zorda, darda ve savaş alanında sabredenlerdir. İşte onlar doğru olanlardır ve sakınanlar da ancak onlardır.”

2. Davranış Sahibinin Akıllı, Yetişkin ve Şuurlu Olması: Bir davranışın ahlakî davranış sayılabilmesi ve kişinin davranışından dolayı gerçek anlamda ahlakî övgüye veya yergiye layık görülebilmesi için, davranışı yapanın deli değil, akıllı; çocuk değil, temyiz gücüne sahip yetişkin; baygın vs değil, şuurlu olması, yaptığı işin ve sonuçlarının farkında olarak yapmış olması gerekir. Bu sebeple hayvanların, çocukların ve aklını sağlıklı kullanamayanların davranışını ahlaki saymak mümkün değildir. İnsanın bulüğe erdikten sonra dini ve ahlaki sorumluluğu anne babasından kendi üzerine geçer.
3. Davranışın Hür İradesiyle Yapılmış Olması: Bir davranışın ahlakî davranış sayılabilmesi, övgüye ve yergiye konu edinilebilmesi için, baskı altında değil, kişinin kendi özgür iradesi, hür tercihi ve bilerek-isteyerek verilmiş kararıyla yapılmış olması gerekir. Çünkü ahlak esas itibarıyla sorumluluk şuuruna dayanır. Sorumlu tutulmanın mümkün olabilmesi için de kişinin belli ölçüde özgürlüğe sahip olması gerekir.
4. Kişinin Asıl Niyetinin Ahlakilik Olması: Bir davranışın ahlakî sayılabilmesi için, davranış sahibinin o davranışı yapmaktaki asıl niyet ve amacının, insani ve ahlaki bir davranış gerçekleştirmek, yani birine iyilik etmiş olmak, birini bir kötülük veya zarardan kurtarmak, birine fayda sağlamak gibi ahlaken övülmüş bir niyet ve amaç olması gerekir. Esas davranışı ahlaki kılan ise, niyetteki ve amaçtaki samimiyet ve ihlastır.

Sözgelimi, insan söz konusu ise, istisnai durumlar hariç onun akıllı, yetişkin, şuurlu hareket eden, özgür iradesiyle karar veren bir varlık olduğu fikri zaten zihinlerde oluşur. Dolayısıyla, ahlakî davranışın temel şartları mahiyetindeki genel özellikleri bilmek ve dikkate almak önemlidir.

Ancak burada asıl önemli olan ise ahlaki davranışın temel kıstası olan Kur'an ve Sünnete uygun olması gerektiğini bilmektir. Daha sonra da evrensel ahlak kurallarına, toplumsal ahlak ve kamu yararına ve vicdana uygunluk gibi dört ölçüğe uygunluk aranmalıdır.

Ahlaki davranışın bağlı bulunduğu ahlak ilke ve kurallarının kaynağı ve kıstası/kriteri esas itibarıyla dindir. Kur'an ve Sünnet, ahlaki emir ve yasakların, övgü ve yergilerin kaynağı olduğu gibi, aynı zamanda en asli kıstaslarıdır da. İnsanoğlu, ilk insandan beri vahiy aracılığı ile ahlakî emirler ve öğütlere hep muhatap olagelmiştir.

İŞ AHLAKI, KAPSAMI ve ÖNEMİ

“Ahlak; insana, insanlık mesleğini öğreten bir ilimdir.”

İnsanoğlunun ilgisiz kaldığı hiçbir insanî davranış alanı yoktur. Bunun için herkes insan olarak bir işe, mesleğe sahiptir. İnsanın en önemli işi ve mesleği ise önce insan olmaktır. Daha önce de belirtildiği üzere, ahlak, bize önce insan olmayı ve insanlığımızı nasıl sürdüreceğimizi öğretir. Bundan dolayı ahlaka; *“insana, insanlık mesleğini öğreten ilimdir”* denmiştir. İnsan önce insanlığının gereğini sürdürmek zorundadır. Bunun için de önce genel ahlakın gereklerini yerine getirmek durumundadır. İşte böyle bir ahlaka sahip olan her insanın bir de ilgi ve meşgale alanı olan, iş veya meslek dediğimiz alanının ahlakına da sahip olması gerekir. Bu meşgale alanıyla ilgili ahlaka genel olarak iş ahlakı diyoruz.

İş Ahlakı

Her meslek, toplum içinde bir görev üstlenmek ve görevin gereklerini yerine getirmek için vardır. Sağlıklı bir toplumda ancak topluma faydalı olan işleri gerçekleştiren ve mesleklerinin amacından sapmayan kişilerce gerçekleştirilir. Böylesi kişilerin işleri gereği yapması ve yapmaması gereken kurallar esas itibarıyla temel ahlak kurallarına dayanır. İş ahlakı da bu genel ilkelere bağlı, genel ahlakın bir özel alt dalı olarak ortaya çıkar. Ama iş ahlakı hiçbir zaman genel ahlakın dışında ve sadece iş

hayatında uygulanan bir ahlakî uygulamalar manzumesi değildir. Aksine en genel manasıyla ahlakî ilkelerin iş hayatına taşınması ve uygulanmasıdır. İş ve meslek gruplarınca benimsenen ve kendi iş dünyalarına taşınıp bir hayat tarzı haline getirilen iş ahlakı, bir açıdan da meslek gruplarının eseridir. Bu meslek grupları ne kadar sağlam ve teşkilatlı olursa, meslek ahlakı da o kadar gelişir, güçlenir ve yaygınlaşır. Bu ahlak da ne kadar güçlü ve sağlam olursa, iş sahipleri de o kadar güçlü ve güvenilir kişiler haline gelir.

Son yıllarda yaşanan hızlı değişim ve küreselleşme nedeniyle farklı kültürler arasındaki etkileşim, iş ahlakına olan ilgiyi daha da artırmıştır. Ancak genel ahlakla iç içe olan iş ahlakının kapsam ve sınırlarını çizmek oldukça zordur. Belki bu sınırı tek tek mesleklerle ilgili belirlemek daha kolay gibi görünmektedir. Çünkü bir iş kolu için gerekli olan bir ahlaki ilke, bir başka iş kolu için o kadar da önem arz etmeyebilir. Ayrıca bu konudaki problemlerin çözümü için evrensel bir yaklaşım da söz konusu değildir.

Son zamanlarda ülkemizde hem “iş ahlakı”, hem de “iş etiği” kavramları birbirinin yerine sıkça kullanılmaya başlanmıştır. Ancak burada esas kastedilen iş ahlakıdır. İş ahlakı ise iş etiğinden daha kapsayıcı ve kuşatıcıdır. Çünkü iş ahlakı, bu alanın hem teorisini hem de uygulamasını içine alır. Yani teorik yönden iş ahlakının kavram, kural, ilke ve esaslarını, bu ahlaka uygun davranışların neler olması gerektiğini ele alırken, bir taraftan da bunların eyleme dönüştürülmesini, hayata aktarılmasını sağlar. İş Etik’i ise iş ve meslek hayatında, siyaset ve yönetimde uyulması gereken kurallar ve ilkeler bütünü biçiminde ortaya çıkar. Dolayısıyla, ahlak ve etikte olduğu gibi, her iki terimi eş anlamlı olarak kullanmak doğru olmamakla birlikte zaman zaman birbirinin yerine kullanıldığı da görülmektedir⁴²¹.

İşle ilgili bilinen ve uyulması gereken; fakat her zaman yazılı olmayan kurallar bütünü olarak tanımlanan iş ahlakı, ahlakî doğru ve yanlışlar üzerine eğilmekte, bunların işletme politikaları ve kurumlarda nasıl uygulanacağı üzerinde durmaktadır. Ayrıca iş ahlakı; işin nasıl daha doğru ve iyi bir şekilde yapılacağını, toplum ve çalışanlar tarafından uyulması gereken birtakım kuralları, değerleri ve davranış biçimlerini de içine alır.

İş ahlakı, ilkelî yönetim, hak, hukuk, adalet, dürüstlük ve eşitlik gibi konularla yakından ilgilenmekte ve bütün iş ilişkilerinde dürüstlüğün, adaletin, saygı ve güvenin ön plana çıkarılması gerektiği üzerinde de durmaktadır. İnsan ilişkilerinin temelinde yer

alan esasları ve çeşitli sosyal gruplar tarafından zaman içerisinde geliştirilen belirli davranış biçimlerini, kuralları ve normları inceler.

Diğer açıdan iş ahlakı, uygulamalı bir ahlaktır ve iş hayatında karşılaşılan tüm ahlaki problemlerle ilgilenir. Bu problemler çalışanların kendi aralarında, çalışanlarla yöneticiler arasında, işletme ile müşterileri arasında veya işletme ile diğer çevre unsurları arasında yaşanıyor olabilir. İş ahlakı bütün bu ilişkileri belirli ahlaki normlar etrafında düzenlemeyi ve felsefi analizlerin ötesinde iktisadi faaliyetlerin fiilen ahlakî bir temele dayanmasını hedefler. Üstelik genel olarak ahlakın hayatı düzenlemedeki etkisine paralel biçimde iş ahlakının da iş hayatını, kanun ve prosedürlerin ötesinde ve onların sınırlarından çok daha geniş biçimde etkilediği görülür⁴²².

İş ahlakının birçok tanımı yapılmıştır. Bu tanımlar arasında en uygun görünenlerden biri; ekonomi ve iş dünyasının sağladığı imkânlar karşısında çalışanların ulaşması gereken amaçların ve bu amaçlara ulaşmak için sergilenmesi gereken eylemlerin ne olduğu ile ilişkili olan doğru veya yanlış algıları yöneten, işletmelerin ve çalışanların nasıl davranması gerektiğini ortaya koyan ve sağlıklı seçimler yapmaları için kişilere yol gösteren ilkeler ve değerler ve bunları inceleyen bir ilimdir⁴²³.

Kısacası iş ahlakı; işveren ile işgören, malı ve hizmeti alan arasındaki, üretimden tüketime uyulması ve yerine getirilmesi gereken ilke ve kuralları düzenleyen ahlak alanıdır. Sürekli olarak ekonomik güce sahip işveren çok kazanmayı ve kâr etmeyi, ahlak da başkalarını düşünmeyi ve fedakârlığı amaçladığına göre, bu iş ve ahlak ilişkisi nasıl sağlanacak, bunlar arasındaki denge nasıl kurulacaktır? İş ahlakının ana problemlerinden biri de budur. Ahlak, hiçbir zaman işverenin kârını yok etmeye yönelik bir eylem değildir. Burada iş ahlakının istediği, kâr elde edilirken ahlaki şartları da gözetmek ve onların gereğini yerine getirmektir. Burada ideal olan ise hem ahlaki kural ve değerleri hem de ekonominin gereğini en üst seviyede gerçekleştirmek ve bu iki tarafın da dengeli bir şekilde varlıklarını sürdürebilmelerini sağlamaktır.

İş Ahlakının Kapsamı

İş ahlakının kapsamı ve sınırları oldukça geniş bir alanı içine almaktadır. Çünkü iş ahlakı yerine, aynı zamanda “*şirket ahlakı*”, “*firma ahlakı*”, “*işletme ahlakı*”, “*işletmecilik ahlakı*”, “*ticaret ahlakı*” vb terimler de kullanılmaktadır. Yine aynı şekilde, “*çalışma ahlakı*”, “*çalışan ahlakı*”, “*işveren ahlakı*”, “*yönetici ahlakı*”, “*esnaf ahlakı*”,

“*üretici ahlakı*” vb tanımlamaları da iş ahlakı içerisinde değerlendirmek mümkündür; ancak bütün bunları “*meslek ahlakı*” veya “*iş ahlakı*” kavramı altında da birleştirmek mümkündür; zaten burada yapılmaya çalışılan da bu birleştirme işidir⁴²⁴.

Çalışma ahlakı, bireyin ve toplumun yaptığı iş adına şahsi olarak sorumlu, hesap verebilir ve güvenilir olmasını ifade eden kültürel bir normdur; fakat bu sadece tek bir mesleğe mahsus değildir. Bu özellikler yatay anlamda bütün endüstri ve hizmet sektörlerinde, dikey anlamda ise stajyer çalışandan üst yönetimine kadar bütün düzeylerde gerekli ve hatta elzem olan karakteristiklerdir⁴²⁵.

İş ahlakının iş hayatında kimleri ve neleri kapsadığı sorusunun cevabı; aşağıda yer alan guruplar arasındaki ilişkiler olarak sıralanabili:

1. İşletmeler arasındaki ilişkiler, 2. İşletme yöneticileri ile çalışanları arasındaki ilişkiler, 3. İşletme çalışanlarının kendi aralarındaki ilişkiler, 4. İşletme ile müşterileri arasındaki ilişkiler, 5. İşletme ile tedarikçiler arasındaki ilişkiler, 6. İşletme ile kamu yönetimleri arasındaki ilişkiler, 7. İşletme ile çevre faktörü arasındaki ilişkiler, 8. İşletme ile kredi kurumları, sendikalar, sivil toplum kuruluşları vb. diğer kuruluşlar arasındaki ilişkiler⁴²⁶.

İş Ahlakının Önemi

İnsan olmanın gereği; bütün hal ve hareketlerimizde, özellikle de iş hayatında kendi işimizi en iyi şekilde ve ahlak ilkelerine uygun olarak gerçekleştirmektir. İslam Dini'nin temel amacı, iyi huylu ve faziletlerle donatılmış bireyler ve toplumlar meydana getirmek; bir sonraki amacı da fazilet ve iyi değerleri kendisine şiar edinmiş bir dünya oluşturmaktır.

Bilindiği gibi günümüz ekonomisinde amaç; sınırlı kaynakların kullanımından sınırsız sayılabilecek insan arzu ve ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik en fazla faydanın elde edilmesi veya en yüksek kârın sağlanmasıdır⁴²⁷. Daha önce de belirtildiği üzere ahlak ise; başkalarını düşünmeyi, toplumsal sorumluluğu, bu doğal kaynaklarda herkesin hakkı olduğunu, kimselerden izinsiz kimsenin bunu egoistçe tüketemeyeceğini, sadece bugünkü neslin değil, gelecek nesillerin de bunlar üzerinde hakkı bulunduğunu, bu tabii kaynakları kimsenin hoyratça, yok edercesine kullanamayacağını, ben merkezli bir yaklaşımdan ziyade diğerkâm anlayışında olan bir karakteri yerleştirmeye çalışır. İş

ahlakı; kamu yararını, toplumsal sorumluluğu, ötekinin haklarına saygı göstermeyi ve ortak nimetleri onunla paylaşmayı öngörür. Çünkü ahlak açısından daima “*veren el, alan elden üstündür.*” Bugünkü ekonomik gerçeklik açısından ise “*alan el, veren elden üstün*” tutulmaktadır.

Günümüz dünyasında iş ahlakının önemi giderek artmaktadır. Bu, günlük hayatta olduğu kadar, artık iş hayatında ve profesyonellerin meslekî uygulamalarında ahlak konusunun gittikçe ön plana çıkmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle 1980 sonrası dönemde küreselleşmenin artan etkisiyle yeni yapısal uyum düzenlemelerinin yaygınlaşması çeşitli problemlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ancak burada ilginç olan husus şudur; bugün daha ahlaklı bir dünya istenir ve bu özlemle hayata bakılırken, bunun tam aksi olarak, ahlak dışı davranışların daha yaygın bir hale geldiğinin görülmesidir.

Bilindiği gibi iş ahlakı kurallarının bir kısmına yasal olarak uymak bir mecburiyet ve uymamak ise cezai bir karşılığı gerekli kılarken; bunun dışında kalan diğer kurallara uyma konusu vicdanî bir sorumluluk olarak karşımıza çıkar. Bu sebeple, genel olarak ya da işletmeler bazında, iş ahlakı kural ve ilkelerinin tespit edilmesi ve yazılı hale getirilmesi her zaman için çözüm olmamaktadır. Bu ilkelerin, toplumda ve işçi-işveren kesiminde içselleştirilmesi, bir şuur varlığı ve huy, istikrar kazanmış bir alışkanlık haline getirilmesi, yani gönüllere intikali gerekmektedir. Bu olmadığı takdirde, bu ilkeler yazılı bir metin olmanın ötesine geçemeyecektir.

Ayrıca günümüz işletmeleri uymayı taahhüt ettikleri iş ahlakı kurallarının tespiti ve ilanını bir halkla ilişkiler ilkelerine dönüştürmüşlerdir. İş ahlakına uyan firma imajını kurumsal ilişkiler açısından önemli bulan işletmelerin bu yaklaşımı bu kuralların sadece kâğıt üzerinde kalmasına sebep olmaktadır. Diğer taraftan, iş ahlakının bu şekilde fonksiyonel kullanımı, onun uzun vadeli temel bir mesele olarak değil, geçici bir heves ya da moda gibi algılanmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda çeşitli araştırmalar, Türkiye’de iş ahlakı ile ilgili çabaların görünürdeki yaygınlaşmasına paralel ahlak şuurunda ve ahlakî uygulamalarda bir artışın gerçekleşmediğini göstermektedir. İş ahlakı, ancak uygulamalı bir ahlak olarak hayat bulmaktadır. Bu nedenle de mevcut iktisadi sistemden bağımsız bir biçimde ele alınması mümkün görünmemektedir. Hâlbuki iş ahlakının teorik boyutu, organizasyonlara üretim aşamasında bütünleştirici bir etki sağlamakta, işyerlerinde çalışanların sosyal tutum ve davranışlarını doğrudan

etkileyebilmektedir. Çünkü işletmelerdeki iş ahlakının oluşumu, belli bir insan grubunun tarihî, felsefî ve dinî tecrübeleri gibi birçok faktörün yüklediği anlama bağlı olarak oluşmaktadır. Bu bağlamda iş ahlakı, belli bir alanda işin yürütülmesi ve uygulanması sırasında faydalı görülen kurallar ve davranış şekilleri olarak tanımlanabildiği gibi, bütün iş ilişkilerinde dürüstlüğü, güvenin, hak ve hukukun, saygının ön plana çıkarılması ve adil davranılması olarak da ifade edilebilmektedir⁴²⁸.

İşletmelerde yaşanan haksızlık ve yolsuzlukların varlığı veya yokluğu kişilerin yetiştirdiği kıymet hükümleri ve onları oluşturan normlara göre oluşmaktadır. Bu değer ve normların aşınması, güvenilirliklerini kaybetmesi sonucu, toplumlarda kendi menfaatini düşünen menfaatperest tipler ön plana çıkmakta ve sonuçta faydacı, menfaatçi ahlak anlayışları topluma hâkim olmaktadır. Faydacı ahlak anlayışlarının topluma hâkim olması durumunda ise yolsuzluklar yaygınlaşabilmekte ve normal bir olgu haline gelebilmektedir. Sosyolojik anlamda toplumdaki değer ve normların önemini kaybetmesi sonucu, kendi faydasını ön plana alan fertlerin belirmesi, ekonomi-politik bağlamda sadece rasyonel bir zihinle fayda-maliyet hesabına bakılması ve bunların bir sistem olarak sermaye içinde kendisine yer bulabilmesi, yolsuzluk yaklaşımlarının varlığında faydacı ahlak anlayışlarının meşrulaştırıcı bir araç olarak öne çıktığını göstermektedir.

Bu menfaatperest ahlak anlayışı Antik Çağın felsefî anlayışlarından etkilenmiş, en üst seviyede hazzı ve menfaati “iyi” olanla özdeş kılmıştır. Böyle oluşan bir iyi değerine göre de her türlü fayda sağlayan ve haz veren şey, bu ahlakça meşru ve ahlaki sayılmıştır. Böyle bir esasa dayanan ekonomide, iş ahlakında da menfaat için her şey mubahtır. Böylesi bir ilkeye göre hareket eden bir iş yerinde veya işçide, alış-veriş yapanda ise her türlü kötülük, yolsuzluk, haksızlık ve adaletsizlik ahlaki sayılabilecektir. Bu nedenle, bizim İslam dininin belirlediği iş ahlakı ilkelerine hararetle ihtiyacımız vardır.

İş ve ekonomi dünyasında iş ahlakı özellikle iki açıdan önem taşımaktadır. Bunlardan birincisi; işletmeler ve yöneticilerinin sosyal sorumluluk şuurundan mahrum olarak toplumun geneline ve hatta gelecek nesillere ait kaynakları akılcı kullanamaması, israf etmesi ve onlara gelecekte kullanılamayacak derecede zarar vermesi, iş ahlakının işletme dışına yönelik boyutunu oluşturur. İkincisi ise; işletme yöneticileri ve çalışanlarının, birbirlerine, müşterilere, satıcılara ve rakiplere karşı, genel ahlak konularının da ihtiva ettiği, iyi huyluluk, iyi niyetlilik, doğru sözlülük, doğruluk-

dürüstlük, adalet vb gibi hususlardaki ahlaki davranışlar da iş ahlakının diğer boyutunu teşkil eder. İş ahlakının ilk boyutuyla ilgili konulara ağırlık verilmesi Büyük Sanayi İnkılabı sonrası ortaya çıkan ve insan ile toplum hayatını tehdit etmeye başlayan çevre problemleri sonucu gelişirken, ikinci boyuta ağırlık verilmesi ise, ya ahlak bunalımları sonrası gelişen sosyal şuurlanma dönemlerine ya da insan haklarının daha fazla savunulduğu dönemlere rastlar⁴²⁹. Gerçi bu vb çevre ve sosyal krizler insanlık var olduğu sürece hep var olmuş ve bundan sonra da var olmaya devam edecektir. Bize düşen görev ise, bunlara daha az zarar vermek, daha akılcı ve israf etmeden kullanmaktır. Tabii varlıklarımızı ve zenginliklerimizi bilgelik ve erdemle bir arada, birlikte ve beraberce bir uyum içinde götürebilmektir.

İş ahlakı, işin eksiksiz ve sağlam yapılmasını, takvimi içinde bitirilmesini, işveren ile çalışan arasında karşılıklı saygı ve güvenin artmasını ve birbirlerine karşı saygı ve sevgi duyulmasını sağlar. Bunlar dışında iş ahlakı aşağıda belirtilen hususların da gerçekleşmesine yardımcı olur:

1. İşçi ve işveren ilişkilerinin sağlıklı yürütülmesini sağlar, 2. Sanatkârın sanatının hakkını vermesini ve işini sağlam yapmasına yardımcı olur, 3. Helal kazanma ve insan haklarına dikkat edilmeyi ve hürmet etmeyi öğretir, 4. Ticarete hile ve sahtekârlık yapmamayı; yani doğrudürüst olmayı öğretir, 5. Adalet ve hakkaniyet esaslarının gözetilmesini sağlar, 6. İşgücü ve zamanı iyi kullanmayı, zaman ve iş gücü israfını engeller, 7. Yapılan işin hakkının verilmesini sağlar.

Dünya İnanışlarında İş Ahlakı

Dünyada farklı dinlere mensup olanların kendilerine ait ahlakî değerleri ve iş hayatını şekillendiren değer hükümleri vardır. Batılı toplumlarda, özellikle Büyük Sanayi İnkılabından önce iş ahlakı, önemli ölçüde kendi din ve geleneklerine dayalı olarak varlık bulurdu. Nitekim konuyla ilgili araştırmalar yapan Batılı din sosyologları, dinî inançlar, düşünceler ve uygulamalar ile iktisadî faaliyetler arasında karşılıklı ve karmaşık ilişkiler, etki ve tepkiler olduğu üzerinde önemle durmuşlardır. Bu çalışmalarda dinin sosyal ilişkiler ve davranışlar üzerinde belirleyici rolüne ve kültürlerin kökeninde derin izler bırakan bir olgu olduğuna dikkat çekilmekte, sosyal ve iktisadî hayatı şekillendiren değerler ve kurullarla dinî inançlar ve değerler arasındaki ilişkilere atıf yaptıkları görülmüştür.

Dinin iş hayatındaki etkilerini iki biçimde ele almak mümkündür. Dinî inançlar, bir yandan toplumların iş hayatındaki ahlaki uygulamaları açısından önemli bir kaldıraç görevi görmekte ve iş hayatının pratik uygulamaları üzerinde “düzenleyici” ve “koruyucu” bir etki meydana getirmektedir. Bu sebeple de iş hayatında bireylerin ve kurumların iş ahlakı konusunda tutum ve davranışlarında dinin etkileri açık biçimde görülmektedir. Diğer yandan ise, inançlar; zaman zaman, seküler normlar üzerine bina edilmek istenen iş hayatı açısından “istenmeyen” birtakım engeller veya kısıtlamalar ortaya koymaktadır. Bu durum ise; dinî yaklaşımlarla iş hayatının beklentileri arasında sıcak ve öteden beri süregelen tartışma alanlarından biri olmaktadır⁴³⁰.

Uzak Doğu dinlerinin iş hayatına bakış açısı, iş ahlakı ile ilgili ortaya koyduğu ilkeler ve bunların söz konusu toplumların iş hayatındaki yansımaları üzerine zengin bir din topluluğu ve literatür bulunmaktadır. Konfüçyanizm, Budizm, Hinduizm ve Şintoizm gibi dinî öğretiler Uzak Doğu ve Asya’daki (Hindu-Çin) toplumlarında iş ahlakı değerlerinin şekillenmesinde önemli etkiler meydana getirmiştir.

Museviliğin iktisadi faaliyete bakışı zaman içinde değişime uğramıştır. İlk dönemlerde iktisadi faaliyetlere “günah” gözü ile bakılmış, daha sonraki dönemlerde ise kapitalizmin doğuşu ve sömürgeleştirme sürecinde Hıristiyan sermayesinden çok Yahudi sermayesinin etkili olduğu görülmüştür. Genel olarak Museviliğin iş ahlakı ile ilgili temel ilkeleri arasında şunlar zikredilebilir:

- Bir Yahudi her millete ödünç verecek; fakat kendisi ödünç almayacak,⁴³¹

- Bir Yahudi fakir düşer de kudretsiz kalırsa, ona yardım edecek; ondan faiz ve kâr almayacaktır⁴³².

İlk dönem Hıristiyanlığında çalışmaya, para kazanmaya, dünyalıklara ve iktisadi faaliyetlere faziletli bir iş nazarıyla bakılmamaktaydı. Çünkü bu dönem Hıristiyanlık anlayışında çalışmak ve topraktan rızık elde etmek için zahmet çekmek, “asli günah”a karşılık Tanrı’nın insana “lanet”i olarak ifade edilmiş ve bu sebeple iktisadi faaliyetin insanı küçülten, faziletli bir yaşayıştan uzaklaştıran bir faaliyet olduğu görüşü hâkim olmuştur. Dünyadan el-etek çekmek, kiliselerde inzivaya çekilmek de bu sebeptir.

Hıristiyanlığın daha sonraki dönemlerinde ise bu düşünce değişmiştir. Özellikle Protestanlığın gelişmesiyle Hıristiyanlığın iktisadi faaliyetlere bakışı önemli bir şekilde değişmiştir. Bu değişim, kapitalist sistemin gelişmesine fikrî olarak zemin hazırlamıştır.

Bugün en güçlü iktisadi yaklaşımlardan biri olan “*kapitalist*” sistemin temelinde Protestan inanç ve ahlakının yattığı söylenebilir. Kapitalist sistemin önemli kurucularından olan Adam Smith “*Ahlakî Duyguların Teorisi*” adlı eserinde iktisadın ahlakî duygulardan arındırılmayacağını ve Batı toplumlarındaki iktisadî gelişmenin temelinde Protestan ahlakının yattığını ileri sürmüştür⁴³³. Smith, aynı zamanda, iktisadî hayatı çepeçevre kuşatan ve dengeye getiren gücün aslında tüm kâinatı kontrol eden “*Tanrı'nın eli*” olduğunu da öne sürmüş ve buradan hareketle ünlü “*görünmez el*” yaklaşımını ortaya atmıştır. Buna göre, iktisadi hayatın tabii bir seyri vardır ve dışarıdan müdahale edilmez ise, tüm göstergeler görünmez bir el tarafından dengeye getirilir, ancak müdahale söz konusu olduğunda bu denge bozulur.

İktisadî hayat ve din arasındaki ilişkiye vurgu yapan en önemli eserlerden biri de Max Weber'in “*Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*” adlı eseridir. Bunda da benzer düşüncelere yer verilmiştir. Weber'e göre, dinî olaylar ile ekonomik olaylar karşılıklı olarak birbirine bağlıdır. Weber, Kapitalizmin ilerlemesinde Protestanlığın itici unsur olduğu görüşündedir⁴³⁴. Protestan iş ahlakı dört temel esasa dayanır. Bunlar: 1. Rasyonel (akılcı) olmak, 2. Bireyciliği esas almak, 3. Çok çalışmak ve 4. Tasarruf ederek müteşebbis olmaktır.

Weber'e göre Kalvinist anlayışın ortaya koyduğu “*dünyaya dönük zahitlik*” anlayışı Hıristiyanlığın iktisada bakışında önemli bir kırılmayı ifade etmektedir. Bu düşünce Tanrı'nın sevdiği, seçkin kullarından olabilmek için kişinin dünya nimetlerinden kaçmak yerine, onlardan olabildiğince istifade etmesi gerektiğini ileri sürmekte ve Tanrı'nın rızasının dünya hayatındaki başarıdan geçtiğini belirtmektedir. Protestan ahlakında “*çalışmak*” Tanrı'nın insana yüklediği en önemli görev olarak algılanmış ve Tanrı'nın şanını yüceltmek için çok çalışmanın önemi vurgulanmıştır. Tembellik ise en büyük günahlardan biri olarak görülmüştür. Böylece Hıristiyanlıkta başlangıçta olumsuz olarak görülen iktisadi faaliyetler zamanla yüceltilmiş ve zengin olmak teşvik edilmiştir⁴³⁵.

AHLAK ve SORUMLULUK

“*Veren el, alan elden üstündür*”. Hadis-i Şerif

İş ahlakı ve sosyal sorumluluk, işletme davranışlarını yönlendiren, çoğu kez yazılı olarak belirlenmemiş, daha ziyade toplum tarafından genel kabul görmüş değerlere uyma mecburiyeti ve gereğince

Mesuliyet/Sorumluluk

hareket etmeyi gerektiren buyruklardır. Özellikle son yıllarda dünyada ve ülkemizde gerek kamu gerek özel işletmelerde ortaya çıkan rüşvet ve yolsuzluk iddiaları nedeniyle dikkatler yeniden sosyal sorumluluk ve iş ahlakı üzerinde yoğunlaşmıştır.

Sorumluluk, çok geniş bir varlık alanını kuşatan bir kavramdır. Din, hukuk, ahlak, toplum ve her çeşit faaliyet için zorunludur. Çünkü insana bir seçme ve isteme gücü verilmiş, iyi ile kötü, doğru ile yanlış da gösterilmiş olunca, onun yaptıklarının karşılığını görmesi kadar tabii bir şey olamaz. O halde, eylemlerin vazgeçilmez esası olan sorumluluk nedir? Sorumluluk; bir kimsenin, üzerine düşen görevleri yerine getirmesi ve kendisi tarafından gerçekleştirilen eylemlerin başkaları üzerindeki etkilerinin sonuçlarını üstlenmesi, başkalarının haklarına saygı göstermesi ve kendi davranışının sonuçlarına sahip çıkması olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle; kişinin kendine ve başkalarına karşı yerine getirilmesi gereken yükümlülüklerini zamanında yerine getirmesi zorunluluğudur.

İnsandan kendisinden yapılması veya yapılmaması istenen şeyler insanda isteme ve seçim özelliği olduğu için istenmektedir. İşte bu emir ve yasaklamalara değer kazandıran, insanın sorumlu tutulmasıdır; çünkü insanı diğer varlıklardan ayıran en temel özelliklerden biri de sorumluluktur. Allah'ın varlıklara genel sorumluluk yükleme teklifinde, bu sorumluluğu insan üstlenmiştir⁴³⁶. İnsanın üstlendiği sorumluluklar: Dinî, sosyal ve ahlaki olmak üzere üç ana bölüme ayrılmaktadır. Burada üzerinde durulmakta olan esas sorumluluk çeşidi ise “sosyal sorumluluk”tur⁴³⁷.

Sosyal Sorumluluk

Sosyal sorumluluk bütün insanların ve yönetimlerin, içinde yaşadıkları toplumun hayat standardını/kalitesini yükseltmek ve iyileştirmek için, kendi çalışanları ve onların aileleri, yerel halk ve bütün toplumla birlikte sürdürülebilir bir dünya için ekonomik, çevreye ait kültürel ve sosyal gelişmeye destek verme yükümlülüğünü üstlenmektir.

Diğer bir ifadeyle, sosyal sorumluluk; işletmenin sahip, ortak ve yöneticilerinin işletmeyi yönlendirirken toplumun değer hükümlerine göre hareket etmesi ve sosyal ihtiyaçların farkında olarak işletmeyi yönetmesi olarak tanımlanabilir. Buna ilaveten, işletmelerin bir yandan faaliyetlerini sürdürürken, bir yandan da kendi ilgi alanları çerçevesinde sosyal düzenin korunması ve geliştirilmesi için zorunlu derecede önemli

olan faaliyetleri araştırması ve bunları elinden geldiği kadar uygulaması ve uygulatması gerekir. Böylece işletmeler, üzerlerine alacakları sorumluluklar ile ülkenin ekonomik ve sosyal gelişimine katkıda bulunurlar⁴³⁸.

Netice itibariyle sosyal sorumluluk, değişik alanlarda kendini gösterir. Toplum olarak nitelendirebileceğimiz insan birliktelikleri bir sosyal sorumluluk alanı olarak karşımıza çıkar. Mesela, aile, okul, işyeri, cemaat, toplum vb. gibi. Sosyal teşekküller hem genel ahlak ilkelerine hem de iş ahlakına tabii alanlardır. Bu sebeple, iş ahlakı, sosyal sorumluluk anlayışıyla da yakından alakalıdır. İş ahlakının sosyoekonomik süreçteki ilişkiler sistemi üzerinde etkin olmasının, sosyal sorumluluk şuurunun gelişmesine katkıda bulunacağı söylenebilir. Zira iş ahlakı ilkelerinin hâkim olduğu bir maşeri şuur, firmaların her şeye rağmen kendi menfaatlerini merkeze alan egoist bir yaklaşım biçimi yerine, bütün toplum katmanlarının çıkarlarını da dikkate alan sorumlu bir anlayış temelinde aktivitede bulunmalarını esas alır. Bir başka ifadeyle, iş ahlakı, işletmelerin/müteşebbislerin, her halükârda kâr saikiyle hareket etmeyip, diğer toplum kesimlerini de dikkate almalarını gerektirir.

Bir yönüyle sosyal sorumluluk, bir işletmenin ekonomik faaliyetlerini toplumun menfaatlerini feda etmeden yönetmesidir. Bir başka deyişle, sosyal sorumluluk; işletmenin ekonomik ve kanuni şartlara, iş ahlakına, müessese içi ve dışı kişi ve grupların beklentilerine uygun bir çalışma stratejisi takip etmesi demektir.

Bazı işletmeciler, verimli ve etkin olarak mal ve hizmet üreten her işletmenin sosyal sorumluluğu yerine getirdiği kanaatindedirler. Fakat bu durum bugünkü modern anlayışça yeterli görülmez ve bundan daha fazlası beklenir. Sosyal sorumluluğun gerekleri bazen yönetimlerin baskısı şeklinde kendisini gösterirken, çoğu kez ise gönüllülük esasına dayalı olarak işe koyuldukları görülür. Çünkü bu tür işletmeler sosyal baskının gücünün farkındadırlar. İş ahlakı gereği işletmenin saygınlığının artması, satışlar için iyi bir ortamın oluşturulması, çalışanlarla olan ilişkilerin düzelmesi, işletmeyi başarıya götürecek faktörlerin takip edilmesi ve bu arada müşteri istek ve ihtiyaçlarına göre bir politikanın geliştirilmesi işletmecinin amaçları arasında yer almalıdır.

Genelde işverenlerin bu sosyal sorumlulukları, sanatçıları teşvik etmek, müzelere, tiyatrolara, senfoni orkestralarına mali destek vermek, eğitim kurumlarına katkıda bulunmak, spor kulüpleri dâhil diğer kültür derneklerini desteklemek vb sosyal

sorumluluk kapsamı içinde değerlendirilmektedir. Günümüzde ise sosyal sorumluluk kavramı değişikliğe uğrayarak işletmelerin sosyal meselelere eğilmeleri gereği üzerinde durulmaktadır. Kısaca; sosyal sorumluluk, işletmelerin ve yöneticilerinin insanları, toplumu ve çevreyi etkileyen işletme faaliyetlerinden dolayı hesap verme durumunu anlatır.

Günümüzde gelişen teknoloji nedeniyle her firmanın ürettiği ve pazarladığı mamul taklit edilebilirliğini beraberinde getirmiştir. Rekabet avantajı ve farklılık oluşturmanın ayakta kalabilmek için elzem olduğu zamanımızda, kurumların sosyal sorumluluk şuuruna sahip olmaları önemli bir farklılaşma kriteri olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal sorumluluk kavramının ortaya çıkmasının birçok sebebi olduğu söylenebilir. Bunlardan bazıları:

1. Devletin ekonomik hayata müdahalesinin artması ve işverenin karşısına bazı sınırlamaların çıkması, 2. Ferdin muhtelif teşekküllere mensup olması ve bu mensubiyetin kişinin gücünü artırması, 3. Nüfusun artması ve işsizliğin önemli bir problem haline gelmesi, 4. Demokratikleşme, İnsan Hakları Beyannamesi, hümanizm vb. gibi eğilimlerinin giderek güçlenmesi, bireyi siyasî ve içtimaî yönden daha güçlü bir varlık haline getirmesi, 5. Hızlı küreselleşme ve mahalli uyum nedeniyle uluslararası ekonomik ve siyasî rekabetin artması.

Birer sosyal müessese olan işletmelerin üstlendiği bazı sosyal sorumlulukları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Tüketicie hizmet etmek ve onu korumak, 2. Tabii kaynakların verimli kullanılması ve korunması, 3. İşsizlik, yoksulluk, hastalık vb. gibi sorunlara karşı kendini görevli sayarak çözüm üretmeye çalışmak, 4. Gelir ve servet dağılımında toplumda adaleti sağlamak için üzerine düşeni yapmak, 5. Bireylerin refah ve saadeti için gayret sarf etmek, 6. Normal piyasa şartlarının sağlanması için çalışmak, 7. Çalışanlara maddi ve manevi destek sağlayarak onları motive etmek, 8. Çevre kirliliğine yol açmamak ve bunun için gerekli tedbirleri almak, 9. Hem millî hem de milletlerarası sınırlar içinde sorumlu olduğunu bilmek ve gerekeni yapmak, 10. Çevredeki sanat ve kültürel varlık ve faaliyetleri korumak ve desteklemek. 11. İşletmelerin; sosyal çevreye, tüketiciye, sağlığa, ekonomik gelişmelere, eğitime, sportif ve kültürel faaliyetlere, çalışanlara, tedarikçi ve rakip işletmelere, devlete vb yönelik sosyal sorumluluk faaliyetleri yürütmeleridir⁴³⁹.

“İşçinin hakkını alın teri kurumadan veriniz. Alacağı ücreti de baştan bildiriniz”.

Hadis-i Şerif

İş Ahlakı ve Çevre İlişkisi

Kâinatın en değerli varlığı olarak kabul edilen insan, “büyük âlem” dediğimiz bütün evreni kuşatan varlık içinde “küçük âlem” olarak nitelendirilir. İnsan, bu büyük evrenin çok küçük bir parçasıyla her an iç içe yaşamaktadır. İnsanın bu çevreyle nasıl bir ilişki içinde olması, orada nasıl yaşaması, ona karşı ne gibi görevleri/sorumlulukları ifa etmesi gerektiğini bildiren ve bunu düzenleyen din ve ahlak vardır.

İnsanların birbiriyle ilişki kurdukları alan, bir değer alanı olmadan önce, bir varlık alanıdır. O, varlığını sürdürmek için, sözü edilen bu mana alanı ve doğal bir çevre tarafından kuşatılmıştır. Allah insanı her yönden kuşatan nihai ve manevi bir çevredir. Zira “Allah muhittir” yani her şeyi kuşatıcı olandır⁴⁴⁰. İnsanın bir de diğer varlıklar dediğimiz tabiatla, insan dışındaki canlılarla, çevresi ve kullandığı araç-gereçlerle bir ilişkisi ve onlara karşı bazı vazife ve sorumlulukları vardır.

Çevre ve diğer varlıklarla ilgilenme ve onlara karşı yapmamız gerekenlerin gündeme taşınması yani çevre ahlakı, Batı dünyasında daha yakın tarihlerde başlamıştır. Hâlbuki İslam Dini’nde bu meselenin ta İslam’ın ilk tebliği ile başlamış olduğunu görmekteyiz⁴⁴¹. Hatta bunun vahye dayalı inanç sisteminde çok daha ötelere taşındığını söylemek de mümkündür. Her hak sahibine hakkının verilmesi hem dinî hem hukuki hem de ahlaki ve vicdani bir yükümlülüktür. Bu nedenledir ki, din ve ahlak; insanlardan başkalarına, hayvanlara, bitkilere ve nesnelere karşı da insanı sorumlu tutmuştur. Onlara zarar vermemek, onları korumak,⁴⁴² onları israf etmemek ve tabii dengelerini bozmamak aslında insanın büyüklüğünden, medeniliğinden kaynaklanmaktadır⁴⁴³.

Her ne olursa olsun, ahlak, insana her şeyi yerli yerinde ve yaratılış gayesine uygun olarak kullanmayı tavsiye etmekte ve ister ruh sahibi olsun ister ruhsuz olsun, insanın bütün yaratıklara karşı onlardan faydalanmaları nispetinde birtakım vazifelerle mükellef olduğuna dikkat çekmektedir⁴⁴⁴. Hatta onlardan yararlanmasalar bile, onlara karşı, şefkatli ve merhametli olmak, sevgiyle yaklaşmak bir insanlık, medenilik gereğidir⁴⁴⁵.

İnsan olarak bizler, Âlemlerin Rabbi Allah'ın mülkü üzerinde bir emanetçiyiz. Çünkü kâinatta her şey O'na aittir; her nereye dönsük O'nunla karşılaşırız⁴⁴⁶. Biz, O'nun bu geniş mülkü üzerinde geçici olarak hayatımızı sürdürmekteyiz⁴⁴⁷. Allah'ın bu uçsuz bucaksız mülkü üzerinde insanın çevresini; içinde yaşadığı evi, bahçesi, arabası, soluduğu hava, içtiği su, içinde yaşadığı şehir, beraber yaşadığı insanlar, hayvanlar, bitkiler, araç-gereçler oluşturduğu gibi; yine toplumun bütün fertleri, hayvanlar, bitkiler ve canlılar tarafından paylaşılan soluduğu hava, ısındığı güneş, denizler, göller, nehirler, yollar, dağlar ve ormanlar da onun çevresini oluşturmaktadır. Buna Allah'ın kuşattığı maddî-manevî her şeyi dâhil etmek de mümkündür.

Çevre denince; daha ziyade dünyada hayatını sürdüren canlıların hayatları boyunca ilişkilerini sürdürdüğü dış çevre akla gelmektedir. Hava, su ve toprak bu çevrenin fiziki unsurlarını; insan, hayvan, bitki ve diğer mikroorganizmalar ise biyolojik unsurlarını teşkil etmektedir⁴⁴⁸.

Canlıları Korumak

Bir çevre olarak adlandırdığımız yeryüzü, sadece insanlar için değil, bütün canlı ve cansızlar için yaratılmıştır. Bu dünya hem insan hem de diğer varlıklar için ortak bir mekândır. Dolayısıyla onların her birinin yeryüzünde, tabii halleriyle ve doğal ortamlarında yaşama ve varlıklarını sürdürme hakları vardır. Bizler, tabiatın ve dünyanın sahipleri, efendileri olmadığımız gibi, dünya; üzerinde dilediğimiz gibi tahakküm ve tasarrufta bulunabileceğimiz malımız da değildir. Onu, Allah yaratmıştır ve kâinat bütün zenginliği ve canlılığıyla O'na aittir. Âlem, Allah'ın o mükemmel sanatının eseridir. Oradaki her şey, Allah'ın varlığının bir ayeti, işareti ve belgesidir.

Bu sebeple Müslümanlar âleme bir kitap gibi bakmışlar ve ona "*kâinat kitabı*" demişlerdir. Kâinatın da tıpkı Kuran gibi bizlere Yüce Yaratıcıyı tanıttığını ve hatırlattığını vurgulamışlardır. Bu kitabın ve orada olanların korunması ve muhafazası ise bizlere emanet edilmiştir. Allah'ın kitabı Kuran'a saygıyla yaklaşanlar, kâinat kitabına da aynı hürmet ve muhabbetle yaklaşmaları gerekir. Bize düşen Allah'ın halifesi ve emanetçisi olarak, bize emanet edilen şeylere saygı göstermek ve onları gerektiği şekilde korumaktır.

Bu emanetlerden ilk korunması gerekenler ise insan, hayvan, bitki ve diğer mikroorganizmalardan oluşan biyolojik unsurlardır. Bunlar içinde hayvanların, sahipleri

ve diğ er insanlar üzerinde bazı hakları vardır; bizim de onlara karşı yapmamız gereken bir takım ahlaki görevlerimiz bulunmaktadır. En başta onları korumak, yedirmek, içirmek ve onlara eziyet etmemek, hastalıklarını tedavi etmek vb gibi. Bu sebeple hayvanların, nesillerini tüketmeye, doğal hayat alanlarını daraltmaya ve hayat şartlarını zorlaştırmaya hiçbir kimsenin hakkı yoktur. Çünkü Allah, onların rızıklarını ve kendilerini bize emanet etmiştir.

Hayvanlar gibi bitkilerden ve diğ er varlıklardan da birçok yönden faydalanmaktayız. Bunlar da hayatımızın devamı için gerekli olan maddi ve manevi şeylerdir. İşte bu sebepten dolaydır ki İslamiyet, iyi yetişmemiş meyveyi koparmamayı, ağaçları lüzumsuz yere kesmemeyi tavsiye ederken, ağacı kökünden sökmeyi ve yok etmeyi, çevrenin yeş il dokusunu bozmayı manevi bir cinayet olarak değerlendirir. Çünkü onlar bizim için hayatımızın akciğ erleri, estetik duygularımızın en üst seviyede tatmin edildiğ i tabii güzellikler, bize iç huzuru sağ layan, bizi dinlendiren güzel varlıklardır. Tıpkı onlar da bizim gibi birer hayat sahibidir. Ayrıca, dinimiz, bırakın ağacı kökünden sökmeyi, kesip yok etmeyi; ağaç dikmeyi teşvik etmiş ve bir ağaç dikene cennet vaat etmiş⁴⁴⁹; ağaç dikenin ağaçlarının meyveleri insan, kuş, kurt vb tarafından yenildikçe, o kimsenin amel defterine kıyamete kadar ecir ve sevap olarak yazılacağını ifade etmiştir⁴⁵⁰.

Eşyayı Korumak

İnsan, “çevre” diye adlandırdığımız bir dünya ile sağlıklı bir ilişki içinde olmak zorundadır. İnsanın insanla olan ilişkilerini din, hukuk ve ahlak düzenlemektedir. Aynı şekilde insanın çevrenin diğ er ortaklarıyla olan ilişkilerini de din, hukuk ve ahlak düzenlemektedir. Yani insan çevresiyle her yönden bir ilişki içindedir. İnsanın çevresiyle kurmuş olduğ u ilişkilerin içeriklerine bakıldığında, bu; o insanla muhatap olan varlığın durumuna göre değişmektedir. Mesela dindar bir müteşebbisin çevreye yaklaşımı ve bakış açısı farklı, maddeci, hazzı ve pragmatist anlayışlı kimselerin çevreye bakışları farklıdır.

Yine burada bakandan çok, bakılanın nasıl algılandığı da oldukça önemlidir. Bazı bakışlar çevreyi kendisine hükmedilecek, istenildiğ i gibi kullanılacak bir vasıta olarak görürken, bazıları kendisinden faydalanılacak bir nimet olarak görür. Bazıları ise ibret alınacak bir dünya nazarıyla bakar. Yine bazı yaklaşımlar bizim çevreye karşı birtakım sorumluluklarımızın, vazifelerimizin olduğunu, çünkü bu çevrenin bize emanet

edildiğini, bizlerin de yeryüzünün koruyucusu olarak onlara sahip çıkmamız gerektiğini ortaya koyar. Diğer bir yaklaşım ise yaratılanı, Yaratandan ötürü sevmek gerektiğini, merhamet görmek için de merhamet etmek icap ettiğine vurgu yapar. En önemlisi de, diğer varlıkların en önemli yanlarının tıpkı onların da inanan insanlar gibi Allah'ı andıkları ve zikrettikleri,⁴⁵¹ Allah'ın birer ayeti, nazargâhı, tecelligâhı olması nedeniyle onlara iyi muamele etmek, saygı duymak, korumak ve kollamak gerektiği üzerinde durur.

Görüldüğü gibi insanın diğer varlıklara/çevreye ahlaki olarak yaklaşmasının birtakım geçerli ve haklı gerekçeleri vardır. Bu gerekçelerin hangisini ele alırsak alalım büyük ölçüde dinî ve ahlaki bir boyut taşıdığını görürüz. Dolayısıyla insan her halükârda kendi hemcinsi dışındaki varlıklarla da bir bütünlük içindedir. Bu ilişki tarzlarının geri plandaki itici güçlerden bazılarını kısaca hatırlatmakta yarar vardır.

“Temizlik İmandandır.” Hadis-i Şerif

Fayda ve İşe Yarama

Çevremizdeki varlıkların bizim için birer nimet, ihtiyaçlarımızı karşılamada ve kendilerinden istifadede birer kaynak oldukları çok açıktır. Çevre, bizim maddî, bedenî ihtiyaçlarımızı karşılamada, bize bedenî varlığımızı sürdürmede yararlı olur ve bütün ihtiyaçlarımızı karşılar. Bu nedenle çevre bizim için bulunmaz bir nimettir. Bizim istifademize sunulmuş ve bize hizmet etmektedir⁴⁵². Bize bu kadar fayda sağlayan ve hizmette bulunan çevremize bizim de tabii ki bir takım yapmamız gerekenler, sorumluluk olarak üzerimize düşenler vardır. Bunlardan en önemlileri ise; onu korumak, yani onu kirliletmemek, temiz tutmak, onu israf etmemektir. Büyük ve küçük her çeşit çevre kirliliğine sebep olmaktan kaçınmak, çevre temizliği konusunda; çok duyarlı ve titiz olmaktır. Müslüman; her şeyi ile temiz olmak zorundadır⁴⁵³. Çünkü temizlik imandandır⁴⁵⁴.

Nimette asıl olan, onun kadrini, kıymetini bilmek, onu israf etmemektir. Çevre problemlerinin pek çoğu şuarsuz kullanımla alakalıdır. İsrraftan kaçınmak ve tasarruf sadece ekonomik ve iş ahlakı yönünden değil, aynı zamanda çevre açısından da geliştirilmesi ve titizlikle uyulması gereken bir husustur. İslam, çevreyle ilgili olarak şuarsuz tüketmeyi ve israfın her şeklini yasaklamıştır. Bu sebeptir ki, yeme-içme helal, ancak israf haramdır⁴⁵⁵. Hiçbir Müslüman, dünya nimetlerinden yararlanırken sınırsız ve sorumsuz bir tüketim anlayışıyla hareket edemez. Aksine o, bütün hareketlerini ve

tüketim biçimlerini İslam'ın iktisat ilkesine göre yapmak mecburiyetindedir. Bu ilkeyle ilgili Allah bizlere şu ölçüleri vermektedir: *“Bir de akrabaya, yolcuya hakkını ver. Gereksiz yere de saçıp savurma. Zira böyle saçıp savuranlar şeytanın dostlarıdır. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankördür.”*⁴⁵⁶ *“(Rahman'ın gerçek kulları), harcadıklarında ne israf eder ne de cimrilik yapar, ikisi ortasında orta bir yol tutarlar.”*⁴⁵⁷ *“Yiyin, için; fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez.”*⁴⁵⁸ Savurganlık ve aşırı tüketim sadece bizleri değil, gelecek nesilleri de etkileyecektir. İsrâf; bizlere böylesi hesapsız nimet veren, tüm bu nimetlerin yaratıcısı ve sahibi olan Allah'a karşı da bir saygısızlıktır. Bu sebeple aklîselim sahibi olan herkes şuurlu ve hassas olmak durumundadır. İlahî nizam⁴⁵⁹ bozulunca, âlemin düzeni de bozulur. Bu nedenle, bu ölçüye dikkat etmek ve onu bozmamak görevi insana düşmektedir. Ekoloji biliminin bize bildirdiği, kâinatın çok hassas eko sistemlere ve dengelere sahip olduğu; bu nedenle de insanın bu ekolojik sistemleri dikkate alması ve hesaba katması gerektiğidir. Buna göre, hiçbir Müslüman kâinatın dengesini bozamaz ve bozulmasına da seyirci kalamaz. Zira bu tabii denge aynı zamanda Cenab-ı Hakk'ın güzel isimlerini de yansıtan bir ayna mesabesindedir.

Bu nedendir ki israf, İslam'ın hoş görmediği, tasarruf da teşvik ettiği bir davranıştır⁴⁶⁰. Bunlar İslam çevre etiğinin de her zaman ve her yerde uyulması gereken en önemli ve geçerli kurallarından bazılarıdır. Tutumlu olmak ve elindekileri saçıp-savurmadan yerli yerinde kullanmak Allah'ın sevgisine vesile olur. Çünkü *“Onlar, sarf ettikleri zaman ne israf ederler ne de cimrilik; ikisi arasında orta bir yol tutarlar.”*⁴⁶¹

Çevre sadece biyolojik varlığımız için bir nimet değildir. O, aynı zamanda, ruhsal varoluşumuza da katkı sağlar. Her şeyden önce güzellikleriyle ruhumuzu dinlendirir. Dağın, ovasına, denizine, göğüne, suyuna, ufkuna baktığımız zaman bize çok büyük bir iç huzuru sağlar. Bunun yanında duygu ve akıl ufkumuzu açar, inanç boyutumuzu güçlendirir ve ona katkı sağlar. Onun her bir görünüşü, alameti, işareti, akışı, gidişi, düzeni ve güzelliği bize ibret aynası olur. Bu sebeple buna ayet, alamet ilkesi demek de mümkündür. Çevremiz, onun içinde yer aldığı evren; akli başında olan, anlayıp kavrama yeteneği olan herkes için adeta bir kitap mesabesindedir. Buna -daha önce de belirttiğimiz gibi- kısaca *“Kâinat Kitabı”* demek mümkündür. Böylesi bir çevre; Allah'ın insana gönderdiği vahyi bilgiden sonra, doğrudan bilgi alabileceği, kendi bilgisine yani Allah'ın varlık bilgisine insanı ulaştırabilecek en kıymetli ve anlamlı bilgi kaynağıdır. Çünkü insan, bu yaratılmışlar üzerinde düşünür, bir takım sorular sorar ve bunlara cevap bulmaya çalışır; düşünüp tefekkür eder. Buradan da gerçek varlığın varlığı ve birliği

fikrine intikal eder. Varlık üzerinde düşünmek, yaratanı ve yaratılanı düşünmek de dinde bir ibadettir. İslamiyet, düşünmenin ibadet olduğu ve düşünme merkezli, düşünme katkılı yapılan ibadetlerin, düşünme içermeyen ibadetlerden kat kat faziletli ve üstün kabul edildiği bir dindir.

İnsan böylesi değerli bir çevre içinde yaşıyor ve ondan her fırsatta yararlanıyorsa, ona karşı birtakım sorumluluklarının olması da gayet tabiidir. Bu bir çeşit, sahip olunan haklara karşı sorumluluk, vazife ve yükümlülük ilkesidir.

Mükellefiyet İlkesi

İnsan kendisine verilen her türlü nimetten ve bunların önemli bir kısmını oluşturan tabiat ve çevreden Allah'a karşı sorumludur⁴⁶². Bu sorumluluk nereden gelmektedir? İnsan çevreden, tabiatan ve kullanmış olduğu diğer varlıklardan dolayı neden sorumludur?

Çünkü çevre insana bir emanettir; insan, çevrenin asıl sahibi olmadığı için onu sadece emaneten kullanmaktadır. Asıl sahibi olmadığımız bir şey üzerinde büyük tasarruflarda bulunma hakkımız da yoktur. Bu sebeple ona zarar vermemek hem dinî, hem hukukî, hem de ahlakî sorumluluklarımızdandır. İnsan için bir imtihan yeri olan dünya, sadece kişinin kendi nefesine karşı yapması gerekenlerle sınırlı değildir. Buna tabiat, çevremizdeki varlıklar ve bütün evreni de katmak gerekir; buna göre, bize düşen, çevreyi daha ziyade koruyup kollamaktır. Çünkü insan, akıl sahibi tek varlıktır. Kendi varlığı da dâhil olmak üzere bütün varlıklara karşı emanetçi olmanın şuuruyla hareket etmelidir. Öncelikle yapılması gereken, emanet olan çevreye hıyanet etmemek, onun zarar görmesine, zarar vermek isteyenlere fırsat vermemek, bozulmasına sebep olmamak, sonra da onu en mükemmel, dengeli ve tabii haliyle korumaktır⁴⁶³. Buna hilafet ilkesi diyenler de vardır. Bu ilke, İslam Dini ve ahlakında çevreyi geliştirme, imar etmeyi ve çevreyi en iyi, amacına en uygun bir şekilde kullanmayı ihtiva eden bir çevre ahlakı ilkesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği gibi insan, Kur'an'ın ifadesine göre, yeryüzünde Allah'ın halifesidir⁴⁶⁴. Hangi niteliğe sahip olursa olsun insan, yeryüzünde sadece halife olmakla denememekte; o, aynı zamanda çevreyi kullanmak, onunla ilişki kurma hususunda da bir imtihana tabi tutulmaktadır. Yeryüzünde fesat çıkarma sadece insanla ilgili ve sınırlı değildir. Bu fesat, aynı zamanda tabiat ve çevreyle de ilgilidir. Bu sebeple tabiatla karşı da en üst düzey ahlaki davranışları gerçekleştirmek zorundayız. Bu da karşımıza doğaya karşı en faziletli, en gerçekçi ahlaki yaklaşımları çıkarmaktadır.

Faziletlilik İlkesi

Çevre ve tabiata karşı dinî ve ahlakî ilişkilerin temelinde insani birtakım duygular yatmaktadır. Bunlardan en başta geleni tabiatı sevmek ve ona ilgi duymaktır. Sevgi, her şeyi güzelleştirir; birbirine yaklaştırır ve bağlar. Yaratılanı, yaratana bağlar; âşıkı maşuka bağlar, insanı güzel ve faydalı olana yönlendirir. Bu bağlılık, sevgi, aynı zamanda sevilene karşı saygı ve merhameti doğurur. Yunus'un dediği gibi, insan "yaratılanı, yaratandan ötürü sever." Çünkü yaratan sevginin ve merhametin en üst seviyede temsil edildiği varlıktır. Sevgi, faziletsizliği önleyen ve birçok fazileti de kuşatan en yüksek değerlerden biridir. Bir şeyde sevgi ilgiyi, ilgi de iyiliği doğurur. Gerçek sevgi, sevilene karşı yapılabilecek bütün kötülükleri önler. Bunlar çevre için de geçerlidir. Çevreyi seven bir kimse çevreye zarar veremez, ona hainlik ve kötülük yapamaz, her daim onu korur ve kollar. Bu sebeple öncelikle yapılması gereken insanı ahlaki mükemmelliklerle buluşturup donatmaktır.

Sevginin tabii sonucu ise merhamettir; yani canlı varlıklara eziyet etmemek, acı vermemek, zulüm etmemek ve haksız yere onları öldürmemektir. Zor durumda kalanlara, hayatın çilesine dayanamayanlara acımak ve yardım elini uzatmaktır. Tabiat ve çevremizi kuşatan canlılar çoğu zaman böyle durumlara düşebilmektedir. Bu durumda onlara merhamet etmekle kalmayıp, şefkat ve merhametle yaklaşarak onlara yardım elini uzatmak İslam Dini'nin çevre etiğinin/diğer varlıklara karşı gerçekleştirmesi gereken değerlerin en yükseklerindedir. Bir hadiste: "*Siz yeryüzünde olanlara merhametli olunuz ki, göktekiler de size merhametli olsunlar*"⁴⁶⁵ buyrulur.

Bilgelik İlkesi

Bizi insan dışındaki diğer varlıklara karşı dinî ve ahlaki davranmaya sevk eden başka bir önemli sebep de evrenin ve evrendeki varlıkların kendilerini var eden Allah'ı zikretmesi, anması, ona karşı bir ubudiyet görevi üstlenmesidir. Kur'an'da ubudiyetle canlı-cansız bütün varlıkların, âbit ve ârif varlıklar gibi Allah'ı zikredip tesbih ettiğinden ve O'na secde ettiğinden söz edilmektedir⁴⁶⁶. "*Yedi gök, yer ve bunlarda bulunanlar O'nu tesbih eder; O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur; fakat siz onların tesbihlerini anlamazsınız.*"⁴⁶⁷

Evrenin; belli bir amaca yönelik yaratıldığını ve her şeyin yerli yerinde, ölçülü ve dengeli olduğuna ise şu ayet dikkat çekmektedir: "*Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları oyun olsun diye yaratmadık. Biz onları, ancak ve ancak gerektiği gibi (hak ve hikmet üzere) yarattık, ama insanların çoğu bilmezler.*"⁴⁶⁸

Evrenin diğer bir önemli ve saygıdeğer olmasının nedeni de onun ve ondaki her varlığın kutsal kabul edilmesidir. Varlıkların ve çevrenin kutsal değerlendirilmesinin sebebi; evrenin ilk önce Kâinat Kitabı olarak Kur'an'a benzetilmesidir. Bu kitap da, Hâlıkını anlatıp durmaktadır. Bu nedenle Müslümanlar âlemi Allah'ın ikinci türden bir vahyi olarak kabul ederler ve her haliyle Allah ile ilişkili görürler⁴⁶⁹.

İkinci sebep ise Hz. Peygamber'in, yeryüzünün kendisine meşit kılındığını belirtmesidir⁴⁷⁰. Bu hadis nedeniyle yeryüzünün en azından meşit mesabesinde bir kutsiyete sahip olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, yer ve göğün, canlı veya cansız tüm varlıkların kutsiyetine işaret eden Kur'an ayetleri de vardır. "*Doğu da Batı da Allah'ındır; nereye dönerseniz Allah'ın yönü orasıdır. Doğrusu, Allah her yeri kaplar...*"⁴⁷¹ "*Allah, gökler ve yerin nurudur...*"⁴⁷² vb. gibi ayetler bunlardan bazılarıdır. Her yerin Allah'a ait olması ve Allah'ın nurunu yansıması, her yere kutsalın yansması ve ondan bir şeyler taşıması bu yerlerin saygı-değer olduğunu göstermeye yeterlidir. Ayrıca bunlar dışında özel kutsiyet taşıyan birtakım mekânlar da vardır. Mesela, Mekke'de Kâbe'nin olduğu mekân, Medine de Mescid-i Nebi'nin mekânı, Kudüs'te Mescid-i Aksa ve haremi, Uhud dağı, Arafat vb gibi yerler mukaddes mekânlardır.

Bütün kâinat ve onun içindekiler, akıl sahibi insanın okumasına sunulmuş bir kitap mesabesinde. Tıpkı o da Kur'an gibi insandan okunmayı, anlaşılmayı beklemektedir. İnsanlardan akıl, idrak, sezgi, ilim ve irfan sahibi olanlar o kitabı daha kolay anlarlar. Bu kitapta özellikle âlemin yaratıcısı, onun güç ve kudreti, ilim ve hikmet sahibi oluşu vb dile getirilmektedir⁴⁷³. Bu ve benzeri ayetler evrenin metafizik arka planını oluşturmaktadır. O, sadece kaba bir maddeden ibaret değildir; onun ayrıca manevi ve deruni bir boyutu da vardır.

O halde, insanlar için yaratılmış bu varlıklara iyi muamele bir vazifedir. Ve çeşitli vazifelere konu olan bu varlıklara karşı insaflı ve âdil davranmaya hem aklen hem dinen hem de ahlaken mecburuz.

Bugün çevre problemleri artık geri döndürülemez ve bu boyutlarda tutulamaz bir hale gelmiştir. Çevre problemlerinin bu boyutlarda krize dönüşmesinin asıl sebebi de hiç şüphesiz ki işini bilmez, kural tanımaz insanın bizzat kendisidir. İşinde, eşinde, evinde barkında kural tanımayan bu egoist, çıkarıcı insanlar yüzünden yeryüzü artık yaşanmaz hale gelmeye başlamıştır. Bu nedenle Kur'an'da; insanların elleriyle işledikleri yüzünden karada ve denizde fesat çıktığı ve belki Allah'a dönerler diye yaptıklarının bir kısmını kendilerine tattırdığı ifade edilmektedir⁴⁷⁴. Bu nedenledir ki, insanlar elleriyle ürettikleri, işledikleri ve ortaya koyduklarına çok dikkat etmek zorundadır. Bu üretilenler kimin işine yaramakta, bunlardan kim faydalanmakta, kime zarar vermekte, yapılan işin faydası mı çok, zararı mı çok, bunları hesaba katmadan tabiatı bir araç-gerece dönüştürmek hiç akıllıca bir iş değildir.

İSLAM'DA TİCARET ve AHLAK*

Toplum düzenleyici rol oynayan din, ahlak ve hukuk gibi normatif disiplinler, öncelikle ihtilafların ortaya çıkmamasını, çıkmışsa adalet ve hakkaniyet ölçüleri içinde çözüme dair esasları belirlerler. İslam açısından bakıldığında bu disiplinler arasında şöyle bir hiyerarşi vardır: Din değeri belirler, ahlak onu hayat tarzına dönüştürür, toplum kültürünü inşa eder, hukuk da maddî müeyyidesi olan yazılı kural haline getirir. Bunlar arasında bir birlik ve bütünlük, ahenk vardır; zira kopukluk söz konusu olduğunda bir dengesizlik oluşur.

Nebevî metot bu hiyerarşi üzerine kurulmuştur. Hz. Peygamber, Mekke'de imanla birlikte ahlakı oluşturmuş; Medine'de ise bu ahlak temeli üzerine hukuku inşa ederek devletini kurmuştur. Burada ilginç olan şudur; Hz. Peygamber'in ilk yaptığı işlerden birisi Medine Pazarı'nı kurmak olmuştur. Burada ticarî hayatın temelleri çok güçlü bir şekilde ahlak üzerine atılmıştır. Şayet hukukun arkasında güçlü bir ahlak, onun arkasında manevî dinamikler mevcut değilse, hukuk çaresiz kalabilir ve toplumda adaletsizlikler yaygınlaşmaya, güç/zor hâkimiyet kurmaya başlar.

Bu kısımda İslam ticaret ahlakının öne çıkan ilkeleri ve dinamikleri kısaca ele alınmaya çalışılacaktır.

* Bu kısım Prof. Dr. Saffet Köse tarafından yazılmıştır.

“En değerli sermaye, dürüstlüktür.”

Gerçek Ticaret

Kur'an ayetleri ve Hz. Peygarber'in hadislerinde gerçek ve kârlı ticaretin; nefsin, cennet; dalaletin, hidayet karşılığında Allah'a satılması olduğu vurgulanır. Bununla insanların zaaflarının güçlü olduğu mal ve para konusunda tamahkâr davranarak basit menfaatler uğruna ebedi hayatını karartmaması gerektiğine işaret edilir. Şöyle ki: Kur'an, ruhlar âleminde yapılan uluhiyet-ubudiyet (Allah-Kul) sözleşmesine bağlı olarak⁴⁷⁵, Allah'ın; müminlerden cennet karşılığında canlarını ve mallarını satın almasına karşılık sonunda büyük bir kurtuluşun bulunduğu, müjdesini almalarını en kârlı alışveriş olarak tanımlar⁴⁷⁶. Buna mukabil zararın zirvede olduğu bir başka ticaret daha vardır ki, bu da hidayete karşılık, küfrü satın alanların alışverişidir. Böyle bir yolu tercih edenler, tıpkı karanlıkta kalmak için nuru/ışığı verenler gibi, alışverişinde kârda olamayan ve iki cihan saadetini kaybederek bütünüyle zarar edenlerdir⁴⁷⁷. Onlar böyle bir alışverişte kendilerini yakacak ateşi satın almışlardır⁴⁷⁸.

Kur'an, hidayeti verip sapıklığı, mağfireti verip azabı satın alanların bu alışverişin semeresi olan ateşe ne kadar meraklı, oraya girmeye ne kadar istekli⁴⁷⁹ olduklarını söyleyerek onların psikolojisini ortaya koymaktadır. Bunun için ahireti satarak dünyayı alanlardan azap hafifletilmeyecektir⁴⁸⁰.

Son dönem müfessirlerinden Elmalılı'nın (ö.1942) da işaret ettiği gibi dalaleti bırakıp hidayeti satın alarak onu içselleştirip iliklerine kadar hissetmek, dünyevi ticarete önceliklidir ve günlük hayattaki alış-verişin sağlıklı bir zeminde kârlı olarak yürüebilmesinin ön şartıdır. Buna göre dalaleti verip hidayeti satın alanların, bunun sağladığı duyarlılıkla dürüst olarak hareket etmeleri, yalan, hile yoluna sapmamaları gerekir. Çünkü bu yollar hakiki kâr yolu değildir. Dolayısıyla istikamet üzere olabilmek için hidayete ermek öncelikli şarttır⁴⁸¹.

Hiz. Peygamber'in aynı temadaki şu buyruğu da konu açısından oldukça anlamlıdır: “... Bütün insanlar sabahleyin kalkıp evlerinden çıkarlar ve nefislerini satılığa çıkarırlar. Kimisi onu âzâd, kimisi helâk eder.”⁴⁸²

Hadis ile ilgili kaynaklardaki açıklamaları da esas alarak denilebilir ki, her insan belli bir amaç için sabah evinden çıkar. Bu anlamda günlük hayat bir ticarî faaliyetten ibarettir. Bu pazarda bazısı nefsinin Allah'a satar, nefsinin değil O'nun kulu olur, nefsinin yenik düşmez ve özünü muhafaza eder; böylece kendisini azaptan azat eder, insana sürekli kötülüğü telkin eden nefsin prangalarından kurtularak gerçek özgürlüğe kavuşur. Bazısı da kendisini Allah'ın rızasına karşılık şeytana ve hevasına satar, hazlarının kölesi haline gelir, Allah'tan uzaklaşarak kendisini helak eder. Gerçek ticaret birincisidir ve bunda büyük kâr vardır. *“İnsanlardan öyle kimseler vardır ki, Allah'ın rızasını satın almak için nefsinin satar”*⁴⁸³ ayeti de bu hususa işaret eder.

İnsanın, cennet karşılığında canını ve malını Allah'a sattığı alışverişin yanında, diğer alışverişlerin son derece basit ve değersiz kalacağı açıktır. Bundan dolayı Allah'ın yasakladığı alanlarda kârlı zannederek faaliyette bulunmak ya da meşru ticaret sahalarında olsa bile ona dalarak kulluk vazifelerini ihmal etmek veya aksatmak yahut da ticareti ahlaki ilkelerin dışında sürdürmek suretiyle bu sözleşmeyi ve gerçek kazancı unutmak, az yukarıda bahsi geçen olayda olduğu gibi cenneti kaybettirecek davranışlarda bulunmak, Allah katındaki çok değerli kârı bırakıp değersiz şeylere tamah anlamı taşır ki bu, basit dünyevi menfaatler uğruna birçok kalıcı hayırdan mahrum olmak demektir⁴⁸⁴. Kur'an bu noktada şunu söyler: *“Onlar öyle adamlardır ki ne ticaretleri ne de alım-satımları Allah'ı hatırdan çıkarmaya sebep teşkil edemez, namazı hakkıyla kılmaktan, zekâtı vermekten alıkoyamaz.”*⁴⁸⁵ Çünkü Allah'ı hatırdan çıkarmak, onun zikrinden yüz çevirmek geçim darlığına, sıkıntıya yol açan bir davranıştır⁴⁸⁶. Tersinden ifade etmek gerekirse Allah'ın emir ve yasaklarına saygılı davranmak sıkıntılı durumlarda bir çıkış yolunun aralanmasına, beklenmeyen yerden rızkın gelmesine vesiledir⁴⁸⁷. Çünkü iman edip Allah'ın yasalarına saygılı davrananlara *“gökten ve yerden bereket kapılarının açılacağı”* nı, yalanlayanların da felaketlerle karşılaşacağı yine bir gerçeklik olarak Kur'an tarafından haber verilmektedir⁴⁸⁸.

Ticari faaliyetlerin sonunda elde edilen kâr ve kazancı değerli kılan şey, elde edilenin çokluğu değil, bereketidir. Kur'an, selim akıl sahiplerine kirli ve pis olan ile temiz olanın aynı değerde olmadığını, kirli ve pis olanın çokluğu hoş gitse bile, az, ama temiz olana göre daha değersiz olduğunu hatırlatır⁴⁸⁹. Bazı müfessirler bunu bir bardak temiz suyun, içine bir damla idrar karışmış bir tanker sudan daha değerli olduğu ile izah ederler. Bunun için kaynaklarda bereket kelimesi bu düşünceye bağlı olarak izah edilir ve birbirine bağlı iki

**En Değerli Sermaye
Dürüstlüktür**

unsurundan bahsedilir. Maddi anlamda bolluk ve onun sürekliliği; manevi anlamda da getirdiği mutluluktur. Buna göre bereket; hayrın bolluğu, artması ve bunun da sürekli olması, sonuçta da mutluluğun doğmasıdır. Bereketi veren de sadece Allah'tır⁴⁹⁰.

Dürüstlük, dinin en değerli ilkesi ve kemal yolunda insanın en zaruri azığıdır. Kur'an'da: *“Rabbimiz Allah'tır diyenler, sonra da istikamet üzere/dosdoğru gidenler var ya onların üzerine melekler iner: ‘Korkmayın, üzülmeysin, size söz verilen cennetle sevinin’ derler...”*⁴⁹¹; *“Rabbimiz Allah'tır diyenler, sonra da istikamet üzere olanlar/dosdoğru gidenler var ya işte onlara korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir de ...”*⁴⁹² ayetleri hem imanda, hem de eylemde dürüstlüğü ilke edinenleri övmekte, Allah bizzat peygamberine ve onun şahsında tüm insanlığa dürüstlüğü emretmektedir: *“Emr olunduğun gibi dosdoğru ol.”*⁴⁹³

Hz. Peygamber'e ashaptan biri gelerek: *“Yâ Rasûlâllah! Bana İslâm hakkında öyle bir söz söyle ki senden başka hiç kimseye bir şey sorma ihtiyacı hissetmeyeyim ve o söz bana yeterli olsun diyen bir sahabeye, Allah'ın Resûlü cevaben: Rabbim Allah de/iman ettim de sonra da istikamet üzere ol!”*⁴⁹⁴ buyurur.

Bu ve benzeri ayet-hadisler bakıldığında bir müminin bütün hayatında ve özellikle de alımsatım gibi basit ticari faaliyetlerin yanı sıra, üretim, hizmet ve imalat sektörlerinde, ithalat ve ihracat gibi tüm ekonomik faaliyetlerinde uyması gereken ana ilkenin dürüstlük olduğu görülür. Bu sadece dinî, ahlaki ve hukuki bir yükümlülük değil, aynı zamanda, hayatın akışı içinde işin doğal kuralıdır. Zira bir tacirin en değerli sermayesi dürüstlüğüdür. Diğer kayıpların telafisi mümkün iken, onun kaybının telafisi neredeyse yoktur ve dürüstlüğü kaybeden dünyevi ve uhrevi olarak her şeyini kaybetmiş olur. Bu sebeple dürüstlüğün hem ticari hem de manevi anlamda mükâfatı çok yüksek olduğu gibi; hile, aldatma, fırsatçılık yapma, zaafılardan yararlanma, karşı tarafın içinde bulunduğu olumsuzluklardan çıkar sağlama gibi dürüstlüğe aykırı eylemlerin karşılığı da oldukça ağır tutulmuştur. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in, dürüst tacirin, peygamberler, sıddıklar ve şehitlerle birlikte haşır olunacağına dair hadisi⁴⁹⁵, dürüstlüğün sadece maddî ve manevî değerini vurgulamakla kalmaz, aynı zamanda, insanların mal ve paraya olan zaafı sebebiyle oldukça zor bir sınav olduğuna da işaret eder. Öte yandan Hz. Peygamber'in *“Bizi aldatan bizden değildir”*⁴⁹⁶ hadisi de dürüstlüğe aykırı davranışların karşılığının son derece ağır olduğunun ifadesidir.

Medine’de İslam toplumu oluşturmak üzere hicret öncesi indirilen ayetlerdeki acil eylem planı içinde⁴⁹⁷ “ölçü ve tartının düzgün tutulmasının”⁴⁹⁸ istenmesi ticarî hayatta dürüstlük ilkesinin merkezî konumuna işaret eder. Çünkü terazisi düzgün olmayan bir insanın ya da toplumun hiçbir işi düzgün olamaz. Bu sebeple Hz. Peygamber pazarın düzgün olması hususunda özen göstermiş ve ilk yaptığı işlerden birisi olarak da Medine Pazarı’nı kurmuştur.

Ticarî hayatta dürüstlük ilkesine aykırı söz ve eylemlerin karşılığı dinî olarak günah, ahlakî olarak ayıp ve fikhî olarak gayrimeşrudur. Dünyevî hükümler bakımından bu tür haksızlıkların, özelliğine göre sivil ya da resmî denetim mekanizmalarıyla giderilmeye çalışılması toplumsal bir görevdir. Söz gelimi, “iyiliği hâkim kılma ve kötülüğü engelleme” ilkesine bağlı olarak tarihî süreç içinde kurulan hisbe teşkilatı bunlardan birisidir.

Ayrıca fikhî anlamda muhayyerlikler yoluyla alıcı satıcı, üretici tüketici arasında bir telafi mekanizması kurulmuş, dürüstlüğü bozulması sonucu zarara uğrayan tarafa hukukî bir korunma sağlanmıştır. Bu hususun ayrıntıları fikhî kitaplarında anlatılmaktadır.

Helal Kazanç

Helal, İslamî faaliyetin ana dinamiğidir; söz ve eylemlerin izin verilenlerde ve izin verilen yollarla olması gerektiğini ifade eder. Kur’an, helal kazancın bütün peygamberlere⁴⁹⁹, bütün insanlara⁵⁰⁰ ve bütün müminlere⁵⁰¹ emredilen bir husus olduğunu anlatır. Konunun önemine vurgu için de Hz. Peygamber: “Helal kazanç peşinde koşmak farz üstüne farzdır” buyurur⁵⁰².

Bunun yanında Kur’an ve hadislerde kazanç söz konusu edildiğinde sadece helal ile yetinilmez, bir de ona, “*tayyib*” kavramı ilave edilir⁵⁰³. Bazı ayetlerde ise helal zikredilmeksizin sadece “*tayyib*” kavramı geçer⁵⁰⁴. Bunun sebebi, helal olanın fikhî-hukukî, *tayyib* olanın ise vicdanî oluşudur. Bu kabule göre, “*tayyib*” helali kapsadığı halde, helal her zaman *tayyibi* içine almaz. Çünkü helal, aynı zamanda fikhî bir kavram olarak şekil şartları itibarıyla kurallara uygun bir işlem için bir âlimin verdiği fetvadır ve zahire/dış görünüşe göre yapılan bir değerlendirmedir. Ayrıca bunu vicdana da sormak gerekir; *tayyib* vicdandan alınan meşruiyet cevabıdır. Ebü’l- Bekâ (ö.1684) bu ayrımı şöyle ifade eder:

Helal: “*Müftünün helal dediğidir.*” Tayyib: “*Vicdanının helal dediğidir, yani içine sinen şeydir.*”⁵⁰⁵

Buna göre kazançta emredilenin, “*hem ilk bakıldığında fikhî meşruiyet şartları, hem de vicdanî boyutuyla tertemiz ve pak*” olan şeyler olduğu ortaya çıkmaktadır. Rasûl-i Ekrem’in: “*Müftüler sana fetva verse de sen yine de fetvanı vicdanından iste*”⁵⁰⁶; “*İyilik; ahlak güzelliğidir, günah ise vicdanî bakımdan seni huzursuz eden ve başkalarının bilmesini istemediğin şeydir*”⁵⁰⁷ şeklindeki hadisleri bu gerçekliği ifade etmesi açısından önemlidir.

Helal kazancın, ibadetlerin kabulünden kalp ve aile huzuruna varıncaya kadar birçok alanda etkisi vardır. Hz. Peygamber fikhen ve vicdanen helali emreden ayetleri okuduktan sonra, hacc, cihat, sılayırahim gibi meşakkatli bir yoldan gelmiş ve yorgunluk izlerinin üzerinde gözüktüğü bir adamın bu ibadetlerinin kabulü için yaptığı duayı sırf kazancının haramlığı sebebiyle Allah’ın yüzüne çarptığını ifade eder⁵⁰⁸. Aynı hususu hac ile ilgili olarak da belirtir:

Bir kişi hacca niyetlenip yola çıkmak üzere ayağını bineğinin üzengisine koyup: “*Lebbeyk! Allâhümme lebbeyk! (Buyur Allahım! Emrine amadeyim, evine geliyorum!)*” şeklinde nida ettiğinde helal kazanç ile yola çıkıyorsa gökten kendisine şöyle bir karşılık gelir: “*Haccın mübarek olsun, mutluluklar sana! Kazancın ve yolculuğun helale dayalı, haccın da makbûl.*” Kirli kazançla hac yolculuğuna çıkıyorsa, tam tersi bir cevap alır: “*Seni kabul etmiyorum, mutluluk da dilemiyorum, kazancın haram, haccın da makbul değil/al haccını başına çal...*”⁵⁰⁹

Hz. Peygamber’in ifadelerine göre makbul bir haccın karşılığı cennettir⁵¹⁰ ve kişi hacdan döndüğünde anasından doğduğu gün gibi tertemiz bir biçimde yuvasına gelir⁵¹¹. Ama hadisten anlaşıldığı kadarıyla haccın kabulünün en temel şartı hem saf niyetle hem de saf kazanç ile yapılmasıdır.

“*Hz. Peygamber’in kul hakkını ihlal edenleri, hak sahiplerinin sevaplarını tüketmesi ve onların günahlarının kendisine yüklenmesi sebebiyle müflis olarak vasıflandırmıştır.*”

Kur'an, kul hakkına karşı sorumluluğun ağırlığına dikkat çeker. “*Ey kavmimiz! Allah'ın davetçisine icabet edin. O'na iman edin ki sizin günahlarınızdan bir kısmını yarlıgasın ve sizi çok elem verici bir azaptan kurtarsın*”⁵¹² ayetinden hareketle müfessirler: Kul hakkının af kapsamı dışında olduğunu belirtmişlerdir⁵¹³. Hatta hiçbir mazeret de kul hakkını düşürmez. Bu sebeple Hz. Peygamber (sav), kul hakkını ihlal edenleri, hak sahiplerinin sevaplarını tüketmesi ve onların günahlarının kendisine yüklenmesi sebebiyle müflis olarak nitelendirmiş⁵¹⁴, kul haklarından doğan günahın hata sonucu bile olsa Allah tarafından affının söz konusu olmadığını bildirmiştir⁵¹⁵. Bizzat Peygamber, yardım dağıttığı bir sırada, elindeki değnek ile hata sonucu yüzünü çizdiği bir köylüden özür dileyerek helallik istemiş ve peygamber bile olsa kul hakkından muafiyetinin bulunmadığını göstermiştir. Aynı doğrultuda ümmetini de uyarın Hz. Peygamber, herhangi bir haksızlık sebebiyle kul hakkına girmiş olanların hiçbir dünyalık değer geçmediği gün gelmeden hak sahiplerinden helallik almaları gerektiği uyarısını yapmıştır⁵¹⁶.

Ticarî hayat, kul hakkının en fazla yoğunluk kazandığı alandır. Bu sebeple, bu husustaki hassasiyet ayrı bir önem taşıdığı için müminler özel olarak uyarılmıştır. Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicreti öncesi ya da o yolculuk sırasında yahut Medine'ye geldiği sırada nazil olduğu rivayet edilen Mutaffifin suresinin ilk ayetleri bu konuda ciddi uyarılarda bulunmaktadır:

*“Yazıklar olsun o ölçek ve tartıda hile yapan mutaffiflere! Onlar insanlardan bir şeyi ölçüp alacakları zaman kılı kırk yararlar. Ama insanlar için ölçüp tarttıkları zaman kıyısından köşesinden/ucundan kenarından kırarak verirler. Gerçekten onlar bütün insanların hesap vermek üzere Allah'ın huzurunda hazır bulunacakları o büyük gün için diriltileceklerini hiç akıllarına getirmezler mi? Dikkat edin günaha batmış facirlerin kitabı siccindedir. Bildin mi siccîn nedir? (Bu ucundan kenarından kırptıkları şeylerin) rakam rakam yazıldığı kara kaplı defterdir (amel defteri).”*⁵¹⁷

Mutaffif kelimesinin kökü dikkate alındığında, ölçüp tartarken üç beş gr ya da bir iki cm gibi bir şeyin kıyısından kenarından bilinçli bir şekilde/hile ile çalan, insanların anlasa da miktarı önemsemedikleri için peşine düşmeyecekleri basit haklar da hile yapanlar demektir. Allah, sahipleri önemsemese de bu basit hakların onların kara defterine rakam rakam yazıldığını ve bunlar için büyük bir mahkeme kurulacağına işaret ederek kul hakkının önemine vurgu yapar⁵¹⁸.

Hız. Peygamber, bu bilinç ve duyarlılık üzerine Medine Pazarı'nı kurarak sömürge ve haksızlık üzerine ticarî bir mekanizma inşa eden müşrik ve Yahudilerin gücünü kırmıştır.

Alışverişte Karşılıklı Rıza

Herhangi bir alışverişte helalliği sağlayan ana faktörlerden birisi, tarafların yapılan akde tam rızasının bulunması ve rızaya gölge düşürecek bir olumsuzluğa meydan vermemeleridir. Ticari hayatta, tam rızanın ve gönül hoşnutluğunun esaslı bir prensip olarak kabul edilmesi mal güvenliği ilkesinin tabii bir sonucudur ve mal dolaşımının güvenle yapılabilmesinin ana dinamiğidir. Önemi sebebiyle bu ilke Kur'an'ın ve Hız. Peygamber'in en fazla üzerinde durduğu hususlardan birisidir:

*“Ey iman edenler! Birbirinizin mallarını haksız sebeplerle/batıl yollarla yemeyin. Karşılıklı rızaya dayalı ticaret olursa o başka”*⁵¹⁹ ayeti bu konuda ana ilkeyi belirlediği gibi, Hız. Peygamber de aynı doğrultuda: *“Dikkat edin, kişiye din kardeşinin malından gönül hoşnutluğu bulunmayan hiçbir şey helal olmaz”*⁵²⁰ buyurmuştur.

Bu ayet ve hadisin, rüşvet, gasp, hırsızlık gibi gayrimeşru yolları yasaklayan muhtevası dışında, tam rızanın, gönül hoşnutluğunun oluşmasını engelleyen bilgisizlikten, zaafıtan, manipölasyondan, kişiyi sıkıştıran zorda kalma ve çaresizliğe düşme halinden yararlanıp bunları lehine çevirme gayretinden uzak durmayı talep ettiği de açıktır. Bu konuların her birisi ile ilgili yasaklar koyan hadisler de mevcuttur. Hız. Peygamber'in kurduğu pazarda değerini bilmediği veya ihtiyacı sebebiyle atını daha yüksek fiyata satabilecekken 300 dirheme satan bir adamın bu atını gerçek değeri konusunda uyarıp 800 dirheme satın alan sahabinin şu sözü ahlak ve vicdanın zirve noktasıdır: *“Biz her müslümana samimi davranacağımız/ya da nasihat edeceğimiz konusunda Allah rasülüne söz verdik (bey'at ettik).”*⁵²¹

Kazancın Temelleri: Emek, Sermaye ve Sorumluluk

Fıkhi olarak bir kazancın meşru/helal olabilmesi için, hibe/bağış, hediye, mubah alanda elde edilen mülkiyet, miras gibi doğrudan gelenler dışında; *“emek, sermaye veya sorumluluktan (damân)”* birisinin bulunması gerekir⁵²².

Emek, beden veya zihin gücünün kullanımını ifade eder. Emek ürünü bir değer, sahibinin mülküdür. Kur'ân-ı Kerîm⁵²³ ve Hz. Peygamberin⁵²⁴ ifadeleriyle helal oluşu, ancak emek sahibinin tam rızası ile mümkündür. Bu, emeği koruyan en önemli zemindir. Mesela günümüz örfünde, ticari isim, ticari unvan, ticari marka, telif ve patent gibi emek mahsulü özel haklarda tasarrufta bulunma yetkisi sahiplerine aittir ve bu hakların ihlal edilmesi caiz değildir. Söz konusu bu hüküm, İslam Fıkıh Akademisinin, 10-15 Aralık 1988 tarihleri arasında Kuveyt'te gerçekleştirdiği beşinci dönem toplantısında manevi haklarla ilgili aldığı karardır.

Dilencilik, yüzüzlük ve haysiyetsizlik olarak⁵²⁵ niteleyen Hz. Peygamber, şu hadisiyle emeği yüceltmıştır: *“Kişinin yediği şeyin en hoşunu, el emeğine/kendi kazancına dayananıdır.”*⁵²⁶

Hz. Peygamber, kendisinden bir şeyler isteyen ve çalışabilecek güce sahip olan Ensar'dan bir zatın dilenmesini istememiş ve gidip evinde satılabilecek ne varsa onu getirmesini istemiş, o da evinde bulduğu bir parça bez ve su bardağını getirmiş, Hz. Peygamber bunları açık arttırma ile satıp parasını ona sermaye yapmış, onunla ip ve balta satın alarak kendisine verip on beş gün odun kesip satmasını, sonra kendisine gelmesini istemiş, adam kazandığı para ile sevinçle gelince: *“İşte bu kıyamet günü dilencilik lekesi ile Allah'ın huzuruna çıkmadan hayırlıdır. Dilencilik, ancak şu üç kişi için düşünülebilir: Fakrüzaruret içinde bulunan, ağır borç yükü altında ezilmiş gariban, ızdırıp verici kan bedeli ödemek durumunda kalan.”*⁵²⁷

Sermaye, günlük ticarî hayatın ve ekonomik düzenin ana gücünü oluşturur. Elinde belli ölçüde birikimi olup da çeşitli sebeplerle çalıştıramayan kişi, bunu çalıştırabilecek birisiyle kâr-zarar ortaklığına girip anlaştıkları orandaki kârı alır, zararı ise sermayesinden düşer. Bu kâr, sermayesinin nemasıdır ve helaldir.

Sermayenin doğrudan üretime katılması esas alındığından faiz yasaklanmış, ortaklıklar teşvik edilmiştir. Hadisteki ifadeye göre: *“Allâh Te'âlâ iki ortaktan birisi, diğerine ihanet etmediği müddetçe, ben onların üçüncü ortağıyım. Eğer birisi diğerine ihanet ederse ben aralarından çıkarım buyurmuştur.”*⁵²⁸

Ortaklık, hem sermayelerin hem de fikirlerin ve projelerin birleşmesi ile büyük işlerin yapılabilmesine, üretimde verimin, arzda kalitenin, kazançta bolluğun elde edilmesine fırsat tanıyan ekonomik birlikteliktir. Bu sebeple Allah, müminlerin ortaklık

kurmalarını teşvik etmiş, kendisinin de onlara ortak olduğunu bildirerek bununla birbirlerine hıyanet etmediği sürece ortakların yardımında olduğunu ve ticaretlerinde kârı garanti ettiğini, çalışmalarını bereketlendireceğini, mallarını koruyacağını taahhüt etmiştir. Fıkıh kitaplarında örnekleri bulunan şirket/ortaklık tipleri dönemlerinin şartları çerçevesinde görülebilecek özellikler taşırlar.

Kazancı helal kılan diğer bir faktör olan “*damân*”, bir işin riskini/sorumluluğunu üstlenmek demektir. Bunun karşılığında elde edilen kazanç helaldir. Söz gelimi belli bir ücret mukabilinde bir işi üstlenen şahıs aynı işi-o işi veren şart koşmadıkça- daha ucuza bir başkasına yaptırabilir ve bundan kazandığı para helaldir. Mesela bir otomobili 100 TL’ye tamir etmek üzere anlaşma yapan bir usta, aynı işi 80 TL’ye bir başkasına verebilir. Bu aradaki 20 TL’lik fark kendisine helaldir. Çünkü o işin riski/sorumluluğu kendisine aittir. Bir riski üstlenen, onun menfaatine hak kazanır. Bu hüküm, Hz. Peygamber’in: “*Menfaat, sorumluluk karşılığındadır*” hadisine dayanır⁵²⁹. Bu hadis, Mecelle’de “*Bir şeyin nef’i damânı mukabelesindedir*” (md. 85) şeklinde kaide olarak yer almıştır.

Ekonominin ana gücünden birisi olan emeğin nitelikli, sermayenin yüksek olması ve bu iki faktörün gerçekçi ve verimli şekilde kullanılması gerekir. Emeğin nitelikli olması için kabiliyetlerin geliştirilmesi, iş disiplininin sağlanması; yüksek sermaye için de ortaklıkların güçlendirilmesi ve teşvik edilmesi, bu yöndeki politikaların hayata geçirilmesi gerekir. Kur’an ayetlerinde ve Hz. Peygamber’in hadislerinde sıkça vurgulanan “*salih amel*” kavramına emek ve sermayenin gerçekçi ve verimli kullanımı da dâhildir.

Kanaatkârlık

İnsanın mala karşı bir zaafının bulunduğu, bunun terbiyeye muhtaç olduğu bilinen bir husustur. Hz. Peygamber bunu “*Âdemoğlunun iki vadi dolusu altını olsa, üçüncüsünü de ister*” hadisinde⁵³⁰ anlatır. Yine Hz. Peygamber’in: “*Çoklukla öğünmek sizi meşgul etti*”⁵³¹ ayetinin nazil olmasıyla yiyip bitirdiği, giyip eskittiği ve sadaka verip sevabını beklediği dışında insanın malının bulunmadığını haber vermesi⁵³² de tamahkârlığın ve kanaatsizliğin bir başka şekildeki ifadesidir.

Azla yetinme anlamında değil, ama ticaretin kendine özgü tabii-ahlaki kurallarına dayalı kazancı merkeze alma anlamında “*kanaat*”, insanın bütün benliğini saran kazanma

arzusunu (tamah, hırs, ihtiras) terbiye etmesi, kontrol altına alması, açgözlülük etmemesi, helali haramı ayırması, şüpheli olanlara haram gibi davranıp onlardan uzak durması anlamındadır. Bu yönüyle birçok ahlaki kavramı bünyesinde bulunduran kanaat “*iffet*”in sebebidir⁵³³ ve ahlakî değerlerin dışına çıkmayı engelleyen bir nitelik arz ettiği için de kişinin izzetini/şerefini koruyan bir özelliğe sahiptir. Tersine olan hırs ve tamah ise zillete düşüren bir niteliğe sahiptir. Bu sebeple kanaat zenginliğe karşı bir tepki değildir. Helal yoldan kazanılan ve zekât, infâk, vergi gibi mali yükümlülükleri eda edilen servetten oluşan zenginlik, bir de cömertlikle taçlandırılabilirse asla yerilen bir durum olamaz. Nitekim Hz. Peygamber: “*Salih (iyi) kişi için salih (helal) mal ne kadar güzeldir*” buyurarak⁵³⁴ bu hususa işaret etmiştir.

Hatta insanların zenginlik konusunda sohbeti koyulaştırdıkları bir mecliste Hz. Peygamber, Allâh’ın emir ve yasakları hususunda hassasiyet gösteren bir mümin için zenginliğin bir mesele teşkil etmeyeceğini söylemiştir⁵³⁵. Esas mesele zenginliği kazanma yöntemindeki olumsuzluk, zenginlik sonrası mali sorumlulukları ihmal ve kişi üzerinde oluşturduğu menfi etkidir. Aynı problem fakirlik için de geçerlidir. Bu sebeple Hz. Peygamber zenginlik ve fakirliğin şerrinden/fitnesinden Allah’a sığınmıştır⁵³⁶. Bu sebeple, fakirlik ya da zenginlik başlı başına övülecek ya da yerilecek bir durum değildir.

İslam âlimlerinin ifadesiyle “*kanaat tükenmez bir hazine*”dir⁵³⁷. Filozoflar, elindekine kanaat edenin maddî olarak fakir de olsa gerçek zengin olduğunu, kanaat etmeyen varlığının ise gerçek fakir olduğunu⁵³⁸ söylerlerken, iki tavrın psikolojik yönüne de işaret etmiş olmaktadır. İşte bundan dolayı olmalıdır ki, Ebû Hüreyre’nin rivayet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Zenginlik; mal çokluğunda değil, gönül zenginliğindedir*”⁵³⁹.

Böyle bir zihniyete sahip olmanın en önemli etkisi sahibinin mal sevgisini gönlünden çıkarmasından dolayı malına hükmetmesini sağlaması, onu gerektiğinde harcayabilmesine zemin hazırlaması, kendisini malın peşinden koşturma değil, malı kendi peşinden koşturabilmeye imkân vermesi, kısacası malına bağımlı/esir olmamasıdır. Ebû Hüreyre, Hz. Peygamber’in kendisine içinde kanaatin de yer aldığı bir dizi tavsiyesini şu şekilde anlatır:

Ebû Hüreyre’den rivayet edildiğine göre; Rasulullah kendisine şöyle demiştir: “*Yâ Ebâ Hüreyre! Vera (gerektiğinde bazı helallerden bile vazgeçebilmek) sahibi ol! Yani haramlar bir yana, şüpheli*

**Borçlu-Alacaklı
İlişkisi**

şeylerden bile sakınma hususunda titiz ol! O takdirde insanların Allah'a en çok ve en iyi kulluk edeni olursun. Kanaatkâr ol! O zaman insanların Allah'a en çok şükredeni olursun. Kendin için sevip arzuladığın şeyleri, diğer insanlar için de sevip arzula! O zaman, kâmil mümin olursun. Sana komşu olanlara iyi komşuluk et! O takdirde, tam bir Müslüman olursun! Az gül! Çok gülmek kalbi öldürür."⁵⁴⁰

Borç istemek, borçlu olmak bir insanın en zor anlarından birisini teşkil eder. Hz. Peygamber'in borçlu olarak ölen ve borcunu ödeyecek mal bırakmamış olan kişinin cenaze namazlarını kendisinin kıldırmadığını, orada bulunan sahabeden birisinin kıldırmasını istediği bilinmektedir⁵⁴¹. Bununla birlikte günlük hayatta, insanlar, ekonomik durumları aynı olmadığından, her zaman birbirlerine ihtiyaç duyarlar. Bu, bazen bir malı veresiye alma, borç isteme ya da bir eşyayı ariyet alma şeklinde ortaya çıkar. Kur'an ihtiyaç sahiplerine borç verilmesini "*Allah'a güzel bir şekilde borç vermek*" şeklinde niteler⁵⁴². Borç alan kişi ifa zamanı geldiğinde borcunu en güzel şekilde ödemelidir. Hz. Peygamber bu şekilde hareket edenleri müminlerin en hayırlılarından saymış ve kendisi de buna örnek olmuştur⁵⁴³. Borcun yerinde, zamanında ödenmesi dinî, ahlaki ve hukuki bir vazifedir. Borcu ifa zamanı geldiği halde imkânı olanın ödemekten kaçınması, savsaklaması Hz. Peygamber tarafından zulüm olarak nitelendirilmiş ve bazı hukuki tedbirler öngörülmüştür⁵⁴⁴. Ancak eli darda bulunan borçluya alacaklının ek süre tanınması, hatta belli bir kısmını ya da tamamını bağışlaması Allah'ın hoşuna giden bir davranıştır⁵⁴⁵.

İşçi ve İşveren Hakları

Gerek günlük ticari hayatta gerekse ekonomik faaliyetlerde bulunan işletmelerde hizmet veren, çalışan insanların bulunduğu bilinmektedir. Hz. Peygamber: "*İşçinin hakkını alın teri kurumadan veriniz*"⁵⁴⁶ "*alacağı ücreti de baştan bildiriniz*"⁵⁴⁷ hadisinde bu hususa da işaret etmiş ve birisi işçi diğeri de işveren ile ilgili üç temel ilke ortaya koymuştur. Birincisi işçinin işin hakkını vermesi gerekir. "*Alın teri*" ifadesi bunu anlatır. İkincisi alacağı ücretin kendisine bildirilmesi gerekir ki bu rızasının sağlanması açısından önemlidir. Üçüncüsü de hakkının geciktirilmeden verilmesidir.

İşçi belli bir işi ücret karşılığında yapan, bir anlamda emeğini satan kişi demektir. İş; sürekli olabileceği gibi, belli bir iş ile de sınırlı olabilir. Birincisi aylıklı, ikincisi yevmiyeli işçidir. Her ikisi de ülkemizde uygulanmaktadır. İşçi, meşru bir işte çalışmalı ve yaptığı işin hakkını vermelidir. Aksi takdirde işverenin ve tüketicinin hakkına girmiş olur. Hz. Peygamber: “Sizden biriniz bir iş yaptığında Allah, yaptığınızı içinize sinecek ölçüde hakkını vermenizi sever” buyurur⁵⁴⁸.

İşverenin işçinin hakkında hassasiyet göstermesi, onun içinde bulunduğu zayıf durumdan yararlanma yoluna gitmemesi esaslı bir ilkedir. Bu bağlamda öncelikle ücreti belirlerken işin ağır ya da hafif oluşu, işçinin sağladığı katma değer, ülkenin ve çalışanın hayat standartları ve geçim şartları, çalışanlar arasında adalet göz önünde bulundurularak makul bir ücreti takdir etmeli, bunu da olağanüstü bir durum olmadıkça zamanında ödemelidir.

İş, bir akit olduğundan, işveren ile işçi, ihtilafları, gereksiz çekişmeleri, haksızlıkları önlemek amacıyla iş ve ücret konusunda daha baştan anlaşmak ve rızayı bozacak karanlık noktaları aydınlatmak durumundadırlar.

İslamî kaynaklarda “görev” bir emanet⁵⁴⁹ olarak kabul edilir ve bu kavram ile sorumluluğun ağırlığına dikkat çekilir. Buna göre işçi, işinin bir emanet olduğunu; işveren işçisinin bir emanet olduğunun şuurunda olmak, emanete riayet edilmemesinin ahiret yurdunda perişanlık ve pişmanlık doğuracağını farkında olmak durumundadırlar⁵⁵⁰.

Kazanç Sonrası Sorumluluk

Ticaret erbabının kazanç sonrası bazı görevleri vardır. Bunlardan kazanması durumunda şükretmesi, beklentilerini karşılayamaması halinde sabretmesi, zekât ve infak gibi dini vecibelerini zamanında ifa etmesi, vergisini tam ödemesi bunlar arasında sayılabilir. Bu konularla ilgili Kur’an’da açık ayetler vardır. Ayrıca hadis ve fıkıh kitaplarında da bu konulara tahsis edilmiş bölümler vardır. Ancak burada Hz. Peygamber farklı bir hususa işaret eder. O da şudur: Ticaret erbabı ile müşteri arasında bazı hak girişkenliği olabilir. Bu durumda tacir tezgâhını kapattığında bir miktar sadaka vererek onu telafi etmeli, kazancındaki şaibeyi temizlemelidir⁵⁵¹.

“Hiçbir şey kendi alın teri kadar bir
insanı tatmin edemez.”

Meşru Kazanç

Kazanç temini insanın asli vazifelerindedir. Kazanç hayatın idamesi için gerekli olan şartları, toplum içerisinde saygın bir yer edinmesini, içtimai hayatın ahengini ve ibadet olması cihetinden de kişinin Allah’a kulluğunu yerine getirmesini sağlar. Ahmet Hamdi Tanpınar’ın dediği gibi “Hiçbir şey kendi alın teri kadar bir insanı tatmin edemez. Çalışan insan, kendi varlığında hüküm süren bir ahengi bütün kâinata nakleder. Hayatın biricik nizamı bu ahengin kendisi olmalıdır”⁵⁵². Zira kişinin ve sosyal yapının huzuru buna bağlıdır. Onun için kendine ve mükellef olduğu aile fertlerine yetecek kadarını helalinden elde etmesi kişiye farzdır. Kudreti ve sıhhati yerinde olan kişi, hayatını sonsuza kadar başkalarının sırtından sürdüremez. Böyle bir durumu kabullenmesi durumunda şahsiyetinin gelişmesinde birçok olumsuzluklar ortaya çıkar. Mesela başkalarının sırtından geçinen insanlar, şahsiyetli bir kişi olamazlar. Bazen bağımlı oldukları kişilerin beklentilerine uygun bir karakter göstermek zorunda kalabilir, özgüvenleri gelişemediği için başkaları tarafından kullanılmaya, yönlendirilmeye müsait silik kişilikler hâline gelebilirler. Bunlar çoğu kere girişimci tarafını kullanamaz, özgün bir irade ortaya koyamazlar.

Kazanan kimse kendi ailesinin geçimini temin ettikten sonra muhtaç kimselere de yardım imkânı bulur. Bu niyetle daha fazla kazanmak güzeldir. “Allah (ailesinin rızkını temin için bir işte çalışan) meslek sahibi mümin kulu sever.”⁵⁵³ Sağlıklı olanın çalışmayıp tembellik etmesi doğru değildir. İyi Müslüman çalışır, kendisinin, ailesinin rızkını helal yoldan elde etmeğe gayret gösterir. “Üsteki (veren) elin, alttaki (alan) elden üstün olduğunu”⁵⁵⁴ bilir, “İnsanların en hayırlısı onlara en faydalı olandır”⁵⁵⁵ hadisinin gereği olarak insanlara faydalı olmaya çalışır. Veren elin alan elden daha hayırlı olması, çalışmayı teşvik eden, başkasına yük olmayı hoş görmeyen bir anlayışın ifadesidir. Bu, vakarlı insanların; ihtiyaç sahiplerine yapılan yardımlara ve başkalarının kazançlarına ümit bağlayıp tembellikte ısrar etmelerini önler. Bu vasatta, esas fakirler yapılan yardımları onurları rencide edilmeden alabilecekleri gibi, gücü ve imkânı yerinde olan

* Bu kısım Dr. Mustafa Karaca tarafından yazılmıştır.

bir kimse de isteyerek çalışmamayı seçip başkalarının yardımına umut bağlama gibi onursuz ve insan şerefine yakışmayan bir tercih yapmayacaktır.

Rızıklar İslam inancında ezelde takdir edilmiştir. Kişiye düşen çalışmak, sebeplere tevessül etmek, gayret göstermek, nihayetinde tevekkül etmektir. Sonrası, yarattığı mahlukatın rızkının kendisine ait olduğunu⁵⁵⁶ haber veren Rezzak olan Allah'a aittir. *“Göklerin ve yerin kilitleri (yağmur ve bitki hazineleri) O'nundur. Dilediğine rızkı yayar ve isterse kısar, bir ölçüye göre verir. Doğrusu o her şeyi bilendir.”*⁵⁵⁷ Kulu için çok veya az rızıktan hangisinin daha hayırlı olacağını O bilir.

Dinimize göre, çalışma kutsal olduğu gibi, kazanç da kutsaldır. Ancak bunun kutsallığı, helal ve meşru sebeplerle kendi emeği sonucu elde edilmesine bağlıdır. Hz. Peygamber'in, *“Kişinin yediği en temiz yiyecek kendi kazancıdır”*⁵⁵⁸ ifadesi imkân ve kapasitesi olanlara çalışmayı hedef göstermektedir. Herkes rızkının peşinde koşmak durumundadır. Allah herkese yetecek kadar rızık yarattığı gibi, her canlıyı da rızıkıyla yaratmaktadır. Hz. Peygamber'in; *“Çalışınız! Çünkü herkes kendisi için yaratılana müyesser olur”*⁵⁵⁹ hadisi, herkesin rızkının ayrıldığını, fakat çalışmadan ona ulaşamayacağını ifade eder.

İnsanın ezelde takdir edilene razı olması, hırs ve doyumsuzluğunun neticesi olarak zordur. Helal kazancın insanlara cazip gelmemesinin sebepleri çok fazladır. *“Bal tutanın parmağını yaladığı, devlet malının deniz, yemeyenin domuz”* addedildiği, *“balığın baştan koktuğu”, “gemisini kurtaranın kaptan sayıldığı”* bir toplumda; bunu başarabilen kişiyi Hz. Peygamber; *“Doğru ve emin tüccar, kıyamet gününde peygamberler, şehitler ve siddiklerle beraberdir”*⁵⁶⁰ sözü ile müjdelemiştir. Müminin çalışması ibadettir. Muhtaç olmamak için gayret göstermek çok kıymetlidir. Bir gün Peygamber, Muaz ile musafaha edince onun çalışmaktan nasırlanmış ellerini fark etti, Muaz'ın elini öptü ve buyurdu ki; *“Bu eli Cehennem yakmaz”*.

Bir gün genç bir sahabe erken saatte işine gidiyordu. Ashaptan bazıları, bunu dünya hırsına yorumladılar. Hz. Peygamber efendimiz buyurdu ki: *“Öyle söylemeyiniz! Eğer kimseye muhtaç olmamak, ana babasını ve aile efradını muhtaç etmemek için işine gidiyorsa, her adımı ibadettir. Eğer kazanacağı para ile öğünmek, keyf sürmek niyetinde ise, şeytanla beraberdir”*. *“Helâl kazanmak için çalışmak farz üzerine farzdır.”*⁵⁶¹

Esas amaç sadece çalışmak değil, helali arayıp bulmaktır. Bir gün Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye hitaben şöyle buyurmuştur: *“Ya Ali! Komşuna kâfir de olsa ihsan*

et. Yine kâfir de olsa misafirine ikram et. Anne babana, kâfir olsalar da ikram et. Kâfir de olsa dilenciye reddetme. Şüpheli şeyleri yiyenin dini örtülü, kalbi kara olur. Haram yiyenin kalbi ölür, dini köhne olur, yakîni zayıf olur, duası perdelenmiş olur. İbadeti az olur.”

Helalden elde edilmeyen kazanç duanın kabulüne de manidir. Nitekim bir hadiste: *“Bir kimse (Allah için) uzun bir yolculuğa çıkmıştır. Saçları darma dağınık, toza toprağa bulanmış bir vaziyette ellerini semaya uzatarak: ‘Ya Rabbi Ya Rabbi’ diye dua eder. Hâlbuki yediği haram, içtiği haram, giydiği haram kısacası kendisi haramla beslenmiş olursa böylesinin duası nasıl kabul edilir?”*⁵⁶² *“Besleneceğin şeyleri helâl ve temiz yap ki, duaların kabul olunsun”.* Süfyan-ı Sevri ise *“Kişinin dindarlığı ekmeğinin helâlligi nispetindedir.”* Kendisinin manevi hayatını tahrif eden haramın sağlık açısından faydasının olup olmaması bir Müslüman için çok da mühim değildir. Onun dünyasından önce hesaba kattığı ahireti vardır. Hz. Peygamber Efendimiz bu hassasiyetin kıyamete yakın kaybolacağını haber vermiş: *“İnsanların başına öyle bir zaman gelecek ki, o devirde kişi aldığı şeyin helâlden mi, yoksa haramdan mı olduğuna aldırmaz. Böylelerinin hiçbir duası kabul edilmez”*⁵⁶³ buyurmuştur. Mevlâna'nın diliyle: *“Bilgi de hikmet de helâl lokmadan doğar; aşk da, merhamet de helâl lokmadan meydana gelir. Bir lokmadan haset, hile doğarsa, bilgisizlik, gaflet meydana gelirse sen o lokmanın haram olduğunu bil. Hiç buğdayını ektin de arpa çıktığını gördün mü?”*⁵⁶⁴ Abdullah ibn Ömer buyurmuştur: *“Namaz kılmaktan yay gibi, oruç tutmaktan çöp gibi kalsanız da haram ve şüpheli şeylerden kaçınmazsanız, Allah o ibadetlerinizi kabul etmez”.* İbrahim Ethem'in şöyle dediği rivayet edilir: *“Kemale eren kişiler, ancak midelerine girenlere dikkat etmekle kemale ermişlerdir.”* Şeytan, insanı yoklukla korkutur, haramları emreder. Bununla ilgili bazı hadisler de şöyledir: *“Ey tüccarlar! Şeytan ve günah alış-verişte hazır bulunur, alış-verişe katılırlar. Alış-verişinize sadaka karıştırın”.* *“Ya Sa'd! Helâl ye duan makbul olur. Midesine haram bir lokma indiren kulun kırk gün ameli kabul edilmez. Bünyesi haramla beslenen bir kula en layık olan şey cehennemdir”.* *“On liralık elbisenin, bir lirası haram olsa, o elbise ile kılınan namazlar kabul olmaz”.* *“Haram ile beslenen vücudun ateşte yanması daha iyidir”.* *“İbadet on kısımdır, dokuzu helâl kazanmaktır.”* *“Helâl kazanmak için yorulup, evine dönen kimse, günahsız olarak yatar. Allah'ın sevdiği kimse olarak kalkar.”* *“Allah, haramdan kaçınanlara hesap sormaya hayâ eder”.* *“Bir kula ömrünü nerede tükettiği, ilmini nerede kullandığı, malını nereden*

kazanıp nereye harcadığı ve cismini nerede yıprattığı sorulmadıkça ayakları (Allahın huzurundan) ayrılamaz.”⁵⁶⁵

Hz. Ebu Bekir’in bir hizmetçisi vardı. Bu hizmetçi kazancının belli bir kısmını ona ikram eder, o da bundan yedi. Bir gün bu hizmetçi, süt getirdi. Hz. Ebu Bekir de açlığının şiddetinden ikramı kabul ederek hemen içti. Bunun üzerine hizmetçi; *“Her akşam bana kazancımın mahiyetini sorardın, bu akşam sormadın”* dedi. Hz. Ebu Bekir; *“Çok açtım, soramadım, peki nasıl kazandın?”* der. Hizmetçi; *“Falcılıktan (kâhinlikten), câhiliyye devrinde falcılık yapardım. Bir adamın o zamandan borcu vardı. Bugün onunla karşılaştık. Adam o yaptığım işe karşılık size ikram ettiğim bu sütü verdi”* deyince Hz. Ebu Bekir, derhâl parmağını boğazına götürüp içtiği sütü çıkardı ve *“Yazıklar olsun sana! Neredeyse beni helâk ediyordun!”* dedi. Kendisine; *“Bir yudum süt için bu kadar eziyete değer miydi?”* diyenlere de şu cevabı verdi: *“Canımın çıkacağını bilseydim, yine de o lokmayı çıkarırdım”* dedi⁵⁶⁶.

Hadislerde haram kazançla yapılan zekât, kurban, fitre gibi mali ibadetlerin kabul edilmediği, geride kalan haram malın da sadece kıyametteki azabı arttırdığı ifade edilir ⁵⁶⁷. Mükellefin zekâtının kabul edilebilmesinin şartı kazancını helalden kazanmasıdır. Yoksa mali ibadetlerinin hiçbir kıymeti olmaz. Bu hassasiyet, kişiyi helâl kazanca zorlayan bağlayıcı bir unsurdur. Onun için Hz. Peygamber ümmetini, kazançlarının haram/şüpheli olup olmadığı konusunda titizlik göstermeleri yönünde ısrarla ikaz etmiştir.

İslam anlayışında sadece haramdan değil, şüpheli şeylerden de kaçınmak gerekir. Çünkü helal ve haramın sınırları bellidir. Şüpheli şeylerden kaçınan dinini, şeref ve haysiyetini muhafaza etmiş olur. Bu ifadeler, İslam Dini’nin çalışıp helal kazanç elde etmeye verdiği değeri gösterir.

Haram her türlü ruhi inkişafa, manevi yükselmeye manidir. Helal lokma ise maddî, manevî zaferlere eriştirir. Atalarımızın fetihlerinin altında yatan temel sebeplerden birisi onların bu hususta gösterdiği dikkattir. Yavuz Sultan Selim, Mısır’a giderken ordusunun Gebze yakınlarından geçtiği yerler, çoğunlukla bahçelikti. Padişah *“Acaba asker, sahibinden izinsiz meyve koparıp yedi mi?”* diye düşündü. Yeniçeri ağasını çağırarak: *“Ağa fermanımdır; Bütün yeniçeri, sipahi ve azap askerlerimin heybeleri yoklansın! Heybesinde bir meyve çıkan asker olursa, derhâl huzuruma getirilsin”* diye emretti. Yeniçeri ağası, araştırdıktan sonra Sultan’ın huzuruna gelerek;

“Sultanım koparılmış hiçbir meyve izine rastlamadık” dedi. Yavuz, bu habere çok sevindi. Üzerindeki ağırlık ve zihnindeki düşünceler kalktı. Sonra ellerini açarak; “Allâh’ım! Sana sonsuz hamd ü senâlar olsun! Bana haram yemeyen bir ordu ihsan eyledin” diyerek dua etti ve ayağa kalkarak “Şayet askerlerim izinsiz meyve koparmış olsalardı, Mısır Seferi’nden vazgeçerdim. Çünkü haram yiyen bir ordu ile beldelerin fethi mümkün olmaz” dedi⁵⁶⁸.

Haram lokmanın sebep olduğu diğer bir olumsuzluk “*haramzade*” olarak ifade edilen neticedir. Ekmek kutsal bir değer olarak anlaşılmadıkça, emeğin kıymeti anlaşılamaz. Haram lokmanın çocuktaki etkisini anlatan şu vaka ibretliktir. “İstanbul’un Vefa semtine adını veren Fatih Devri gönül insanlarından Şeyh Vefa’nın bir oğlu vardı. Bu çocuk, yeni fethedilen İstanbul’da daha çeşmeler yaygınlaşmadığı için sularını hayvan sırtında taşıyan sakaların kırbalarını delmek gibi kötü bir alışkanlık edinmişti. Çocuk bu muzır hareketi uzun zaman devam ettirdiği halde, suçular Şeyh’in hatırına çocuğa bir şey demedikleri gibi, gelip durumu Şeyh Vefa’ya da anlatmamışlardı. Sakalardan bir tanesi artık dayanamayıp durumu çocuğun babasına açmaya karar verdi. Şeyhin huzuruna gelerek: “Ya Şeyh! Uzun zamandır sizin çocuk bizim kırbalarımızı elindeki çuvaldız ile delmekte ve bize zarar vermektedir. Biz bu zamana kadar size söylemedik, ama artık dayanamaz olduk, siz bir nasihatte bulursanız da çocuk bu halinden vazgeçse” dedi. Oğlunun böyle çirkin bir iş yaptığını öğrenen Şeyh, çok üzüldü. Ne kadar zarara uğrayan suçu varsa hepsini çağırıp zararlarını ödedi ve gönüllerini alarak “bir daha olmaz inşaallah, suç çocukta değil, mutlaka bizdedir. Ya anası bir hata işledi yahut bende bir kabahat var” diyerek suçuları gönderdikten sonra, hanımını çağırıp meseleyi anlattı: “Hanım kabahat ya sende ya bende... İyi düşünelim, biz bu çocuğa ana karnında veya emzikli iken haram bir şey yedirdik mi?” diye sordu. Şeyhin hanımı uzun bir düşünme ve araştırmadan sonra çocuğa hiçbir şeyi yedirmediğini yalnız, çocuğa hamile iken komşunun bahçesindeki nardan canı çektiğini ve iğne ile delerek bir damla emdiğini söyleyince Şeyh sevindi: “Elhamdülillah sebep bulundu” diyerek gidip komşudan helallik dilemesini ve ne isterse vermesini söyledi. Kadın gitti, evin kadını buldu, durumu anlatıp hakkını helal etmesini rica etti. Narın sahibi: “Helâl olsun komşu, bir damla nar suyunun ne kıymeti olur, keşke koparıp yeseydin” diyerek hakkını helal etti. Ve bu mesele hallolduktan sonra Şeyh oğlunu çağırıp tembih etmek lüzumunu bile hissetmedi. Hakikaten ondan sonra çocuk, değil elindeki iğne ile suçuların kırbasını

delmek, dönüp onlara bakmıyordu bile. Sucular “*Keşke daha evvel durumu Şeyh’e anlatsaydık. Şeyh oğlunu terbiye etmiş*” diyorlardı⁵⁶⁹.

Haram lokma çocuğun ahlaken toplumu bozan bir fert olmasına sebep olduğu gibi, o kazançtan bir ferahlık, rahatlama elde edemediği de bir vakıdır. Kişinin kazancına haramın bulaşması, ahireti berbat ettiği gibi, dünyayı da mahvetmektedir. Fertler ve toplum; haram ve şüpheli lokmaların getirdiği gafletle insani değerlerinden uzaklaşmakta, kendi dünyevi arzularının esiri olmaktadır. Toplumda devam ederek artan şaşkınlık, vurdumduymazlık, gaflet, duyarsızlık, kabalık; çocuklara yedirilen lokmalara dikkat edilmemesinin sonucudur. Cinayetler, kavgalar, diğerlerini önemsememeler, iffetsizlik, acımasızlık, şiddet, cimrilik, katılık vb. hastalıklar, mikroplar gibi vücutlara giren ve insani erdemleri yok eden haram ve şüpheli gıdalardır.

Az, fakat helal mal, haramdan gelen çok maldan kişinin kendi ve nesli için daha hayırlıdır. Abbasi Halifesi Mansûr (754-775), Hz. Ebu Bekir’in torunu Abdurrahman b. Kasım’a “*Bana nasihat et*” dedi. O da cevaben: “*Helâl lokmada çok titiz olan Ömer b. Abdülaziz vefatında geride on bir evlat ile on yedi dinar bırakmıştı. Beş dinar ile kefenlendi, iki dinar ile kabir yeri satın alındı, kalan paradan da evladından her birine on dokuz dirhem düştü. Kazancında dikkatli olmayan Hişam b. Abdülmelik de öldüğünde on bir evlat bıraktı. Miras olarak her birine bir milyon dirhem kalmıştı. Daha sonra ben Ömer b. Abdülaziz’in evladından bazılarının günde yüz atlı gaziye kuşatıp-teçhiz ettiğini, Allah yolunda cihada gönderdiklerini gördüm. Hişam’ın evladından da dilenenleri gördüm*” dedi⁵⁷⁰.

Buradan anlaşılan, haram lokma ile beslenen nesilde kemalât olmaz. Bir köşe yazarının dediği gibi “*soğan gibi ana ile pırasa gibi babadan, gül gibi evlat olmaz. Olsa olsa sarımsak gibi bir şey olur.*” Hasan-ı Basri der ki: “*Bir adamın servetinin nereden geldiğini öğrenmek istiyorsanız, nereye harcadığına bakınız. Çünkü kötü kazançlar israfa harcanır.*” Ticaretle uğraşan ve maddi durumu iyi olan birisi Ebu Abbas Nihavendî’ye zekâtını kime verirse daha makbul olacağını sordu. O da: “*Zekâtını gönlünün karar kıldığı birine verebilirsin*” dedi. Zengin yolda karşılaştığı kör bir dilenciye yanındaki bir kese altını zekât olarak verdi. Zengin bir gün sonra para verdiği dilencinin başka bir dilenciyle fısıldaşarak konuştuğunu ve dün kendisine verilen altınlarla meyhanede kafayı çektiğini anlatıyordu. Zengin adam bu duruma çok üzüldü. Durumu Ebu Abbas’a sormak için dergâha gitti. O daha konuyu açmadan ona “*Ben bir külâh sattım. Önüne çıkan ilk kişiye şu akçeleri benim adıma sadaka olarak ver!*” dedi.

Zengin adam bir şey diyemeden akçeleri aldı ve yolda rastladığı bir fakire verdi. Fakiri takip etmeye başladı. O kişi şehrin kenar mahallesinde olan evine girerken çantasından çıkardığı ölü bir kekliği çöpe attı. Zengin adam şaşırmişti. Arkasından koştu ve evinin kapısındaki fakire sordu. “Allah için doğru söyle, bu ölü kekliği neden taşıyordun ve neden çöpe attın?” Fakir mahcup bir şekilde cevap verdi. “Ailece bir haftadır açız. Eşimle ben sabretsek de çocuklarımızın açlıktan tahammülü kalmadı. Aç kalsam da insanlardan bir şeyler dilenmek benim yapamayacağım bir işti. Çaresiz bir şekilde gezinirken ölü kekliği buldum. Başka çarem yoktu ölü kekliği alıp yemek için eve götürüyordum. Bir yandan da Allah’ım yardım et diye dua ediyordum. O sırada sen karşıma çıkageldin. Bana para verdin. Bende ölü kekliği yeniden çöpe attım. Şimdi bu parayla aileme yiyecek alacağım”. Zengin adam yaşadıklarını anlatmak için Şeyhi’in yanına döndü. Ebu Abbas hazretleri onun anlatmasına fırsat vermeden “Anlaşılan sen parayı kazanırken haram karıştırmamaya dikkat etmemişsin. Bu yüzden de zekât vermede hassas davransan da kazancın şaraba gitti. Çünkü kazanılan şeyler nereden ve nasıl elde edilmişse aynı şekilde de elden çıkar” demiştir⁵⁷¹.

İnancımızda, helal rızık hassasiyetinin yanında, ondaki göz hakkına da dikkat edilirdi. Mesela pideciden eve götürülen börek, çörek vs mutlaka beze sarılır “Kokusunu aldı, hak geçti” mülahazasıyla komşuya ikram edilirdi. Lokantalarda yemekler teşhir edilmez; bir bezle örtülerek, camın önünden geçen, mahrum, imkânı müsait olmayan insanların o yemeklerin lezzetini hissetmemeleri için gereken tedbirler alınırdı.

Esnafın manevi istinatgâhı olan ahiler, her mesleğin erbabını medresedeki talebeler misali takip eder, her işe besmele ve salavat ile başlatırlardı. Böylece esnafın tezgâhı bile birer dergâh halini alırdı. Gaflete düşebilecek bir kişi, usulünce ikaz veya terbiye edilir; kötülük kendine meydan bulamazdı.

Şairin dediği gibi:

“Bize bir nazar oldu.

Cumamız Pazar oldu.

Ne olduysa hep azar azar oldu!”

Bu azar azar bizi çürüten temel hastalıklardan en önemlilerinden birisi olan helal lokma şuuru önemlidir. Sabah işine yolcu ettiği beyine; “Biz açlığa dayanırız; ama ateşe dayanamayız. Bize helal rızık getir” diyen anaların nesliyiz. Onların anlayışıyla yeni nesli inşa etmek geleceğimizi garanti altına almak olacaktır.

“*Ahlak*”, bir toplum içerisinde genel olarak benimsenmiş olan ve o toplum fertlerinin uymak zorunda buldukları davranış şekilleri, kurallar ve moral değerler bütünü olarak tanımlanabilir.

Bu genel tanım ve açıklamalardan sonra ifade etmek gerekir ki, sosyal bir kavram olan ahlak, bazı yönlerden bir toplumdan diğerine değişkenlik gösteren, “*göreceli*” bir kavramdır. Hırsızlık etmek, adam öldürmek, başkasının ırzına, namusuna göz dikmek, yalan söylemek gibi davranış biçimleri pek çok toplumda reddedilse de her toplumun, her milletin kendine göre farklılık gösteren kabul ve retleri ile bu kabul ve retlerden oluşan kendine özgü değer yargıları, bunlarla oluşmuş örf, âdet ve gelenekleri ve bütün bunların çatısı olarak niteleyebileceğimiz “*ahlak*”ı da vardır. Hatta öyle ki, yukarıda pek çok toplumda “*kötü/yanlış/haram/günah/yasak*” gibi tanımlamalarla müştereken reddedildiğini ifade ettiğimiz olumsuz davranışların kimilerinin tabii veya mubah kabul edildiği topluluklar da mevcuttur. Bu itibarla elbette bir “*millî ahlak*” kavramının varlığı da söz konusudur.

Şu hâlde ahlak, bir toplumun tarihî süreç içinde benimsediği hâkim değerler manzumesi, başka bir deyişle ortak kabul ve değerlerinin bir tür bileşkesidir. Toplumun sözü edilen moral değerlerinin bir kısmı, düzen ve asayişini temin için devlet idarecileri tarafından yazılı metin hâline dönüştürülmüş şeklidir. Bu ise hukuku ve hukukun yazılı metinleri olan “*yasa*”ları oluşturmaktadır. Her devlet kendi toplumunun ahlak normlarını az veya çok, ama mutlaka bir şekilde yasalarına aktarır. Bununla birlikte yasalara girmeyen toplumsal değerler ve kabuller, yani ahlak normları da vardır.

Anadolu’da bu zümrelerin en önemlilerinden olan Ahiler, başta sınai ve ticari hayat olmak üzere, bütün mensuplarının sözünü ettiğimiz ortak değerler manzumesi çerçevesinde hareket eden, topluma yararlı “*iyi ve ahlaklı insan*”lar olması ülküsünü benimsemiş bir topluluktur. Bu itibarla Ahilik ve ahlak arasında doğrudan ve hayatın her aşamasında geçerli bir ilişki söz konusudur.

Bu kitabın muhtelif yerlerinde çeşitli vesilelerle ifade edildiği gibi Ahiler sadece esnaf ve zanaat erbabından oluşmuyordu. Özellikle ilk devrelerde müderrisler, kadılar gibi ilmiye sınıfına mensup kimselerin, askerî sınıf temsilcilerinin, hatta devlet adamlarının dahi

* Bu kısım M. Fatih Köksal tarafından yazılmıştır.

Ahi tekkelerine mensup oldukları bilinmektedir. Ancak ilerleyen dönemlerde zamanla Ahi ocakları muhtelif esnaf zümrelerinin merkezlerine, daha sonra da loncaları hâline dönüşmüştür. Bu itibarla Ahilik ve ahlak denince tabii olarak iş ahlakı veya meslek ahlakı kavramları öne çıkmaktadır. “İş/meslek ahlakı”nın çerçevesini bütün boyutlarıyla çizmesi dolayısıyla şu tanım oldukça kapsayıcıdır:

“İş ahlâkı, bir meslekle ilgili herkes tarafından benimsenmiş, tasvip edilmiş, genel kabul görmüş ve o mesleğe mensup olanların özendikleri, ulaşmak için gayret ettikleri, aykırı hareket edenleri kınama, ayıplama, yalnızlığa terk etme, iş birliği yapmama gibi yollarla cezalandırdıkları, ideal yani o meslekle ilgili herkeste karşılıklı güven ve sorumluluk duygusunun yerleşmesine, kişiliğin ve yaratıcılığın gelişmesine imkân veren tavır, davranış, hareket ve düşünce biçimidir.”⁵⁷²

Ahilik İlkeleri

Ahilikte ahlak kuralları, başka bir deyişle “Ahilik ilkeleri”, Ahilik yoluna girenlere bir yandan uygulamalı bir “görgü” olarak öğretilirken, diğer yandan “fütüvvet-nâme” ve “şecerenâme” denen eserler içerisinde yazılı metinler hâlinde aktarılmaktaydı.

“Ahlaklı insan olmak,” bir Ahi için, hayatın temel düsturudur. Bir Ahi için hayatın üç temel mekânı vardı: Evi, iş yeri, ocağı.

Evi, Müslüman Türk’ün en kutsal alanı, bütün mahremiyetin muhafaza yeri; huzur, mutluluk ve esenlik hanesi; eş ve çocukla bir varlık ve bereket ocağı, yuvası.

İş yeri, bir Ahi için sanat veya zanaatının yoğrulduğu, şekillendiği, edep erkânın görgüyle öğrenildiği; takım-tezgâhın manayla bütünleştiği, iş barışının, hoşgörünün, anlayışın, cömertliğin, helal kazancın, alın terinin ve emeğin ulviyetini, iliklerine kadar hissettiği, rızık kapısı bir kutsal mekân...

Ocak; tarihin muhtelif dönemlerinde ve farklı coğrafyalarda tekke, zaviye, ocak, lonca gibi farklı adlarla anılan Ahi ocağı, Ahiler için birer eğitim-öğretim yuvası, adı üstünde âdeta pişecekleri bir ocak idi. Ahi ocaklarında bir yandan dinî-tasavvufî terbiye alan Ahiler, diğer yandan, meslek pirleri tarafından meslek ahlakına dair hem kitabi hem de uygulamalı olarak yetiştiriliyorlardı.

Bu itibarla gerek Selçuklu ve beylikler dönemi gerekse Osmanlı döneminde Anadolu Türk toplumunun ahlaki erdemler bakımından ulaştığı seviyede Ahilerin ve Ahi

ocaklarının inkâr edilemez rolü olmuştur. “*Ahi ahlaki*”nın, esas itibarıyla İslami temelli ahlak anlayışının Türk töresinin kimi unsurlarıyla bütünleşmiş bir hâli olduğunu söylemek yanlış olmaz. Ahi ahlakını belirleyen hususlar, fütüvvetname adı verilen kitaplarda ve şeceremelerde kayda geçirilmiştir. Eğer bu eserleri günümüz almayışıyla ifade etmek gerekirse fütüvvetnameleri “*Ahiliğin anayasası*”, Ahi şeceremelerini ve icazetnamelerini de “*Ahiliğin yönetmelik ve yönergeleri*” olarak kabul etmek mümkündür. İşte bu eserler Ahi ocaklarında zaman zaman okunur ve Ahilerden buralarda yazılı olan bilgilerle amel etmeleri beklenirdi.

Bunlar;

- Ana-babaya iyilik ve ihsanda bulunup, yakın akrabayı ihmal etmemek,
- Arkadaşlarına ve komşularına iyi davranmak,
- Riyayı terk etmek,
- Büyüklere karşı hürmetli olmak,
- Suçları affetmek,
- Kendisinden aşağıda bulunanlara şefkatli davranmak,
- Sözünde ve işinde adalet üzere olmak,
- Yumuşak sözlü olup ehl-i Hak ile oturup kalkmak,
- Hüsnu zanda bulunmak,
- İyi huylu ve mükemmel ahlaklı olmak,
- İşinde ve hayatında doğru, güvenilir olmak,
- Sözünde ve sevgisinde doğru ve vefalı olmak,
- Hizmette ve vermede ayırım yapmamak,
- Yaptığı iyilikten karşılık beklememek,
- Güler yüzlü ve tatlı dilli olmak,
- Hataları yüze vurmamak,
- Dostluğa önem vermek,
- Kötülük edenlere iyilikte bulunmak,
- Hiç kimseyi azarlamamak, dedi-koduyu terk etmek,

- Komşularına iyilik etmek,
- Daima samimi davranmak,
- Başkasının malına hıyanet etmemek,
- Sabırlı olmak,
- Cömert, ikram sahibi olmak,
- Daima hakkı gözetmek,
- Öfkesine hâkim olmak,
- Suçluya yumuşak davranmak,
- Sır saklamak, gelmeyene gitmek,
- Dost ve akrabayı ziyaret etmek,
- İçi, dışı, özü, sözü bir olmak,
- Kötü söz ve hareketlerden sakınmak,
- Maiyetindekileri korumak ve gözetmek,
- Makam ve mevki sahibi iken mütevazı olmak, güçlü ve kuvvetli olunca affetmek,
- İkranda ve iyilikte bulununca başa kakmamak.

Fütüvvetnamelerin bazılarında sayılar değişik olmakla beraber talibin öğrenmesi gereken adap ve erkân da sayılır. Mesela çıraklık süresince en az 124 adap ve erkân kuralı öğretilirken, ustalık ve pirlük döneminde 740 adap ve erkânın bilinmesi gerekirdi. Bunlardan; 124'ü çıraklığa aittir. Söz konusu edep ve adabın bir kısmı; yemek yemeye, su içmeye, söz söylemeye, elbise giymeye, evden çıkmaya, yolda yürümeye ait adaptır.

Bu fütüvvet kuralları, insanın hem evde hem sokakta, çarşıda, pazarda hem de işyerinde geçen zamanını ilgilendiren, daha geniş bir ifadeyle hem ferdi, hem toplumsal ahlakı çerçeveleyen esaslar bütünüdür.

Fütüvvetnamelerin doğrudan Ahilikle ilgili olan, yani Ahilik düsturlarını ortaya koyan bölümlerinde fütüvvet ehli için açık ve kapalı olan kapılardan, neler yapıp neler yapamayacaklarından, yani Ahiler için yasak ve caiz olan özelliklerden, fütüvvet ehli olamayacak kimse ve topluluklardan, fütüvvet ehlini fütüvvetten çıkartacak davranışlardan; hırfet ehli (esnaf), onların pirleri ve uymaları gerekli davranışlardan vs. bahsedilir.

İsteyen herkes Ahi olamazdı. Ahi ocağından içeri girebilmenin de asgari şartları vardı. Fütüvvetnamelere göre Ahiliğe kabul edilmeyen zümreler şunlardır:

“Kâfirler, münafıklar, müneccimler/büyücü medyumlar, içki içenler, zina ve livata yapanlar, röntgenciler, yalan yanlış şeylerle müşteriye aldatan dellaller (reklâmcılar), yalan konuşan, eksik tartan sahtekâr tacirler, merhametsiz kasaplar, yürekleri taşlaşmış cerrahlar, avcılar, bozguncular ve karaborsacı vurguncular.”

Bu noktada, Anadolu’da yazılan ilk fütüvvetname olarak bilinen Farsça Nâsırî Fütüvvetnamesinde diğer fütüvvetnamelerde göremediğimiz bir bilgi olarak fütüvvet ehli olamayacak zümreler arasında on birinci sırada “*vergi memurları*”nı sayması çok ilginçtir. Şöyle diyor: “*Vergi toplayan, her an bir vergi kor ve o yeni vergiye tereddüt bile etmeden bir ad takar. Bu suç, bu günah, kıyamete dek o tatsız tuzsuz adamın boynunda kalır. Böyle kötü işli, kötü huylu ve habis kişiye fütüvvet sözü nereden ulaşacak?*”⁵⁷³

Fütüvvetnamelerde şu davranışların yiğidi yiğitlikten, şeyhi şeyhlikten, Ahiyi Ahilikten, çıkaracağı yazılıdır: “*Şarap içmek, zina yapmak, livata yapmak, dedikodu yapmak, gammazlık ve iftira etmek, kovuculuk edip gıybet yapmak, münafıklık etmek, kibirli olmak, merhametsiz olmak, haset etmek, affetmeyip kin tutmak, yalan söylemek, hainlik etmek, namahreme bakmak, ayıp aramak, cimri olmak, bühtan etmek, hırsızlık etmek, haram yemek.*”

Fütüvvetin özü, iyi huylu olmaktır. Nefisle mücadele etmek, Tanrı buyruklarını tutmak, âdeta kendini halka vakfedip herkese iyilikte bulunmak, bilhassa cömert ve konuksever olmak, din ve mezhep farkı gözetmeksizin bütün insanlara sevgi beslemek, ihtiyaçlarını gidermeye çalışmak ve herkesi bir görüp kendisini herkesten aşağı tutmak, fütüvvetnamelere göre fetâ ehlinde (Ahilerde) bulunması gereken ortak niteliklerdendir.

Ahiliğin en önemli ve aynı zamanda en tanınan ritüeli “*şed kuşanmak*”tır. Şed kuşanırken kuşak yedi kere bağlanır, yedi kere çözülür. Fütüvvetnamelerde açılan ve çözülen bu bağların her birine bir mana yüklenmiştir. Ahi ocağı mensubunun hepsi de “*erdemli insan*” olmanın temel gereklilikleri olan bu manalar şöyle açıklanır⁵⁷⁴:

Buhl (cimrilik) kapısını bağlamalı, sehâ (cömertlik) kapısını açmalıdır,

Kahr kapısını bağlamalı, lütuf kapısını açmalıdır,

Hırs ve heves kapısını bağlamalı, kanaat kapısını açmalıdır,

Lezzet kapısını bağlamalı, nefsi terbiye kapısını açmalıdır,

Halktan ümit kapısını bağlamalı, Hak'tan ümit kapısını açmalıdır,

Boş söz söylemek kapısını bağlamalı, zikir ve okuma kapısını açmalıdır,

Şeytani işler kapısını bağlamalı, Rahmani işler kapısını açmalıdır.

İş ve Meslek İlkeleri

Buraya kadar söylenenler, Ahiliğin ferdi ve toplumsal ahlak bakımından kaydedilmiş kurallarıdır ve hemen hepsi fütüvvetnâmelerde kaydedilmiştir. Bundan başka, iş ve meslek hayatına dair kurallar vardır ki, bu kuralları da kısmen yine fütüvvetnamelerde, ağırlıklı olarak ise Ahi şecerenamelerinde buluyoruz. Başka bir deyişle, Ahi ocaklarında, Ahilerin genel ahlak kuralları teorik olarak fütüvvetnameler kanalıyla öğretilirken, iş ve meslek hayatına dair pratik ahlak kuralları Ahi şecerenameleri marifetiyle öğretilmekteydi.

İş ve meslek hayatına dair kurallar, bütün meslekleri ilgilendiren genel kurallardır. Ancak sayıları çok fazla olmayan “*meslek fütüvvetnameleri*” de vardır ve terzilik, berberlik, çizmecilik vb. bazı meslek fütüvvetnamelerinde daha spesifik olarak ilgili mesleğin ahlak kuralları belirtilecek kadar ayrıntıya girilmiştir. Bu ayrıntılar dışında Ahilikte genel olarak iş, meslek veya çalışma hayatına ilişkin belli başlı ahlak kuralları şöyledir:

1. Her Ahinin muhakkak bir işi, özellikle de sanatı olmalıdır: İşsiz, mesleksiz bir kişi topluma yüküdür. Herkesin bir işi, bir mesleği olması, kimsenin kimseye avuç açmayacağı, herkesin kendine yeteceği bir toplumu da oluşturacaktır. Asalak bir yaşantı Ahilik ilkeleriyle taban tabana zıttır. Ahinin mutlaka bir sanatı olması gerektiği pek çok fütüvvetnamede zikredilir. Her peygamberin bir mesleği olduğu vurgulandıktan sonra buna çeşitli örnekler verilir.

2. Ahi, kendi mesleği dışında ikinci bir işle uğraşmamalıdır: Bu kural da Ahi ahlakının meslek hayatına dair çok önemli bir kuralıdır. Herkes kendi işini, en iyi bildiği mesleği yapmalıdır. Bu suretle hem işlenen mamuller ehil ellerden çıktığı için kaliteli ve standartlara uygun olacak, hem de kimse kimsenin rızkına engel olmayacaktır. Dolayısıyla üreticinin/zanaatkârın sattığı veya ürettiği maldan veya hizmetten emin, müşterinin/kullanıcının aldığı ürün veya hizmetten razı olduğu, huzurlu bir iktisadi hayat vücut bulacaktır.

3. Bir Ahi için “*kazanç*” mutlaka helal olmalı ve hak edilmelidir: Bir sanatkâr, ürettiği mamul veya işten emeğinin karşılığı olan hakkı ne ise onu almalı, asla daha fazlasını

istememeli, almamalıdır. Yapılan iş ve ticarete ise ölçüde, tartıda yanlışlık olmamalı, hele hile ve yalana asla sapılmamalıdır. Ahiliğe girmesi kabul edilmeyen zümreler arasında “*tellâllar*”ın da bulunmasının sebebi budur. Bugün bilinmeyen bir meslek olan tellâllık, bir ürünü olduğundan daha fazla, daha güzel, daha iyi gibi gösteren, parlatan kimselerin mesleği idi. Bugün belki “*çığırkanlık*” olarak karşılayabileceğimiz bu mesleği, günümüzde bir üründe aslında olmayan özellik ve meziyetleri varmış gibi gösteren reklâm ve ilanları hazırlayan reklamcılar veya pazarlamacılara da benzetebiliriz. Bütün bunlar Ahilerin iş ve meslek hayatıyla asla bağdaşmayan durumlarıdır. *Tabib Şerefeddin Fütüvvetnâmesi*’nde tellâllar için “*Bunlar vefasız bir topluluktur. Kendilerinin azıcık faydaları için Müslümanlara çok zarar verirler*” denmektedir⁵⁷⁵.

4. Ahi, mesleğinin en eski pirlerinden kendi ustasına kadar bütün meslek büyüklerini hayırla anmalı, işinde onlar gibi olmaya gayret etmeli ve mutlaka ustasının rızasını almalıdır: “*Usta rızası almak*” şed kuşanmanın temel şartıdır. Bin bir (1001) günlük çiraklık devresini tamamlayan kişi kuşak kuşanabilmek için gerekli bütün şartları yerine getirirse de temel şart usta rızasıdır. Usta rızası almak demek, mesleğinde yeterli olmak ve insanî nitelikler bakımından olgunluğa ulaşmak demektir. Özellikle Ahi şeceremelerinde ustalarına karşı gelmenin ağır cezaları olan bir suç olduğu vurgulanır.

5. Ahi “*hırs*” ve “*aç gözlülük*”ten de uzak durmalıdır: Kazandığıyla yetinmek, daha çok... daha çok kazanmak, hep kazanmak isteği şeytan dürtüsüdür ve bunun sonucu yoktur. Ahi her şey den önce mütevazı olmalıdır. Eskilerin tama’ da dedikleri aç gözlülük, insanı, insani vasıflardan uzaklaştırır; az olanla yetinmek, nefse kapılmayıp riyazet göstermek Ahiliğin temel kurallarındandır. Bu bağlamda, fütüvvetnamelerde Ahiliğe kabul edilmeyen zümreler arasında sayılan “*karaborsacılar ve vurguncular*”ı da hatırlatmak gerekir. Ahi ocaklarında bunu engellemek için birtakım tedbirler alınmıştır.

Yine Tabib Şerefeddin Fütüvvet-namesinde karaborsacıların neden fütüvvet giremeyecekleri açıklanırken şöyle denmektedir: “*Çünkü bunlar buğdayı kıtlık olsun diye satmayıp saklarlar. (Kıtlık çıktıktan sonra) satıp halkı kandırırlar. Böyle kişiler dinsiz olurlar. Dinlerini dünyaya satan kimselerdir.*”⁵⁷⁶

6. Ahi mal ve para yığmamalıdır: Ahi ilkelerine göre esnaf ve sanatkârlar, zengin olmak için başkasına zarar vermeyi düşünmezler. Bazı araştırmacılar Ahiliğin başta bu özelliği olmak üzere kimi iktisadi kurallarının Osmanlı toplumunda toplumda kapitalist bir sınıfın ve kapitalist bir üretim biçiminin oluşmasına imkân vermediğini ifade etmişlerdir⁵⁷⁷.

Ahiler, para biriktirmedikleri gibi, kazandıklarının arta kalan kısmından fakirlere ve işsizlere yardım ederlerdi ve bu yardım, çoğunlukla Ahi ocağı aracılığıyla yapılırdı.

7. Ahi gerek meslektaş ve iş arkadaşlarına gerekse müşterilerine karşı sabırlı, yumuşak başlı, müşfik ve merhametli, güler yüzlü, güzel sözlü ve cömert olmalıdır.

³⁷⁵ İbrahim Durak ve Atilla Yücel, "Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri Ve Günümüze Yansımaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XV/2 (2010), s.153.

³⁷⁶ Durak, Yücel, *agm*, s.153.

³⁷⁷ İbni Manzur, *Lisanü'l- Arab*, Mısır,1301H, XXI, s.374; Ali İrfan, *Mufassal Ahlâk-ı Medenî*, İstanbul 1327, s.63; Ali Seyyidi, *Ahlâk-i Dinî*, s.7; Ali Kemal, *İlm-i Ahlâk*, İstanbul 1330 s.7; Hüsametdin Erdem, *Ahlak Felsefesi*, Konya 2015, s.13.

³⁷⁸ Ali İrfan, *Mufassal Ahlâk-ı Medenî*, s.63; *İlm-i Ahvâl-i Ruh*, İstanbul 1341, s.75-76.

³⁷⁹ İbni Miskeveyh, *Ahlâkı Olgunlaştırmak*, (çev. A. Şener, C. Tunç, İ. Kayaoğlu), Ankara 1983, s.11,36; İmam Gazzalî, *İhyau Ulûmî'd- Dîn*, Mısır, (ty), III, s.53; Kınalızâde Ali Efendi, *Ahlâk-i Alâî*, Mısır 1248, I, s.53; Ali İrfan, *İlm-i Ahvâl-i Ruh*, s.76; Ali Nazima, *Ta'lim-i Vildan*, İstanbul 1323, s.3; M. Ali Aynî, *Türk Ahlâkçuları*, I, s.135.

³⁸⁰ Mustafa Çağırıcı, *İslâm Düşüncesinde Ahlâk*, İstanbul 1989, s.5.

³⁸¹ H. Erdem, *age*, s.15.

³⁸² Ali Nazima, *age*, s.3; Abdurrahman Şeref, *İlm-i Ahlâk*, İstanbul 1316, s.5.

³⁸³ Recep Kılıç, *İslam Ahlakı (Temel Konular Güncel Yorumlar)*, Ankara 2015, s.17-20.

³⁸⁴ Mustafa Çağırıcı, "Edep", *DİA*, X, İstanbul 1994, s.413.

³⁸⁵ Daha fazla bilgi için bk. M. Çağırıcı, *age*, s.413; Kılıç, *age*, s.20-21.

³⁸⁶ *Encyclopedia of the Social Sciences*, (ed. by E. R. A. Seligman), III, 658, New York, zikreden: Kılıç, *age*, s.22 vd.

³⁸⁷ *Encyclopedia of the Social Science*, III, 351-352, zikreden Kılıç, *age*.

³⁸⁸ Ahmet Hamdi Akseki, *Ahlâk Dersleri*, Ankara 1340-1342, s.8-9.

³⁸⁹ Bilgi için bk. Kılıç, *age*, s.22-23.

³⁹⁰ Kur'an, Âl-i İmran: 3/32; Nisa: 4/13; Nur: 24/54.

³⁹¹ Kur'an, Kalem: 68/4.

³⁹² Kur'an, Ahzab: 33/21; Hac: 22/78.

³⁹³ Hüseyin Karaman, *İslam Ahlakı (Temel Konular Güncel Yorumlar)*, Ankara 2015, s.51 vd; Hüsametdin Erdem, *Sondevir Osmanlı Düşüncesinde Ahlak*, s.20; Cafer Sadık Yaran, *İslam Ahlâk Felsefesine Giriş*, İstanbul 2011, s.13 vd; Osman Pazarlı, *İslâm'da Ahlâk*, İstanbul 1980, s.60-62.

³⁹⁴ H. Karaman, *agy*.

³⁹⁵ Kur'an, Tîn 95/4.

³⁹⁶ Kur'an, Hicr 15/29.

³⁹⁷ Kur'an, Yusuf 12/53.

³⁹⁸ Müslim, *Müsaafirin*, 201; Nesâî, *İftitah*, 16, 17.

³⁹⁹ H. Karaman, *age*, s.55 vd.

⁴⁰⁰ Bu ilkelerden bazıları için bk. Kur'an, Nisa: 4/36, 58,93; Nâzi'ât: 79/40-41; Hucurat: 49/12; Hümeze: 104/1; Hac: 22/30; İsrâ: 17/32, 34; Âl-i İmrân: 3/134; Ahzâb: 33/21; Hûd: 11/112.

⁴⁰¹ Buhari, *İman*, 39; *Büyü*, 2; Müslim, *Müsâkât*, 107, 108.

⁴⁰² Müslim, *Kitabü'l-Birr*, Bab 5, 14; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, s.227-228; Dârimi, *Büyü*, s. 2.

⁴⁰³ Kur'an, Enfâl: 8/29.

⁴⁰⁴ Kur'an, Haşr: 59/7.

⁴⁰⁵ Kur'an, Fetih: 48/10.

⁴⁰⁶ Müslim, *Salatü'l-Musaafirin*, s.139.

⁴⁰⁷ Muvatta, *Hüsnu'l-Hulk*, s.8.

⁴⁰⁸ Kur'an, Necm, 53/3-4.

⁴⁰⁹ Kur'an, Kalem: 68/4.

⁴¹⁰ Kur'an, Ahzab: 33/21; Hac: 22/78.

⁴¹¹ Bk. H. Karaman, *age*, s.60.

⁴¹² Erdem, *Sondevir Osmanlı Düşüncesinde Ahlak*, s.20.

- ⁴¹³ Kur'an, Nisa: 4/59; Muhammed: 47/10; Casiye: 45/21; Sa'd: 38/28.
- ⁴¹⁴ Bilgi için bk. Muhammed Ebû Zehra, *İslâm Hukuku Metodolojisi*, (çev. A. Şener), Ankara 1979, s. 236; Abdülvehhâb Hallâf, *İslâm Hukuk Felsefesi*, (çev. H. Atay), Ankara 1973, s. 237; A. Refik Gür, *Hukuk Tarihi ve Tefekkürü Bakımından 'Mecelle'*, İstanbul 1977, s.149, madde 45.
- ⁴¹⁵ Hüseyin Karaman, *age*, s.62.
- ⁴¹⁶ Hayrettin Karaman, "Âdet", *DİA*, I, İstanbul 1988, s. 369 vd.
- ⁴¹⁷ Hüsamettin Erdem, *age*, s.20.
- ⁴¹⁸ Konuyla ilgili bilgi için bk. Hüsamettin Erdem, *age*, s.25-33; Hüseyin Karaman, *age*, s.64-66.
- ⁴¹⁹ Ahmet Hamdi Akseki, *Ahlak İlmi ve İslam Ahlakı*, (Sadeleştiren: Ali Arslan Aydın), Ankara, (ty)., s.31.
- ⁴²⁰ Ümit Berkman, "Sosyal Sorumluluk, İş Ahlakı Gelişimi ve Yakın Geleceği", www.kho.edu.tr/yayinlar/bilimdergisi/bilimler/doc/1999-2/bilder5.doc.
- ⁴²¹ Ahmet Diken, Meral Erdiren Çelebi, *İşletmelerde İş Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk İlişkisi, Değerler Bilançosu*, Konya 2015, s.219-220.
- ⁴²² Ömer Torlak, "İĞİAD 2008 İslam İş ve Ticaret Ahlakı Raporu", 30.5.2008; zikreden, Halil Zaim, *İş Hayatında Erdemli İnsan*, İstanbul 2012, s.30.
- ⁴²³ Torlak, *agy*.
- ⁴²⁴ Bk. A. Diken, M.E. Çelebi, *agm*, s.220.
- ⁴²⁵ Bk. Aylin Ünal, İhsan Taylan Çelik, "Çalışma Ahlakı Üzerine Kültürler Arası Bir Araştırma", *İş Ahlakı Dergisi*, S.1 (2008), s.4, <http://isahlakidergisi.com/wp-content/uploads/2014/05/sayi02-unal.pdf> (29.01.2016); A. Diken, M.E. Çelebi, *agm*, s.220-221.
- ⁴²⁶ A. Diken, M.E. Çelebi, *agm*, s.221.
- ⁴²⁷ Sadık Cafer Yaran, *İslam Ahlak Felsefesine Giriş*, İstanbul 2011, s.119-120,134; *Ahlak ve Etik*, İstanbul 2010, s.151-152.
- ⁴²⁸ Bk. A. Diken, M. E. Çelebi, *agm*, s.221-222.
- ⁴²⁹ Ömer Torlak, *İş Etiği*, (ed. Nuray Tokgöz), Eskişehir 2013, s.8 vd.
- ⁴³⁰ H. Zaim, *age*, s.31-32.
- ⁴³¹ Tesniye: 15/6; 28/12.
- ⁴³² Leviller: 25/35-36; Çıkış: 22/25.
- ⁴³³ Berrak Kurtuluş, "İş Ahlakı", *Geçmişte ve Günümüzde, Sosyal Siyaset Konferansları*, S.50 (2005), Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş Armağan Özel Sayısı, s.738-759; <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iusskd/article/view/1023000269> (28.01.2016).
- ⁴³⁴ Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu*, (çev. Zeynep Gürata), Ankara 1999, 79; www.iskenderiyekutuphanesi.com (29.01.2016).
- ⁴³⁵ H. Zaim, *age*, s.31-32; A. Diken, M. E. Çelebi, *agm*, s.231-232.
- ⁴³⁶ Kur'an, Ahzâb: 33/72.
- ⁴³⁷ Erdem, *age*, s.89-90.
- ⁴³⁸ Bk. Yılmaz Yaman, "Sosyal Sorumluluk Kampanyaları", www.siviltoplum.com/1_tanitim/3.pdf.
- ⁴³⁹ A. Diken, M. E. Çelebi, *agm*, s.237-238.
- ⁴⁴⁰ Kur'an, Nisa: 4/126.
- ⁴⁴¹ Kur'an, Bakara: 2/115,164; Rum: 30/20-25; Enbiya: 21/31-33; Nahl: 16/10-11, 65, 69, 79; Neml: 27/60; Ahmed b. Hanbel, III, s.184, 191; Müslim, *Müsakat*, s. 7-10, 12; Münavi, *Feyzu'l-Kadir*, 6/39.
- ⁴⁴² Ahmed b. Hanbel, III, s. 439; Ebû Dâvûd, *Cihâd*, 44/2551.
- ⁴⁴³ H. Remzi, *Ahlak-ı Hamidî*, İstanbul 1310, s.116-119.
- ⁴⁴⁴ Kur'an, Ahzab: 33/72; Haşr: 59/9; Muhammed b. Allân, *Delîlu'l-Fâlihîn*, Mısır 1971, I, 390.
- ⁴⁴⁵ Bk. Tirmizî, *Birr*, 16.
- ⁴⁴⁶ Kur'an, Bakara: 2/115.
- ⁴⁴⁷ Kur'an, Fatıha: 1/1-2.
- ⁴⁴⁸ TÜKÇEV; <http://www.cevreonline.com/CevreKR/cevrekiriligiyi%20ve%20turleri.htm> (04.04.2012).
- ⁴⁴⁹ Ali Seyyidî, *Ahlâk-ı Dinî*, İstanbul 1329, s.142.
- ⁴⁵⁰ Müslim, *Musakat*, s.10.
- ⁴⁵¹ Kur'an, İsrâ: 17/44; Nur: 24/41; Hadid: 57/1.
- ⁴⁵² Kur'an, Lokman: 31/20; İbrahim: 14/32-33; Casiye: 45/13; Nahl: 16/12-13.
- ⁴⁵³ Kur'an, Müddessir: 74/4, 5; Maide: 5/6; En'âm: 6/99, 141; Bakara: 2/222; Müslim, *Taharet*, s.1.
- ⁴⁵⁴ Müslim, *Taharet*, s. 1; Darimi, *Vudu*, s.2.
- ⁴⁵⁵ Kur'an, A'raf: 7/31; Buhârî, *Libas*, s.1; İbn-i Mâce, *Libas*, 23.
- ⁴⁵⁶ Kur'an, İsrâ: 17/26-27.

-
- 457 Kur'an, Furkan: 25/67.
- 458 Kur'an, Araf: 7/31.
- 459 Kur'an, Kamer: 54/49.
- 460 Cafer Sadık Yaran, *İslam Ahlak Felsefesine Giriş*, İstanbul 2011, s.141-142.
- 461 Kur'an, Furkan: 25/67.
- 462 Kur'an, Tekasür: 102/8; İsrâ: 7/14.
- 463 Bk. Yaran, *age*, s.144.
- 464 Kur'an, Bakara: 2/30.
- 465 Ebu Davud. *Edeb*, 58; Tirmizi, *Birr*, 16.
- 466 Kur'an, Nahl: 16/49, 50; Kur'an, Rahman: 55/6; Hac: 22/18.
- 467 Kur'an, İsrâ: 17/44; Hadid: 57/1; Cuma: 62/1; Nur: 24/41.
- 468 Kur'an, Duhan: 44/38, 39; Rum: 30/8.
- 469 M. Nakib el- Attas, *İslam ve Laisizm*, (çev. S. Ayaz), İstanbul 1994, s.61.
- 470 Bk. Müslim, *Mesacid*, s.3; Mesai, *Mesacid*, s.42.
- 471 Kur'an, Bakara: 2/115.
- 472 Kur'an, Nur: 24/35.
- 473 Kur'an, Bakara: 2/164; Rum: 30/20-25; Enbiya: 21/31-33; Yasin: 36/33-40.
- 474 Kur'an, Rum: 30/41; Mü'minun: 23/71.
- 475 Kur'an, A'râf: 7/172.
- 476 Kur'an, Tevbe: 9/111.
- 477 Kur'an, Bakara: 2/16.
- 478 Kur'an, Âl-i İmrân: 3/177.
- 479 Kur'an, Bakara: 2/175.
- 480 Kur'an, Bakara: 2/85.
- 481 Elmalılı, *Hak Dini*, İstanbul 1971, I, s.242-243.
- 482 Müslim, *Tahâret*, s.1; Tirmizî, *Da'avât*, 85.
- 483 Kur'an, Bakara: 2/207.
- 484 Kur'an, Cumu'a: 62/11.
- 485 Kur'an, Nûr: 24/37.
- 486 Kur'an, Tâhâ: 20/124.
- 487 Kur'an, Talâk: 65/2-3.
- 488 Kur'an, A'râf: 7/96.
- 489 Kur'an, Mâide: 5/100.
- 490 Âsım Efendi, *el-Okyanûsü'l-Basît*, İstanbul 1305, III, s.72-73.
- 491 Kur'an, Fussilet: 41/30.
- 492 Kur'an, Ahkâf: 46/13.
- 493 Kur'an, Hûd: 11/112; Şûrâ: 42/15.
- 494 Müslim, *İmân*, 62; Tirmizî, *Zühd*, 61; İbn Mâce, *Fiten*, 12; Dârimî, *Rikâk*, 4; Ahmed b. Hanbel, III, 413; IV, 385.
- 495 Tirmizî, *Büyû'*, s.4; İbn Mâce, *Ticârât*, s.1; Dârimî, *Büyû'*, s. 8.
- 496 Buhârî, *İmân*, s.164; Ebû Dâvûd, *Büyû'*, s.50; Tirmizî, *Büyû'*, s.74.
- 497 Kur'an, İsrâ': 17/23-39.
- 498 Kur'an, İsrâ': 17/35.
- 499 Kur'an, Mü'minûn: 23/51.
- 500 Kur'an, Bakara: 2/168.
- 501 Kur'an, Bakara: 2/172; Maide: 5/88.
- 502 Taberânî, *el-Kebîr*, (yay. Hamdi es-Selefi), X, Musul 1404/1983, s.74; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, (yay. M. Abdülkadir Atâ), VI, Beyrut 1414/1994, s.128; Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid*, X, Beyrut 1412, s.520.
- 503 Kur'an, Bakara: 2/168; Maide: 5/88; Enfâl: 8/69; Nahl: 16/ 114.
- 504 Kur'an, Maide: 5/4, 5; A'râf: 7/157; Enfâl: 8/26; Yunus: 10/93; Nahl: 16/72; İsrâ': 17/70; Mü'minûn: 23/51; Mü'min / Gâfir: 40/ 64; Câsiye: 45/16.
- 505 Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyyât*, (yay. Adnan Derviş-Muhammed el-Misrî), Beyrut, (ty), *Müessesetü'r-Risâle*, s. 400.
- 506 Dârimi, *Büyû'*, s.2; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, s.194, 227, 228.
- 507 Müslim, *Birr*, s.14, 15; Tirmizî, *Zühd*, s.52; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, s.182, 227, 228; V, 251, 252, 256.
- 508 Müslim, *Zekât*, s.65; Tirmizî, *Tefsîr*, s. 2/36.
- 509 Taberânî, *el-Evsat*, V, Kahire 1415, s.251, Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid*, III, Kahire 1407, s.210; X, s.292.
- 510 Buhârî, *Umre*, s.1; Müslim, *Hacc*, s.437.
- 511 Buhârî, *Muhsar*, 9-10; Müslim, *Hac*, s.438.

- ⁵¹² Kur'an, Ahkâf: 46/31.
- ⁵¹³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, s.312; Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil*, V, s.126; Ebussuûd, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, VIII, s.89; Elmalılı, *Hak Dini*, VI, s. 4362.
- ⁵¹⁴ Müslim, *Birr*, s.60.
- ⁵¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, s.240.
- ⁵¹⁶ Buhârî, *Mezâlim*, s.10; *Rikâk*, s.48.
- ⁵¹⁷ Kur'an, Mutaffifîn: 83, s.1-9.
- ⁵¹⁸ Bk. Asım Efendi, *el-Okyanûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, II, İstanbul 1305, s.802-803; Zemahşerî, *age* IV, s.718-719; Ebussuûd, *age*, IX, s.124-126; Elmalılı, *age*, VIII, s.5648-5650.
- ⁵¹⁹ Kur'an, Nisâ': 4, s.29.
- ⁵²⁰ Ahmed b. Hanbel, V, s.113.
- ⁵²¹ Buhârî, *Îmân*, s.42, *Mevâkîtü's-salât*, s.3, *Zekât*, s.2, *Şurât*, s.1; Müslim, *Îmân*, s.42, 97-98; Nesâî, *Bey'at*, s.6,17; *Taberânî*, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, (yay. Hamdi es-Selefi), II, Beyrut 1404/1983, s. 334.
- ⁵²² Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, IV, Kahire 1327-28/1910, s.62.
- ⁵²³ Kur'an, Nisâ': 4/29.
- ⁵²⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, s.113.
- ⁵²⁵ Müslim, *Zekât*, s. 103.
- ⁵²⁶ İbn Mâce, *Ticârât*, s.1; Dârimî, *Büyû'*, s.6; Ahmed b. Hanbel, VI, s.31, 42.
- ⁵²⁷ Ebû Dâvûd, *Zekât*, s.26; İbn Mâce, *Ticârât*, s.25.
- ⁵²⁸ Ebû Dâvûd, *Büyû'*, s.26; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VI, s.78.
- ⁵²⁹ Ebû Dâvûd, *Büyû'*, s.71; Tirmizî, *Büyû'*, s.53; Nesâî, *Büyû'*, s.15; İbn Mâce, *Ticârâ*, s.43; Ahmed b. Hanbel, VI, s.49, 208, 237.
- ⁵³⁰ Buhârî, *Rikâk*, s.10; Müslim, *Zekât*, s.116, 119; Tirmizî, *Menâkıb*, s.32, 64; Dârimî, *Rikâk*, s.62; Ahmed b. Hanbel, V, s.117, 131, 132, 219.
- ⁵³¹ Kur'an, Tekâsür: 102/1.
- ⁵³² Müslim, *Zühd*, s.3-4; Tirmizî, *Zühd*, s.31, *Tefsîr*, s.102/1; Nesâî, *Vesâyâ*, s.1; Ahmed b. Hanbel, II, s.41, 368; IV, s.24- 26.
- ⁵³³ Münâvî, I, s.290.
- ⁵³⁴ Ahmed b. Hanbel, IV, s.197, 202; Sahîhu İbn Hibbân bi-Tertîbi İbn Balbân, VIII, s.6; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, II, s.446.
- ⁵³⁵ İbn Mâce, *Ticârât*, s.1; Ahmed b. Hanbel, V, s.372, 381.
- ⁵³⁶ Buhârî, *De'avât*, s.39, 44-46; Müslim, *Zikr*, s.49; Ebû Dâvûd, *Vitr*, s.32; Tirmizî, *De'avât*, s.76; Nesâî, *İsti'âze*, s.17, 26; İbn Mâce, *Du'â'*, s.3; Ahmed b. Hanbel, VI, s.57, 207.
- ⁵³⁷ Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, I, Beyrut 1415/1994, s.289.
- ⁵³⁸ Münâvî, I, s.289-290.
- ⁵³⁹ Buhârî, *Rikâk*, s.15; Müslim, *Zekât*, s.120; Tirmizî, *Zühd*, s.40; İbn Mâce, *Zühd*, s.6; Ahmed b. Hanbel, II, s.243, 261, 315, 390, 438, 443, 539, 540.
- ⁵⁴⁰ İbn Mâce, *Zühd*, s.24.
- ⁵⁴¹ Buhârî, *Ferâiz*, s.15; Müslim, *Ferâiz*, s.14; Ebû Davûd, *Buyû'*, s.9; İbn Mâce, *Mukaddime*, s.11; *Sadakât*, s.13.
- ⁵⁴² Kur'an, Bakara: 2/245; Maide: 5/12; Hadîd: 57/11, 18; Tegâbün: 64/17.
- ⁵⁴³ Ebû Dâvûd, *Büyû'*, s.11; İbn Mâce, *Sadakât*, s.16; Dârimî, *Büyû'*, s. 46.
- ⁵⁴⁴ Buhârî, *Havâlât*, s.1-2, *İstikrâz*, s.12; Müslim, *Müsâkât*, s.33; Ebû Dâvûd, *Büyû'*, s. 10.
- ⁵⁴⁵ Kur'an, Bakara: 2/280.
- ⁵⁴⁶ İbn Mâce, *Ruhûn*, s.4.
- ⁵⁴⁷ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VI, s.120.
- ⁵⁴⁸ *Müsnedü Ebî Ya'lâ*, (yay. Hüseyin S. Esed), VII, Dimaşk 1404/1984, s. 349; Beyhakî, *Şu'abü'l-Îmân*, (yay. Abdülali A. Hâmid), VII, Bombay-Riyad 1423/2003, s.233.
- ⁵⁴⁹ Kur'an, Nisâ': 4/58; Müslim, *İmâret*, s.16.
- ⁵⁵⁰ Müslim, *İmâret*, s.16.
- ⁵⁵¹ Ebû Dâvûd, *Büyû'*, s.1; İbn Mâce, *Ticârât*, s.3.
- ⁵⁵² Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir*, İstanbul 2004, s. 65.
- ⁵⁵³ Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, 2/88.
- ⁵⁵⁴ Buhârî, *Zekât*, s.18.
- ⁵⁵⁵ Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr*, 2/8.
- ⁵⁵⁶ "Yeryüzünde yürüyen her canlının rızkı, yalnızca Allah üzerinedir. Allah o canlının durduğu yer ve sonra bırakılacağı mekânı bilir." Kur'an, Hud: 11/6.
- ⁵⁵⁷ Kur'an, Şûrâ: 12.
- ⁵⁵⁸ Nesâî, *Buyû'*, s.1.
- ⁵⁵⁹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, IV, no. 4235, 4236.

-
- ⁵⁶⁰ Darimî, *Buyû'*, s.8.
- ⁵⁶¹ İmam Gazzalî, *İhyâ*, 1/307.
- ⁵⁶² Müslim, *Zekât*, s.65; Tirmizî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, s.3.
- ⁵⁶³ Buhârî, *Buyû'*, s.7; Nesâî, *Buyû'*, s. 2.
- ⁵⁶⁴ *Şerh-i Mesnevi*, 3/832-834.
- ⁵⁶⁵ Tirmizi, *Sıfatü'l-Kiyame*, s.1.
- ⁵⁶⁶ Buhârî, *Menâkıbu'l-Ensâr*, 26; İmam-ı Gazzali, *İhya'u Ulüm'id-Din*, II, İstanbul 1992, s. 404.
- ⁵⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, I, s.387.
- ⁵⁶⁸ Bahattin Ergezer, *Türk Tarihinden Damlalar*, (ty), s.46.
- ⁵⁶⁹ Nezihe Araz, *Anadolu Evliyalari*, İstanbul (ty), s.79.
- ⁵⁷⁰ *Tefsiri Şa'râvî*, 1/2370 el-Mektebetü'ş Şâmîle, İbnul Cevzi, *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, X, Hilyetül Evliya, II, İstanbul (ty), s.193.
- ⁵⁷¹ "Helâlin Ehemmiyeti", *Lamelif Dergisi*, S.40 (Ocak 2011), s.7.
- ⁵⁷² Mehmet Şahin, "İş Ahlâkının İktisadî Gelişmedeki Önemi Üzerine Bir Deneme", *Türk Kültürü ve Ahilik XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Bildirileri*, 13 Eylül 1985-Kırşehir, İstanbul 1986, s. 109.
- ⁵⁷³ Abdülbaki Gölpınarlı, "İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları", *İÜ İktisat Fakültesi Mecmuası*, XI/1-4 (1949-1950), s. 318.
- ⁵⁷⁴ M. Fatih Köksal, *Ana Kaynaklarıyla Türk Ahiliği*, İstanbul 2015, s. 273.
- ⁵⁷⁵ Köksal, *age*, s. 191-210.
- ⁵⁷⁶ Köksal, *agy*.
- ⁵⁷⁷ Enver Behnan Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul 1964, s. 207-251; Ahmet Tabakoğlu, "Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Ahilik", *Türk Kültürü ve Ahilik XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri*, 13-15 Eylül 1985 Kırşehir, İstanbul 1986, s. 49.

KAYNAKÇA

ABSARILIOĞLU, Ahmet, *Çankırı'nın Evrensel Özelliklere Sahip Yöresel Kültür Değeri Yaran*, Çankırı 2004.

_____, "Ahilik Teşkilatı ve Yâran Meclisleri ile İlişkileri", *II. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri 17-18 Eylül 2004*; Yaran Kültürü ve Çankırı, Çankırı Valiliği Yayınları, Ankara (ty).

Abdurrahman Şeref, *İlm-i Ahlâk*, İstanbul 1316.

ACAR, Ali, "Küreselleşme Sürecinde Ahilik Kodları ve Normlarının Yeniden Değerlendirimi", *1. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı*, I, 12-13 Ekim 2004, Kırşehir 2004.

Ahi Evren, "Letâif-i Hikmet", Paris Bibliothèque Nationale, no: 2880.

Ahmed Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri*, I, (çev. Tahsin Yazıcı), Maarif Basımevi, Ankara 1953.

Ahmed b. Hanbel, *Müsnet*, Beyrut, (ty).

AK, Ayhan-Eyüp Zengin, "Evrensel Bir Denetim Aracı Olarak Ombudsman ve Türkiye'nin Katkısı", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, IV/1 (2015).

AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, (1243-1453), I, II, Cem Yayınevi, İstanbul 1995.

AKGÜNDÜZ, Ahmed-Said Öztürk, "Osmanlı Döneminde Kalitenin Önemi", *Elektrik ve Elektronik Dergisi*, Temmuz Sayısı (1999).

AKKUŞ, Mustafa, "İstila Döneminde Anadolu Şehirlerinin Korunmasında Ahiler: Konya ve Ahi Ahmed Şah", *Yeni İpek yolu Konya Kitabı*, XIV, Konya Ticaret Odası Yayınları, Konya 2013. s.31-45.

_____, "Ahi Evren'in Moğol Tahakkümüne Bakışı ve Ahilerin Moğol Karşıtlığının Sebepleri", *II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu Bildiriler*, I, Kırşehir 2012, s.325-347.

AKKUŞ, Osman, "Ahilik Teşkilatlarına Tarihsel Bir Perspektiften Bakış", *1. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 12-13 Ekim 2004, I, Kırşehir 2004.

Aksarayi, *Musameratü'l-Ahbar*, (çev. Mürsel Öztürk), TTK Yayınları, Ankara 2000.

AKSEKİ, Ahmet Hamdi, *Ahlak İlmi ve İslam Ahlakı*, (Sadeleştiren: Ali Arslan Aydın), Nur Yayınları, Ankara.

AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e)*, Kültür Koleji Yayınları, Ankara 1993.

Ali İrfan, *Mufasssal Ahlâk-ı Medenî*, İstanbul 1327.

_____, *İlm-i Ahvâl-i Ruh*, İstanbul 1341.

Ali Kemal, *İlm-i Ahlâk*, İstanbul 1330.

Ali Nazima, *Ta'lim-i Vildan*, İstanbul 1323.

Ali Seydî, *Ahlâk-ı Dinî*, İstanbul 1329.

ALGAR, Hamid, “Şed”, *DİA*, XXXVIII, İstanbul 2010, 405-406.

ANADOL, Cemal, *Türk-İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

ANONİM, *Selçuk-Nâme/Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi*, III, (çev. Feridun Nafiz Uzluk), Uzluk Yayınları, Ankara 1952.

_____, *Menâkıb-ı Hüncâr Hacı Bektaş-ı Velî (Velâyet-nâme)*, (haz. Abdülbâki Gölpınarlı), İnkılap Kitapevi, İstanbul 1958.

_____, “Fütüvvetnâme”, Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi, no. 1023.

Aristoteles, Nikomakhos'a Etik, (çev. S. Babür), Ayraç Yayınları, Ankara 1988.

ARSLAN, Ahmet, *Felsefeye Giriş*, Ankara 1999.

Âsım Efendi, *el-Okyanûsü'l-Basît*, III, İstanbul 1305.

ASLANOĞLU, İbrahim, *Yazarı Belli Olmayan Bir Fütüvvetname*, Ankara 1997.

_____, “Fütüvvetnameler ve Bir Fütüvvetname”, *Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Kırşehir 2004.

Aşıkpaşazade, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1970.

ATAMAN, Sadi Y[aver], *Memleket Havaları, 1/ Esnaf Türküleri*, İstanbul 1954.

AVŞAR, Zakir, *Ombudsman: İyi Yönetilen Türkiye İçin Kamu Hakemi*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara 2007.

_____, “Özdenetim, Sosyal Sorumluluk ve Medyada Ombudsmanlık Uygulamaları”, *Ombudsman Akademik Dergisi*, S.1 (2014).

AYVA, Aziz, “Ahilik, Esnaf Destanları ve Ermenekli Hasan Tahsin'in Berber Destanı”, *Yeni İpek Yolu Konya Kitabı*, XIV, Konya Ticaret Odası Yayını, Konya 2013.

_____, “Ahinâme”, “Püf Noktası”, “Pabucu Dama Atılmak”, *Ahilik Ansiklopedisi*, I-II, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Yayınları, Ankara 2014.

Mehmet Ali Ayni, *Türk Ahlâkçıları*, I-II, İstanbul 1939.

AZAMAT, Nihat, “Evhadüddîn-i Kirmânî”, *DİA*, XI, İstanbul 1995.

BAHADIR, Oktay, “Ombudsmanlık Kurumunun İsveç, İngiltere ve Fransa ile Karşılaştırmalı Denemesi”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, S.1 (2010).

BARRO, Robert J, *Human Capital and Economic Growth*, (ed. Jakson Hole), *Policies For Long-Run Economic Growth*, Federal Reserve Bank of Kansas City 1992.

BAYAR, Muharrem, “Arşiv Vesikalarına Göre Bolvadin’de Ahi Teşkilatı ve Bir Ahi Şeceresinin Tanıtımı”, *1. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı*, I, 12-13 Ekim 2004, Kırşehir 2004.

BAYRAM, Mikâil, *Ahi Evren ve Ahilik Teşkilatının Kuruluşu*, Konya 1990,1991.

_____, *Sosyal ve Siyasi Boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlâna Mücadelesi*, Nüve Kültür Merkezi Yayınları, Konya 2005.

_____, *Bacıyan-ı Rum: Anadolu Selçukluları Zamanında Genç Kızlar Teşkilatı*, Konya 1987.

_____, *Şeyh, Evhadü’-d-din Hamid el Kirmânî ve Evhadiyye Tarikatı*, Damla Matbaacılık, Konya 1993.

_____, *Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evren*, Bayrak Matbaası, İstanbul 2001.

_____, *Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rum, Anadolu Bacıları Teşkilatı*, NKM Yayınları, İstanbul 2008.

_____ “Türkiye Selçukluları Döneminde Bilimsel Ortam ve Ahiliğin Doğuşuna Etkisi”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.10 (2001).

BAYRAM, Sadi, “Ahilik ve Bir Ahi Şeceresi”, *Bellekten*, LVIII/222 (1994).

BAYRAM, Selahattin, “Osmanlı Devleti’nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Loncaları”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 21 (2012).

BAYRAKTAR, M. Faruk, *İslam Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1984.

BAYRI, M. Halit, “Dursunbey’de Kış Sohbetleri”, *Halk Bilgisi Haberleri*, S.78 (1938).

BENLİ, Yusuf, “Âhilikte Şîlik Etkisi ve Ahiliğin Anadolu’da Alevîliğe Tesirleri Meselesine İlişkin Bazı Değerlendirmeler”, *Hikmet Yurdu*, S.3 (2009).

Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VI, (yay. M. Abdülkadir Atâ), Beyrut 1414/1994.

BİLGİN, Orhan, “Fahreddin Irâkî”, *DİA*, XII, İstanbul 1995.

BODUR, Hüsnü Ezber, “Ahilik ve Türk Girişimcilik Kültürünün Oluşumuna Katkıları”, *II. Uluslar Arası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.

BOZYİĞİT, A. Esat, “Esnaf Destanları”, *Türk Folklor Araştırmaları*, 1988/2.

Buhari, *el-Camiu's-Sahih*, İstanbul 1315.

BURAK, Durdu Mehmet-Nazmi Özçelik, “Ahilik Eğitim Anlayışının Cumhuriyet Dönemi Meslek Eğitimine Yansımaları”, *1. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı*, I, 12-13 Ekim 2004, Kırşehir 2004.

CAHEN, Claude, “İlk Ahiler Hakkında”, (çev. Mürsel Öztürk), *Bellekten*, L/197 (1986).

CEYLAN, Kazım, *Ahilik: Türk İslam Medeniyetinde Dünyevi ve Uhrevi Sistem*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kültür Yayınları, 1, Ankara 2012.

CORA, İhsan, *Örgüt Kültürünün Temel Öğeleri ve Ahilik Kültürü, İçinde: İktisat, Tarih ve Zihniyet Dünyamız*, (haz. Erhan Erken), MÜSİAD Yayınları, İstanbul 2006.

_____, “Ahilik Örgütünün Osmanlı Toplumundaki Yeri ve Ahilik Örgütü İlkelerinin Günümüz Esnaf ve Zanaatkarlarına Uygulanabilirliği”, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1990.

COHEN, Amnon, *Osmanlı Kudüs'ünde Loncalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

CUNBUR, Müjgan, “Anadolu'da Ahilerin Seyfi Kolu”, *Türk Kültürü*, XIII (1975).

ÇABUK, Vâhid, *Osmanlı Teşkilat ve Siyaset Kültürü*, Emre Yayınları, İstanbul 1996.

ÇAĞATAY, Neşet, *Ahlâkla Sanatın Bütünleştiği Türk Kurumu Ahilik Nedir?*, TESK Yayınları Ankara, (ty).

_____, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1981.

_____, “Anadolu Türklerinin Ekonomik Yaşamları Üzerine Gözlemler (Bu Alanda Ahiliğin Etkileri)”, *Bellekten*, LII/ 203, (1988).

_____, “Fütüvvetçilikle Ahiliğin Ayrıntıları”, *Makaleler ve İncelemeler*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1983.

ÇAĞIRICI, Mustafa, *İslâm Düşüncesinde Ahlâk*, İstanbul 1989.

_____, “Edep”, *DİA*, X, İstanbul 1994.

ÇAKIR, Vedat, “Konya'nın Geleneksel Eğlence Kültürü”, *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.17 (2005).

ÇELİK, Şenol, “Orducu”, *DİA*, XXXIII, İstanbul 2007.

Dârimî, *Sünenü’ d- Darimî*, Kahire 1966.

DİKEN, Ahmet-Meral Erdiren Çelebi, *İşletmelerde İş Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk İlişkisi, Değerler Bilançosu*, Çizgi Yayınevi, Konya 2015.

DELİUS, Harald, *Etik, Günümüz Felsefe Disiplinleri*, (çev. D. Özlem), İstanbul 1990.

DEMİR, Galip, “Geçmişten Günümüze Ahilik ve Tüketici Koruma İlişkisi”, *Standart Dergisi*, (1993).

_____, *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu ve Ahilik*, Ahi Kültürünü Araştırma ve Eğitim Vakfı Yayınları, İstanbul 2000.

_____, *Ombudsman Aranyor*, Ahilik Vakfı Yayınları, İstanbul 2002.

_____, *Ahilik ve Demokrasi*, Ahi Kültürünü Araştırma ve Eğitim Vakfı Yayınları, İstanbul 2003.

_____, “Development of the Institution of Ombudsman in History and its Place in the State of Law”, *Uluslararası Ombudsmanlık Sempozyumu*, Nevşehir 2004.

DEMİREL, Ömer, *Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

_____, “Osmanlı Dönemi Sivas Ahi Zaviyeleri “ , *I.Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Kırşehir 2005, s.285 -297.

DEMİRLİ, Ekrem, “Sadreddin Konevî”, *DİA*, XXXV, İstanbul 2008.

DEMİRTAŞ, Mehmet, *Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza*, Birleşik Yayınevi, Ankara 2010.

Devletşâh, *Tezkire-i Devletşâh*, I-IV, (çev. Necati Lugal), Tercüman 1001 Eser, İstanbul 1977.

DİPASQUALE, Denise-Edward L. Glaeser, “Incentives and Social Capital: Are Homeowners Beter Citizens?”, *Journal of Urban Economics*, 45/2 (1999).

DİNÇER, Fatih, “Nüzhet Erman’ın Şiir Dünyası ve Şiirlerinde Ahilik Kültürünün İzleri”, *I. Uluslararası Ahilik ve Kırşehir Sempozyumu 15-17 Ekim 2008-Kırşehir*, I, Ankara 2011.

DOĞAN, Kadir Caner, “Ahilik Teşkilatı, Ombudsman ve Etik İlişkisi”, *Global Journal of Economics and Business Studies*, 4 (7), (2015).

DOĞAN, Mehmet, “Türk İslam Bileşiminin Doruğu Osmanlı İmparatorluğu”, *Hareket Dergisi*, S.89 (1973).

DÖĞÜŞ, Selahattin, “Osmanlı Beyliği Topraklarında Ahi Zaviyeleri ve Şeyh Ede Balı Meselesi”, *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.37 (2015).

DURAK İbrahim-Atilla Yücel, “Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri Ve Günümüze Yansımaları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XV/ 2 (2010).

DURAN, Bünyamin, “Weberyen Yaklaşımla Ahilik Kurumunun Değerlendirilmesi”, *I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.

Sülemi, *Tasavvufta Fütüvvet*, (çev. Süleyman Ateş), Ankara 1997.

Ebu'l-Ferec, *Abul Farac Tarihi*, (çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK Yayınları, Ankara 1999.

Ebu Zehra, *İslâm Hukuku Metodolojisi*, (çev. A. Şener), Ankara 1979.

Ebü'l-Bekâ, *el-Külliyât*, (yay. Adnan Derviş-Muhammed el-Mısri), Beyrut, (ty).

EKİNCİ, Yusuf, *Ahilik ve Meslek Eğitimi*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1990.

_____, “Ahilik ve Esnaf Ahlakı”, *Standart Dergisi*, S. 350 (1991).

_____, *Ahîlik*, Ankara 2011.

el-Attas-M. Nakib, *İslam ve Laisizm*, (çev. S. Ayaz), İstanbul 1994.

Elvan Çelebi, *Menakıbu'l-Kutsiyye fi Menasıbu'l-Ünsiyye*, (haz. İsmail E. Erünsal, Ahmet Yaşar Ocak), TTK Yayınları, Ankara 1995.

ELBİR, Bilal-Hatice Sargın, “Çankırı Yârenlik Kültürü İle Ahilik Arasındaki İlişkiler”, *G.Ü. I. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu 12-13 Ekim 2004, Kırşehir*, I, Kırşehir 1994.

ERBAŞI, Ali, “Ahi Teşkilatında Yönetim Fonksiyonlarıyla İlgili Uygulamalar”, *Turkish Studies*, VII/2 (2012), s. 1321-1331.

ERDEM, Ekrem, *Ahilik: Ahlakla Kalitenin Buluştuğu Bir Esnaf Teşkilatlanma Modeli*, Detay Yayıncılık, Ankara 2008.

ERDEN, Orhan, “Ahilik Kültürünün Endüstriyel Kalite Kontrolüne Yansımaları”, *I. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı, 12-13 Ekim 2004*, I, Kırşehir 2004.

ERKEN, Veysi, *Bir Sivil Örgütlenme Modeli Ahilik*, Kırşehir Belediyesi Yayınları, Ankara 2008.

_____, *Bir Sivil Örgütlenme Modeli Ahilik*, Seba Yayınları, Ankara 1998.

ER, Tülay, *Simav İlçesi ve Çevresi Yâren Teşkilatı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.

ERMAN, Nüzhet, *Halk Haktır*, Eroğlu Matbaası, Ankara 1990.

EROL, Mehmet-Hülya Arslan Erol, “Gaziantep ve Kilis’te Esnaf Sahreleri”, *I. Uluslararası Ahilik ve Kırşehir Sempozyumu 15-17 Ekim 2008-Kırşehir*, I, Ankara 2011.

ERDEM, Hüsamettin, *Sondevir Osmanlı Düşüncesinde Ahlak*, Dem Yayınları, İstanbul 2006.

_____, *Ahlak Felsefesi*, Hü-Er Yayınları, Konya 2015.

_____, “Dinî Ahlak ve İlâhî Dinlerden Yahudilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlık'taki

Bazı Ahlaki Meselelere Mukayeseli Bir Yaklaşım”, *Selçuk Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, S.3 (1990).

FAYDA, Mustafa, “Anadolu Ahi Teşkilatı”, (A.Ü. İlahiyat Fakültesi Basılmamış Lisans Tezi), Ankara 1996.

Fahrüddîn-i Irakî, *Divân-ı Irâkî*.

FIGLALI, Ethem Ruhi, *Türkiye’de Alevîlik Bektaşilik*, Selçuk Yayınları, İstanbul 1996.

Firdevs-i Rumi, *Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî (Velâyet-nâme)*, (yay. Abdülbâki Gölpınarlı), İnkılâp Kitapevi, İstanbul 1958.

FUKUYAMA, F., *Güven, Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması*, (çev. Ahmet Buğdaycı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2000.

Gazzâlî, *İhyau Ulûmi’ d-Dîn*, III, Mısır, (ty).

GORDLEVSKİ, Vladimir Aleksandroviç, *Anadolu Selçuklu Devleti*, (çev. Azer Yaran), Onur Yayınları, Ankara 1988.

GÖKSU, Sadık, *Kırkambar Ahilik Tarihöncesinde Başlar, Sonsuzdan Gelir Sonsuza Gider*, İstanbul 2011.

GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Mevlâna’dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, İstanbul 1983.

_____, “İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları”, *İÜ İktisat Fakültesi Mecmuası*, XI/1-4 (1949-1950), s. 2-354.

_____, “Burgâzî ve “Fütüvvet-Nâme”si”, *İÜ İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV (1953-1954).

_____, “Şeyh Seyyid Gaybî Oğlu Şeyh Seyyid Hüseyin’in ‘Fütüvvet-nâme’ si Fütüvvet-nâme-i Şeyh Seyyid Hüseyin ibni Gaybî, Fütüvvet-nâme-i Sultânî ve Fütüvvet Hakkında Bazı Notlar”, *İÜ İktisat Fakültesi Mecmuası*, XVII/1-4 (1955-1956).

GÜLVAHABOĞLU, Adil, *Sosyal Güvenlik Öncüsü Ahi Evran Veli ve Ahilik*, Memleket Yayınları, Ankara 1991.

GÜNDÜZ, A., “Beylikler ve Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu’nda Ahilerin Siyasi ve Askeri Rolü”, *1. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu, 12-13 Ekim 2004*, I, Kırşehir 2004.

GÜNDÜZ, İrfan, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, Seha Yayınları, İstanbul 1984.

GÜLCAN, D. Ali, *Karamanlı Halk Ozanlarından Gufrânî ve Kenzî*, Ülkü Basımevi, Konya 1968.

GÜLER, Kadir, “İbrahim Beg Divanı”, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kayseri 1995.

GÜLLÜLÜ, Sabahatin, “Fütüvvet ve Ahi Ahlâkı Konusunda Bazı Düşünceler”, *Türk Kültürü ve Ahilik XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Bildirileri, 13 Eylül 1985-Kırşehir*, Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 1986.

GÜLTEN, Sadullah-Hacı Yılmaz, Razavi, *Fütüvvetname-i Kebir*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 44.Yayını, İstanbul 2014.

GÜREL, Rahşan, “Razavi’nin Fütüvvetnamesi”, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1992.

HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, “Anadolu’da Ahiliğin Esnaf Teşkilatı Hâline Dönüşmesi ve Tımar Sisteminde Yansımaları (Ankara Örneği)”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.32 (2012).

_____ , “Ahilerin Genel Görünüşleri Üzerine Bir Çalışma”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.67 (2013).

_____ , “I. Alaeddin Keykubat Dönemi Emirlerinden Atabey Bedreddin Gühertaş (Gevhertaş) (D. ?-Ö. 1262)”, A.Ü. DTCF, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXX/50 (2011).

_____ , “Türkiye Selçuklu Sultanlarının Kitabelerde Geçen Bazı Unvanları ve Bunların Selçuklu Siyasetine Yansımaları”, *S. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.31 (2012).

_____ , “Türkiye Selçukluları Şehzade ve Sultanlar Muallimi Mecdüddin İshak”, *Bellekten*, LXXVII/ 277 (2012).

_____ , “Kethüda”, *Ahilik Ansiklopedisi*, II, Ankara 2014, s.61-62.

HALLAF, Abdülvehhâb, *İslâm Hukuk Felsefesi*, (çev. H. Atay), Ankara 1973.

HALİL, Zaim, *İş Hayatında Erdemli İnsan*, UTASAV Kültür Düşünce-4, İstanbul 2012.

HAMİTOĞULLARI, Beşir, “Ahiliğin Çağdaş Türkiye Bakımından Önemi ve Değerlendirilmesi”, *Türk Kültürü ve Ahilik, (XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri)*, Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 1986.

HAND, Max, *Total Quality Management: Quality Management Handbook*, Professional Management Series, Oxford 1992.

HARTMAN, Angelika, *en-Nâsir Li Dinillah (1180- 1225), Politik, Religion, Kultur in der spaeten Abbâsidenzeit*, Berlin 1975.

Heysemî, *Mecma ‘u’z-Zevâid*, III, X, Kahire 1407.

Hüseyin Hüsnü, *Rehber-i Hayat*, İstanbul 1335.

Hüseyin Vasfî, *Tenviru’l- Efkâr*, İstanbul 1305.

İbnü’l-Arabî, *Fütühât-ı Mekkiyye*, II, (çev. Ekrem Demirli), Litera Yayıncılık, İstanbul 2006.

İbn Allan, *Delîlu’l-Fâlihîn*, Mısır 1971.

İbn Battuta, *Seyahatnâme*, I-II, (çev. Sait Aykut), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004.

İbn Bibi, *el Evamirül Alaiye Fil Umuril-Alaiye (Selçukname)*, I-II, (çev: Mürsel Öztürk), 1000 Temel Eser Kültür Bakanlığı, Ankara 1996.

İbni Mace, *Sünen*, Mısır 1975.

İbni Manzur, *Lisanü’l- Arab*, XV, Mısır 1301; Beyrut 1990.

İbni Miskeveyh, *Ahlâkı Olgunlaştırmak*, (çev. A. Şener, C. Tunç, İ. Kayaoğlu), Ankara 1983.

İbnü’l-Esir, *İslâm Tarihi*, XII, (çev. Ahmet Ağırakça ve Abdülkerim Özaydın), İstanbul 1987.

_____, *el-Kamil fi’t-Tarih*, XII, (çev. Abdülkerim Özaydın), İstanbul 1987.

İMMİCH, Filiz Erman, “Nüzhet Erman’ın Halk Haktır Adlı Kitabında Tasavvufun Geleneksel Anlatım Formunun Tekil Bir Yeniden Üretimi”, *I. Uluslararası Ahilik ve Kırşehir Sempozyumu 15-17 Ekim 2008-Kırşehir*, I, Ankara 2011.

İNALCIK, Halil, “Ahilik, Toplum, Devlet”, *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri, 13-15 1999 Kırşehir*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1999.

KALA, Ahmet, *Debbağlıktan Dericiliğe, İstanbul Merkezli Deri Sektörünün Doğuşu ve Gelişimi*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2012.

_____, *İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizamları*, I, İstanbul Büyükşehir Bel. Yayınları, İstanbul 1998.

_____, *İstanbul Esnaf Tarihi*, II, İstanbul Büyükşehir Bel. Yayınları, İstanbul.

KALIN, İbrahim, *İslam ve Batı*, İstanbul 1998.

Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu, Resmi Gazetede 29/06/2012 tarihinde yayınlanan 6328 No'lu.

Kâsânî, *Bedâi 'u 's-sanâi'*, VI, Kahire 1327/1910.

Kadı Ahmed en-Nigidî. "el-Veledü'ş-Şefik ve Hafidü'l-Hâlik", Süleymaniye Kütüphanesi, no: 4518.

KARA, Seyfullah, *Selçuklular'ın Dini Serüveni, Türkiye'nin Dini Yapısının Tarihsel Arka Planı*, Şema Yayınları, İstanbul 2006.

KARAMAN, Ramazan, "Türk Ahi Teşkilatının İşleyişi ve Çorum Tarihinde Ahilik", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, VII/1 (2014).

KARAMAN, Hayrettin, "Âdet", *DİA*, I, İstanbul 1988.

KARAMAN, Hüseyin, *İslam Ahlakı (Temel Konular Güncel Yorumlar)*, Diyanet Yayınları, Ankara 2015.

KAYA, Selim, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleyman-şah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, TTK Yayınları, Ankara 2006.

KAZICI, Ziya, "Ahilik", *DİA*, I, İstanbul 1988.

KILIÇ, M. Erol, "İbnü'l-Arabî", *DİA*, XX, İstanbul 1999.

Kınalızâde Ali Efendi, *Ahlâk-i Alâi*, Mısır 1248.

KIRPIK, Güray, "Tarihî Gelişim İçinde Ahilik ve Lonca Müessesesi", *Ahilik Araştırmaları Dergisi*, I/1 (2004).

KIZILER, Hamdi, "Osmanlı Toplumunun Sosyal Dinamiklerinden Ahilik Kurumu", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, IV/2 (2015).

KOCA, Salim, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus*, TTK Yayınları, Ankara 1997.

KOCATÜRK, Saadettin, "Fütüvvet ve Ahilik", *Türk Kültürü ve Ahilik, (XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri, 13-15 Eylül 1985 Kırşehir)*, İstanbul 1985.

KOMİSYON, *Yaran Kültürü ve Çankırı*, Çankırı Valiliği Yayını, Çankırı 2004.

_____, *Cumhuriyetin 50.Yılında Esnaf ve Sanatkârlar*, TESK, Ankara 1973.

KÖKSAL, M. Fatih, *Ana Kaynaklarıyla Türk Ahiliği*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2015.

_____, *Ahi Evran ve Ahilik*, Kırşehir Valiliği Yayınları, Kırşehir 2006.

_____, *Ahilik Kültürünün Dünü ve Bugünü*, Kırşehir Belediyesi Kültür-Tarih Yayınları Serisi, Kırşehir 2007.

_____, “Klâsik Türk Şiirinin Kurucularından İbrâhîm Beg”, *Türklük Bilimi Araştırmaları* (Prof. Dr. Ömer Faruk Akün'e Armağan), S.19 (2006).

_____, “Âyin, Erkân ve Adap Benzerlikleri Açısından Ahilik-Bektaşilik Münasebeti”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S.55 (2010).

_____, Orhan Kurtoğlu, Hasan Karaköse, Özer Şenödeyici, *Kırşehir Müzesindeki Ahilik Belgeleri (Ahi Şecerenameleri, Beratlar, Vakfiyeler)*, Kırşehir Valiliği Yayını, Ankara 2008.

KÖPRÜLÜ, Fuad, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, TTK, Ankara 1972,1984.

_____, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, İstanbul 1918, Ankara,1981,1993.

_____, “Anadolu'da İslâmiyet”, *Darü'l-Fünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, 188-221 (Temmuz 1922).

Kuşeyri, *Risaletü'l- Kuşeyriyye, Darü'l-Kütübi'l-Hadise*, Kahire 1966.

KURTULUŞ, Berrak, “İş Ahlakı: Geçmişte ve Günümüzde, Sosyal Siyaset Konferansları”, *Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş Armağan Özel Sayısı*, S.50, İstanbul 2005.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat, “Osmanlı Esnafında Oto-Kontrol Müessesesi”, *Ahilik ve Esnaf*, İstanbul 1988.

KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, “Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Etkin Rol Oynayan Konyalı İlim, Fikir ve Devlet Adamları”, *Konya Şehri'nin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler*, I, Konya 2004, s.104-134.

_____, “Ahi Baba”, *Ahilik Ansiklopedisi*, I, Ankara 2014, s.41.

MASIGNON, Louis, “La Futuwwa”, *Publication delasociétédes Etudes İranniennes*, no.7, Paris 1934.

Mehmed Saîd, *Ma'kes-i Fazilet*, İstanbul 1319.

METİN, Celal, “Ankara'da Ahiler Yönetimi (1290-1354) Meselesi”, *Türk Kültürü*, S.472 (2002).

Molla Cami, *Nefâhâtü'l-Üns*, (yay. Süleyman Uludağ), Mustafa Kara Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2011.

Muallim Cevdet, *İslam Fütüvveti ve Türk Ahiliği İbn Batuta'ya Zeyl*, (çev. Cezair Yazar), İstanbul 2008.

Muhammed Sivasî, *Şeyh Evhadüddin Hamid el-Kirmani ve Menakıb-Namesi*, (çev. Mikail Bayram), NKM Yayınları, Konya 2008.

Muhammed b. Allan, *Delîlu'l-Fâlihîn*, Mısır 1971.

Mustafa Cavid, “Muğla'da Dabağ Esnafı Teşkilatı”, *Halk Bilgisi Haberleri*, S.1 (1929).

Münâvî, *Fezû'l-Kadîr*, I, Beyrut 1415/1994.

Müslim, *Sahihu'l- Müslim*, İstanbul 1981.

NAZIR, Bayram, *Osmanlı'nın Misafirperverliği ve Avrupa'daki Yankıları*, İstanbul 2008.

Nesaî, *es-Sünen*, Halep, (ty).

OECD, *The Well-being of Nations, The Role of Human and Social Capital* 2001.

ORMAN, Sabri, *İktisat, Tarih ve Toplum*, İstanbul 2010.

OCAK, Ahmet Yaşar, "Fütüvvet", *DİA*, XII, İstanbul 1996.

ÖLMEZOĞULLARI, Nalan, *Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm*, Ezgi Kitapevi, Bursa 2003.

ÖNER, Necati, *İnsan Hürriyeti*, İstanbul 1982.

ÖNDER, Mehmet, "Mevlâna'nın Ahi Dostları ve Mevlevi-Ahi İlişkileri", *II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu Bildirileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.

ÖNGÖREN, Reşat, "Mevlâna Celaledin-i Rumi", *DİA*, XXIX, Ankara 2004.

ÖZAYDIN, Murat, "Fütüvvet ve Fütüvvet Ahlakı", *I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı, II, 12-13 Ekim 2004*, Kırşehir 2004.

ÖZEN, Kutlu, "Divriği İlçesinde Köşker Esnafı", *Türk Folkloru*, S.35 (1982).

ÖZERGİN, M. Kemal, "Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, XV/20 (1965).

ÖZERKMEN, Necmettin, "Ahiliğin Tarihsel-Toplumsal Temelleri ve Temel Toplumsal Fonksiyonları-Sosyolojik Yaklaşım", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S.44 (2004).

ÖZDAMARLAR, Kadir, "Kahramanmaraş'ta Ahilik Teşkilatının Uzantıları", *I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı, II, 12-13 Ekim 2004*, Kırşehir 2004.

ÖZKAYA, Yücel, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985.

ÖZKÖSE, Kadir, "Ahiliğin Tasavvufi Boyutu", *G.Ü. I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu 12-13 Ekim 2004, Kırşehir, II*, Ankara 2005.

ÖZTELLİ, Cahit, *Evlerinin Önü*, İstanbul 1972.

ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, *Tarihi Boyunca Bektaşilik*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul 1990.

ÖZTÜRK, Nurettin, “Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.7 (2002).

PAZARLI, Osman, *İslâm'da Ahlâk*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1980.

PICKL, Victor J., *Ombudsman ve Yönetimde Reform*, (çev. T. Ergun), AİD, IX/4, Ankara 1986.

Radavî, “Fütüvvetnâme”, M. Fatih Köksal Özel Kütüphanesinde yazma nüsha.

RANDALL, J.H.- J. Buchler; *Felsefeye Giriş*, (çev. Ahmet Arslan), Ankara 1999.

RİTTER, Helmuth, “Mevlâna Celaleddin Rumi ve Etrafındakiler”, *Türkiyat Mecmuası*, VII/VIII, (1942).

Ravendi, *Rahatü's-Sudur ve Ayetü's-Sürur*, I-II, (çev. A. Ateş), TTK Yayınları, Ankara 1999.

Sami, *İlm-i Terbiye-i İslâmiye*, İstanbul 1328.

SARIKAYA, M. Saffet, *XIII-XVI. asırlardaki Fütüvvetnâmelere Göre Dinî İnanç Motifleri*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 2002.

_____, *Fütüvvetnâme-i Ca'fer Sâdık*, Horasan Yayınları, İstanbul 2008.

SCHIMMEL, Annemarie, *Ben Rüzgârım Sen Ateş: Mevlâna Celâleddin-i Rûmî Büyük Mutasavvıfın Hayatı ve Eseri*, (çev. Senâil Özkan), Ötüken Neşriyat, İstanbul 1999.

SEYFELİ, Mahmut, “Kırşehir Yöresinde Ahi Evran Çevresinde Anlatılan Efsane ve Menkıbeler”, *G.Ü. I. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu (12-13 Ekim 2004, Kırşehir)*, II, Kırşehir 2005.

Sipehsâlâr, *Risale: Mevlâna ve Etrafındakiler*, (çev. Tahsin Yazıcı), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977.

SOLAK, Fahri, *Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Fonksiyonları ve Bugünkü Kurumlar İçinde: İktisat, Tarih ve Zihniyet Dünyamız*, (haz. Erhan Erken), MÜSİAD Yayınları, İstanbul 2006.

_____, *Ahilik Kuruluşu, İlkeleri ve Fonksiyonları*, İstanbul Ticaret Odası Yayını, İstanbul 2009.

Sulemi, *Tasavvufta Fütüvvet*, (çev. Süleyman Ateş), AÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1977.

SÜMER, Faruk, *Doğu Anadolu Türk Beylikleri Tarihi*, TTK, İstanbul 1990.

ŞAHİN, İlhan, “Osmanlı Devrinde Ahi Evran Zaviyesinin Hususiyetine Dair Bazı Mülâhazalar ve Vesikalar”, *Ahilik ve Esnaf (Konferanslar ve Seminer Metinler Tartışmalar)*, İstanbul 1986.

- _____, “Ahî Evran”, *DİA*, I, İstanbul 1988.
- _____, “Yiğitbaşı”, *Ahilik Ansiklopedisi*, II, Ankara 2014, s.349-350.
- ŞAHİN, Mehmet, “İş Ahlâkının İktisadî Gelişmedeki Önemi Üzerine Bir Deneme”, *Türk Kültürü ve Ahilik XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Bildirileri, 13 Eylül 1985-Kırşehir*, Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 1986.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1964.
- ŞEKER, Mehmet, *İbn Battuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadî Hayatı ile Ahilik*, Ankara 1993.
- _____, *Türk-İslam Medeniyetinde Ahilik ve Fütüvvet-Namelerin Yeri*, İstanbul 2011.
- ŞİMŞEK, Muhittin, *TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması: Ahilik*, Hayat Yayınları İstanbul 2002.
- TABAKOĞLU, Ahmet, “Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Ahilik”, *Türk Kültürü ve Ahilik XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri 13-15 Eylül 1985 Kırşehir*, Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yay. İstanbul 1986, s. 49-87.
- Taberânî, *el-Evsat*, V, Kahire 1415.
- Taberânî, *el-Kebîr*, X, (yay. Hamdi es-Selefi), Musul 1404/1983.
- TAESCHNER, F., *Zünfte und Bruderschaften im Islam*, Zürich-München 1979.
- _____, “Türk Ahiliği ve Ahi Müessesesinin Mevlevilikle Olan Münasebetine Dair”, *Çağrı*, S.113 (1967).
- _____, “İslâm Ortaçağında Futuvva Teşkilatı”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV/1-4 (1953).
- TANRIOKUR, Barihüda, “Mevleviyye”, *DİA*, XXIX, Ankara 2004.
- TANSEL, Fevziye Abdullah, *Ziya Gökalp Şiirler ve Halk Masalları*, Ziya Gökalp Külliyyatı I, TTK, Ankara 1977.
- Tirmizi, *Sahihu't-Tirmizi*, İstanbul 1981.
- TORLAK, Ömer, “İGİAD 2008 İslam İş ve Ticaret Ahlakı Raporu”, 30.5.2008.
- _____, Ömer, *İş Etiği*, (ed. Nuray Tokgöz), Anadolu Üniv. Yayınları, Eskişehir 2013.
- TORUN, Ali, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnameler*, Ankara 1998.
- _____, “Fütüvvet Teşkilatının Anadolu'daki Yapılanması”, *II. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu – Bildiriler 13 Ekim 2006 Kırşehir*, A.E.Ü. Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2007.
- TURAN, Şerafettin, *Türkiye-İtalyan İlişkileri, I. (Selçuklulardan Bizans'ın Sona Erişine)*, Metis Yayınları, İstanbul 1990.
- TURAN, Osman, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi*, II, İstanbul 1969.

_____, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, TTK, Ankara 1988.

_____, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1999.

_____, “Selçuk Kervansarayları”, *Bellekten*, X/39 (1946).

_____ “Selçuklu Türkiyesi ve Dünya Ticareti”, *Türk Yurdu*, S.10 (1960).

TURAN, Namık Sinan, “Selçuklu ve Osmanlı Anadolu’sunda Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Gelişim Süreci”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S.52 (2007).

UĞUR, Sait, *İçel Folkloru, II /Halk Şairlerine Ait Tetkik ve Metinler*, Halkevleri Yayını, Ankara 1948.

ULUDAĞ, Süleyman, *Fahrettin Râzî*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1991.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi I*, TTK Yayınları, Ankara 1982.

ÜÇOK, Hacışeyhoğlu Hasan, *Çankırı Tarih ve Halkiyatı*, Okuyan Adam Yayınları, Ankara 2002.

ÜLGEN, Aygün, “Ahi Evran Zaviyesi ve Türbesi”, *1. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı, II, 12-13 Ekim 2004*, Kırşehir 2004.

ÜLGEN, Erol, “Ahilik”, *Osmanlı Ansiklopedisi, I*, İz Yayıncılık, İstanbul 1996.

ÜNVER, Günay, “Dini Sosyal Bir Kurum Olarak Ahilik”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.10 (1998).

YALÇIN, Alemdar, “Ahilik, Cem ve Yâren Ritüellerinde Ortak Payda”, *III. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri 28-29 Eylül 2004*, Çankırı, (ty).

YILMAZ, H. Kamil, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 2002.

YARDIMCI, Mehmet, “Zile’de Leblebici Esnafı”, *Türk Folkloru*, S.64 (1984).

YARAN, Cafer Sadık, *Ahlak ve Etik*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2010.

_____, *İslam Ahlak Felsefesine Giriş*, Dem Yayınları, İstanbul 2011.

Âşık Paşa, *Garîb-nâme*, (yay. Kemal Yavuz), TDK Yayını, Ankara 2003.

YETİŞ, Kâzım, “Devlet Ana Romanının Kurgusunda Ahîliğin Yeri”, *I. Uluslararası Ahilik ve Kırşehir Sempozyumu 15-17 Ekim 2008-Kırşehir*, II, Ankara 2011.

WEBER, Max, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, (çev. Zeynep Gürata), Ayraç Yayınevi, Ankara 1999.

WHITEHEAD, A.N., *Science and the Modern World*, New York 1967.

Elektronik Kaynaklar:

BERKMAN, Ümit, “Sosyal Sorumluluk, İş Ahlakı Gelişimi Ve Yakın Geleceği”.
www.kho.edu.tr/yayinlar/bilimdergisi/bilimder/doc/1999-2/bilder5.doc.

DEMİR, Ahi Galip, “İktisadi Hayat ve Ahilik”, http://www.Ahilik.net/index.php?view=article&id=65%3Ahilik-makale5&option=com_content&Itemid=41 (25.01.2016).

<http://www.journals.istanbul.edu.tr/iusskd/article/view/1023000269> (28.01.2016).

MAZAK, Ali, “Ahilikte Moral Değerler”, www.ahi.net. (25.01.2016).

ÖZTÜRK, Nurettin, “Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi”, ahilik.net/wp-content/uploads/2010/09/sosyalguvenlik.pdf.

TÜKÇEV;<http://www.cevreonline.com/CevreKR/cevrekirliligi%20ve%20turleri.htm>
(04.04.2012).

ÜNAL, Aylin-İhsan Taylan Çelik, “Çalışma Ahlakı Üzerine Kültürler Arası Bir Araştırma”, *İş Ahlakı Dergisi*, S. 1, <http://isahlakidergisi.com/wp-content/uploads/2014/05/sayi02-unal.pdf>
(29.01.2016).

YAMAN, Yılmaz, “Sosyal Sorumluluk Kampanyaları”, www.siviltoplum.com/1_tanitim/3.pdf

SÖZLÜK

Abâdan: Yünlü ya da pamuklu bir tür dokuma.

Âbit: İbadet eden.

Acem: İran ülkesi, İran.

Âdâb-ı Muâşeret: Görgü kuralları.

Ahilik: Cömertlik Kökü eski Türk töresinde olan ve Anadolu'da yüksek bir gelişim gösteren esnaf, zanaatçı, çiftçi vb. bütün çalışma kollarını içine alan ocak.

Akı: Cömert kişi.

Almanak: Yıllık, Türlü konularda bilgi veren bir tür yıllık, gökbilim yılığı. Anadolu'da XIII. yüzyılda görülmeye başlayan, Selçuklu devletinin yıkılma dönemine girmesinden sonra sosyal düzeni sağlamada ve Osmanlı Devleti'nin kurulmasında büyük rolü olan bir tür meslek ve dayanışma kurumu.

Antropolojik: İnsan bilimiyle ilgili olan.

Ârif: Bilge.

Ashab-ı Kiram: Hz. Muhammed'in ashabi, sahabeleri.

Aslı Günah: Hıristiyanlıkta insanın dünyaya gelirken günahkâr gelmesi.

Aşere: Kur'an'ın, On imam ve yirmi ravi ile okunuş tarzıdır.

Aynîleşmek: Özdeşleşmek.

Bâtın: Bir şeyin içi, gizli, görünmeyen yönü.

Beşerî: İnsana ait olan.

Birr: İyilik.

Bî-vefâ: Vefasız, kadir kıymet bilmeyen.

Büyük Âlem: Evren, Kâinat.

Cavlâkîlik: Kalenderi guruplardan Cemaledin Savi'nin yolundan gidenler. Saç sakal bıyık ve kaşlarını kazıyan tasavvufi zümre.

Cevaz: İzin, müsaade.

Çerağ: Yağ kandili, lamba, mum.

Çulha: El tezgâhında bez dokuyan kimse.

Danışmend: Bilgili, ilim sahibi, alim.

Deruhte etmek: İcra etmek, yerine getirmek, yürütmek.

Diğerkâm: Kendisini düşünmeyen, başkalarını düşünen.

Ehl-i Hak: Hakikat yanlısı olan.

Ehl-i Sünnet: İslam dinini Hz. Peygamber ve sahabenin anlatıp öğrettiği gibi yaşayıp onlara tabi olan büyük topluluğun adı.

Ehl-i Tarik: Bir tarikata mensup kişi, tarikat ehli.

Ekolojik: Çevreye ilişkin.

Enbiya: Peygamberler, yalvaçlar.

et-Terğib ve't-Terhib : Bazı kitaplarda ahlak hadisleriyle alakalı bölüm.

Fetvâ: Dini açıklama, bir işin durumunu açıklama.

Göreceli: Kişiden kişiye değişen.

Halvet: Issız yerde yalnız kalma, zikir ve tefekkür için insanın bir oda içine girip yalnız kalması.

Hidâyet: Hak yolunu, doğru yolu gösterme. Hak yolu, doğru yol, hak olan Müslümanlık yolu.

Hodkâm: Kendini düşünen, keyfine düşkün, kendini beğenen.

Hüsn-i Zan: Biri hakkında iyi şeyler düşünmek.

İcma: Bir konuda birleşme, İslam'da dört esas dayanaktan biri, İslam bilginlerinin aynı noktada birleşmesi.

İhlâs: İçtenlik, samimiyet.

İhtikar: Hile, sahtekârlık.

İnabet: Günahlardan tövbe ile Hakk'a dönme. Bir mürşide başvurarak tarikata girme.

İntisap: Bağlanma, girme, bir fikir ve düşünceye veya teşkilatta bağlılıkla dahil olma.

İradet: İrade, istek, dileme.

İrşâd: Doğru yolu gösterme uyarma.

İtidal: Orta hal, orta yolu takip eden.

Kâinat Kitabı: Evren.

Kelâm: Allah'ın varlığı, birliği, peygamberlik ve ahiret gibi inanç ve itikat konularını ele alan bilim.

Kırâat-ı seb'a: Kur'an'ı yedi şekilde okuma, yedi okuyuş şekli.

Kitabu'l- Birr: İyilikleri ele alan kitap, hadis bölümü.

Kitabu'l- Edep: Terbiye kitabı, ahlaka ait bölüm.

Kitabu'l- Husni'l- Hulk: İyi ahlak kitabı, iyi ahlakla ilgili bölüm.

Kriter: Ölçek.

Kurbet: Yakınlık.

Küçük Âlem: İnsan.

Libas: Elbise, giysi.

Livata: Lutilik, oğlancılık.

Lonca: Belli bir iş kolunda usta, kalfa ve çırakları içine alan dernek.

Mağbûn: Şaşırılmış, aldatılmış.

Mahfil: Toplantı yeri.

Malumat: Bilgi bilinen.

Mefkûre: Ülkü, ideal.

Meleke: Yeti, doğuştan getirilen yetenek.

Mendup: Yapılması beğenilen iş. Şeriatın yasak etmediği veya emretmediği iş olmakla beraber yapılmasında sevab.

Menkıbevi: Efsanevi, destansı.

Meşâyih: Şeyhler.

Meyletmek: Eğilmek. Gönül vermek, yönelmek.

Muhtemelen: İhtimal dahilinde olan, Umulur ki, beklenir ki, görünüşe bakılarak.

Mutasavvıf: Tasavvuf inançlarını benimseyerek kendini Allah'a adanmış kimse, sofi.

Muvafakat: Uygun görme, onama, kabul etme.

Mübah: Yapılmasında sakınca olmayan.

Mürebilik: Eğitimlik.

Mürit: Buyuran, emreden, Bir tarikat şeyhine bağlı kimse.

Müstensih: El yazması eserini el yazısıyla kopya eden kimse, yazarak çoğaltma.

Nakib: Vekil. Bir kavim veya kabilenin reisi veya vekili.

Nâmahrem: Haram olmayan.

Nazargâh: Kendisine bakılan yer.

Nazil: Misafir.

Norm: Kural, ilke, kanun, yasa.

Paradigma: Yeni bir bilimsel açıklama, yeni bir varlık açıklaması, anlayışı.

Peştamal: Belden aşağısını örtmek için kullanılan dokuma bez.

Polemik: Siyaset, bilim, edebiyat alanında yapılan sert tartışma.

Prosedür: Usul, yol yordam.

Rahmânî: Allah'a ait.

Rezilet: Kötülük, ahlak dışı olan.

Riyâzet: Nefsin isteklerini kırma, nefsin arzularına engel olarak terbiye etme.

Sadakat: Bağlılık, güvenilirlik.

Seküler: Dünyevi.

Seyr-i süluk: Tarikatlarda bağlılarının geçtikleri aşamalar.

Sınâî: Sanayi ile ilgili, endüstriyel.

Spesifik: Mevzii, bir yere ait.

Sofi: Tasavvuf ile meşgul olan, mutasavvıf.

Su-i Zan: Kötü düşünce beslemek, biri hakkında kötü düşüncelere sahep olma,.

Suvarmak: Su içirmek.

Şecaat: Yiğitlik, yüreklilik, kahramanlık.

Şecerename: Soy ağacını gösteren kitap veya yazı.

Takrip: Kur'an'ın, On imam, yirmi ravi ve mevzu bahis ravilerin de ravileri ve tarikleri ile okunan hali.

Tâlib: Erkek öğrenci.

Tâlibe: Kız öğrenci.

Tâvizkâr: Ödün veren.

Taylasan: Başa sarılan bir ucu serbest bırakılan şal, bez.

Tazim: Saygı, hürmet gösterme, yüceltme.

Tecdid-i iman: İmanı yenilemek, kelime-i şahadet getirmek.

Tecdid-i nikâh: Nikâhı yenilemek.

Tecelligâh: Bir şeyin ortaya çıktığı yer.

Tekke: Tarik ehlinin barındıkları, ibadet ve törenler yaptıkları bina, dergâh.

Telif: Eser kaleme alma, kitap yazma.

Telmih: Hatırlatma sanatı.

Temayül: Eğilimli olmak, bir şeye yönelme.

Temayüz etmek: Öne çıkmak, belirgin olmak.

Tennûre: Mevlevî dervişlerinin giydiği kolsuz, yakasız, yırtmaçlı, beli kırmalı, uzun ve geniş giysi.

Terakki: İlerleme, yükselme, gelişme.

Tevcih: Yönlendirme.

Tufeyfî: Asalak yaşamak, başkasının sırtından geçinmek.

Tuğ: Eskiden paşalara verilen at kılından yapılmış sorguç.

Vird: Dinî bir sözü sürekli tekrarlama.

Vuslat: Ulaşma, yetişme, kavuşma, sevgiliye kavuşma.

Yakîn: Açık-seçik bilgi, sağlam, kesin bilgi. Bir şeyi iyice, kesinlikle bilme.

Zâhirî: Görünen şekli, görünürdeki hali.

Zaviye: Tekke gibi tarikat etkinliklerinin yürütüldüğü yapı, konaklanılabilen yer, dergâh.

Zımnen: Üstü kapalı bir biçimde, dolaylı olarak.